

Кой доведе Дорунтина

Исмаил Кадаре

Първа глава

Стреси беше още в леглото, когато му се стори, че някой чука на портата: дан, дан, дан. Притисна лице във възглавницата с надеждата, че няма да чуе отново тропането, но след малко почукването се повтори. Дявол да го вземе, кой ли е захлопал още в тъмни зори — ядоса се той, като отметна завивката. Докато слизаше по стълбите, на портата се почука за трети път и по ритъма на ударите с металната дръжка Стреси вече се досети кой можеше да е. Той отмести железния лост и с един замах отвори вратата. Въпросът „за какъв дявол ме будиш по тъмни зори?“ независимо че не го зададе, се четеше в подпухналите му очи и по израза на лицето му.

— Случи се нещо съвсем неочаквано — побърза да каже помощникът му.

Стреси продължаваше да го гледа въпросително, а в очите му се четеше: я да видим дали това, което се е случило, е толкова важно, че да дойдеш да ме безпокоиш по пощите? Но Стреси знаеше, че при такива случаи помощникът му рядко грешеше и колкото пъти се готвеше да избухне, в последния момент се принуждаваше да се въздържа, защото се убеждаваше, че онзи е имал право. Сега би желал помощникът му наистина да е сгрешил, за да го нахока както трябва.

— Какво се е случило? — попита най-накрая.

Помощникът погледна за миг Стреси в очите, след това пристъпи крачка напред и му докладва:

— Старата господарка на Вранаите и дъщеря ѝ Дорунтина, която тази нощ е пристигнала при крайно загадъчни обстоятелства, са в предсмъртна агония.

— Дорунтина? — възкликна слисан Стреси. — Не е възможно!

Помощникът си пое дъх облекчен — почукването му бе напълно оправдано.

— Не е възможно! — повтори Стреси и потри очи, сякаш да пропъди съня си. Всъщност той и много лошо спа. Никога не беше му се случвало след почти двуседмично отсъствие по служба първата нощ у дома да е толкова тежка. То не бе сън, а истинско мъчение. — Не е възможно! — каза той за трети път. — Тя е омъжена толкова далеч, че не можа да дойде за нито едно от погребенията в семейството им.

— Именно — обади се помощникът. — Вече ви казах, пристигнала е снощи при крайно загадъчни обстоятелства.

— И после?

— Това е, и двете берат душа.

— Чудна работа! Има ли опит за покушение? Някакво престъпление?

Помощникът поклати глава:

— Не вярвам. По-скоро агонията им е в резултат на силно, вълнение.

— Ти видя ли ги?

— Да. И двете говорят почти несвързано: Кой те доведе, дъще? А Дорунтина отговаря: Брат ми Костандин.

— Костандин ли? Но той почина преди три години заедно с останалите братя.

— Точно така отговорила и майка ѝ, както ми разказаха съседките, които бдят край главите им. Но Дорунтина твърдяла, че снощи късно, малко преди полунощ, е пристигнала именно с него.

— Чудна работа! — каза Стреси, а наум ей рече: Ужасно!

Известно време те постояха така мълчаливо един срещу друг, докато Стреси почувствува студ и се сети, че не е облечен.

— Почакай ме — каза той и влезе вътре.

От стаята се зачу сънливият глас на жена му, която питаше: „Какво има, Стреси?“, и неговият отговор, чиито думи не можаха да се разберат. След малко Стреси се появи в униформата си на областен капитан, която го правеше по-висок и още по-слаб.

— Да отидем до Вранаите — каза той.

Част от пътя изминаха мълчешком. Няколко отронени листа от бяла роза, нападали пред една порта, накараха Стреси да си припомни нещо от съня, който за учудване бе успял да сънува през тази тягостна нощ.

Наистина случката е необикновена — наруши мълчанието Стреси.

— Почти невероятна — отвърна помощникът му.

— Да си призная, отначало като че ли не ти повярвах.

— Предполагам. То наистина не е за вярване. Това действително е загадка.

Дори нещо повече — обади се Стреси. — Колкото повече размисляш, толкова по-необяснима ти се струва тази загадка.

— Най-важното е да се изясни как е успяла да дойде Дорунтина — отвърна помощникът.

— Наистина как?

— Това е ключът на загадката, по какъв начин или по-право с кого е дошла Дорунтина.

— С кого? — повтори Стреси. — По какъв начин... Ясно е, че тя не казва истината.

— Три пъти я попитах как е дошла, но тя не ми даде никакво обяснение. Явно, че нещо скрива.

— Знаела ли е, че Костандин и останалите й брата са починали? — запита Стреси.

— Смятам, че не.

— Може и да не е знаела — каза Стреси. — Тя е омъжена толкова далеч и от деня на сватбата нито веднъж не е идвала в бащиния си дом. Доколкото ми е известно, сега идва за първи път.

— Фактът, че не дойде за погребението на нито един от братята си, говори, че не е знаела за ужасното нещастие — отвърна помощникът. — Старата стопанка често се оплакваше, че дъщеря ѝ е омъжена толкова далеч, та не може в тези тежки дни да бъде край нея.

— Горите на Бохемия, където е задомена, са твърде далеч — обади се Стреси. — Най-малко две седмици път оттук, ако не и повече.

— Ако не и повече — повтори помощникът. — Това е, кажи-речи, в сърцето на Европа.

По пътя Стреси отново видя листенца от бяла роза, като че ли някаква невидима ръка ги бе пръснала през палата.

— Както и да е, тя е дошла с някого — каза Стреси.

— Но с кого? Естествено, че и ние като майка ѝ не можем да повярваме в това, което разправя Дорунтина — че е дошла с мъртвия.

— Но защо ще крие човека, който я е довел?

— Не мога да си го обясня. Твърде е объркано.

Те повървяха известно време, без да разговарят. Във въздуха се чувствуваше есенният студ. Няколко гарвана прелетяха ниско, грачейки. Стреси ги проследи с очи.

— Ще вали — обади се Стреси. — Гарваните грачат така, когато перушината им настръхва от приближаването на дъжда.

Помощникът погледна нататък, но нищо не отговори.

— Преди малко ти спомена за вълнението, което навярно е причинило агонията и на двете — каза Стреси.

— Да, ударът ще да е бил голям. — Той смекчи думата „ужасен“, тъй като началникът вече му бе правил забележка, че употребява тази дума където трябва и не трябва. — След като няма и не може да има следи от нанесени телесни повреди, както и сам ще видите, ясно е, че агонията и на двете е причинена от силно вълнение.

— Смяташ, че майката изведнъж е разкрила ужасната истина?

Помощникът сведе очи. Употребява думите както си иска — помисли си веднага той, а на другите ги засича още в гърлото, преди да са ги произнесли.

— Не зная дали точно майката — отвърна той. — По-склонен съм вярвам, че и двете едновременно са разкрили по една ужасна истина, както вие се изразихте.

Като продължаваха да разменят мисли за удара, който майката и дъщерята взаимно си бяха нанесли една на друга (повлияни от ежедневната си работа, Стреси и помощникът му несъзнателно използваша все повече думи, които се приближаваха до стила на едно следствие), те приблизително възстановиха сцената, която навярно се бе разиграла в полунощ. На портата на Вранаите се почуква в един необикновен час и на въпроса на старата стопанка „Кой е?“ Отвън е последвал отговорът: „Аз съм, Дорунтина.“ Като посяга да отвори вратата, слисана от изненада, старицата не може да повярва, че чува гласа на своята дъщеря и за да разсее съмненията си, я пита: „Но кой те доведе?“ Защото от три години тя чака дъщеря си да дойде, за да бъде край нея в тези тежки дни, а тя все не идва и не идва. Отвън Дорунтина ѝ отговаря: „Доведо ме брат ми Костандин.“ При тези думи старата получава първия удар. Възможно е, въпреки вълнението си, да е намерила сили да каже на дъщеря си: „Какво приказваш, Костандин заедно с братята ти вече три години гние в земята.“ Сега идва ред на Дорунтина да се развълнува. Ако тя наистина е смятала, че я е довел Костандин, ударът за нея е двоен: от една страна, научава, че Костандин и братята ѝ са мъртви, а от друга, разбира, че е пътувала с някакъв призрак. Междувременно майката намира сили колкото да отвори портата с последната надежда, че не е чула добре думите на дъщеря си или просто ушите ѝ лъжат, или че в края на краищата жената, която е почуквала на вратите, не е Дорунтина. Същата надежда навярно таи и Дорунтина отвън. Но портите се отварят, те повтарят една след друга пак същите думи, потресени от ужас, и вълнението поразява смъртоносно и двете.

— И въпреки всичко това е само едно предположение — каза Стреси.

— Съгласен съм — отвърна помощникът, — но фактът, че и двете берат душа, показва, че нещо се е случило между тях.

Нещо се е случило — повтори бавно Стреси. — Естествено, че нещо се е случило, но иди го разбери. Един ужасяващ разказ от страна на дъщерята, едно не по-малко потресаващо откритие за майката... или...

— Ето я къщата на Вранаите — прекъсна го помощникът, — може би все нещо ще научим.

Голямата мрачна къща се виждаше в края на равнината още отдалеч. Влажната земя бе покрита с жълти листа. Този дом, някога един от най-големите и най-знатните в княжеството, сега още отдалеч навяваше пустош и злокоба. Повече от прозорците на горния кат бяха затворени, увисналата на места стряха с изскочили напред вече стари, разкривени греди, покрити с плесен, придаваха на къщата още по-печален вид.

Стреси си спомни погребението на деветимата братя Вранай преди три години. Нещастията връхлетяха над този дом едно; след друго и всяко бе по-нечувано от

предшестващото и само при спомена за тях човек можеше да подлудее — само за седмица от една къща бяха изнесени девет ковчега на млади мъже. Такава участ не помнеше нито едно поколение. И всичко това се случи месец след сватбата на Дорунтина — единствената дъщеря, в семейството. Неочаквано княжеството бе нападнато от нормански орди и деветимата братя тръгнаха на война. Често се случваше по неколцина мъже от семейство да участвуват и в по-големи и по-кървави битки, но никога не беше се случвало да загинат дори и половината. Този път вражеската войска бе съвсем друга. Това бяха заразени от чума орди, така че онези, които бяха влезли в бой с тях, и победители, и победени, всички измряха, някои по време на боя, а други след битката. Много домове се зачерниха, изгубиха по двама, трима, а някои и по четирима души, но с девет мъртъвци бе само къщата на Вранаите. По-голямо нещастие от това не се помнеше. За погребението им дойдоха всички графове и барони от княжеството, дойде и сам князът, както и много други благородници от съседните княжества.

Стреси много добре си спомняше всичко и най-вече всеобщия шепот: „Как не е през тези тежки дни край майка си единствената; ѝ дъщеря Дорунтина! Изглежда, че само тя не е научила за сполетялото ги нещастие.“

Стреси въздъхна. Кога изминаха, тези три години! Голямата, на места прогнила дървена порта бе полуотворена. Стреси, следван от помощника си, прекоси двора и влезе в къщата, из която отекваха леки шумове и въздишки. Две-три възрастни жени, навярно от съседните къщи, изгледаха въпросително новодошлите.

— Къде са те? — попита Стреси.

Жената, която бе най-близо до него, посочи с глава една от вратите. Стреси влезе, следван от помощника си, в широката, слабо осветена стая и първото нещо, което му се наби в очи, бяха двете големи легла, поставени едно срещу друго. Край всяко от тях бдеше по една старица. Иконите по стените и двата големи медни свещника над отдавна непаленото огнище придаваха още по-голяма мрачност на стаята. Едната от жените извърна глава към току-що пристигналите. Стреси спря за миг наред стаята и после направи знак с ръка на старицата да се приближи.

Къде е майката? — попита тихо той.

Жената посочи с очи едното от леглата.

Сега пи оставете за малко сами — ѝ каза Стреси.

Тя отвори уста, сякаш искаше да му се противопостави, но после спря поглед на униформата на Стреси и нищо не продума. Отиде при другата жена, която бе още по-възрастна от нея и двете мълчаливо излязоха от стаята.

Като стъпваше съвсем внимателно, за да не вдига шум, Стреси се приближи до леглото на старата. На главата ѝ имаше бяло боне.

— Госпожо — заговори тихо той. — Госпожо Майко — така се обръщаха обикновено към нея, откакто умряха синовете ѝ. — Аз съм Стреси, познахте ли ме?

Тя отвори очи. В тях се четеше ужас, мъка и студенина. Известно време той издържа погледа ѝ, после приближи още повече глава към бялата възглавница и прошепна:

— Как сте, Госпожо Майко?

Знакът, който тя направи с очи, беше непонятен.

— Снощи е пристигнала Дорунтина — каза Стреси.

Лежачата потвърди с очи. След това погледът ѝ се задържа умолително на Стреси. Той се поколеба за миг и след това съвсем тихо я попита:

— Но как се случи? Кой я доведе?

Старата закри очи с ръка и по клюмването на главата ѝ той разбра, че загуби съзнание. Стреси взе ръката ѝ, като едва напипа пулса. Беше жива.

— Извикай някоя от бабичките — обърна се Стреси към помощника си едва чуто. Той излезе и след малко се върна с една от жените. Стреси я остави да държи ръката на Госпожа Майката и със същите предпазливи стъпки се приближи до леглото на Дорунтина. Веднага различи русите ѝ коси върху възглавницата. Усети как нещо го прободеше в сърцето, но болката му идеше от съвсем друго чувство, което нямаше никаква връзка със сегашната тъжна случка. Това бе онази стара болка, която почувствува преди три години на нейната сватба, в мига, когато Дорунтина възседна белия кон и тръгна с кервана на сватовете, тогава сърцето на Стреси така се сви, че той дори гласно се запита: какво ми става? Но не само на майката и на братята ѝ им беше мъчно, а и на цялото село, защото тя бе първата девойка, която се задомяваше толкова далеч, ала мъката на Стреси бе съвсем друга. В мига, когато тя тръгна, той изведнъж разбра, че онова нежно чувство, което в последно време изпитваше към Дорунтина, беше обич. Но тогава това чувство бе още смътно, от нищо непомрачено, като леката мъгла над необхватния хоризонт, и спокойно възпирано от Стреси. Беше като утринната роса, която се задържа само минути пред изгрев и, щом настъпи денят, мигновено изчезва. Само веднъж онази синкава мъгла се бе опитала да се сгъсти и да се превърне в облак, това бе в мига на Дорунтининото заминаване. Но този миг бе кратък и бързо забравен.

Застанал край леглото ѝ, Стреси се загледа в лицето на Дорунтина. То беше все така красиво, както някога, ако не и по-хубаво, с очертани, като с пара изрязани устни.

— Дорунтина — повика я той съвсем тихо.

Тя отвори очи. В тях се четеше такава безжизненост и празнота, която с нищо не можеше да се запълни. Стреси се опита да ѝ се усмихне.

— Дорунтина — повтори той, — добре дошла!

Тя го гледаше втренчено.

— Как се чувствуваш? — попита я Стреси и несъзнателно я хвана за ръката. Ръката ѝ гореше. — Дорунтина — продължи той, снишил още повече глас. — Ти си пристигнала снощи след полунощ.

Тя потвърди с очи. Стреси искаше да остави за по-късно въпроса, който го измъчваше, но несъзнателно думите се отрониха от устата му:

— Но кой те доведе?

Очите ѝ безжизнено го гледаха.

— Кой те доведе, Дорунтина? — повтори той.

Тя продължаваше да го гледа със същия израз на празнота и безнадеждност.

— Ти си казала на майка си, че те е довел брат ти Костандин, така ли е?

Дорунтина отново потвърди с очи. Стреси се помъчи да открие признаци на побъркване в погледа ѝ, но тя продължаваше да гледа съвсем безразлично.

— Но нали беше научила, че брат ти вече от три години не е между живите — продължи Стреси със същия сподавен глас. Той почувствува сълзите ѝ още преди да бликнат. Това бяха някакви особени сълзи, едва забележими, трогателни. Когато обляха лицето ѝ, то изведнъж стана още по-далечно. Очите ѝ сякаш казваха: Какво ме сполетя? Защо не ми вярвате...

Стреси бавно извърна глава към помощника си и към жената, която бдеше край леглото на старата госпожа, и им направи знак да излязат. Той се наведе над младата жена и погали ръката ѝ.

— Но как дойде, Дорунтина? Как извървя целия този дълъг път?

Широко разтворените ѝ от почуда очи се мъчеха нещо да изразят.

След час Стреси си тръгна. Лицето му бе леко пребледняло и без да извърща глава и да разговаря с когото и да било, се запъти към външната врата. Помощникът му

го последва. На два-три пъти понечи да го попита дали Дорунтина му е казала нещо, но не се осмели.

Когато минаваха край църквата, Стреси сякаш се поколеба да свърне ли в гробището, но, изглежда, в последния момент промени намерението си.

Докато вървяха, помощникът му чувствуваше от Всички страни любопитните погледи на хората по пътя.

— Случаят е твърде странен — каза Стреси, без да поглежда помощника си. — Предполагам, че тази история ще се разчуе и така ще се раздуе, че за всеки случай трябва да напиша един доклад до канцеларията на княза.

„Смятам за необходимо да ви уведомя във връзка със събитието, което се случи на 11 октомври тази година призори в дома на знатната фамилия Вранаите, тъй като то може да има нежелателни последствия.

На 11 октомври сутринта старата госпожа на Вранаите, която през войната загуби деветимата си синове и, както е известно, живее сама, бе намерена в състояние на нервна криза заедно с дъщеря ѝ Дорунтина. Последната твърди, че е пристигнала някъде към полунощ срещу 11 октомври, доведена от брат си Костандин, починал също преди три години, както и останалите братя.

След като отидох в дома им и поговорих с двете жени в агония, стигнах до извода, че нито една от тях не проявява признаци на полудяване, въпреки че онова, което пряко или косвено твърдят, разбира се, е съвсем неясно и невероятно. Трябва да подчертая, че и двете все още се намират под въздействието на съкрушителния удар, който несъзнателно са си нанесли една на друга — дъщерята, съобщавайки на майката, че я е довел брат ѝ Костандин, а майката с отговора си, че Костандин заедно с останалите ѝ братя отдавна не е между живите.

Помъчих се да разпитам Дорунтина, но тя твърде объркано ми разказа следното:

Една вечер през последните дни (точно кой ден не е в състояние изобщо да си спомни) в малкото градче на Централна Европа, където е задомена, ѝ съобщили, че я търси някакъв непознат пътник. Щом излязла навън, и видяла току-що пристигналия конник, заприличал ѝ на Костандин, макар че едва го разпознала, тъй като бил целият в прах от дългия път. Но когато конникът ѝ казал, че е Костандин и е дошъл да я вземе, за да я заведе в бащиния им дом, както ѝ бил обещал в деня на сватбата, у нея изчезнало всякакво съмнение. (Тук е мястото да спомена за големия шум, който навремето вдигна годежът на Дорунтина в толкова далечна страна, несъгласието на останалите ѝ братя, и особено на майката да задоми дъщеря си надалеч, и настояването на Костандин да не се разваля годежът и най-накрая обещанието и дадената от него клетва, че щом майка им пожелае, той винаги ще довежда сестра си.)

Според твърденията на Дорунтина, поведението на брат ѝ ѝ се сторило твърде странно. Той дори не слязъл от коня, нито пък пожелал да влезе в дома им, а настоявал тя да тръгне час по-скоро с него. Когато го попитала защо толкова бърза и ако е за добро, да облече празничната си премяна, ако е за лошо, да сложи черните си дрехи, той, без да ѝ дава обяснения, казал: «Тръгвай така, както си.» Всичко това ѝ се видяло толкова странно и извън всякакво приличие, но изгаряща от копнеж през тези три години по близки и по родина (там е една такава страна, че не можеш да я опишеш — това са нейни думи), без да му мисли много, оставила на съпруга си една бележка и възседнала коня зад брат си.

В твърденията ѝ винаги се подчертава, че пътуването продължило дълго, въпреки че тя не бе в състояние да го определи с точност. Каза само, че си спомня една безкрайно дълга нощ с много звезди, които бягали пред погледа ѝ по небето, но това впечатление у нея може да е предизвикано от препускането на коня, съпроводено от междувременното ѝ задрямване. Тук е интересно да се отбележи, че тя не си спомня да

са пътували през деня. Това може да се обясни по два начина: че е спала или дремала, докато са пътували през деня, или че на разсъмване са спирани да починат и след спускането ма нощта отново са продължавали пътя си. От последното предположение става ясно, че конникът е желал да пътуват само нощем. Това е дало възможност в съзнанието на Дорунтина, която между другото е била и доста уморена и твърде развълнувана, тези десет или петнадесет нощи (колкото е приблизително разстоянието от Бохемия дотук) да се превърнат в една дълга и безкрайна нощ на препускане.

По време на пътуването, тъй като е била съвсем близо до конника, тя е забелязала, че косите му са доста прашни и целите в кал, а от раменете му лъхала миризма на влажна пръст. На няколко пъти го попитала за това, той ѝ отговорил, че из пътя неведнъж го сварвал дъжд, така че мократа прах се превърнала в пръски кал по косите и тялото му.

Когато най-после през нощта срещу 11 октомври непознатият (нека така наречем този, когото тя е взела за свой брат) приближил с Дорунтина до дома на Госпожа Майката, спрял коня, казал ѝ да слезе и да отиде въщи, тъй като той щял да се позабави, понеже имал малко работа в църквата. Без да дочака отговора ѝ, той се запътил нататък, минал край църквата и влязъл в гробището, а тя почти тичешком прекосила пътя до къщи и почукала на портата. Старата госпожа попитала кой е и когато дъщеря ѝ отговорила, че е Дорунтина и я е довел Костандин, майката отвърнала, че той от три години е покойник. Несъзнателно те си нанасят такъв съкрушителен удар, че се повалят и двете на легло и още не могат да се съвземат.

Цялата тази история, която безспорно е твърде неясна, има две обяснения: или някой неизвестно по какви причини е излъгал Дорунтина, като се е представил за брат ѝ Костандин, за да тръгне тя с него, или самата Дорунтина, който знае защо, не казва истината и крие как и с кого е дошла.

Сметнах за необходимо да направя един малко по-подробен доклад за събитието по простата причина, че то се отнася до едно от най-знатните семейства в княжеството и освен това събитието е от такъв характер, че може да предизвика смут в душите на хората.

Капитан Стреси

След като подписа доклада, Стреси оглежда известно време със зареян поглед наклонения си почерк. На няколко пъти взе перото и понечи да се наведе над листа, за да добави, зачеркне или може би да поправи нещо, но колкото и пъти да се опитва, ръката му така си стоеше с перото във въздуха и най-сетне той остави всичко, както си беше.

Стреси бавно стана от масата, сложи доклада в плик, запечата го и повика куриера. Когато последният тръгна, той го проследи с очи от прозореца. Дълго стоя така и чувствуваше как главата започва все по-силно да го боли. Куп предположения напиреха да нахлуят в мозъка му като през тясна врата и той несъзнателно потри с ръка чело, сякаш да прегради пътя им. Защо ще направи това непознат пътник? И ако не е така, ако не става дума за някакъв измамник, тогава въпросът става още по-заплетен. Какво криеше Дорунтина? С тези мисли той се повъртя известно време из канцеларията и колкото пъти приближаваше прозореца, виждаше по пътя между оголените тополи гърба на куриера, който все повече се смаляваше. Ами ако не е нито първото, нито второто — си каза той неочаквано, — ами ако е нещо друго, което трудно може да го побере мисълта?

Стреси се спря за миг с поглед, забит в пода, после се запъти към вратата, спусна се бързо по стълбите и като извика от коридора помощника си, излезе на улицата.

— Да отидем до църквата — каза той, когато усети зад гърба си крачките и ускореното му дишане. — Да огледаме гроба на Костандин.

— Добре сте се сетили — отвърна помощникът. — В края на краищата цялата тази история се свежда до излизането на някого от гроба.

— И през ум не ми минава подобна глупост — сръза го Стреси. — Съвсем друго нещо имам предвид.

Крачките му ставаха все по-провлачени, а наум си казваше: защо взех толкова присърце тази работа? Всъщност не се е случило нито убийство, нито престъпление или нещо от подобен род, за което като капитан на областта да нося отговорност. И преди малко, докато пишеше доклада, на два-три пъти се замисли да не би прибързано да обезпокоява канцеларията на княза с нещо съвсем незначително. Въпреки всичко в себе си бе уверен, че правилно е постъпил. Някакъв вътрешен глас му подсказваше, че се е случило нещо много по-голямо, което надхвърля убийството и престъплението, нещо, пред което всички убийства и престъпления изглеждат като дребно ежедневие.

Малката църква с наскоро поправена камбанария беше съвсем наблизо, но Стреси неочаквано промени пътя си и влезе в гробището не през желязната порта, която го свързваше с двора на църквата, а през малката, едва забележима дървена вратичка. Той отдавна не бе идвал тук и с труд се ориентираше.

— Насам — обади се помощникът му, който го следваше. — Мисля, че гробовете на Вранаите са от тази страна.

Стреси се обърна и го последва. Тук-таме пръстта се бе слегнала. От малките потъмнели икони, поставени по гробовете, покапани с восък от свещите, лъхаше печал. Някои от гробовете бяха покрити с плесен. През лятото тук ще да е прохладно — помисли си Стреси.

Помощникът му доста се бе отдалечил, като търсеше нещо между гробовете. Стреси се наведе, за да изправи един наклонил се кръст, но, изглежда, той беше доста тежък и след като не успя, продължи нататък. Помощникът му правеше знаци отдалеч: най-сетне ги намерих.

Стреси приближи. Гробовете бяха наредени един до друг, а плочите от черен камък, издялани с една и съща форма, наподобяваха нещо като кръст, меч или прострян човек с разперени ръце. В горната им част беше издълбано място за иконата и свещите, под което стоеше името на покойника.

— Ето го неговия гроб — каза помощникът със сподавен глас.

Стреси повдигна глава и забеляза, че лицето му е пребледняло.

— Какво ти става?

Помощникът посочи с ръка гроба:

— Погледнете по-внимателно. Вижте как плочата е леко отместена встрани.

— Наистина ли? — учуди се Стреси, като се наведе, за да види по-добре мястото, което сочеше помощникът. Той дълго разглежда камъка, после се изправи. — Да, има известно разместване.

— Нали ви казах — отвърна помощникът, в чийто глас се долавяше едновременно и доволство, че началникът му се съгласи с него, и нотка на страх.

— Въпреки всичко това още нищо не значи — каза Стреси.

Помощникът му учудено извърна глава, а очите му сякаш искаха да кажат: естествено, че един началник при каквито и да било обстоятелства трябва да запази достойнството си, но има неща, пред които чинове и служба остават на заден план.

— Това още нищо не значи — повтори Стреси. — Първо, плочата може от само себе си да се е разместила вследствие слягането на пръстта, както се случва с повечето гробове след време. Второ, дори и да предположим, че някой я е отместил, този някой

може да е непознатият пътник, който преди да тръгне да доведе Дорунтина, е разместил плочата, за да направи по-убедително излизането на мъртвия от гроба.

Помощникът го слушаше със зяпнала уста. Той понечи нещо да каже, но Стреси не го остави.

— По-голяма е вероятността да е направил това, след като е изпратил Дорунтина към къщи — продължи той. — Може след като са се разделили, да е дошъл тук, леко да е отместил плочата и после да е отишъл да си гледа работата.

Уморен, Стреси съзерцаваше ширналото се поле в далечината, сякаш търсеше да открие посоката, в която бе тръгнал непознатият. Оттук съвсем ясно се виждаше триетажната къща на Вранаите, част от селото и широкият друм, който продължаваше нататък. На това открито място между църквата и мрачната къща се бе случило загадъчното събитие през нощта срещу 11 октомври. „Ти върви напред, аз ще се отбия за малко в църквата“ — спомни си Стреси думите й. Така ще да е било, ако Дорунтина не лъже.

Помощникът не сваляше очи от Стреси. Постепенно цветът на лицето му се възвръщаше.

— Аз ще намеря този човек — каза високо Стреси. Тези думи той прецеди през зъби с едно заканащо съскане и помощникът му, който го познаваше от години, разбра, че желанието на началника му да издири непознатия надхвърляше границите на служебните му задължения.

Втора глава

Стреси издаде заповед, която още същия ден бе разпратена до всички странноприемници и гранични места край пътища, реки и планини, в която нареждаше незабавно да му съобщят, ако някой е видял пътник и жена на кон, на отделни коне или на други превозни средства през нощта срещу 11 октомври. В случай че някой ги е срещнал, да посочи къде и кога, ако са забелязани в странноприемница, колко време са престояли там, дали са се хранили някъде те, коня или конете им и по възможност, ако е направило впечатление, какви са били отношенията помежду им. В края на заповедта се настояваше да се съобщи, ако някой е видял да пътува и непридружавана от никого млада жена.

— Сега няма как да се измъкнат — каза Стреси на помощника си, когато главният куриер му докладва, че разпореждането е разпратено и до най-отдалечените краища. — Мъж и жена, възседнали кон, е нещо, което прави впечатление, не е ли така? Дори и да са яздили на различни коне, е почти същото.

— Така е — отвърна помощникът.

Стреси стана и взе да се разхожда от масата до прозореца.

— Няма начин да не попаднем на следите им, освен ако не са прелетели над облаците.

Помощникът повдигна глава:

— От цялата тази история излиза, че са прелетели над облаците — отвърна той.

— Още ли се съмняваш? — попита Стреси.

— Всички се съмняват — отвърна помощникът.

— На хората им е простено, но на нас не.

Внезапен силен вятър разтърси стъклата на прозорците и запрати капки дъжд по тях.

— Ето я и истинската есен — обади се Стреси замислен. — Забелязал съм, че винаги през есента се случват най-необикновените събития.

В стаята настъпи мълчание. Стреси, подпрял чело с ръка, остана известно време загледал в ситния дъжд навън. Но това не продължи много. Сред временното успокоение в съзнанието му отново изплува настойчивият и все по-напиращ въпрос: Кой ли ще да е бил непознатият конник? Не минаха и няколко минути и многобройните предположения около тази мисъл напълно го объркаха. Беше ясно, че непознатият знаеше нещо за семейството на Вранаите, може би не с подробности, но знаеше за сполетялото ги нещастие. Навярно знаеше за смъртта на братята, за обещанието на Костандин и дадената от него клетва. Освен това той знаеше и пътя от онова далечно графство в Централна Европа чак до Арбърия*. Но защо, за малко не извика Стреси, — защо е направил това? Заради някакви материални облаги? Стреси отпусна стиснатите си челюсти, тъй като по този начин си отпочиваше. Макар мотивът за възнаграждение да изглеждаше твърде обикновен, не можеше да се пренебрегне. Всъщност всички знаеха, че след загубата на синовете си Госпожа Майката на няколко пъти бе изпращала хора да съобщят на Дорунтина да дойде, но двама от тях се бяха върнали, без да успеят да стигнат дотам, тъй като пътят минавал през държави на други племена, които в момента воювали. Според уговорката те бяха върнали на старицата половината от възнаграждението, докато третият безследно бе изчезнал. Или бе умрял по пътищата, или бе отишъл при Дорунтина, но тя не му е повярвала. Оттогава изминаха две години и половина и бе изключено неговата вест да е довела Дорунтина с толкова голямо закъснение. Може би тайнственият конник е възнамерявал да поиска от Дорунтина някакво възнаграждение, но тогава това е в пълно противоречие с твърдението му, че е Костандин. Не, помисли Стреси. Въпросът за материална облага изобщо отпада. Но тогава какво е накарало непознатия да се представи за Костандин? А може би става дума за най-обикновена измама с цел отвличане, за да продаде след това Дорунтина като робиня в някой далечен край? Но това предположение отпада от само себе си, след като той я довежда тук. Да е целял отвличане, а по време на пътуването да е променил намерението си, имаше съвсем малка вероятност, тъй като Стреси добре познаваше разбойниците, които бродеха по големите пътища. А може би ставаше дума за някоя стара семейна вражда, за кръвно отмъщение към Вранаите или рода на съпруга ѝ, но и това не му се виждаше убедително. Ударът, който семейството на Дорунтина понесе от съдбата, беше толкова ужасен, че хорската злина не можеше да прибави към него нищо повече. Въпреки това трябваше внимателно да се прегледат архивите на това знатно семейство, завещанията им, наследствата, старите им съдебни дела. Може би нещо из тях щеше да хвърли някаква светлина върху тази случка, макар че имаше малка вероятност. Ами ако е най-обикновено любовно приключение, да пътува на кон е една двадесет и три годишна жена сред безкрайните равнини на Европа? Стреси дълбоко въздъхна. Така му се искаше да повярва в подобна версия, но не можеше. Нещо го възпираше, навярно опитът в досегашната му работа, през което време главно се бе занимавал с разследване на престъпления и тъмни дела.

[* Название на Албания през Средновековието. — Б.пр.]

Мисълта му се пренасяше от едно на друго и пак се връщаше на първия въпрос: Кой ли ще да е бил този среднощен конник? Както и Дорунтина сама твърди, отначало не могла да го познае, заприличал ѝ на Костандин, но бил толкова прашен, че едва се различавали чертите на лицето му. Той не слязъл от коня, не пожелал да се срещне с никого от семейството на зетя (те са го познавали, защото са го виждали на сватбата) и пожелал да пътуват само нощем. Значи той е криел нещо. Стреси не попита дали Дорунтина не е зърнала поне веднъж лицето на непознатия. Трябваше на всяка цена да ѝ зададе този въпрос, въпреки че бе глупаво да се съмнява, че пътникът съзнателно не се е прикривал. Наистина е безумие да си помислиш, че може да е бил Костандин,

макар че работата не свършва с това... Ясно е, че не е бил Костандин, но Стреси започна да се съмнява дали и тази жена... беше Дорунтина.

Стреси почти блъсна масата, когато изведнъж стана. Бързо излезе навън и със същия устрем продължи нататък през полето. Дъждът бе спрял. Само тук-таме от мокрите дървета се отронваше по някоя и друга блестяща капчица. Стреси крачеше с наведена глава. Той стигна с изненадваща бързина до портите на Вранаите. Прекоси големия коридор, забеляза, че жените, които бяха над двете нещастници, сега са станали много повече и влезе в стаята, където лежах майката и дъщерята. Още от вратата погледна бледото лице на Дорунтина с тъмни кръгове под безжизнените очи. Как можа да се усъмни? Разбира се, че беше тя — къщите очи, същото лице, които женитбата надалеч изобщо не бе променила, а само като че ли ги бе покрила с някакъв загадъчен воал.

— Как се чувствуваш? — попита я той тихо, като седна на стола край леглото с усещането за вина поради съмненията си.

Очите ѝ го гледаха втрещено. В тях се четеше непоносима мъка и Стреси пръв сведе поглед.

— Извинявай, че отново те безпокоя — заговори той, — но искам да те попитам нещо твърде важно, разбираш ли ме, Дорунтина, което е от значение и за тебе, и за майка ти, и за всички нас. Не видя ли поне за миг лицето на човека, който те доведе?

Дорунтина продължаваше да го гледа със същия вцепенен поглед.

— Не — отвърна най-сетне с тих глас.

Изведнъж Стреси почувствува как цялата тази атмосфера на внимание и вежливост между тях рухна. Испита безумно желание да я хване за раменете, така да я разтърси и да кресне: Защо не казваш истината, Дорунтина? Как е възможно да пътуваш дни и нощи с един човек, да смяташ, че е брат ти и нито веднъж да не го погледнеш в лицето? Не ти ли беше домъчняло за него? Не испита ли желание да го прегърнеш?

— Но как е възможно? — попита той.

— Бях толкова развълнувана, когато ми каза „Аз съм брат ти Костандин, дойдох да те взема“, че сякаш гръм ме порази.

— Не ти ли мина през ум, че може да се е случило нещо лошо?

— Разбира се. Помислих най-лошото, че някой от нашите е умрял.

— Навярно най-напред си помислила за майка си. После за някого от братята?

— Мина ми през ум за всеки от тях. В това число и за Костандин.

— Затова ли го попита защо косите му са целите в кал и лъхат на пръст?

— Да.

Клетата — си каза наум Стреси, като се помъчи да си представи какъв ли ужас е било за нея, ако само за миг си е помислила, че пътува с мъртвец. А, изглежда, част от пътя е изминала с това съмнение.

— От време на време отхвърлях тези мисли — продължи тя. — Това е моят брат — си казвах, — моят брат, жив и здрав. Но... — и тя не можа да довърши.

— Но... — повтори Стреси. — Какво искаше да кажеш, Дорунтина?

— Нещо ме възпираше да го прегърна — рече тя, като съвсем сниши глас. — И аз самата не зная какво.

Стреси гледаше спуснатите ѝ мигли, които хвърляха сянка върху скулите ѝ.

— Толкова се бях затъжила, толкова се бях затъжила и въпреки това не успях нито веднъж да го прегърна.

— Нито веднъж! — повтори след нея Стреси.

— Така ми е мъчно, особено сега, когато разбрах, че той отдавна вече не е между живите.

Гласът ѝ стана по-уверен, а гърдите ѝ започнаха по-бързо да се вдигат и отпускат.

— Ако можеше да се повтори това пътуване — каза тя, — ако можех поне още веднъж да го видя!

Тя бе напълно убедена, че е пътувала с мъртвия си брат. Стреси не знаеше дали да ѝ възрази, или да я остави с това впечатление.

— Значи нито веднъж не видя лицето му? Дори и в мига, когато се разделяхте и той ти казал: „Ти върви вкъщи, аз имам малко работа в църквата“?

— Нито тогава — отвърна тя. — Беше тъмно като в рог и нищо не се виждаше, а из пътя бях винаги зад гърба му.

— Но не спряхте ли някъде? Не почивахте ли?

Тя поклати глава:

— Не си спомням.

Стреси изчака, докато очите ѝ отново се спрат на него.

— Не ти ли мина през ум, че той крие нещо от тебе? — попита Стреси. — Не е пожелал да слезе от коня, когато дошъл да те вземе, нито пък извърнал глава да те погледне по време на пътуването и това, че е искал да пътувате само през нощта? Всичко това не те ли накара да се усъмниш в него?

Дорунтина потвърди с глава:

— Мина ми през ум, но сега си обяснявам, че е било напълно естествено да крие лицето си от мене, защото е бил мъртъв.

— Или не е бил Костандин — прекъсна я неочаквано Стреси.

Дорунтина го изгледа продължително.

— Това е едно и също — отвърна тя спокойно.

— Как така едно и също?

— След като отдавна вече не е между живите, ще рече, че не е бил той.

— Друго исках да кажа — отвърна Стреси. — Не ти ли мина през ум, че може изобщо да не е брат ти, а някой измамник, някакъв мним Костандин?

Дорунтина кимна отрицателно с глава:

— Не, изобщо.

— Изобщо? Спомни си по-добре, Дорунтина.

— Сега мога да мисля, но през онази нощ не беше възможно — отвърна тя.

— А сега не се ли съмняваш, че може би не е бил той?

Тя отново го изгледа продължително, а Стреси се помъчи да открие какво преобладаваше в очите ѝ: мъка, ужас, съмнение или пареща болка по изгубените близки. Но в тях имаше от всичко, примесено с някакво непознато нему чувство, или навярно така му се струваше, тъй като погледът ѝ изразяваше смесица от много неща.

— Може би не е бил той — повтори Стреси, като толкова приближи глава до нея, сякаш искаше да надникне в дъното на някакъв кладенец. Дълбоко в очите ѝ личеше влагата на сълзите. Дорунтина отново заплака.

— Не зная какво да кажа — прошепна тя, като хълцаше. — Ох, не зная какво да кажа.

Стреси я остави мълчаливо да поплаче, после стисна леко ръката ѝ, след това хвърли поглед към леглото на майката, която навярно спеше, и безшумно излезе от стаята.

След два дни започнаха да пристигат първите вести от странноприемниците. Никъде не бяха виждали нито мъж и жена на кон или на отделни коне, нито пък да пътува сама млада жена на кон или с кола. Въпреки че все още не бяха отговорили от най-отдалечените странноприемници, Стреси се обезсърчи. Беше уверен, че още в

самото начало ще попадне на следа. Нима е възможно? — питаше се Стреси, като четеше известията. Как е възможно да не ги е видяло човешко око? Всички ли са спали през тези нощи, докато те са пътували? Не, не е възможно — окуражаваше се той. Все ще се намери някой, който ги е видял. Ако не днес, то утре, ако не утре, в другиден. Все ще се намери някой.

Междувременно по нареждане на Стреси помощникът му бе прелистил целия семеен архив на Враните, за да открие някоя нишка, която би довела до разгадаване на загадката. Но още на първия ден, с подпухнали очи, той каза вечерта на Стреси, че с удоволствие би приел да го изпрати в командировка да преброди пътища и странноприемици, за да открие следите на беглеца, отколкото да си вади очите с тази толкова досадна работа. Това беше един от най-древните родове и в архива му се срещаха документи отпреди двеста, а понякога и отпреди триста години. Освен това бяха написани на най-различни езици и азбуки, като се почне от албански и латински и се стигне до готически и кирилица. В архива се намираха най-различни стари документи за собственост, различни завещания, съдебни решения, бележки за семейното родословие, които водеха чак до 881 година, както и разни укази за ордени и отличия. Голяма част от архива заемаха разменените писма, някои от които засягаха и въпроси за браковете в рода. Помощникът на Стреси отдели настрана десетки такива писма, за да ги прочете след това по-внимателно, и особено онези, които се отнасяха до женитбата на Дорунтина. Някои от тях бяха написани с готически букви, като че ли на немски език, изпратени чак от Бохемия. Най-интересни му се сториха копията от писмата на старата госпожа Вранай до нейния дългогодишен приятел, владетеля на съседното графство, граф Топиа, с когото, изглежда, често се е съветвала по семейни въпроси, както и неговите писма-отговори. В две-три от тях, на които помощникът хвърли бегъл поглед, старата госпожа споделяше колебанията си във връзка с омъжването на Дорунтина толкова далеч и го молеше за съвет как да постъпи. В едно от писмата, което трудно се разчиташе, навярно изпратено наскоро (личеше, че е писано от треперееща старческа ръка), тя се оплакваше от ужасната си самота. Пишеше, че снахите ѝ една след друга си отишли, вземайки със себе си и невръстните си деца, и я оставили сам-самичка. Обещавали ѝ, че ще се върнат, но нито една от тях не го сторила и може би донякъде имали право. Коя млада невеста ще пожелае да се върне в дом, за който хората приказвали, че над него е надвиснала сянката на смъртта.

Стреси внимателно го слушаше, но на помощника му се струваше, че от време на време мисълта на началника му се пренасяше някъде другаде.

— Ами тук? — попита Стреси най-после. — За какво се говори?

Помощникът го погледна въпросително.

— Тук — повтори Стреси, — искам да кажа не в архивите, а какво се говори за това наоколо, сред хората?

Помощникът му разпери ръце:

— Съвсем обяснимо е всички да говорят за събитието.

— Съвсем обяснимо е — повтори Стреси. — Естествено и не би могло да бъде иначе — добави след малко.

Стреси затвори чекмеджето си, наметна пелерината и след като му пожела лека нощ, излезе.

Пътят му за дома минаваше край двуетажни къщи с красиви огради и порти, които никнеха като гъби, откакто селището, някога малко и спокойно като всички останали наоколо, стана център на областта. Чардаците, където хората по навик седяха лете след вечеря, сега бяха празни и само тук-таме се виждаше по някой и друг обикновен или люлеещ се стол, навярно оставен с надеждата, че може да се върне някой от топлите дни, преди да настъпи зимата.

Но докато чардаците бяха пусти, то край портите и оградите се виждаха девойки и по някой младеж сред тях да шушукат. Като минаваше, Стреси чувствуваше как прекъсваха шепненето и го проследяваха с любопитни очи. Случката от нощта срещу 11 октомври бе разпалила въображението на всички, особено на девойките и младите невести. На Стреси му мина през ум, че навярно всяка от тях тайно мечтаеше някой да измине такъв дълъг път през континента за нея, независимо от това какъв щеше да ѝ бъде — брат или далечен сродник, човек или призрак.

— Е? — попита жена му още с влизането. — Открихте ли най-сетне с кого е дошла?

Докато сваляше пелерината си, Стреси я погледна крадешком, за да отгатне дали нямаше нотка на ирония в думите ѝ. Висока и светлокоса, тя го гледаше полуусмихната, а той си помисли, макар да ценеше жена си, че изобщо не може да си я представи възседнала с него кон и притиснала се о гърба му. А Дорунтина сякаш бе родена за такова прегрупване, с разпилените си коси, плътно притисната към мъжкия гръб.

— Нищо — отвърна той кратко.

— Изглеждаш уморен.

— Уморен съм. Къде са децата?

— Играят горе. Да сложа ли вечерята?

Той потвърди с глава и се отпусна отмалаял на застлания с козяк стол. В голямото огнище няколко плахи пламъка се мъчеха да обхванат двата дъбови пъна, без да могат да ги запалят. Стреси следеше с очи движенията на жена си.

— Сякаш не ти стига другата работа, та сега и с издирването на този негодник да се занимаваш — каза тя сред тракането на съдовете. И макар да не спомена името на Дорунтина, в гласа ѝ се долавяше враждебността към нея.

— Какво да се прави — отвърна Стреси.

Тракането на съдовете стана още по-припряно.

— В края на краищата защо трябва да се отдава такова значение с кого се е върнала у дома си една никаквица? — отново заговори съпругата му. Този път част от упрека се отправяше и към него.

— Защо да е никаквица? — попита той спокойно.

— На тебе не ти ли се струва така? Каква е тази жена, която цели три години, потънала в личното си щастие, не се и сети за майка си, върху чиято глава се струпа такова нечувано нещастие?

Стреси слушаше с наведена глава.

— Може би не е знаела.

— Ах, не била знаела. А как изведнъж се сети след три години?

Стреси повдигна рамене. Почувствува, че у жена му пак заговори старата ѝ неприязън към Дорунтина. Тя на няколко пъти я бе проявявала, дори веднъж това стана повод да се скарат, и то два-три дни след сватбата на Дорунтина. „Защо стоиш така като втрещен — го беше подхванала. — Толкова ли много сте потресени от заминаването ѝ?“ За пръв път му правеше подобна сцена на ревност.

— Да остави клетата си майка след такова ужасно нещастие — продължи тя — и изведнъж да се сети да дойде, колкото да отрови последните ѝ дни. Това наистина е нечувано! Такава жестока съдба!

— Така е — отвърна Стреси. — Страшна самота...

— Не самота, а ад, кажи по-добре. Да си отидат една след друга снахите ѝ, повечето с пеленачета на ръце, и да се превърне къщата ѝ в пустош. В края на краищата снахите, колкото и да ѝ са чужди и независимо че не постъпиха добре, като оставиха

свекърва си в най-голямата беда, не можеш да ги упрекнеш, след като единствената ѝ дъщеря не помисли за старицата.

Стреси бе забил поглед в медния свещник, който поразително приличаше на онзи, дето го видя през онова незабравимо утро в стаята на Дорунтина и майка ѝ. Мислеше си как хората най-различно ще погледнат на тази случка в зависимост от общественото си положение, от собствената си съдба, от сполуките или неуспехите в живота и брака, от личното си благополучие, щастие или нещастие, с оглед на други важни събития или на най-интимни мотиви, които понякога хората скриват и от самите себе си. Всичко това щеше да даде един цялостен облик на събитието, изразяващ тяхната преценка за чуждата драма, а всъщност нямаше да е нищо друго освен израз на собствената им драма.

На сутринта пристигна куриер от канцеларията на княза, който донесе и писмо до Стреси. В него се потвърждаваше, че князът е уведомен за случката срещу 11 октомври и нарежда да се направи всичко възможно и час по-скоро да се изясни истината, за да не се създават бъркотии, погрешни тълкувания и смут сред народа, както писа и самият Стреси.

Канцеларията настояваше Стреси незабавно да ги уведоми, след като въпросът бъде изяснен.

Хъм, рече си той, когато повторно прочете краткото разпореждане. „Въпросът бъде изяснен...“ Празни приказки. Я ела се постави на моето място.

Стреси бе спал лошо, а на сутринта продължиха дразгите с жена му, явно породени от това, че с нищо не ѝ противоречеше, когато тя нападаше Дорунтина, но и не участвуваше разпалено, когато тя я осъждаше. Стреси бе забелязал, че подобни сблъсъци, които уж бяха сдържани, за да не се стигне до кавги, всъщност биваха много по-неприятни от откритите разприавии, след които винаги настъпваше помирение. А подобна неприязън нямаше как да завърши с помирение, тъй като дни наред тя търсеше повод да я излее и понеже поводът обикновено биваше съвсем ненавременен и неуместен, раздразнението и разприавиите бяха много по-досадни от обикновените караници.

Стреси още държеше писмото от канцеларията на княза, когато помощникът му влезе и каза, че пазачът на гробището дошъл и искал да му съобщи нещо.

— Пазачът на гробището ли? — изненада се Стреси и погледна с упрек помощника си, сякаш искаше да му каже: „Още ли се мъчиш да ме убедиш, че някой се е вдигнал от гроба?“ Но в този момент през полуотворената врата подаде глава току-що пристигналият. — Нека влезе — отвърна Стреси сдържано.

Пазачът пристъпи и почтително се поклони.

— Е? — попита Стреси, като видя как онзи застана отпреде му, без да помръдне.

Пазачът преглътна.

— Аз съм пазачът на гробището при църквата, господин Стреси, и исках да ви кажа, че...

— Плочата на гроба се е разместила — прекъсна го Стреси. — Зная.

Пазачът, съвсем объркан, сведе очи.

— Аз, аз — прошепна — исках да кажа нещо...

— Ако става дума за разместването на плочата, това го зная — отново го прекъсна Стреси, без да скрива раздразнението си. — Ако имаш да кажеш нещо, слушам те.

Стреси очакваше пазачът да отговори: „Не, нямам друго какво да кажа“ и сведе глава над масата, но за голяма своя изненада не чу нищо подобно.

— Аз исках да кажа нещо друго.

Стреси повдигна глава и строго го изгледа, сякаш да му припомни, че тук не е място, където могат да се правят шегите.

— А, имаш да кажеш нещо друго? — отвърна той с известно недоверие, примесено с ирония. — Я да чуем!

Пазачът, смутен от недружелюбното посрещане, видя как Стреси отмести преписките, като че ли искаше да му каже: ето, сега напълно ме откъсна от работата, доволен ли си? Да видим какви измишльотини ще издрънкаш.

— Ние сме прости хора, господин Стреси — рече той с несигурен глас. — Може би и не се чуваме какво приказваме, извинете ме, но аз си помислих, че кой знае, може пък да...

На Стреси изведнъж му дожаля за него.

— Говори, слушам те — обърна се той с мек глас, а наум си каза: Какво ми става? Каква вина има човекът, че целият настръхвам, като чуя за тази история?

— Слушам те — повтори той. — Кажи какво има? Пазачът, малко облекчен, пое дълбоко дъх.

— Всички говорят, че се е вдигнал от гроба един от синовете на Госпожа Майката — рече той, без да сваля очи от Стреси. — Вие по-добре от мене знаете тази история. Дори започнаха да идват в гробището, за да видят да не са се отместили и други плочи, но това няма нищо общо с онова, дето искам да ви кажа.

— Продължавай — насърчи го Стреси.

— Една неделя, не миналата, а две седмици преди нея, Госпожа Майката дойде, както си му е редът, да запали по една свещ на гробовете на синовете си.

— Преди три седмици ли? — прекъсна го Стреси.

— Да. Тя запали по една свещ, а и а гроба на Костандин запали две свещи. Случайно минавах край нея и я чух какво каза на гроба му.

Пазачът спря за малко, без да сваля очи от Стреси. Значи преди три седмици — повтори наум капитанът. Приблизително преди месец — продължи несъзнателно да размисля той.

— Чувал съм много оплаквания на майки, а и нейните нареждания за покойните й синове, по никога така не са ми настръхвали косите, както него ден.

Стреси подпря с ръка брадата си и съсредоточено заслуша думите на пазача.

— Това не беше нито нареждане, нито оплакване продължи той. — Повече приличаше на проклятие.

— На проклятие!

Пазачът отново си пое дъх, без да скрива задоволството си, че най-после бе успял да привлече вниманието на капитана.

— Да, господине, проклятие, и то страшно.

— Но разкажи какво точно каза тя! — рече Стреси с известно нетърпение.

— Трудно ми е да ви предам точно думите й, защото, когато я чух, останах потресен, но смисълът горе-долу бе този: „Костандине, къде остана думата, която ми даде, че ще довеждаш Дорунтина колкото пъти поискам и имам нужда от нея?“ Вярвам, че знаете, господин Стреси, тъй като това не е тайна, че Костандин се бе заклел пред майка си да...

— Зная, зная — прекъсна го Стреси, — продължавай нататък.

— Та тя занарежда: „Сега, когато останах сам-сама като кукувица и няма никой край мене, ти, дето по-тъпка клетвата, дано и в гроба покой да не намериш!“ Ето такива бяха горе-долу думите й.

През цялото време, докато говореше, пазачът наблюдаваше Стреси и накрая, когато очакваше да го види изумен от страшния разказ, забеляза, че очите на капитана

гледаха зареяни нанякъде, явно мисълта му бе съвсем на друго място. Пазачът отново изгуби своята увереност.

— Реших да дойда да го кажа, защото може да ви влезе в работа — рече той. — Смятам, че не съм сбъркал.

— Ни най-малко — побърза да го увери Стреси. — Напротив, много добре си направил. Благодаря ти.

Пазачът се поклони и когато си тръгна, отново го погледна, за да се убеди дали добре бе сторил, или напразно беше блъскал път дотук.

Стреси остана така със зареян поглед. След малко усети нечие присъствие в стаята, извърна глава, но като видя, че е помощникът му, продължи да размисля. Как можахме да направим такава глупост, си казваше той. Да не вземем да поговорим с майката. И двата пъти разговарях само с Дорунтина, а с нея нито веднъж. Как си обяснява старата случилото се? Наистина това бе непростима грешка от негова страна.

Стреси повдигна глава. Помощникът стоеше на крак.

— Голяма глупост направихме — обърна се той към него.

— Във връзка с гроба ли? Наистина на мене ми мина веднъж през ум, но...

— Какви ги дрънкаш? — прекъсна го Стреси. — Това няма нищо общо с гроба и с всичките тези измишльотини за призраци. Докато пазачът разказваше за проклятието на старицата, аз си мислех — наистина защо не разговаряхме пито веднъж с нея? Как допуснахме това?

— Действително — отвърна с виновен глас помощникът. — Прав сте.

Стреси изведнъж стана.

— Да отидем веднага при нея — рече той. — Да се помъчим да поправим грешката.

Те веднага се озоваха на пътя. Помощникът едва успяваше да се изравни със Стреси.

— Не е работата само в клетвите — продължаваше да говори той. — Трябва да се чуе всичко, което старицата, мисли за случката. Майката може да хвърли известна светлина върху тази загадка.

— Имате право — потвърждаваше помощникът сред зачестеното си дишане, което така разпокъсваше думите му, че се чуваха откъслечно сред мъглата и вятъра. — Докато четох писмата ѝ, на мене ми хрумна нещо... Те подсказват някои неща... но това ще ви кажа по-късно... Още не съм сигурен... освен това те се отнасят до нещо твърде странно...

— Така ли?

— Да... но сега-засега няма да ви кажа повече... Ще прелистя още веднъж всичките писма, които е разменяла... след това ще ви кажа какво мисля...

— Засега най-важното е да поговорим с майката — рече Стреси.

— Да, да, напълно сте прав.

— Дори изхождайки само от проклятието, за което разказа пазачът — продължи Стреси. — Не вярвам да си го е измислил.

— Изключено. Познавам го добре, честен човек.

— Именно, изхождайки от проклятието на майката, още когато Дорунтина откъде е извикала: „Мамо, отвори, дойдох с Костандин“ (ако тя наистина ѝ е казала така), вероятността старата да ѝ е повярвала е още по-голяма, като имаме предвид проклятието ѝ. Разбираш ли ме?

— Да, да.

— Само че тук има и нещо друго — продължи Стреси, без да забавя крачките си. — Дали майката се е зарадвала, когато е разбрала, че синът ѝ се е вслушал в думите ѝ и

се е вдигнал от гроба, или е съжалявала, че е обезпокоила мъртвия? А може би не е нито едното, нито другото, а нещо още по-смъртно и объркано.

— Възможно е.

— Така смятам и аз — отвърна Стреси. — Фактът, че майката с отварянето на портите получава смъртоносен удар, говори, че именно в този миг тя разкрива някаква злокобна истина.

— Точно така — потвърди помощникът, — разкрива някаква злокобна истина... Това напълно се покрива с моето съмнение, за което ви споменах преди малко...

— Иначе с нищо не може да се обясни покрусата на старицата — продължи Стреси. — Съкрушението на Дорунтина е обяснимо — смъртта на деветимата ѝ братя, но майката? Но какво е това?

Стреси се спря.

— Какво е това? — повтори той. — Струва ми се, че чувам да оплакват.

Те не бяха далеч от къщата на Вранаите и погледнаха към нея.

— И на мене така ми се струва — каза помощникът.

— О, господи, да не е умряла старата? — обади се Стреси — Ама каква глупост направихме!

Той забърза нататък с още по-широки крачки. Ботушите му газеха, където завърнат из локвите и калта, като разпръскваха наоколо гнилите листа. Ама че глупост — мърмореше под носа си Стреси. Каква глупост!

— А може би не е тя — обади се помощникът. — Може би е Дорунтина.

— Какво? — почти извика Стреси и другият разбра, че мисълта за смъртта на младата жена беше недопустима за нахалника му.

До къщата на Госпожа Майката вървяха мълчешком. Високите тополи от двете страни на пътя отронваха последните си листа. Вече се чуваше съвсем ясно оплакването на жените.

Починала е — измърмори Стреси, — няма никакво съмнение.

— Вижте, дворът на къщата е почернял от хора.

— Какво е станало? — попита Стреси първия човек, който се зададе насреща им. — Какво се е случило?

— В дома на Госпожа Машата — отвърна той — и двете, и майката, и дъщерята, са издъхнали.

— Не е възможно!

Човекът повдигна рамене и продължи пътя си.

— Не е възможно! — повтори Стреси, без да забавя крачки. Слюнката в устата му бе пресъхнала, а небцето му горчеше като отрова.

Двете крила на голямата порта бяха широко разтворени. Те се озоваха в двора сред множеството хора, които слисани сновяха нагоре-надолу. Стреси отново попита едного и получи същия отговор. Отвътре се чуваха вайканията на оплаквачките. И майка, и дъщеря — си каза той изтръпнал. Иначе не можеше да се обясни това покъртително ридание на жените: Из пътя, докато приближаваха, той на няколко пъти си бе помислил: защо оплакват така една старица? В края на краищата дълго е живяла, дошло ѝ е времето да се простих този свят. А то ето какво било.

Тълпата блъскаше Стреси от всички страни, но той нямаше желание да предприеме каквото и да било, сякаш бе загубил способността си да мисли трезво. Всъщност на идване на няколко пъти му мина през ум да не би да е умряла Дорунтина, но веднага отхвърляше тази мисъл. А за това, че може и двете да са издъхнали, изобщо не помисли. Дори в някои моменти му се струваше, че по-вероятна е смъртта на Дорунтина, тъй като пътувайки, както смятаха другите и самата тя твърдеше, на един

кон с мъртвия до известна степен се бе докосвала до смъртта. Но това, да издъхнат и двете, умът му не можеше да го побере.

— Но как се е случило? — питаше той, без да се обръща към някого сред обезумялото множество от блъскащи се рамене и любопитни гласове. — Как се е случило?

Отговорът дойде от няколко страни едновременно.

— Отначало издъхнала Дорунтина, след това майката.

— Ах, значи първо е умряла Дорунтина!

— Да, господин капитан. Тя, клетата, първа издъхна. На Госпожа Майката не ѝ оставаше нищо друго освен да затвори кръга на покойниците.

— Какво нещастие, какво нещастие! — обади се някой, присъединявайки се към останалите. — Свърши се с Вранаите. Свърши се с рода им.

Стреси зърна за миг помощника си, който като него се блъскаше сред тълпата. Сега тайната стана още по-загадъчна, помисли си Стреси. И майка, и дъщеря я отнесоха със себе си в гроба.

Той взе да си пробива път към вратата, за да влезе вътре. Свърши се с Вранаите — обади се пак нечий глас. Стреси повдигна глава, но погледът му несъзнателно, вместо на хората, се спря на стрехата, като че ли оттам идеше гласът, и дълго не можа да откъсне очи от издадените напред, почернели и разкривени от времето греди на широката стряха, които най-добре изразяваха нечуваното нещастие, сполетяло дома под този покрив.

Трета глава

За погребението на Госпожа Майката и Дорунтина започнаха да прииждат хора от четирите краища на княжеството. Изведнъж стана ясно, че това погребение ще се превърне в едно от онези събития, чиито причини никога не могат да се обяснят, събития, които се случваха от време на време като някаква необходимост, за да привлекат вниманието на всички. Всъщност интересът към това събитие се породил много по-рано, още в деня, когато стана известно завръщането на Дорунтина, а погребението, така да се каже, изкарваше на бял свят всичко, което се говореше или мислеше зад стените на къщите и се въртеше в главите на хората. Сега всичко това придобиваше форма и плът сред онази безконечна върволица от хора, която пътуваше с мулета, каруци или пеша към главното селище на областта.

Погребението щеше да стане в неделя. Телата на двете покойници бяха положени в големия, изоставен след смъртта на синовете, салон за гости. Под светлината на свещите старинните семейни гербове, окачените по стените оръжия и икони, както и лицата на покойните сякаш бяха потопени в сребро.

Край големите бронзови ковчези (старата стопанка бе оставила със специално писмо голяма сума за погребението си), сложени върху поставки с красива дърворезба, четири оплаквачки дирижираха оплакванията на жените. Плачът край бронзовите ковчези след двадесет часа от смъртта на Дорунтина и майка ѝ вече беше по-сдържан, но в замяна на това по-затрогващ. От време на време според обичая оплаквачките нареждаха и в стихотворна форма. Редуваха се една след друга, а после подхващаха четирите заедно и пресъздаваха моменти от необикновеното събитие.

С развълнуван глас едната от тях разказваше за сватбата на Дорунтина и заминаването ѝ надалеч. Другата още по-трогателно нареждаше за деветимата братя, които непосредствено след сватбата ѝ загиват в неравен бой със заразената от чума

вражеска войска. Третата продължаваше, като описваше мъката на старата им майка, която остава сам-самичка.

Костандине, чумата да те вземе,
де я клетвата, дете ми даде,
де я, земята ли я изяде?*

[* Стиховете са превод на Марко Ганчев.]

Нареждаше четвъртата оплаквачка с думите на покойната старица, която проклина сина си заради потъпканата клетва. След това подхващаше първата оплаквачка и разказваше за вдигането на прокълнатия син от гроба и препускането му през нощта към племената, където бе задомена сестра му.

Ако си дошъл за добро,
да се облека като соколица,
ако за зло си дошъл,
да се облека като калугерка —
нареждаше втората оплаквачка.
Ела ми, сестро, както си! —
отвърщаше ѝ третата оплаквачка с думите на мъртвия брат.

После започваха да се редуват четвъртата и първата оплаквачка и да разказват с думите на птиците-свидетели за пътуването на брата и сестрата на кон:

Де се е чуло, видяло,
живо да язди с умряло,
на един кон двамата?

Третата подхващаше оплакването за пристигането им: в родния дом и за връщането на Костандин в гроба. Четвъртата оплаквачка завършваше как Дорунтина е потропала на портите с думите, че я е довел; брат и според дадената клетва и предаваше отговора; на майката отвътре:

Костандин, момък умрял,
три години в пръстта не изтлял.

След като завършваха разказа си, оплаквачките спираха, колкото да си поемат дъх, и отново започваха.

Думите, които придружаваха плача им, не бяха все едни и същи при всяко оплакване. Някои от тях се повтаряха, други се видоизменяха или изоставяха, за да бъдат заменени от нови. По време на оплакването им се случваше да минат мимоходом онази част от събитията, на която са се задържали по-дълго при предишното си оплакване, или да се задържат по-продължително на някой момент, на който в предходното не са оказали нужното внимание или изобщо са го прескочили. Така че се случваше в едно от оплакванията да отделят по-голямо внимание на встъплението — на онова време, когато сред големия род на Вранаите е царувало пълно щастие, на колебанията около сватбата на Дорунтина дали да я задомят толкова далеч и на обещанието на Костандин, че винаги ще довежда сестра си, щом майка им поиска. В следващото всичко това се споменаващо мимоходом и оплаквачките се спираха подробно на странното пътуване, като предаваха разговора между мъртвия брат и живата сестра. При третото им оплакване за всичко това се споменаващо набързо и се отделяше внимание на други подробности, като например молбите на Дорунтина пред брата да не я задомява толкова далеч и думите на Костандин към селските девойки на хорото (по време на сватбата ѝ се вдига голям празник в селището), че „те са много красиви, но като погледне сестра си, остава равнодушен към хубостта им“.

Специално изпратените хора на Стреси записваха всички думи на оплаквачките и веднага му ги занасяха. Изправен край откrehнатия прозорец, през който нахлуваше студеният северен вятър, Стреси гледаше втрещен падащите листа, после вземаше перото и започваше да подчертава отделни думи и цели редове.

— Ние може денонощно да си блъскаме главите, за да обясним случилото се, а в това време оплаквачките си вършат своята работа — обърна се той към помощника си.

— Така е. Те дори не се и съмняват въз вдигането на мъртвия от гроба.

— Пред очите ни се ражда една легенда — рече Стреси и повдигна изпълнените с подчертани думи листа. — Погледни! До завчера оплакванията им все още бяха най-обикновени, докато от снощи и особено днес те напълно започнаха да придобиват формата на истинска легенда.

Помощникът гледа известно време изписаните листове, подчертаните места и кратките бележки встрани. Тук-таме ръката на Стреси бе сложила въпросителни и удивителни.

— Въпреки всичко и от нарежданията на оплаквачките може да излезе нещо — добави той с едва забележима усмивка.

— Разбира се — отвърна помощникът.

Междувременно продължаваха да прииждат за погребението познати и непознати от всички краища на княжеството. Пристигнаха стари приятели на семейството, многобройните им родственици, различни благородници и други официални лица, членове на княжеското семейство и представители на духовенството. Дойдоха също така и много благородници, близки или далечни познати от съседните графства и княжества. Граф Топиа, старият приятел на Госпожа Майката, поради невъзможността си да дойде лично (било по здравословни причини или заради охлаждането на отношенията му с нашия княз, не се знаеше със сигурност) бе изпратил един от синовете си.

Погребението, така както бе уточнено, стана в неделя преди обед. Безкрайното шествие, което пътят не можеше да побере, едва се придвижваше към църквата. По-голямата част от изпращачите на покойните бяха принудени да прескачат канавките и да крачат по полето и пущинаците. Повечето от тях бяха присъствували на сватбата на Дорунтина и тъжните звуци на камбаната изведнъж ги накараха да си спомнят за това. По същия този път минаха и тогава, биеше същата камбана, но съвсем другояче. Почти същите хора, които днес изпращаха покойните, бяха сред сватбарите и както сега много от тях не ги побираше пътят, та прескачаха канавките и вървяха по полето.

Между сватбата на Дорунтина и погребението й имаше и друго покъртително събитие — смъртта на деветимата й братя, но за него хората вече смътно си спомняха. Ужасът бе продължил цели две седмици. Веригата на това нечувано нещастие сякаш нямаше край. Жаждата на смъртта като че ли не можеше да се утоли, докато не угаси напълно огнището на Вранаите. Отначало донесоха двама от братята, загинали на бойното поле. Два смъртни случая в един и същи ден. Тогава на хората им се стори, че съдбата се показва безмилостна спрямо Вранаите и никой не можеше да предположи какво ще донесе следващият ден, и никой не можеше да допусне, че на следващата вечер ще докарат още двама ранени и че само след три дни и те ще издъхнат. Раните им не бяха тежки, а на близките им се сториха още по-леки в сравнение със смъртоносните рани на двамата убити. Но когато на третата сутрин издъхнаха и потъналата в траур къща бе споходена и от това ново нещастие, скръбта стана още по-голяма от предишната и прерасна в изгаряща болка, пълна с угризения на съвестта и разкаяние за проявеното нехайство спрямо двамата ранени, за изоставянето им поради тежката загуба на другите двама преди тях (всъщност никой не беше ги изоставил, само така им

се струваше на Вранаите, защото ги загубиха). Всички вкъщи като че ли обезумяха от мъка — старата майка, останалите братя, току-що овдовелите невесты. Спомняха си за раните на починалите, които сега им се струваха тежки, споменаваха за грижите, които е трябвало да положат, и ги глождеха угризения, че не са направили нищо, чувствуваха се безкрайно виновни. Загубата на ранените братя ги наскърбяваше още повече, защото им се струваше, че животът им е бил в техни ръце и те просто са оставили смъртта да ги грабне пред очите им. И само след няколко дни, когато смъртта с тежки крачки отново се върна в дома им, за да отнеме и останалите петима братя, старата майка и невестите бяха напълно съкрушени. Хората казваха, че дори бог не праща два пъти гръм на едно и също място, затова злото, което сполетя къщата на Вранаите, им се струваше нечувано. Едва тогава се разбра, че албанците са воювали със заразна от чума войска и участта на ранените и повечето от онези, които се бяха завърнали живи след битката, щеше да бъде една и; съща със съдбата на загиналите в боя.

След три седмици големият дом на Вранаите, някога изпълнен с радостна глъч, занемя и се превърна в пустош. Само Дорунтина, напуснала неотдавна бащината къща, не знаеше нищо за ужасното нещастие.

Църковната камбана продължаваше да бие на умряло, но сред погребалното шествие бе трудно да се намери дори и един от най-тесния приятелски кръг на семейството, който да си спомня с точност за погребението на деветимата братя. Тогава всичко бе станало като в някакъв кошмарен сън, като в среднощна тъма, тъй като изнасянето на ковчезите от къщата на Вранаите продължи девет дни. Дори повечето от хората не можеха да си спомнят кой след кого бе умрял и сигурно след известно време щеше да е трудно да се каже кои от братята бяха загинали на бойното поле, кои умрели от чумата и кои едновременно от раните и болестта. А сватбата на Дорунтина беше нещо; което се помнеше от всички с най-големи подробности. Тя бе от онзи род събития, които можеха с течение на времето да се разкрояват не затова, че са незабравими, а защото имат обаятелната сила да привличат спомена за всичко добро, което е съществувало или се е смятало, че го е имало преди, а сега вече не се среща. Освен това тя бе първата сватба на тукашна девойка, задимена толкова далеч. Още от незапомнени времена разстоянието, на което се омъжваше девойка, бе нещо, което вълнуваше твърде много мислите на хората. Имаше различни мнения, за и против, тревоги, несъгласия, разправии, драми. Всичко това произтичаше от далечните разстояния и различията в родовете, макар че те често бяха доста сходни по нрави. Имаше привърженици на идеята сватбите да стават в рамките на селището, дори и в рода, които бяха готови да жертвуват всичко, за да не се променя този стар обичай, а други пък бяха готови да се жертвуват точно за обратното — да задомят девойките колкото се може по-надалеч. Привържениците на двете идеи дълго бяха воювали помежду си, докато женитбите надалеч постепенно започнаха да надделяват. Отначало разстоянието през две, през четири, през седем планини плашеше, докато накрая дойде невероятно далечното задомяване на Дорунтина, което стигаше почти до половината континент.

Траурното шествие бавно се движеше към църквата, както някога керванът на сватбарите, и бе съвсем обяснимо хората да шушукат, да говорят и отново да си спомнят за историята със сватосването на Дорунтина, за колебанията на майката и братята, които не бяха съгласни с тази женитба, за настояванията на Костандин и клетвата му, че щом майка им поиска, ще довежда сестра си. Що се отнасяше до Дорунтина дали бе съгласна, или не, никой нищо не знаеше. Спомняха се я на коня, по-красива от когато и да било, сред братята си и сватовете, разплакана като всяка булка, с премрежения си поглед тя по-скоро принадлежеше на необятния хоризонт, отколкото да беше сред тях.

Всичко това си припомнях сега, когато траурното шествие вървеше по същия път, по който някога бе тръгнал сватбарският керван. И както кристален, сервиз, поставен върху черно кадифе, разпръсква още по-красиви отблясъци, така и днес на фона на траура сватбата на Дорунтина им се струваше много по-хубава. На хората им бе трудно да мислят за едното без другото, още повече че според тях Дорунтина беше също толкова красива в ковчеза, както и някога на булченския кон. Красива, но за какво ѝ е, въздишаха те. Повече никой няма да се радва на тази хубост освен черната земя.

Други, с по-тихи гласове от първите, говореха за нейното загадъчно пристигане, като повтаряха онова, което бяха чули от някои. Казват, че Стреси се занимавал с разкриването на тази мистерия — обаждаше се един. Князът лично го натоварил с това — намесваше се друг. Няма никаква мистерия, слушайте мене — прекъсваше го трети. Тя дойде, за да затвори обръча на смъртта — това е всичко. Но как, по какъв начин е дошла? Това никога няма да се разбере. Казват, че един от братята ѝ се вдигнал от гроба, за да я доведе. Така чух и аз, наистина да настръхнеш от ужас. А други говорят, че... Зная, зная, и аз го чух, но по-добре да оставим това настрана, грехота е да се говори така, особено днес, на погребението. Имаш право.

И хората прекъсваха разговора си с едно негласно споразумение, че след няколко дни или може би още утре, след като погребат мъртвите, когато всички се поуспокоят, отново ще заговорят за това, навярно още по-уверено и много по-свободно.

Наистина стана точно така. Непосредствено след погребението, когато привидно като че ли бе сложен край на тази история, плъзнаха такива невероятни слухове, каквито рядко се помнеше да са се пускали някога. Те се пръснаха и из околните селища, оттам се пренесоха още по-далеч и стигнаха до най-отдалечените кътчета на княжеството, след това преминаха границите му и започнаха да се разпръскват и в съседните графства и княжества. Изглежда, многобройните тъжачи, които присъстваха на погребението, връщайки се по домовете си, носеха със себе си и част от онова, което бяха чули, за да го разнесат по-късно из цялата страна.

От уста на уста и от човек на човек към тези приказки, разбира се, се прибавяха и много от хорските тревоги, от онези техни болки, които нямаха смелост да изразят открито, а чакаха удобен случай, за да ги, кажат по заобиколен начин. И колкото по-далеч отиваха, толкова по-невероятни ставаха, променяха дори и формата си като някой странствуващ облак, но съдържанието им си оставаше почти същото: един мъртвец се вдигнал от гроба, за да изпълни клетвата пред майка си, че ще довежда задомената надалеч: сестра винаги когато тя има нужда от нея.

Не бе изминала и седмица от погребението на Дорунтина и майка ѝ, когато съобщиха на Стреси незабавно да се яви в манастира „Трите кръста“, където го очаквал архиепископът на княжеството, пристигнал специално по много важна работа.

По много важна работа — повтори: си няколко пъти наум Стреси, докато яздеше по пътя, който минаваше през полето. Каква ли работа можеше да има архиепископът с него? Той много рядко напускаше седалището си и освен това, ако имаше някаква работа, свързана със Стреси, можеше да се обърне към висшестоящите му началници или да го повика при себе си в престолния град на княжеството, вместо да блъска този дълъг път до манастира „Трите кръста“. Може би е някакво недоразумение — помисли си Стреси, — нещо са объркали чиновниците или куриерите. В края на: краищата не си струваше да се тревожи предварително.

Над широкото, сковано от късната есен поле духаше студен вятър. В далечината копите сено, от двете страни на пътя, ставаха все по-малки, сякаш: се отдръпваха мрачни назад. Стреси повдигна яката на пелерината си. Ами ако става дума за случката

с Дорунтина? — помисли си той и веднага си каза: Глупости. Какво общо може да има архиепископът с това? Малко ли му е другата работа в престолния град, особено сега, когато така са се изострили отношенията между римската и византийската църква в албанските княжества? Преди няколко години, когато, кажи-речи, бяха определени зоните на влияние между католическата и източноправославната църква и тяхното княжество остана под византийската църква, Стреси помисли, че най-сетне се слага край на тези безконечни разправии. Но, изглежда, не беше така. Двете църкви отново подеха борба за надмощие в отделните албански графства и княжества. От постоянните съобщения, които идваха от странноприемниците и изходните пунктове, се виждаше, че в последно време отново се бяха раздвижили католическите мисионери из княжествата. Навярно по тази работа бе дошъл и архиепископът, въпреки че тя нямаше нищо общо със Стреси. Той не беше консул, който издава разрешения за пътуване. Не — помисли си Стреси, — това няма никаква връзка с мене. Трябва да е за нещо друго.

В края на краищата защо напразно да си блъска главата? Ще отиде и ще разбере за какво става дума. Не си струваше предварително да се безпокои. Може би работата бе съвсем проста — архиепископът навярно е дошъл за друго, да речем за някаква проверка на място, и по този повод може да е възникнало нещо, за което да търси намесата на Стреси. Например разпространяването на магии, проблем, с който много често се сблъскваше църквата. Да, да, сигурно е нещо такова — си каза той и се улови, че мислите му несъзнателно се въртяха все около това „за какво ли можеше да го вика“. Магиите, ами вдигането на мъртъвци от гроба? Само крачка делеше едното от другото... О, не — едва не извика той, — само с Дорунтина не може да има никаква връзка архиепископът — и пришпори коня, за да побърза.

Наистина бе студено. Отдясно се показаха за миг къщите на селище, след което не се виждаше вече нищо друго освен копите сено, които непрекъснато потъваха в далечината.

До манастира „Трите кръста“ имаше още доста път. През цялото време Стреси продължи да мисли пак за предположенията си, само че в обратен ред. На няколко пъти си каза: измислици, глупости, не е възможно, и въпреки че вземаше окончателно решение да си избие това от главата, и през останалата част от пътя до манастира не можа да мисли за нищо друго, освен за причината, поради която навярно го викаше архиепископът.

Стреси за пръв път виждаше архиепископа отблизо. Този път не в тържествените му одежди, както го бе видял в голямата църква в престолнината на княжеството, и сега той му се стори кротък и слаб, с толкова тънка и бледа кожа, че с малко повече усилие човек би отгатнал какво вълнува това почти прозрачно лице. Но щом архиепископът заговори, първоначалното впечатление у Стреси веднага изчезна. Гласът му нямаше нищо общо с тялото и лицето и повече отговаряше на тържествените му одежди, на митрата и тамянника му, които сега не носеше, но навярно не би ги свалил, ако не можеше да ги замени с този изненадващо силен глас.

Архиепископът веднага пристъпи към въпроса. Обърна се към Стреси, че е уведомен как в селището му някой си се е вдигнал преди две седмици от гроба. Стреси си пое дълбоко дъх. Ето за какво било — си каза наум. От всичките му предположения излезе онова, което най-малко допускаше. Това, което се е случило — продължи архиепископът, — е нещо нечувано и злото, което то причинява, е много по-голямо, отколкото може да се предположи. Само лекомислени хора могат с пренебрежение да отминат такива неща — повиши той глас. Стреси почувствува как се изчервява и понечи да му отговори, че никой не може да го обвини в подобно нещо, тъй като веднага е съобщил писмено в канцеларията на княза и е направил всичко възможно да

изясни тайната около тази случка, но архиепископът сякаш прочете мислите му и продължи:

— Аз бях уведомен още в началото за случилото се и дадох необходимите разпореждания да се сложи край на тази история, но въпреки това, трябва да кажа, че никога не съм допускал тя така да се разпространи.

— Да, тя се разпространи повече, отколкото се очакваше — заговори за пръв път Стреси. И след като сам архиепископът признаваше, че не е очаквал подобни последиствия, Стреси не сметна за необходимо да се оправдава.

— Предприех това тежко пътуване, за да разбера докъде се е стигнало и какъв е отзвукът от тази история — продължи архиепископът. — За съжаление се уверих, че шумът, който е вдигнала, е бедствен.

Стреси повдигна глава.

— За нищо друго не бих тръгнал в такова лошо време — подчерта архиепископът, без да сваля пронизващия си поглед от Стреси. — Сега разбирате ли какво значение отдава Светата църква на тази случка?

— Да, Ваше Преосвещенство — отвърна Стреси. — Кажете какво трябва да направя?

Архиепископът, изглежда, бе очаквал този въпрос по-късно, затова замълча за известно време, като че ли да преглътне онова, което вече бе излишно да каже. На Стреси му се стори, че той започна да нервничи.

— Да се потули случаят — отвърна архиепископът със съвсем спокоен глас, — да се погребее онази част от него, която е излишна, която не е истина, която е против църквата. Разбирате ли ме, капитане? Да се отрече възкръсването на човека, да се отхвърли, да се разобличи, да се забрани с помощта на всякакви средства.

— Разбрах, Ваше Преосвещенство.

— Трудно ли е?

— Несъмнено — отвърна Стреси. — Аз мога да затворя устата на някой измамник или клеветник, но как мога да спра хорските приказки? Това е извън моята власт и не е по силите ми, Ваше Преосвещенство.

Очите на архиепископа го измериха студено.

— На оплаквачките не мога да забраня да оплакват — продължи Стреси, — докато на дрънканиците...

— Оплаквачките можете да заставите да млъкнат — прекъсна го той, — а на хорските бръщолевици можете да измените насоката.

— По какъв начин? — попита спокойно Стреси.

Те се изгледаха продължително.

— Капитане — каза накрая архиепископът, — лична вие вярвате ли, че мъртвият може да се е вдигнал от гроба?

— Не, Ваше Преосвещенство.

На Стреси му се стори, че събеседникът му си пое дъх с облекчение. Как може да му мине през ум, че съм чак толкова глупав, та да повярвам в подобна безсмислица — си рече той.

— Следователно вие сте уверен, че някой е довел младата жена, за която става дума?

— Безспорно, Ваше Преосвещенство.

— Тогава докажете това — каза архиепископът — и оплаквачките сами ще изоставят половината от вайканията си, а бръщолевиците от само себе си ще променят насоката си.

— Постарах се, Ваше Преосвещенство — отвърна Стреси, — направих всичко възможно.

— И няма ли резултат?

— Почти никакъв. Има хора, които не вярват във възкръсването на мъртвия, но въпреки това те са малцина в сравнение с онези, които вярват в обратното.

— Тогава направете тези малцина да се превърнат в мнозинство.

— Направил съм всичко възможно, Ваше Преосвещенство.

— Трябва да се направи още, капитане. И това може да се постигне само по един начин — като се издири онзи измамник, прелъстител или авантюрист, който е довел младата жена. Да се намери на всяка цена. Земята да се преобърне, но да се намери. А ако не го откриете, ще го измислите.

— Да го измислим!

В погледите им премина някаква студенина.

— Трябва на всяка цена да се потвърди — каза архиепископът и пръв сведе очи.

— Много неща отначало изглеждат невъзможни, а след това се вижда, че все нещо може да се направи.

Гласът на архиепископа бе изгубил предишната си звучност.

— Ще се постарая, Ваше Преосвещенство — отвърна Стреси.

Настъпи тягостно мълчание, едно от онези, при които ти се струва, че не знаеш къде да се денеш. Архиепископът, замислен, бе навел глава. Когато отново заговори, гласът му бе толкова различен, че Стреси неочаквано повдигна очи и го погледна. Сега гласът идеше от слабото тяло на събеседника му — мек и убедителен:

— Нека да говорим открито, капитане — и той дълбоко си пое дъх, преди да продължи. — Да говорим открито. Вярвам, че знаете какво голямо значение отдават в престолнината на такива неща. За всичко друго могат да ти простят в Константинопол, но за неща, свързани с основните догми на Светата църква, никому не прощават. Виждал съм по хиподрума да се влачат обезобразени императори, с избодени очи и отрязани езици само заедно са дръзнали да помислят, че могат да променят нещо в някоя от догмите на Църквата. Навярно си спомняте преди две години за разгорещените спорове около пола на ангелите, които за малко не завършиха с поголовно клане на населението в престолнината.

Стреси си спомняше нещо подобно, но съвсем смътно, тъй като не отдаваше значение на тези истерични психози, които от време на време избухваха в престолнината на империята.

— Особено сега — продължи архиепископът, — когато така са изострени отношенията между нашата и католическата църква. За подобна работа днес като нищо ти хвърква главата. Разбирате ли ме, капитане?

— Да — отвърна Стреси с несигурен глас. — Само не можах да разбера дали думата ви е за случката, за която току-що разговаряхме?

— Именно — рече архиепископът. Гласът му бе започнал да се засилва и да придобива предишната си звучност. — Именно за нея.

Стреси издържа погледа му, без да сведе очи.

— Говори се за излизането на човек от гроба — продължи архиепископът. — Става дума за едно възкръсване. Разбирате ли какво ще рече това, капитане?

— Излизането на някого от гроба — повтори Стреси. — Налудничав брътвеж.

— Не е толкова просто — прекъсна го архиепископът. — Това е едно нечувано богохулство! Едно свръхбогохулство!

— Да — потвърди Стреси, — в известен смисъл е така.

— Не само в известен смисъл, а изцяло — почти извика архиепископът. Гласът му напълно бе възвърнал предишната си суровост. И той така приближи глава до лицето на Стреси, че онзи, само благодарение на силната си воля, не отстъпи крачка

назад. — До днес на този свят само един Исус Христос се е вдигнал от гроба, разбирате ли ме, капитане?

— Разбирам, Ваше Преосвещенство.

— Само той се е вдигнал след смъртта си, за да изпълни своята велика мисия. А този вашият мъртвец, Костандин или как там го наричаха, да не би да иска да подражава на Исус? Каква сила го е вдигнала от гроба и какво ще донесе той на човечеството?

Стреси не знаеше какво да отговори.

— Нищо! — извика архиепископът. — Съвършено нищо! Ето защо всичко това, отначало докрай, е една лъжа и богохулство. Това е едно предизвикателство срещу Светата църква и като всяко предизвикателство трябва безпощадно да се осъди.

Той замълча за известно време, за да даде възможност на Стреси да се съвземе след цялата тази словесна градушка.

— Изслушайте ме добре, капитане — продължи архиепископът и гласът му отново се смекчи. — Ако тази история не се потули още в самото начало, тя ще плъзне навсякъде и тогава ще бъде късно да ѝ пресечем пътя. Ще бъде твърде късно, разбирате ли ме?

Следобед Стреси си тръгна от манастира. Конят вървеше бавно по широкия друм, както бавно се нижеха в мислите на капитана и отделните части от продължителния разговор с архиепископа. Утре отново трябва да се заловя с тази история от самото ѝ начало — си каза. Всъщност той изобщо не бе и преставал да се занимава с нея, макар че освободи помощника си от всякакви други задължения, за да има възможност спокойно да прелисти архива на Госпожа Майката. Въпреки всичко, след като в седалището на княжеството бяха сериозно обезпокоени от тази случка, трябваше пак да започне отначало. Ще се наложи да изпрати друга разпоредба до всички странноприемици и наблюдателници край пътищата, а може би ще трябва да посочи и някакво възнаграждение за онзи, който помогне за разкриване следите на измамника. Няма да е зле да изпрати и някого до Бохемия, за да разбере на място какво знаят за заминаването на Дорунтина. Последната мисъл за известно време го оживи. Как не беше се сетил по-рано? Това трябваше да бъде едно от първите неща, които бе необходимо да направи веднага след случката. Но както и да е — успокои се той след малко. Има време.

Стреси повдигна глава, за да разбере какво ще е времето, но есенното небе бе забулено цялото в облаци. Само храсталаците край пътя от време на време потрепваха от студения вятър и това придаваше още по-голяма пустота на полето. На този свят само един Исус Христос се е вдигнал от гроба — повтори си Стреси думите на архиепископа. Хората смятаха, че го е сторил и Костандин. Думите на архиепископа за мъртвия бяха пълни с презрение, но доколкото му бе известно, и Костандин приживе не е изпитвал никаква особена почит към духовенството. Стреси лично не го познаваше, само помощникът му беше казал някои неща за личността на Костандин от прочетеното в семейния им архив. Ако се съди по писмата на старата госпожа, той е бил твърде своенравен човек. Харесвали му новите идеи и така страстно се залавял за тях, че докато не ги доведе докрай, не се отказвал. Такова било и отношението му по въпроса за женитбите. Той така категорично се противопоставял на женитбите в рамките на селището, че какъвто бил буен и необуздан в този си стремеж за сватосване с хора отдалеч, би могъл да стигне и накрай света. Както се виждаше и от писмата на старата госпожа, Костандин заявявал, че женитбите надалеч, които били привилегия само на царете и принцесите, трябвало да се превърнат в най-обикновено нещо за всички. Според него женитбите на далечно разстояние показвали силата и достойнството на

един народ и той твърдял, че благородната арбърийска раса имала всички качества да устои на изпитанията и драмите, които могат да породят далечните разстояния.

И не само по отношение на женитбите, но и по много други въпроси Костандин имал свое мнение, съвсем различно от мнението на другите, та старата госпожа, заради тези негови възгледи, неведнъж е имала неприятности с доста авторитетни хора. В архива се намирали и две писма от областния епископ до Госпожа Майката, в които той ѝ обръщал внимание за някои погрешни идеи на сина ѝ и че на няколко пъти Костандин бил говорил наляво и надясно остри думи срещу Църквата. Имало и други, още по-значителни неща — бе споделил помощникът му, които щял да изложи подробно в доклада си, след като завърши с архива.

На Стреси не му направиха никакво особено впечатление тези страни от личността на Костандин навярно поради това, че и самият той не изпитваше кон знае какво уважение към Църквата. Но това беше всеобща черта на висшите чиновници от княжеството и си имаше своето обяснение. Непрекъснатите, още от незапомнени времена, борби между католическата и православната църква бяха разклатили твърде много устоите на вярата в Арбърийските княжества. Те се намираха на границата между двете църкви, така че бе съвсем естествено, поради различни причини, главно политически и икономически, да преминават ту към католическата, ту към източноправославната църква. Сега половината от населението бяха католици, а другата източноправославни и тъй като нещата все още не бяха изкристализирали, двете църкви се надяваха да си присвоят някоя и друга зона на влияние. Стреси бе убеден, че и самият княз не си блъскаше много главата с църковните работи. Сред най-близките му съюзници имаше принцове католици, така както и между враговете му — източноправославни. Всъщност само преди половин век княжеството прие източноправославната религия и Римската църква не губеше надежда отново да ги направи католици.

Стреси, както и повечето от висшите чиновници, се стараше да не се бърка в работите на Църквата и никога не вземаше сериозно нейните заповеди. Навярно не би се и представил изобщо на архиепископа, тъй като можеше да намери някакъв предлог, но в последно време, за да не се изострят отношенията с Византия, князът бе изпратил специална разпоредба, в която нареждаше на всички функционери от княжеството да бъдат внимателни към Църквата. В разпоредбата се подчертаваше, че това е продиктувано от висши държавни интереси и всяко неспазване на наредбата ще се наказва най-строго.

Всичко това Стреси си припомни разпокъсано, без да отделя поглед от ширналото се мрачно поле. Октомврийският студ сякаш бе сковал целия простор. Изведнъж Стреси трепна. Зад един храст на няколко крачки от пътя той видя да белеят костите на някакъв кон. Личаха половината му ребра и гръбнакът, а черепът не се виждаше. О, господи — възкликна малко по-нататък Стреси. Човек би помислил, че това е неговият кон.

Той се загърна още по-плътено с пелерината си, като се мъчеше да заличи от мислите си гледката. Беше му някак тъжно, макар тази тъга да не го измъчваше. Чувството му се сливаше с пустотата на широкото поле, над което се усещаше приближаването на зимата. Каква сила те е накарала да се вдигнеш от гроба... какво искаше да донесеш?... — и Стреси сам се зачуди на този въпрос, който се изтръгна от гърдите му под формата на въздишка. Поклати глава, сякаш да се опомни, той, който иронично се подсмиваше на всички онези, дето бяха повярвали в това. Стреси горчиво се усмихна. Ама че неприятна история — си каза и пришпори коня. Какъв мрачен следобед — помисли след малко. Вече се здрачаваше и Стреси подкара коня в галоп. Из пътя до селището той се помъчи да освободи мислите си от всичко, което имаше

връзка със случката. Когато пристигна, нощта се бе спуснала. Тук-тамہ съвсем слабо проблясваха светлините на къщите. Чуваше се кучешки лай ту по-наблизо, ту някъде далеч. Стреси не тръгна към дома си, а към главната улица. Дори и сам не знаеше защо направи така. След малко се озова пред дома на Госпожа Майката. Наоколо нямаше други къщи. Тъмнееше само равното място с големите дървета, които изглеждаха в мрака още по-високи. Усамотената запустяла къща чернееше и навяваше страх. Стреси приближи с коня до затворената порта, погледа известно време тъмните прозорци и след това обърна коня. Отдалечи се малко и отново спря. Беше точно сред дърветата. От портата лесно можеше да се забележи тук човек, дори и да няма луна. Нощта срещу 11 октомври горе-долу е била такава — без луна, само не толкова облачна. Точно на това място Дорунтина трябва да се е разделила с непознатия конник. Когато майка ѝ е отворила портата, той се е отдалечавал, но възможно е старата да е видяла нещо още от прозореца. Нещо, което навярно ѝ е причинило смъртоносния удар... Стреси се завъртя с коня на място. Какво ли бе открила старицата в полумрака? Може би, че онзи, който се отдалечава, е нейният мъртъв син? (Дорунтина още отвън ѝ казва: „Доведе ме брат ми Костандин.“) Или обратното, че това не е нейният син и че дъщеря ѝ я лъже. Твърде вероятно е, но това едва ли може толкова силно да я потресе. Или да предположим, че Дорунтина с непознатия при раздялата са се целунали за последен път сред мрака... Стига — си рече Стреси и с едно рязко движение извърна коня. В последния миг, докато се отдалечаваше, внезапно обърна глава като човек, който търси да улови в мрака погледа на някой, който го дебне, и още веднъж погледна към затворените порти.

Четвърта глава

На следващия ден след завръщането си от манастира Стреси отново се залови с изясняване на тайната около случая с Дорунтина. Съчини нова, много по-подробна от първата заповед, в която не само се даваха указания как да се разпознават на място всички съмнителни лица, но се обещаваха и възнаграждение за онзи, който спомогне за залавянето на измамника или даде някакви сведения за него. Наред с това Стреси заповяда на помощника си да издири кои хора са отсъствували от селището от края на септември до 11 октомври и без да вдига много шум, да провери какво е правил през това време всеки от тях. После определи един от своите хора, който незабавно да се приготови за път чак до Бохемия, за да изясни на място случая с изчезването на Дорунтина от дома на съпруга ѝ.

Подчиненият му още не бе тръгнал за Бохемия, когато от канцеларията на княза пристигна втора заповед, още по-строга от първата, в която се настояваше въпросът да се изясни в най-кратък срок. Стреси веднага разбра, че архиепископът бе направил необходимите постъпки и пред княза, а той, от своя страна, като знаеше неохотата на служителите си да изпълняват заповедите на Църквата, бе сметнал за необходимо отново да се намеси. В разпореждането се подчертаваше, че усложненото политическо положение в последно време и по-специално изострянето на отношенията с Византия изискват благоразумие и разбиране от страна на всички подчинени на княза.

Междувременно архиепископът продължаваше да стои в манастира „Трите кръста“. Какво толкова има, че е заседнал там и не помръдва — мислеше си от време на време Стреси. Сигурно слухти тази стара лисица.

От ден на ден Стреси ставаше все по-нервен. Помощникът му привършваше с архива. Очите му бяха подпухнали от четене и непрекъснато стоеше замислен. „Ти май много задълба — шегуваше се понякога Стреси през дните на така напрегнатата работа. — Кой знае какво ще изкараш от този архив!“ А онзи, вместо да се усмихне, го гледаше

някак озадачено, сякаш искаше да каже: „Ти смяташ, че може да си правиш шеги, но аз ще изнеса такива неща, че ще останеш със зяпнала уста.“

Понякога, когато се приближаваше до прозореца, за да отпочинат очите му, загледан в безкрайното поле, Стреси си мислеше, че може би цялата тази история е съвсем различна от техните предположения и навярно мистериозното пътуване с непознатия конник не е нищо друго освен плод на Дорунтинината фантазия. В края на краищата никой не е видял конника, дори и майката, която е отворила вратата и която е единственият свидетел, не потвърди подобно нещо. О, господи, възможно е всичко това да е просто измислица — си казваше той. Може Дорунтина по някакъв начин да е научила за нещастieto, сполетяло родния ѝ дом, и така, полуобезумяла от покруса, да е тръгнала на път. Възможно е в това състояние дълго да е пътувала, с месеци, дори година, а на нея да ѝ се е сторило като една нощ. Иначе няма как да се обяснят онези бягащи по небето звезди, за които тя разправяше. После, от един човек, на когото десет дни път, колкото беше най-малко разстоянието от Бохемия, му са се сторили като една нощ, можеш да очакваш и сто дни да му се сторят също толкова. И изобщо от един човек в такова състояние, в каквото е била тя, можеш да очакваш всякакви фантазии.

Стреси се мъчеше да си припомни лицето на Дорунтина, както го видя последния път, за да открие в него признаците на умопомрачение, но това изобщо не му се отдаваше. Лицето ѝ винаги се изплъзваше от представите му. Тогава той се мъчеше да откъсне мислите си от това последно предположение, защото чувствуваше, че то убива у него всякакво желание да продължи разследването. Още малко — казваше си, — още малко, само да се върне пратеникът от Бохемия и това ще се изясни.

Не бяха минали и два дни от заминаването на пратеника в Бохемия, когато съобщиха на Стреси, че оттам току-що са пристигнали хора от семейството на Дорунтининия съпруг. Отначало казаха, че пристигнал лично мъжът ѝ, но после се разбра, че това са двама негови първи братовчеди.

След като изпрати куриер да върне човека, тръгнал за Бохемия, Стреси веднага отиде да се срещне с гостите, които бяха отседнали в странноприемницата на кръстопътя.

Двамата чуждестранци бяха млади мъже, които толкова много си приличаха, че човек можеше да ги помисли за близнаци. Когато пристигна Стреси, те не бяха успели да се измият и преоблекат и все още се чувствуваха уморени от дългия път. Погледът му първо се спря на прашните им коси и очите му гледаха с такава почуда, че единият от тях с виновна усмивка прокара ръка по косите си и каза нещо на някакъв неразбираем език.

— На какъв език говорят? — попита Стреси помощника си, който бе пристигнал малко преди него в странноприемницата.

— Едип дявол знае — отвърна той, — прилича ми на немски, смесен с испански. Изпратих един куриер в „Стария манастир“ да доведе някой от монасите, който знае чужди езици. Надявам се скоро да пристигнат.

— Едва се разбрахме с малкото латински, който зная — намеси се стопанинът на странноприемницата. — Но за беда и те съвсем слабо го говорят.

— Може би имат нужда да се измият и да се посъвземат — рече Стреси, като се обърна към стопанина. — Кажете им, ако желаят, да се качат горе в стаята си, докато дойде преводачикът.

Стопанинът на странноприемницата им предаде криво-ляво думите на Стреси. Те поклатиха глави в знак на съгласие и един след друг заизкачваха дървените стълби,

които така скърцаха, сякаш щяха да се счупят. Докато се изкачваха, Стреси не сваляше очи от прашните им дрехи.

— Казаха ли нещо? — попита Стреси, когато дървените стълби престанаха да скърцат. — Знаят ли за смъртта на Дорунтина?

— Научили са из пътя — отвърна помощникът му. — Знаят, че са починали и тя, и майка ѝ. Сигурно и още нещо.

Стреси взе да се разхожда нагоре-надолу из широкия коридор на странноприемницата. Останалите — помощникът му, стопанинът и още един човек, мълчаливо следяха движенията му и не се осмеляваха да нарушат мълчанието. „Като че ли много се забави този преводчик“ — обади се на няколко пъти Стреси, макар да не бе изминало кой знае колко време, откакто бе дошъл.

Монахът от „Стария манастир“ пристигна след половин час. Стреси веднага изпрати стопанина да повика гостите. Двамата слязоха един след друг, а на Стреси му се стори, че дървената стълба изскърца още по-силно отпреди. Подчистени от прахоляка, косите им сега изглеждаха много по-светли.

— Кажете им, че аз съм капитан Стреси — обърна се той към монаха — и отговарям за реда и спокойствието в този край. Предполагам, че те са дошли, за да разберат какво е станало с Дорунтина.

Монахът се обърна към тях, но те се спогледаха помежду си, явно нищо не разбираха.

— На какъв език им говориш? — попита го Стреси.

— Ще опитам на един друг език — каза монахът, без да отговори на Стреси.

Той отново им каза нещо, което накара чуждестранците да приближат глави в недоумение, което човек изразява, когато не разбира онова, което му говорят. В това време единият от тях заговори, но този път това накара лицето на монаха да изрази същото недоумение. Така продължи разговорът за известно време между двете страни, докато накрая монахът изрече няколко дълги фрази, което накара двамата чуждестранци зарадвани да кимнат с глави.

— Най-накрая открих езика им — каза монахът, — говорят немски, смесен със славянски. Надявам се, че ще се разберем.

Стреси започна направо.

— Вие пристигнахте точно навреме — каза той. — Вярвам, че сте научили за случилото се с Дорунтина — съпругата на вашия братовчед. Това огорчи всички ни.

Лицата на чуждестранците изведнъж се натъжиха.

— Точно бях изпратил човек във вашия край, за да разбере истината за нейното заминаване оттам, когато вие пристигнахте — продължи Стреси. — Надявам се, че ще научим нещо от вас, така както и вие ще имате възможност да разберете някои неща. Смятам, че разкриването на истината еднакво интересува и двете страни.

Двамата чуждестранци поклатиха глави в знак на съгласие.

— Когато тръгнахме, ние не знаехме нищо — каза единият от тях. — Знаехме само, че съпругата на нашия братовчед Дорунтина неочаквано е заминала при малко странни обстоятелства с брат си Костандин.

Той спря, като изчака монаха да преведе думите му. Другият не откъсваше светлите си очи от тях.

— По пътя за насам — продължи първият, — много преди да стигнем тук, научихме, че жената на нашия братовчед наистина е пристигнала в дома на родителите си, но брат ѝ Костандин, с когото казала, че тръгва, от три години вече не бил между живите.

— Да, точно така е — отвърна Стреси.

— Също из пътя научихме за смъртта на Дорунтина и на старата госпожа и ни стана много мъчно.

Чуждестранецът наведе очи. Настъпи мълчание и в това време Стреси направи знак на стопанина на странноприемницата и на двама-трима любопитни, които ги бяха наобиколили, да ги оставят насаме.

— Нямах ли някое по-уединено кътче? — извика Стреси след стопанина.

— Има, господин капитан — отвърна той. — Тук отзад имам едно по-спокойно място. Елате с мене.

Те влязоха един след друг в малка стая и Стреси ги покани да седнат на ниските столчета с дърворезба.

— Ние тръгнахме с цел да изясним нейното заминаване — продължи единият от чуждестранците — тоест, от една страна, да се уверим, че тя действително е пристигнала в дома на родителите си, а от друга, да разберем истинската причина за нейното заминаване, възнамерява ли да се върне и други подобни неща, които от само себе си се подразбират при една такава постъпка.

Докато монахът превеждаше, чуждестранецът не сваляше очи от Стреси, за да разбере дали смисълът на думите му бе напълно ясен за него. — Защото едно такова внезапно заминаване, вие сам разбирате, дава повод за.

— Естествено — отвърна Стреси, — напълно ви разбирам.

— Но сега възникна и нещо съвсем друго — продължи гостът — мъртвият брат. Нашият братовчед, съпругът на Дорунтина, не знае нищо за това и вие разбирате, че тази загадка създава нови усложнения, След като братът на Дорунтина е починал преди три години, тогава кой я е довел?

— Именно — каза Стреси — този въпрос от дни наред си го задавам не само аз, но и много други хора.

Стреси понечи да продължи, но мисълта му изведнъж прекъсна. В съзнанието му изплуваха костите на коня, които така злокобно белееха онзи следобед сред пустото поле.

— Кой е видял конника? — попита Стреси.

— Къде? Какъв конник? — отвърнаха в един глас чуждестранците.

— Този, когото сте помислили за нейния брат, онзи, с когото е тръгнала Дорунтина?

— Ние не сме. Видели са го няколко жени, които са били на пътя, но отдалеч. Те казаха, че са забелязали конника край дома на нашия братовчед и видели Дорунтина, която бързо се качила на коня. Освен това тя бе оставила и бележка.

— Ах, да — спомни си Стреси. — Дорунтина ми каза. Вие видяхте ли тази бележка?

— Ние я носим — отвърна онзи, който говореше и преди малко.

— Значи бележката е у вас?

Стреси не можеше да повярва на ушите си, но междувременно гостът затърси в кожената си чанта, от която накрая наистина извади бележката. Стреси се наведе да я види.

— Нейният почерк — прошепна помощникът зад рамото на Стреси. — Много добре го познавам.

Капитанът бе впил очи в едрите букви, написани като от неопитна ръка. Думите бяха на чужд език. Последната бе по-бледа от останалите.

— Какво пише? — попита Стреси, като приближи още повече глава. Сред думите се разбираше само името на брат й, написано по съвсем различен начин — Cöstanthin. — Какво пише — попита отново Стреси.

— Тръгвам с моя брат Костандин — преведе монахът.

— А тази по-бледата дума?

— Ако.

— Значи „Тръгвам с моя брат Костандин. Ако...“ — повтори Стреси. — Какво иска да каже с това „ако“ и защо е написано така неясно?

Дали не означава скриване на истината — помисли несъзнателно Стреси. А може би последно усилие да разкрие истината? Или пък промяна на взето решение в последния миг?

— Може да ѝ е било трудно да обясни нещо на чуждия език — каза монахът, без да откъсва очи от листчето. — И останалите думи са написани с доста грешки.

Никой не проговори. Стреси се бе съсредоточил в листчето. Най-после пред очите му стоеше едно истинско доказателство. От цялата, забулена като в мъгла, история най-сетне излезе тази бележка, написана собственоръчно от Дорунтина. Освен това жените бяха видели конника, фактически значи и той е съществувал.

— На коя дата се случи това? — попита Стреси. — Спомняте ли си?

— На 29 септември — отвърна единият от тях.

Ето че и времето накрая изплува от мъглата. „Една твърде дълга нощ с безброй звезди, които бягаха по небето“ — беше му казала Дорунтина. А всъщност ставаше дума за едно дванадесет или по-точно тринадесетдневно пътуване.

Изведнъж Стреси се почувствува много объркан. Всички тези факти, за които току-що го уведомиха — писмото на Дорунтина, конникът, който я е взел със себе си, и тринадесетдневното пътуване, — вместо да му внушат чувството за сигурност, изпълниха душата му с някаква празнота. Изглежда, всичко това, вместо да изясни, правеше случката още по-ужасна. Стреси не знаеше какво да каже.

Искате ли да отидете да видите гробовете им? — попита накрая.

— Разбира се, разбира се — отговори в един глас чуждестранците.

Тръгнаха всички заедно. От прозорците и чардаците десетки очи проследиха пътя им до църквата. Пазачът на гробището вече бе отворил желязната порта. Пръв влезе Стреси, отнасяйки със шпорите си пръски кал. Чуждестранците смутено гледаха наредените гробове.

— Ето тук са погребани нейните братя — каза Стреси, като спря пред гробовете с черни каменни плочи. — А тук са Госпожа Майката и Дорунтина — продължи той и посочи още неизравнените гробове с по един временен дървен кръст.

Чуждестранците постояха известно време пред двата гроба с наведени глави. Косите им сега наподобяваха цвета на покапалия от свещите восък около иконите.

— Това е гробът на Костандин.

Гласът на Стреси се чу като изпод земята. Каменната плоча все още стоеше леко отместена вдясно. За миг очите на помощника му се впериха в Стреси, но по израза на лицето му той разбра, че не бе уместно да заговори за разместената плоча. Пазачът на гробището, който придружаваше групата и стоеше малко встрани, също не обели дума.

— Ето това е всичко — рече Стреси, когато се озоваха на пътя. — От цялата къща не остана нищо друго, освен този куп гробове.

— Много печална история — отвърна единият от гостите.

— Пристигането на Дорунтина разтревожи всички — продължи Стреси. — Навярно много повече, отколкото вас заминаването ѝ.

Из пътя те пак поговориха за загадъчното пътуване на младата жена. „Такова внезапно заминаване — казаха чуждестранците — беше не само нередно, но и необяснимо за нас.“

— Тъгуваше ли тя там? — попита Стреси. — Искях да кажа, мъчно ли ѝ беше за близките.

— Естествено — отвърна единият.

— Освен това отначало не е разбирала и езика, а това сигурно е подсилвало чувството ѝ за самота. Тревожеше ли се за близките си?

— Много. Особено в последно време. Чувствуваше се толкова потисната...

— Значи, особено в последно време — повтори Стреси.

— Да, напоследък много се безпокоеше, че никой не идва от близките ѝ.

— Измъчваше ли я това? — попита Стреси. — Навярно е искала тя да дойде?

— Да, на няколко пъти. Съпругът ѝ, нашият братовчед, ѝ бе обещал, че ако до пролетта никой не дойде, той сам ще я доведе, за да ги види.

— Така ли?

— Да. И което си е истина, не само тя, но и всички ние започнахме да подозираме, че нещо може да се е случило.

— И, изглежда, не е могла да изчака до пролетта — каза Стреси.

— Сигурно.

— Когато е разбрал, че е заминала, съпругът ѝ навярно.

Чуждестранците се спогледаха.

— Естествено. Всичко беше толкова странно. Брат ѝ дошъл да я вземе, а изобщо не пожелал да влезе дори за малко въщи. Защо така набързо, без да се срещне с никого? Наистина навремето имало известно спречкване между Костандин и нашия братовчед, но оттогава бяха минали толкова години...

— Какво спречкване? — прекъсна го Стреси.

— В деня на сватбата — отвърна помощникът му съвсем тихо. — Старата госпожа споменава за това в писмата си.

— Но независимо от това — продължи гостът, — поведението на брат ѝ, ако наистина е бил той, за нас беше необяснимо.

— Извинете — обърна се Стреси, — исках да ви попитам, съпругът ѝ усъмни ли се, че това може да не е бил брат ѝ?

Чуждестранците отново се спогледаха.

— Как да ви кажа, да, естествено, че се усъмни. Усъмни се, че ако не е бил брат ѝ, е бил някой друг... Какво ли не се случва на този свят. Въпреки че на никого и през ум не му минаваше тя да направи подобно нещо. Те се разбираха много добре помежду си. Понякога я виждахме унила, защото беше чужденка, а отначало не знаеше и езика и много тъгуваше за близките си, но въпреки това двамата се обичаха.

— И независимо от всичко, едно такова заминаване... — намеси се другият.

— Да, ще кажа открито, това внезапно заминаване породило у нас известни съмнения. Затова и предприехме този дълъг път по молба на нашия братовчед — нейният съпруг, за да изясним всичко. Но тук се натъкнахме на една още по-заплетена история.

— Заплетена... — обади се Стреси. — До известна степен е така, въпреки че трябва да признаем, че Дорунтина наистина пристигна в дома на родителите си.

Последните думи Стреси произнесе по-бавно, като затруднен в говора си човек, а наум си каза: „Защо продължаваш да я защитаваш?“

— Така е — отвърна единият от чуждестранците. — От една страна, до известна степен ние се успокоихме. Дорунтина действително е пристигнала в бащиния си дом, но трябва да кажем, че тук се натъкнахме на нова загадка: брат ѝ, с когото уж е пътувала, отдавна не е между живите. Тогава изниква въпросът кой я е довел? Все някой трябва да я е довел, не е ли така? Няколко жени твърдят, че са видели конника. Защо е трябвало да лъже?

Стреси наведе глава замислен. Локвите из пътя бяха пълни със загниващи листа. Да каже на чуждестранците, че всичките тези въпроси вече неведнъж си ги е задавал, му се стори излишно. Безсмислено му се струваше също така да сподели и своите

предположения за някой прелъстител. Макар че сега, повече от когато и да било, допускаше това.

— Не зная какво да ви кажа — заговори той, ката повдигна рамене. Чувствуваше се уморен.

— И ние не знаем какво да мислим — отвърна онзи, който по-малко бе участвувал досега в разговора. — Всичко това е толкова печално... Още утре си тръгваме, повече няма какво да правим тук.

Стреси не отговори. Наистина няма какво да правят повече тук — си каза той наум и почувствува как тръпки го побиват.

На следващия ден чуждестранците си тръгнаха. Стреси изведнъж почувствува как му олекна, сякаш не е чакал нищо друго, освен тяхното заминаване, за да се заеме спокойно, може би за последен път с тайната на Дорунтина. Беше съвсем ясно, че изпращането на двамата братовчеди да проверят доколко са верни думите в писмото на Дорунтина показваше, че съпругът ѝ преди всичко се бе усъмнил в семейна изневяра. И може би имаше право. Навярно цялата история беше много по-проста, отколкото предполагаша, както често се случваше с доста събития, които поради това, че бяха по същество най-обикновени, като самозащита срещу разкриването им имаха свойството да объркват мислите. На Стреси му се стори, че най-сетне разкрива тайната. Досега винаги бе смятал, че съществува прелъстител, но изглежда, беше точно обратното. Никой не бе измамил Дорунтина, а самата тя беше излъгала най-напред съпруга си, след това майка си и после всички останали. Добре ни разигра — помисли си Стреси с известно раздражение, примесено със съжаление.

От време на време у него се промъкваше съмнението за евентуална лъжа от страна на Дорунтина, но Стреси все го пропъждаше, завладян от мистерията, която забулваше случката. И това бе съвсем обяснимо за подобна история, пълна с неизвестност. Достатъчно бе Стреси да си спомни за предишните си съмнения, че може би конникът и пътуването на кон изобщо не са съществували и че Дорунтина навярно е тръгнала преди месеци, а може и година, за да стигне къщи. Достатъчно бе да си припомни и предположението за умопомрачение, което поставяше под съмнение всякаква достоверност в думите ѝ. Но пристигането на хората от Бохемия сложи край на тези съмнения. Беше налице бележката, която той видя със собствените си очи, в нея пишеше за заминаването ѝ с някого, конника бяха видели няколко тамошни жени и на всичко отгоре братовчедите на съпруга ѝ му съобщиха и датата, на която е тръгнала — 29 септември. Вече няма как да се измъкнеш — си каза Стреси. У него бе пламнало желанието да разгадае загадката и навярно увлечен от тайнствения ѝ характер, той не желаше историята да се промени, а в себе си усещаше, че започва да ѝ изменя.

Цялата тази история, независимо от злокобния декор, не бе нищо друго, освен едно любовно приключение. Това беше същността ѝ, останалото бяха второстепенни неща. Имаше право жена му, която още от самото начало така бе погледнала на случката. Понякога жените имат особен нюх към тези неща. Да, да — повтори си Стреси, сякаш да убеди себе си в това, което мислеше. Едно пътуване с любимия, независимо че в случая любовта се преплита с нещастieto. Навярно това е придало още по-голяма сила на всичко. „Какво не бих дала да се повтори още веднъж това пътуване“ — му бе казала тя. Разбира се, разбира се, Дорунтина — си рече наум Стреси.

Стреси не изпитваше никакво враждебно чувство към нея, само беше уморен. Мозъкът му, отначало бавно, а след това все по-трескаво започна да работи и да възпроизвежда случилото се. От време на време се сещаше за двамата чуждестранци, които сега пътуваха към центъра на Европа и като него сигурно прехвърляха в мислите си случката. Навярно те сега разговаряха помежду си много по-открито, отколкото тук,

припомнях си неща, които сами бяха забелязали или чули от други, и съдеха за постъпките на невестата чужденка, която бе изменила на съпруга си.

Стреси постепенно мислено рисувахе картината на случилото се. Наскоро след сватбата Дорунтина разбира, че не обича повече съпруга си. Тъжна е и се разкайва за този брак. Мъката ѝ расте и от това, че не знае чуждия език, от самотата и особено от тъгата по близките ѝ. Спомня си за техните дълги спорове около задомяването ѝ. Колебанията, мненията „за“ и „против“ и това още повече я гнети. От друга страна, никой от братята ѝ не идва да я види. Дори и Костандин, който ѝ е дал клетва. От време на време се тревожи да не би да се е случило някакво нещастие, но пропъжда съмненията с мисълта, че тя няма един или двама, а девет братя, и то в разцвета на младостта. По-скоро е склонна да вярва, че са я забравили. Задомиха толкова далеч единствената си сестра, заведоха я отвъд слънцето и вече не си и спомнят за нея. Мъката ѝ от ден на ден все повече нараства. Започва да ненавижда и съпруга си, защото ѝ се струва, че той е виновен за всичките ѝ злини. Вдигнал се от другия край на света, за да я вземе и разбие живота ѝ. Постоянната мъка и липсата на радост пораждат мисълта да му отмъсти. Да се махне, да го изостави, но къде да иде? Тя е съвсем сама в чуждата страна, една двадесет и три годишна жена. Подразбира се, че при такива обстоятелства единственото утешение е някоя любовна история. Навярно е започнала, без и сама да разбере, просто за да запълни празнотата. Захваща се с първия, който се завъртява около нея. Това може да е някой пътник (нали точно пътят е свързан с всяка нейна надежда?). И без да му мисли много, решава да тръгне с него. Първо смята да замине, без изобщо да се обади, след това в последния миг, навярно от известно съжаление към съпруга си или от чувство на уважение (тя е пораснала в семейство, в което се държи на тези неща), решава да остави една бележка. В момента може би се е поколебала дали да каже, или не истината на съпруга си. Възможно е повече от човечност, за да не нарани честолубието му, отколкото, подтиквана от нещо друго, да е написала в бележката, че тръгва с брат си Костандин. Още повече това е било и твърде убедително поради клетвата, която Костандин ѝ е дал, че било за добро или за лошо, ще дойде да я вземе, клетва, известна на всички, включително и на съпруга ѝ.

И така, без да мисли за последствията, тя тръгва с любимия си. Дали са кроили, или не планове за женитба, не е от значение. Вероятно е смятала по-късно да дойде в бащиния си дом с любимия, да обясни на близките си как стоят нещата, да им разкаже за мъката си и самотата (беше една такава самота...) и навярно, след като те я изслушат, може би ще ѝ простят това приключение. Накрая би могла да остане да живее с втория си мъж при близките си и вече никога... никога... да не ги напуска.

Но за всичко това тя е мислила разпокъсано, без да свързва много нещата. Погълната от мимолетното си щастие, не е искала да си блъска главата за бъдещето. Дотогава има време, все ще измисли нещо. И така пътуват с любимия, като отсядат от странноприемница в странноприемница, опиянени от блаженство (сигурно са продавали нейните накити, за да имат средства).

Но щастието им е било твърде кратко. Именно в някоя от тези странноприемници тя научава за трагедията, сполетяла семейството ѝ (а колко лесно е да чуеш новини из странноприемниците край пътищата през дългите есенни нощи), именно в една от тях тя научила за нещастieto, което е сполетяло родния ѝ дом. Може би е научила всичко, а може би само отчасти и вече си представя какво може да е станало, когато чува за чумавите вражески орди, опустошили половин Арбърия. Тогава тя сякаш обезумява, идва разкаянието, ужасът, мъката и угризението на съвестта, които я карат да загуби равновесие. Моли любимия веднага да я заведе в бащиния ѝ дом и той се съгласява. Значи не той, а Дорунтина е тази, която води непознатия конник, който едва намира пътя, от държава в държава и от княжество в княжество. Колкото повече

приближават границите на Арбърия, толкова по-често тя мисли как ще отговори на въпроса: „Кой те доведе?“ Досега не е мислила много за това. Веднъж да стигне вкъщи, после все някак ще се оправя. Но ето че домът ѝ вече не е далеч. Трябва по някакъв начин да оправдае пристигането си. Да каже, че я е довел непознат, не е убедително. Да разкаже направо за любовника си не е удобно. Преди е мислила за това разпокъсано, без много логика, защото пред мъката ѝ въпросите са изглеждали незначителни, докато сега те придобиват все по-голяма тежест. И както мислите ѝ скачат от едно на друго, за да намери някакъв изход, тя си спомня за клетвата на Костандин и начаса решава да каже, че я е довел Костандин според дадената дума. Това говори, че тя е знаела, че Костандин не е вкъщи, че отсъства, а може би, че не е и между живите. Тя все още не знае всичко за голямото нещастие, което ги е сполетяло, но за смъртта на Костандин сигурно е научила. Изглежда за него специално е питала. Защо? Обяснимо е той да заема по-голямо място в мислите ѝ, тъй като ѝ е дал дума, че Ще дойде да я вземе. В тревожните дни, изпълнени с очакване, тя него е чакала да се появи на прашния друм.

Къщата вече е съвсем наблизо и дори да иска, е обърканите си мисли, тя няма време да скрои някоя друга лъжа. Значи ще каже, че я е довел мъртвият. И така най-после Дорунтина почуква на портата. Казва на любимия си да остане встрани, за да не го забележат, като навярно са се разбрали да се срещнат след два-три дни. Отвътре майката задава очаквания въпрос: „С кого дойде?“ Дорунтина ѝ отвърща — с Костандин, Майката ѝ казва, че той е починал, но Дорунтина вече знае това. Чакай да те целуна още веднъж, преди да са отворили портата — ѝ прошепва любимият и я целува за последен път в полумрака. Именно тази целувка е видяла старицата от прозореца. Това я е ужасило. Може би е повярвала, че нейният син се е вдигнал от гроба, за да доведе сестра си. Но по-голяма е вероятността майката да е предположила, че това не е нейният син, а някакъв непознат. Но и в двата случая, дори и да е помислила, че мъртвият се целува с Дорунтина или че това е някой непознат, старата еднакво се е ужасила. По-възможно е да е допуснала последното — целувка с някакъв непознат. Лъжата на дъщеря ѝ ѝ се е сторила отвратителна — след сполетялото ги толкова голямо нещастие Дорунтина се забавлява като блудница с някакъв си непознат пътник.

Какво се е случило между майката и дъщерята след отварянето на портите — обясненията, проклятията, плаحوвете — това никой не знае.

После събитията бързо се низят едно след друго. Дорунтина научава цялата драма, подразбира се от само себе си, че връзките ѝ с любимия прекъсват, докато съвсем се заличат. Грешката на Стреси бе, че в заповедта, която изпрати още в началото до странноприемниците и наблюдателните места, даде указания да се обърне внимание на конник (мъж или жена на кон или яздачи на отделни коне), идващ отдалеч, а не нареди да бъде задържан и всеки отделен пътник на кон, насочващ се към границите. Това допълнение направи във втората заповед и все още се надяваше, че непознатият може да се залови, още повече че за известно време той щеше да се скрие някъде, докато разбере какво ще стане с Дорунтина. Но дори и да не го заловят, поне да се потвърди, че е преминал границата, за да може Стреси да съобщи в съседните графства и княжества, където влиянието на Византия бе твърде силно и сигурно щяха да го открият и арестуват.

Преди да се прибере вкъщи за обед, Стреси попита още веднъж помощника си дали не е пристигнало някое ново съобщение от странноприемниците. Помощникът поклати отрицателно глава. Стреси наметна пелерината си и понечи да тръгне, когато помощникът му заговори:

— Приключих с архива. Утре, ако сте свободен, мога да ви докладвам.

— Така ли? Как ти се струва?

Помощникът го изгледа продължително:

— Моето мнение е съвсем различно от това на останалите — каза той едва чуто.

— Така ли? — рече Стреси и се усмихна, без да го поглежда. — Довиждане. Утре ще изслушам доклада ти.

По пътя до дома Стреси не мисли почти за нищо. На няколко пъти се сети за двамата чуждестранци, които сега препускаха към Бохемия и си блъскаха главите с това, което доскоро занимаваше до известна степен и него.

— Знаеш ли — обърна се той към жена си още с отварянето на вратата. — Струва ми се, че ти беше права. Излиза, че цялата история с Дорунтина не е нищо друго, освен едно любовно приключение.

— Така ли? — отвърна тя и под блясъка на очите ѝ страните ѝ леко поруменияха от удоволствие.

— След пристигането на двамата братовчеди на мъжа ѝ всичко се изясни — продължи той, докато сваляше пелерината си.

Като се настаняваше край огнището, на Стреси му се стори, че в дома им имаше известна оживеност. Едно от онези оживления, които повече се долавят чрез сетивата. Обикновените движения на съпругата му около приготвянето на обедата бяха по-честеристи, потропването на съдовете по-шумно, дори и мирисът на ястието сякаш бе по-приятен. Докато жена му слагаше чиниите на масата, той долови в очите ѝ някакъв блясък на признателност, който бързо заличаваше онази сдържана студенина, която изпълваше всичко с особено еднообразие през последните дни. После, по време на обедата, този блясък в очите ѝ стана още по-нежен и красноречив, а когато станаха от масата и тя каза на децата веднага да отидат да си легнат, Стреси с охота, каквато рядко бе изпитвал в последно време, отиде в спалнята и зачака жена си. Тя влезе след малко с току-що сресани коси и той изведнъж разбра, че в бъдещите им дни покойната Дорунтина много пъти щеше да се намесва, за да им носи както сега плътски копнеж или обратното — временно охлаждане един към друг.

След уталожване на страстта те дълго лежаха мълчаливи, като гледаха ту към дърворезбата на тавана, ту към прозореца с полуотворени дървени капаци, от който се виждаше част от мрачното небе на късната есен.

— Я виж един жерав — каза тя. — Аз мислех, че отдавна са отлетели.

— Случва се някой и да закъснее — отвърна той.

Кой знае защо, на Стреси му се стори, че прекъснатият още по време на обедата разговор за Дорунтина отново ще бъде подхванат. С едно леко движение, оправяйки кичур коси на слепоочието ѝ, той закри погледа на съпругата си към небето, уверен, че по този начин ще избегне подновяването на разговора за покойната.

На следващия ден Стреси повика помощника си, за да се запознае с изводите, до които той бе стигнал след проучване архива на Вранаите. Помощникът му имаше същия смутен израз, дори на Стреси му се стори, че лицето му е още по-бледо от вчера.

— Както ви бях казал преди — започна той, — от обстоятелството проучване на архива аз стигнах до съвсем различен извод от онова, което се говори или предполага за загадъчната случка.

Не допусках, че един архив е в състояние да направи човек по-блед, отколкото след треска — помисли си Стреси.

— Дори обяснението, което ще дам за случката, е съвсем различно и от това, което вие мислите — продължи помощникът.

Стреси учудено повдигна вежди.

— Слушам те — каза той и почувствува как събеседникът му за миг се поколеба.

— Това не е някакво мое откритие, а една истина, до която се добрах, прехвърляйки лист по лист архива на Вранаите, особено разменените писма на старата госпожа с граф Топиа.

Помощникът отвори папката и извади оттам куп пожълтели от времето писма.

— И какво разбра от тези писма? — обади се Стреси с известно нетърпение.

Помощникът си пое дълбоко дъх.

— Старата госпожа често е писала писма на дългогодишния си приятел, в които споделя грижите си или други интимни семейни неща и се обръща за съвет към него. Имала е навика да пази копие от писмата.

— Разбирам — каза Стреси. — Само, моля те, по-кратко.

— Да, ще се помъча — и той отново си пое дъх, като потри с ръка челото си.

— В някои писма, особено в едно от тях, твърде отдавнашно, Госпожа Майката споменава за някакво неестествено чувство на сина си Костандин към сестра му Дорунтина.

— Така ли? — възкликна Стреси. — И в какво се изразява това неестествено чувство, можеш ли да ми обясниш?

— Подробности в писмото липсват, но ако свържем това с други факти от по-късните писма и особено с отговора на граф Топиа, става ясно, че се отнася до склонност на Костандин към кръвосмешение...

— Я виж ти, я виж ти! — обади се Стреси.

Челото на помощника се бе покрило със ситни капки пот, но въпреки това той се престори, че не долавя иронията в думите на началника си и продължи.

— Наистина графът веднага е разбрал за какво става дума и в своя отговор — помощникът сложи едно писмо пред Стреси — й пише да не се тревожи, тъй като това били временни прояви, свързани с възрастта. Дори й посочва няколко подобни примера с негови познати семейства, като подчертава, че това често се случка в домове, където има една-единствена дъщеря. Ето какво пише по-нататък: „Изисква се само повече внимание и търпение, докато това малко неестествено, чувство отmine. Но както и да е, ще поговорим за това, когато се срещнем.“

Помощникът повдигна очи, за да види какво впечатление е направило писмото на началника му, но Стреси бе забил поглед в масата и нервно барабанеше с пръсти.

— По-късно в техните писма не се споменава нищо по този въпрос — продължи помощникът. — Изглежда, че както е предполагал граф Топиа, това болезнено чувство у брата към сестрата е отминало. Но година по-късно, в едно друго писмо, когато Дорунтина вече става на възраст за задомиране, старата госпожа се оплаква на графа, че Костандин ревнува сестра си от всеки, който поиска ръката ѝ. Тази негова ревност станала причина да отпратят неколцина сватове — пише майката.

— Ами тя? — прекъсна го Стреси. — Дорунтина?

— Няма нито дума за нейното отношение към Костандин.

— И после?

— По-късно, когато старата госпожа съобщава на графа за сватовите от далечната страна, които са поискали Дорунтина, между другото му пише, че тя, както и повечето от синовете ѝ, доста се двоумят поради твърде далечното разстояние и че за учудване на всички единствено Костандин посрещнал много възторжено това сватосване. В писмото си с пожелания по повод сватбата на Дорунтина графът пише на старата госпожа, че отношението на Костандин към това далечно задомиране на сестра му съвсем не е учудващо, а напротив, както вече сме разговаряли — пише тон — обяснимо е Костандин да се противопоставя на сватосването с познати хора и да одобрява за съпруг мъж отдалеч, непознат и по възможност чуждестранен, за да бъде

колкото се може по-далеч от очите му. Добре че най-после стана това сватосване — продължава той, — дори и поради тази причина.

Помощникът порови известно време в папката, като търсеше нещо. Стреси бе забил поглед в земята.

Накрая ето и писмото, в което старата госпожа пише на графа за сватбата и между другото за спречкването, което става на нея.

— А, да, спречкването — обади се Стреси като разбуден от дрямка.

— Това, че спречкването не е направило впечатление на останалите или е сметнато за нещо най-обикновено в такива случаи, е станало по простата причина, че хората не са знаели обстоятелствата, за които споменах по-горе, докато Госпожа Майката съвсем правилно си обяснява поведението му. Като пише на графа как Костандин след венчавката в църквата приличал на обезумял и как при изпращането на сватбарите до главния път избухнал младоженеца, който бил до булката, и му казал: „Тя е все още моя, разбираш ли, моя“, Госпожа Майката завършва писмото до стария си приятел, че слава богу, това били последните й тревоги по въпроса, който му бил известен от години. — Помощникът преглътна, уморен от продължителното говорене. — Това е всичко, което може да се разбере от писмата — продължи той. — В няколко от последните й писма, изпратени след нещастieto, старицата говори за самотата си, оплаква се, че е останала сам-сама на света и че съжалява, загдето е задомила дъщеря си толкова далеч. Друго няма. Това е всичко.

Настъпи мълчание. Известно време се чуваше само как пръстите на Стреси барабанят по масата.

— И каква връзка има всичко това с нашия случай? Помощникът повдигна очи.

— Как да няма връзка — отвърна той. — Има, дори много тясна.

Стреси продължаваше да го гледа въпросително.

— Смятам, ще се съгласите с мене, че влечението на Костандин към кръвосмешение е неопровержимо.

— Не съм изненадан — рече Стреси, — това са неща, които се случват.

— Вярвам, че също така ще се съгласите и с изводите ми, че настояванията на Костандин да бъде задомена сестрата колкото се може по-надалеч показват неговата вътрешна борба да превъзмогне болезненото си чувство към нея. От една страна — съпруг, колкото се може по-далеч от очите му, а от друга колкото се може по-далеч от възможността за кръвосмешение.

— Ясно — обади се Стреси, — продължавай.

— Спречкването говори за последното му терзание, приживе.

— Приживе ли? — прекъсна го Стреси.

— Да — отвърна помощникът и несъзнателно повиши глас. — Защото аз съм убеден, че неудовлетвореното влечение към кръвосмешение е толкова силно чувство, че дори и смъртта не може да го заличи.

— Хъм! — възкликна Стреси.

— Това неудовлетворено влечение е нещо нетленно — продължи помощникът. — С далечното задомяване на сестра си Костандин е смятал, че ще се избави от него, но по-късно се вижда, че не само разстоянието, а дори и смъртта не може да го спаси.

— Продължавай — каза Стреси студено.

Помощникът се поколеба за миг. Озарените му от някаква вътрешна светлина очи настойчиво гледаха Стреси, сякаш искаха предварително разрешение за онова, което щеше да каже.

— Продължавай — повтори Стреси.

Помощникът все още се колебаеше.

— Да не би да искаш да кажеш, че чувството на неудовлетворено кръвосмешение е вдигнало мъртвия от гроба? — попита Стреси с леденостуден тон.

— Именно — само дето не извика другият. — Тяхното злокобно пътуване не е нищо друго, освен едно сватбено пътешествие.

— Стига! — извика Стреси. — Ти си полудял.

— Знаех, че няма да се съгласите с мене, но въпреки това моля да не ме обиждате.

— Ти съвсем си се побъркал — каза Стреси.

— Не съм се побъркал, господин началник. Вие сте висшестоящ и имате право да ме корите, да ме уволните от работа, дори да ме арестувате, но не и да ме обиждате. Аз... аз...

— Какво ти... ти...

— Аз съм убеден, че цялата тази история, дето си блъскаме главите да я разнищим, не е нищо друго, освен най-обикновен случай на кръвосмешение, защото иначе не могат да се обяснят постъпките на Костандин, а това, че настоявал да омъжи сестра си надалеч, понеже имал злокобни предчувствия и по този начин смятал, че ще я спаси от ударите на злото, извинете ме, е просто глупост. Костандин наистина е имал лоши предчувствия, но тези предчувствия се отнасят до самия него, това са опасенията му от кръвосмешението и той е искал да отстрани възможността, а не да избави сестра си от бог знае какво нещастие...

Помощникът говореше припряно, без да успее да си поеме дъх, сякаш се страхуваше, че няма да му дадат възможност да довърши.

— Но както вече казах, от кръвосмешението не може да го избави нито разстоянието, нито дори и смъртта. И така през една задушна нощ той се вдига от гроба, за да осъществи онова, за което е мечтал цял живот... Моля ви, не ме прекъсвайте, оставете ме да се изкажа... И се вдига той през онази топла октомврийска нощ, надгробният камък му става кон, възсяда го и тръгва да изпълни голямата мечта на своя живот... И така се сбъдва това злокобно сватбено пътуване, от странноприемница на странноприемница, както казахте вие, но не с живия, а с мъртвеца. Именно това открива ужасената майка, преди да отвори портата. Тя наистина вижда Дорунтина да се целува с някого в полумрака, но това не е любовник-прелъстител, както вие смятате, а мъртвият брат... Онова, от което старата госпожа се е страхувала цял живот, се е сбъднало. Това е ужасната истина, която майката разкрива, и тя я отвежда в гроба...

— Побъркан — рече Стреси, но този път съвсем тихо, сякаш повече на себе си. — Забранявам ти да говориш повече — продължи той спокойно.

Помощникът отвори уста, но Стреси изведнъж се изправи и като го приближи, извика в лицето му:

— Забранявам ти да говориш, разбра ли? Иначе още сега ще те арестувам, ясно ли е?

Помощникът не успя да довърши.

— Това, което имах да кажа, аз го казах — отвърна, като едва си поемаше дъх — сега ще ви убедя.

— Ти си болен. Ти си болен, нещастнико.

Стреси не сваляше очи от бледото, изпито от безсъние лице на помощника си и изведнъж му дожаля за него.

— Вината е моя, че те натоварих с този архив. Всичкото това четене за един непривикнал човек...

Помощникът го гледаше като в треска.

— Сега върви — каза Стреси с мек глас. — Почини си. Ти имаш нужда от спокойствие, чуваш ли? Казал си, каквото си казал, между нас ще си остане. Обещавам ти да го забравя, но при условие че и ти ще направиш същото, разбра ли? Върви сега.

Помощникът стана и излезе. Стреси проследи известно време с очи неговата поклащаща се походка с някаква застинала усмивка на лицето.

На всяка цена трябва да се намери онзи никаквец — си каза Стреси. Архиепископът беше прав. Час по-скоро трябва да се сложи край на тази история, иначе може да се случат нежелателни неща.

Стреси започна да се разхожда нагоре-надолу из стаята. Трябваше да се засили контролът във всяко кътче на страната, да се раздвижат всички служби, като изоставят всякаква друга работа и се заловят само с издирването. Няма да оставя камък върху камък, докато не се разгадае загадката. Трябва да го открия час по-скоро, иначе тази история всички ни ще подлуди — си каза той.

Независимо от усилията на Стреси и подчинените му, както и на служителите на църквата, които всеки ден разясняваха на вярващите, че Дорунтина е доведена от прелъстител, броят на хората, които вярваха в това, бе твърде малък в сравнение с онези, които бяха убедени, че я е довел мъртвият.

Стреси сам се залови да проучи списъка на лицата, които от края на септември до 11 октомври бяха отсъствували от селището. От време на време в съзнанието му се промъкваше мисълта, че може би Дорунтина е доведена от някой от другарите на Костандин, за да изпълнят дадената от него клетва, но той начаса я отхвърляше като невероятна. Дори когато му изготвиха пълния списък на отсъстващите и в него откри четирима от най-близките и предани другари на Костандин, и това не можа да го убеди. Не беше ли отсъствувал и той по служба именно през тези дни? Освен това другарите на Костандин имаха неопровержими доказателства — и четиримата по това време бяха участвували в Големите игри, които всяка година се провеждат в Северното княжество на Арбърия, като двама от тях показаха дори и наградите си.

Междувременно приближаваха четиридесет дни от смъртта на майката и дъщерята и оплаквачките сигурно щяха отново да занареждат покъртителната балада без каквито и да било изменения. Той добре познаваше твърдоглавието на тези издръжливи старици. На деветините, въпреки заръките, които им изпрати, те не промениха нищо в оплакванията си, както стана и на следващите помени. Ще погратчат още някой и друг ден тия врани, след това ще млъкнат — бе казал свещеникът, но Стреси не беше много убеден.

Един ден Стреси ги видя да се отправят една подир друга към запустялата къща за обичайния помен. Той се спря наред пътя, висок, загърнат в черната си пелерина, на чиято яка бе извезан бял еленов рог — емблемата на княжески служител, а те целите в черно, с предварително нажалени за предстоящото оплакване лица, минаха съвсем безразлични край него. Стори му се, че го познаха, защото прочете в очите им лека ирония към рушителя на легендата. Струваше му се, че като ги види, мисълта, че бе влязъл в двубой с оплаквачките, ще го разсмее, но за учудване не изпита нищо такова, а напротив, след като минаха край него, почувствува как го побиват студени тръпки.

От друга страна, за всеобщо учудване, архиепископът продължаваше да стои в манастира „Трите кръста“, но това вече не дразнеше Стреси. Погълнат изцяло от издирването на странствуващия похитител, той бе забравил всичко останало. Вестите, които идваха от странноприемниците, все още не даваха нищо определено. Бяха арестувани трима-четирима души, но по-късно поради липса на доказателства ги освободиха. Очакваха се вести от съседните графства и княжества, особено от северните краища, откъдето минаваше пътят за Бохемия. От време на време у Стреси се

промъкваша нови съмнения и предположения около случката, но той веднага ги отхвърляше.

Към средата на ноември падна първият сняг, който за разлика от снеговете през късната есен не се стопи, а покри с белота цялата земя. Един следобед, когато се прибираще вкъщи, Стреси несъзнателно отби коня и тръгна по пътя, който водеше към църквата. Слезе пред вратите на гробището и като закричи по още неутъпкания сняг, влезе вътре. Нямаше никой. Стърчащите над снега кръстове изглеждаха още потъмни. Няколко черни птици кръжаха в другия край на гробището. Стреси повървя известно време, докато най-сетне му се стори, че е намерил гробовете на Вранаите. Наведе се, прочете един от надписите и видя, че не бе сгрешил. Снегът наоколо белееше, недокоснат от човешки крак. Иконите изглеждаха като замръзнали. Защо дойдох тук — помисли си Стреси и въздъхна. Изведнъж почувствува как вечният покой на гробището завладява и него, а наред с това усети и някаква необикновена яснота в мислите си. Очите му се заслепяваха от блясъка на снега, но той не отвърщаше поглед от него, сякаш се страхуваше да не загуби яснотата на мислите си. И изведнъж в съзнанието му изплува историята на Дорунтина, която му се стори безпределно проста и ясна. Под снега лежеше къс земя, в която бяха погребани толкова много хора, които също са се обичали едни-други и са си обещавали винаги да бъдат близко. Така и те двамата — Костандин и Дорунтина — са били измъчвани от продължителната раздяла, далечното разстояние, изгарящия копнеж и непоносимата самота (беше една такава самота...). Стремили са се един към друг, за да се съберат живи или мъртви, в живота или смъртта, или в някакъв свят между смъртта и живота. Мъчили са се да сломят законите, които сковават живите същества, за да не се връщат никога от смъртта към живота, стремили са се да надвият неумолимите закони на смъртта, да постигнат невъзможното и отново да се съберат. За миг им се е сторило, че са го постигнали, както се случва в сънищата, когато вярваш; че до теб е любимият мъртъв човек, а това е само една временна илюзия (не можех да го прегърна, нещо ме възпираше) и смутени, те се бяха разделили сред мрака — живият бе тръгнал към дома, мъртвият към гроба. (Ти върви напред, аз имам малко работа в църквата.) И макар това да бе невъзможна и Стреси никога да не би повярвал във вдигането на мъртвия от гроба, въпреки всичко то се бе случило. Край пътя се появил братът на кон и казал на сестра си: „Тръгвай с мене.“ Няма никакво значение какво е мислила тя или какво са мислили другите, тъй като в края на краищата това е една история, която малко или много се е случвала с всекиго в която и да било страна и във всички времена. Защото живият винаги е имал някого, за когото копнее да дойде отдалеч, да се завърне от задгробния живот, да постоят малко заедно, после да пътуват на един и същи кон, тъй като всеки на този свят тъгува по някого, който не е между живите, и си казва наум: „Само веднъж да дойде, ох, да дойде само веднъж да го прегърна“ (но нещо ме възпираше да го прегърна). За съжаление това никога не може да стане и докато свят светува, няма да де случи и това е най-голямата горест на хората, която винаги като мъгла ще забулва земята, докато тя угасне...

Ето това е всичко — въздъхна Стреси. Останалото — предположенията, издирванията, изводите, не са нищо друго освен дребни, жалки и безсмислени лутания. Той искаше да остане още малко във волните простори на мисълта, но чувствуваше как примката на ежедневието все повече се затяга около врата му и настойчиво го тегли надолу, за да слезе колкото се може по-скоро от своя полет над земята. И той побърза да се махне оттук, преди да се е строполил в снега. Все още зашеметен като някакъв сомнамбул, той приближи коня, възседна го и се отдалечи в галоп.

Беше влажен следобед с неспиращ ситен дъжд, един от онези следобеди, в които ти се струва, че е изключено да се случи нещо необикновено, и Стреси дремеше облечен (какво друго можеше да се прави в подобен ден), когато почувствува как съпругата му го докосва леко по рамото.

— Стреси, търсят те.

Той веднага се размърда.

— Какво има? Май съм заспал?

— Търсят те — повтори жена му. — Помощникът ти с някакъв човек.

— Така ли? Кажи им, че слизам.

Помощникът с някакъв непознат, и двамата измокрени до кости, чакаха под стряхата на портата.

— Заловиха онзи, който е довел Дорунтина — каза помощникът, щом началникът му се появи.

За миг Стреси остана със зяпнала уста.

— Не е възможно!

Помощникът погледна учуден смутеното му лице, което не изразяваше никаква радост, като че ли не бе работил седмици наред, за да дочака този ден.

— Най-после е заловен — повтори той, сякаш се съмняваше, че може би другият не е разбрал за какво става дума.

Стреси продължаваше да ги гледа в недоумение. Всъщност той съвсем ясно бе разбрал думите, но не можеше да проумее дали тази вест го радваше, или не.

— Но как? — попита. — Как така изведнъж?

— Изведнъж ли? — учуди се помощникът.

— Искях да кажа, това, което изглеждаше толкова невероятно... Какви ги дрънкам и аз — си каза наум и разбра, че наистина бе объркан. Изглежда, наред с усилията да открие предполагаемия прелъстител, у него се таеше и желанието този човек никога да не се намери. Едва сега Стреси забеляза непознатия и без да разбере защо, се обърна към него:

— Но как е заловен? Къде?

— Сега ще го доведат — отвърна помощникът. — Привечер ще бъде тук. Това е куриерът, който донесе съобщението заедно с един доклад.

Непознатият пхна ръка в подплатата на кожата си, за да извади плика.

— Заловен е в съседното графство в една странноприемница, наречена „Двамата Робертовци“ — каза помощникът.

— Аха.

— Ето и док... докладът — рече непознатият, който заекваше.

Стреси с рязко движение пое плика. Постепенно смесеното чувство на разочарование и съжаление, което го завладя от това, че се слагаше край на загадката, бе изместено от първите признаци на съдържана радост. Отвори писмото и като го обърна натам, откъдето падаше дневната светлина, зачете редовете, изпълнени с почерк, който напомняше куп небрежно изсипани игли.

„Изпращаме Ви доклад за залавянето на мерзавеца, когото подозираме, че е измамил и довел Дорунтина Вранай. Сведенията са извлечени от данните за споменатия негодник, изпратени от Вас до нашите власти, които са го заловили на своя територия.

Негодникът е заловен на 14 ноември на главния път в странноприемницата «Двамата Робертовци». Всъщност той е отведен там болен един ден преди това от двама селяни, които са го намерили проснат край пътя да бълнува несвързано в треска. Съмнителният му вид и особено несвързаните му думи веднага събудили подозрение у

стопанина на странноприемницата и отседналите в нея хора. Разпокъсаните му думи били приблизително следните: «Няма защо да бързаме толкова. Какво ще кажем на майка ти ли? Дръж се здраво, не мога по-бързо, тъмно е, разбираш ли ме, нищо не виждам. Ако те попита кой те доведе, така ще й кажеш. Не се страхувай, нито един от братята ти не е между живите.»

Стопанинът на странноприемницата съобщил на местните власти и те, след като изслушали него и останалите свидетели, решили да арестуват скитника и незабавно да ви го изпратят. По нареждане на висшестоящите органи веднага ви го препращам. Сметнах за необходимо да ви изпратя и тези сведения по бърз куриер, който при нужда можете да използвате при разпита на арестувания.

С поздрав: Станиш — капитан на пограничната област.“

Стреси вдигна глава от доклада и известно време гледа помощника си, след това куриера. Значи беше точно така, както предвиждаше — бягство с един скитник-прелъстител. Подробностите щеше да научи съвсем скоро от устата на арестувания.

— Кога ще пристигнат? — попита той, като се обърна към куриера.

— След два часа, най-много... много три.

Едва сега Стреси забеляза изцапаните му до коленете с кал ботуши. Той пое дълбоко въздух. Мислите му преди три дни сред снега на гробището изведнъж му се сториха безкрайно далечни.

— Почакайте ме да се облека — каза той.

Влезе вътре и докато намяташе дългата си пелерина, се обърна към съпругата си:

— Заловили са онзи, който е довел Дорунтина.

— Наистина ли? — възкликна тя, без да успее да види лицето на мъжа си, тъй като краят на пелерината му като голямо черно крило на птица се раздвижи със замах и попречи на погледите им да се срещнат.

Тя отиде до портата веднага след излизането им и известно време ги проследи с очи сред дъжда — Стреси напред, следван от другите двама.

Повече от два часа вече чакаха пристигането на колата, която щеше да докара арестувания. Дъските по пода жално скърцаха под ботушите на Стреси, който по стар навик се разхождаше нагоре-надолу из стаята, от масата до прозореца и обратно. Помощникът му не се осмеляваше да наруши мълчанието, а куриерът, отпуснат на дървения стол, хъркаше. От мокрите му дрехи лъхаше мирис на влага.

Стреси се разхождаше из стаята, спираше пред прозореца и като гледаше ширналото се поле, откъдето очакваше да се появи колата, чувствуваше как полека-лека мислите му се притъпяват. Валеше същият ситен, монотонен дъжд още от сутринта и при такова еднообразие човек трудно би повярвал, че може да пристигне някой от която и да било посока.

Стреси докосна грубата хартия на писмото, сякаш да се увери, че човекът, когото чакаше, наистина ще дойде. „Не мога по-бързо, тъмно е, разбираш ли ме... — повтори наум той откъслечните думи. — Не се страхувай, нито един от братята ти не е между живите.“

Той ще да е — си каза Стреси. Няма никакво съмнение. И то точно такъв, какъвто си го представяше. После отново си спомни за онзи миг сред снега на гробището, когато всичко това му се бе сторило лъжа. Но ето, че не беше така — продължи наум той, без да откъсва поглед от студения хоризонт. Полето се простираше необхватно под сивия дъжд и дори по него снегът се бе стопил или се бе отдръпнал далеч, без да остави следа, сякаш за да улесни забравата на всичко, което Стреси бе мислил през оня ден.

Мракът се съгъстяваше. От двете страни на пътя рядко се виждаха хора, които с положителност също чакаха да пристигне колата. Изглежда, вестта вече бе успяла да се разнесе.

Куриерът простена насън в своя ъгъл. Според думите му вече трябваше да са тук — помисли си Стреси. Очите на помощника изглеждаха навлажнени. Повече не бе споменавал за склонността на Костандин към кръвосмешение. Сигурно сега се срамуваше.

Куриерът изпъшка още веднъж и отвори очи. Гледаше сънливо учуден.

— Какво става? — попита той. — Пристигнаха ли? Никой не му отговори. Стреси може би за стотен път застана пред прозореца. Полето бе толкова тъмно, че трудно можеше да се различи нещо. И наистина, когато след известно време колата се зададе, той откри това най-напред по далечния шум от гласове, а после по тропота на колелетата.

— Слава богу, най-сетне пристигнаха — обади се помощникът и побутна куриера по рамото.

Стреси се спусна по стълбите. Помощникът му и куриерът го последваха. Когато приближиха портата, колата вече се виждаше. Неколцина вървяха подире ѝ в тъмното. След тях, разбира се, идеха и други. Най-сетне колата спря и от нея слезе човек с униформа на княжески служител.

— Кой от вас е капитан Стреси? — попита той.

— Аз.

— Вярвам, че знаете за...

— Да — прекъсна го Стреси, — зная всичко.

Униформеният като че ли искаше да добави още нещо, но се обърна към колата, надникна през прозорчето и каза няколко думи на онези, които бяха вътре.

— Я дайте светлина — обади се някой.

Вратичката на закритата кола се отвори и от нея отначало се показаха два крака в ботуши, след това други два, целите изцапани в кал. Когато се подадоха и телата на пътниците, видяха, че този с окаляните крака бе вързан.

— Ето го, ето го — зашушукаха наоколо хората, които вече бяха успели да се струпат.

Под трепкащата светлина на фенера можа да се види само част от лицето на завързания, което, кой знае защо, също бе изцапано с кал. Двама, от хората на Стреси поеха мъжа от придружаващите го, като го хванаха за раменете. Арестуваният не оказва никаква съпротива.

— Откарайте го в избата — нареди Стреси сдържано. — А вие какво ще правите? — обърна се той към униформения, който, както изглеждаше, оглавяваше малката група.

— Незабавно трябва да се връщаме.

— Ти ще тръгнеш ли с тях? — попита Стреси куриера.

— Да, господин капитан.

Стреси остана, докато колата потегли, след това се обърна, за да влезе в сградата. В последния миг се спря пред вратата. Сред полумрака се чувствуваше присъствието на хората. Отдалеч се зачу как някой тичаше насам.

— Няма какво да чакате повече — обърна се с мек глас Стреси. — По-добре идете да си легнете. Наша задача е да бодърствуваме, а на вас за какво ви е.

От полумрака не последва никакъв отговор. Светлината на фенера се плъзна за миг плахо по лицата, които се сториха на Стреси пребледнели и измъчени, след което ги обгърна мрак.

— Лека нощ — каза Стреси и влезе вътре, като тръгна след помощника, който му светеше с фенера, за да слезе в избата. Миризмата на влага стегна гърлото му. Изведнъж почувствува, че е твърде развълнуван.

Помощникът бутна желязната врата на избата и се отдръпна, за да влезе пръв Стреси. Арестуваният се бе отпуснал върху купчината слама, подпрял глава на белезниците. Когато усети присъствието му, повдигна глава. Стреси заоглежда лицето му, което, въпреки че бе изцапано с кал и имаше синини от удари, беше красиво. Несъзнателно той спря поглед на устните му, изприщени в единия край от треската и така необикновено чужди на белезниците, стражите и заповедите, което по-ясно от всичко говореше на Стреси, че пред него стои човекът, който бе имал любов с Дорунтина.

— Какъв си ти? — попита Стреси с леденостуден глас.

Очите на арестувания гледаха в краката на капитана. И те като устните му бяха съвсем безразлични към всичко наоколо. Точно очи на прелъстител — помисли си Стреси.

— Аз съм странствуващ търговец, господине — отвърна той — Амбулантен продавач на икони. Арестувах ме тежко болен съвсем безпричинно. И ще се оплача.

Говореше завалено, но без грешки албански език. Изглежда, го бе научил за нуждите на своята работа, ако наистина беше продавач на икони.

— Защо те арестуваха?

— Заради някаква жена, която нито познавам, нито изобщо съм виждал. За някаква си Дорунтина. Бил съм пътувал на един кон с нея и съм я довел отдалеч и още какви ли не глупости.

— Наистина пътувал ли си с някаква жена или да бъда по-точен, да си довеждал някаква жена отдалеч? — попита Стреси.

— Не съм, господин началник. Поне от няколко години насам не съм пътувал с никаква жена.

— А преди един месец?

— Не, изобщо.

— Помисли си добре — каза Стреси.

— Няма какво да мисля — отвърна с ясен глас завързаният. — Много съжалявам, че и вие се присъединявате към останалите, господин началник. Аз съм почтен човек. Арестувах ме, когато умирах, проснат край пътя. Това е нечовешко. Да дойдеш на себе си след тежка болест и вместо да намериш помощ и грижи, да се озовеш в белезници. Това е просто безумие!

— Аз не съм луд — отвърна Стреси — и вярвам, че ще ти се отдаде възможност да се убедиш в това.

— Но всичко, което вършите, е безумие — продължи вързаният със същия висок глас. — Поне да имаше някакво съществено обвинение, да кажете например, че съм ограбил или убил някого. Вие ме обвинявате, че съм пътувал с някаква жена на кон, като че ли това е престъпление. Съжалявам, че не го потвърдих още в самото начало, че всички да останат доволни. Наистина да бях казал, че съм пътувал с една жена на кон. И какво после? Има ли нещо лошо в това? Но аз съм честен човек и не го направих, защото не съм научен да лъжа. Аз ще се оплача за това, където трябва. Дори и на вашия княз. Ако се наложи, и още по-горе, чак в Константинопол.

Стреси го погледна изпитателно. Вързаният издържа погледа му.

— Въпреки всичко аз ще повторя същите въпроси, макар да ти се струват безсмислени — каза Стреси. — И това ще е за последен път, затова добре размисли, преди да отговориш. Да си довеждал млада жена на име Дорунтина Вранай от Бохемия или някое друго далечно място дотук?

— Не съм — отговори категорично арестуваният.

Тогава тежко ти — каза Стреси, без да го погледне. — Започнете мъченията — обърна се той към другите.

Вързаният изблеци очи ужасен. Отвори уста нещо да каже или да извика, но Стреси излезе като фурия от избата. Като изкачваше стълбите подир един от стражите, който осветяваше с фенера пътя му, той ускори крачки, за да не чува виковете на арестувания.

Както вървеше, му се стори да чува гласове, но после разбра, че беше кучешки лай, който постепенно стихваше и идеше все по-отдалеч. Нощта ще бъде мъглива — помисли си Стреси, — иначе нямаше как да се обясни този мрак. Човек може да ти бръкне в очите. Отново му се причуха гласове. Дори и приглушени стъпки. Той се спря и извърна глава. В далечината различи трепкащата светлина на фенер, но не можа да определи разстоянието. Някаква фигура се поклащаше сред бледата светлина. Стреси зачака на място. Фенерът, разбудил със светлината си локвите, беше още далеч, когато той чу някой да вика. Сложи ръка на ухото си, за да различи думите, но нищо не можа да разбере. Беше нещо като „аха“ или „охо“. Най-сетне, когато човекът с фенера приближи, Стреси попита:

— Какво има?

— Призна си — извика запъхтян другият. — Призна си.

Признал си е — повтори наум Стреси. Значи тази била думата, която преди малко му се стори като „аха“ или „охо“.

Капитанът изчака служителя да дойде до него. Видя, че едва си поемаше дъх.

— Призна си, слава богу — каза онзи, като размаха фенера, сякаш да потвърди думите. — Щом видя инструментите за изтезание, веднага си призна.

Стреси го гледаше в недоумение.

— Ще се върнете ли да ви придружа с фенера? — попита служителят. — Ще го разпитате ли?

Стреси не отговори. Всъщност според правилата трябваше веднага след признанието да разпита арестувания, докато е още отпаднал, за да не му даде възможност да се съвземе. Освен това нощта беше и най-подходящото време за подобна работа.

Човекът с фенера чакаше на две крачки от него. Чуваше се ускореното му дишане.

Не трябва да го оставям да се окопити — помисли си Стреси. Естествено, че не трябва да му се дава ни час, ни миг да се съвземе. Да не се оставя скитникът да дойде на себе си... Така е — си каза, — така го изисква редът, но за мене, как е по-добре за мене? Аз нямам ли нужда да се съвзема? И изведнъж разбра, че ако започне да го разпитва, може би по-мъчително щеше да бъде за него, отколкото за арестувания.

— Не — отвърна той. — Тази нощ няма да го разпитвам. Имам нужда от почивка — и обърна гръб на човека с фенера.

На следващата сутрин, когато Стреси, придружен от помощника си, слезе в избата, по лицето на задържания се четеше някаква виновна усмивка.

— Наистина щеше да е по-добре, ако си бях признал още в началото — каза той, без да дочака Стреси да му зададе някакъв въпрос. — И може би така трябваше да постъпя, защото в края на краищата нищо лошо не съм направил и никой до ден днешен не е осъждан за това, че е пътувал или е сновал нагоре-надолу с някаква жена. Та може би трябваше да кажа истината още в самото начало и сигурно щях да си спестя всичките тези неприятности и сега нямаше да съм в тази дупка, а у дома, където ме очакват. Но така се случи, че несъзнателно се оплетох в тези лъжи, от които вече не

мога да се измъкна. Както обикновено става, след като човек е казал някоя дребна, безобидна лъжа, вместо овреме да си признае и да се отдръпне, той притуря към нея други лъжи и така затъва още повече. Й аз си помислих, че мога да се отърва от тази глупава история, като прибавя някоя и друга измислица, с които да се отърва от първата лъжа, но стана така, че затънах още по-дълбоко в нея. Изглежда, вина за тези неприятности, дето сам си навлякох, има и големият шум, който се вдигна около пътуването на тази млада жена. Та аз сигурно бих разказал още в началото това, което се случи, защото в края на краищата, както вече ви казах, не съм извършил никакво престъпление, ако пристигането на младата жена, която доведох, не вдигна, за мое учудване, толкова голям шум и не обърка така всичко, че аз се почувствувах като онова дете, сторило пакост, която възрастните смятат за нещо ужасно. Та през онази сутрин (по-късно ще ви разкажа подробно всичко), когато разбрах, че пристигането на младата жена представлява нещо твърде, твърде... не зная как да го нарека, твърде потресаващо и още повече че всички до един само питаха като в треска: „С кого е дошла?“ „Кой я доведе“?, инстинктът за самосъхранение ми подсказа, че трябва да се отдръпна час по-скоро, да изчезна безследно и да се измъкна от тази история, в която съвсем случайно се заплетох, И се помъчих така да направя. Но както и да е. По-добре да ви разкажа как започна тази история. Надявам се, че ви интересува всичко отначало докрай, така ли е, господин началник?

Стреси стоеше като вцепенен зад грубата дървена маса.

— Слушам те — каза накрая. — Разкажи всичко, което смяташ за необходимо.

Задържаният сякаш малко се поуспокои от безразличието, с което Стреси го слушаше.

— Аз не зная, за пръв път съм на разпит, но доколкото съм чувал, в такива случаи се задават въпроси, след което следват отговорите, или не е така? Докато вие...

— Говори сам — прекъсна го Стреси. — Аз те слушам.

Арестуваният се раздвижи върху купчината слама.

— Пречат ли ти белезниците? Искаш ли да ги свалим?

— Да, ако е възможно.

Стреси направи знак на помощника си да ги свали.

— Благодаря ви.

След като освободиха ръцете му, той сякаш загуби, увереността си, повдигна още веднъж очи с последна надежда, че Стреси ще му зададе някакъв въпрос, но като видя, че напразно се надява, започна да говори с тих и без предишната оживеност глас.

— Както ви казах и вчера, аз съм амбулантен продавач на икони и именно работата ми даде възможност да се запозная с младата жена, за която става дума. Аз съм от Малта, но по-голяма част от годината прекарвам по пътищата на Балканите и някои страни в Европа, като продавам икони. Ако кажа нещо излишно, моля да ме прекъснете, защото, както споменах, за пръв път съм на разпит и не зная какво трябва да говоря. Занимавам се с продажба на икони, а на вас сигурно ви е известно колко благосклонни са жените към тези покупки. Така един ден се запознах и с нея, с Дорунтина. Каза ми, че не е от Бохемия, а чак от Арбърия, но тук била омъжена. Когато й споменах, че преди известно време съм минал през Арбърия, тя само дето не изгуби съзнание от вълнение. Ти си първият човек, когото срещам — ми каза, — който идва оттам. Попита ме какво става нататък, дали не се е случило нещо, че никой не идва от близките й да я види. Бях чул за някаква война и за чумата, с една дума лоши новини, но след като й го казах, за да я успокоя, добавих, че това е било отдавна, почти преди три години. При тези думи тя простена: и аз, кажи-речи, оттогава нямам никакви вести от нашите. Нещо се е случило. И така разтревожена както беше, сред хълцания и сълзи, ми разказа как я задомили преди три години в Бохемия, как майка й и братята й не

искали да я омъжат толкова надалеч, но единият от тях, Костандин, се наложил и обещал на майка си, дал ѝ _беса_, както наричат напоследък албанците дадената клетва, дума, която не знаех и за пръв път я чух от нея, та дал _беса_, че ще доведе сестра си, колкото пъти майката поиска. Но минали седмици, месеци, след това години и никой не дошъл от дома ѝ да я види, дори и Костандин, който се заклел. Мъката ѝ станала непоносима, тъй като я потискала и самотата сред чуждите хора, а ведно с мъката и самотата от време на време я глождели и съмнения да не би да се е случило някакво нещастие с близките ѝ. И когато чу от мене за войната и чумата, беше сигурна, че нещо лошо ги е сполетяло и че предчувствията ѝ не са я излъгали. Тогава ми каза, че искала да отиде в Арбърия, но не знаела как да постъпи със съпруга си, който въпреки че ѝ обещал да я заведе, след като братята ѝ не се сещали да дойдат, погълнат от работа, все не намирал време за едно толкова далечно пътуване.

Като я слушах да говори, красива каквато бе и още по-хубава от сълзите, у мене изведнъж се породил желанието да я имам и подтикван от него, без да му мисля много, ѝ казах, че ако иска, мога да я отведа в родния ѝ дом. И понеже дългите пътувания бяха нещо най-обикновено в моя живот, аз ѝ го казах така непринудено, както може да се каже на някого да го отведеш до съседния град, но на нея идеята ми ѝ се видя неосъществима. Беше естествено отначало това да ѝ се стори съвсем неприемливо, но онази разпаленост, с която се противопоставяше на предложението, породил у мене надеждата, че по-късно тя ще склони, тъй като ми се струваше, че го прави не за да убеди мене, а по-скоро себе си, че това е безумие. И колкото по-често повтаряше „ти си луд, а аз два пъти по-луда, че те слушам“, толкова повече се разгаряше у мен желанието и растеше надеждата, че накрая тя ще се съгласи. На следващия ден, бледа като платно, навярно след прекарана безсънна нощ, тя ме попита с отпаднал глас, ако реши да тръгне с мене, как да обясни това на съпруга си. Тогава аз си рекох: победих. Бях убеден, че главното е веднъж да тръгнем сами из Европа; после да става каквото ще. Всичко останало ми се струваше без значение. Казах ѝ да тръгне без негово съгласие, тъй като той си го заслужава. В края на краищата нали самата тя сподели с мене, че ѝ обещавал да я заведе при близките ѝ, но работата все го възпирала. Защо и тя да не замине, без да му се обади. Но как, как? — питаше тя в недоумение. — Как ще се оправдавам после пред него? Да тръгна сама с един непознат — и се изчерви. Разбира се, в никакъв случай няма да му кажеш, че си тръгнала с непознат човек, да пази бог — отвърнах аз. Но тогава как? — попита тя. — Помислил съм и за това. Ще му оставиш една бележка, че е дошъл брат ти и незабавно сте тръгнали, тъй като у вас се е случило нещастие. Какво нещастие? — прекъсна ме тя. — Ти нещо знаеш, чуждестранец, но го криеш от мене. Ах, сигурно брат ми не е жив, иначе щеше да дойде да ме види.

Изминаха още два дни на колебание. Страхувах се, че ще се набия в очи и се стараех да се срещаме колкото се може по-скришом. Желанието ми да тръгна с нея стана неудържимо. И накрая тя се съгласи. Беше късен следобед, а времето съвсем мрачно, когато тя тичешком дойде на кръстопътя, където ѝ бях казал, че ще я чакам, качи се на коня зад мене и без да разменим нито дума, тръгнахме. Пътувахме дълго, докато сметнах, че сме достатъчно далече, за да заличим всяка следа. Ношувахме в една затънтена странноприемница и на следващия ден, още не съмнало, отново тръгнахме на път. Излишно е да разказвам, че тя непрекъснато беше потисната. Успокоявах я, колкото можех, и продължавахме нататък. Така премина втората нощ в друга, още по-затънтена от първата странноприемница в някаква област, чието име дори и не знаех. Няма да ви разправам подробностите около усилията ми да я склоня да стане моя любовница. Гордостта и особено постоянното ѝ униние я възпирала. Аз използвах всички средства, като се почне от горещите молби, та до заплахите, че ще я оставя сама наред пътя. Най-сетне на четвъртата нощ тя стана моя. За мене това бе

такова опиянение, че на следващата сутрин, напълно зашеметен, не знаех къде сме и накъде отиваме... Ако казвам някои излишни подробности, моля да ме прекъснете. Така прекарахме няколко неповторими дни и нощи. Отсядахме по странноприемниците, където ни завареше нощта, после продължавахме нататък. За да посрещнем разходите, продадохме част от накитите й. На мене ми се искаше това пътуване никога да не завърши, а тя бързаше. Колкото повече приближавахме границите на Арбърия, толкова по-тъжна и потисната ставаше. Какво ли може да се е случило? — питаше се от време на време. Каква ли е била тази война, каква ли е била тази чума? На няколко пъти разпитвахме из странноприемниците, но отговорите бяха доста объркани. Чухме за някакви големи боеве в пределите на Арбърия, но едни казваха, че това било твърде отдавна, други разправяха, че не е имало война, а чума, трети пък твърдяха, че това се е случило не в Арбърия, а в друга страна. Отговорите бяха противоречиви, но колкото повече приближавахме границите на Арбърия, нещата все повече се изясняваха. Мъчех се да науча нещо, докато тя си почиваше в стаята, за да не чуе. Насам вече всички знаеха за войната и за чумата, които бяха пламнали едновременно и покосили мъжката челяд по цяла Арбърия. След като влязохме в северните княжества на страната, започнахме да избягваме главните пътища и странноприемниците, като се мъчехме да пътуваме главно нощем. Бяхме стигнали съседните княжества и тя по никакъв начин не искаше да привличаме вниманието на околните. Вървахме из пущинаците и страничните пътища. Любехме се, когато можехме. Поради лошото време бяхме принудени да се подслоним в една затънтена странноприемница, където аз научих истината за ужасното нещастие, сполетяло семейството й. За съдбата на тази знатна фамилия се говореше навсякъде. Бяха измрели всичките й братя, в това число и Костандин, който й бе дал беса, че ще я доведе. Стопанинът на странноприемницата знаеше всичко от игла до конец. Страхът, че може да я познаят, завладя и мене. Колкото повече приближавахме дома й, толкова повече си блъскахме главите как да обясни тя своето внезапно пристигане. Дорунтина, която смяташе, че братята й са живи, се ужасяваше при мисълта за предстоящата среща, докато на мен, който знаех истината, всичко ми се струваше много просто. Успокоявах се с това, че много по-лесно е да отговаря пред старата си, оглупяла от скръб майка, отколкото пред деветима братя.

Безпокойството й как ще обясни на близките си своето пристигане все повече растеше. Какво ще им отговори, когато я попитат „кой те доведе“? Да каже истината? Да излъже? Но какво?

Тогава се принудих да й кажа част от истината за сполетялото ги нещастие, между другото и това, че брат й Костандин, който й е дал дума, че ще я доведе, също е умрял заедно с неколцина от братята й.

При тази вест тя просто обезумя от мъка, но нито умората от пътя, нито покрусата бяха в състояние да пропъдят страха й как ще обясни внезапното си пристигане. Идеята да оправдае пътуването си с помощта на свръхестествена сила се роди у мене. Мислех и размислих, но не можех да намеря друго разрешение. Накрая се обърнах към нея. Няма какво да правиш, ще използваш същата лъжа, която написа в бележката до съпруга си, ще кажеш, че те е довел брат ти Костандин, друг избор нямаш. Съпруга си излъгах, защото той знаеше, че брат ми е жив — отвърна тя, — а как да кажа същото на нашите, които знаят, че той е умрял? Именно, понеже той вече не е между живите, това е най-лесното — рекох аз. — Ще кажеш, че те е довел брат ти Костандин, а те нека го разбират както искат, нека си мислят, че те е довел неговият дух. В края на краищата нали той ти е дал дума жив или мъртъв да те доведе вкъщи? Всички знаят за неговата беса и ще ти повярват.

На мене работата ми се струваше много проста, тъй като вече знаех, че е жива само майката, но тя, която смяташе, че поне половината ѝ братя са живи, не хранеше почти никаква надежда, че ще ѝ повярват. Волю-неволю бе принудена да се съгласи с мене. Друг изход не виждаше. А нямаше и време да се измисли нещо по-убедително, защото бяхме толкова объркани, че нищо не ни идваше наум.

Накрая дойде и нощта срещу 11 октомври, ако не се лъжа, когато, придвижвайки се незабелязано като призраци, наближихме къщата. Няма да се спирам на вълнението ѝ, което надхвърляше всякаква граница. Беше след полунощ. Така, както се бяхме разбрали, аз останах малко встрани, скрит в полумрака, а тя се запъти към дома. Видях, че не е в състояние да върви. Тогава се принудих да я настигна, хванах я под ръка и я заведох до портата, на която тя с разтреперана ръка почука или да бъде по-точен, само я сложи върху желязната дръжка, а всъщност аз почуках с нейната леденостудена ръка. Искях начаса да се отдръпна, но тя беше толкова объркана, че не пускаше ръката ми. Погалих за последен път косите ѝ, за да я успокоя, но в този миг вътрешната врата изскърца и, слава богу, тя не само пусна ръката ми, но и ме блъсна като обезумяла. Чух гласа на старата отвътре: „Кой е?“ След това отговора: „Отвори, майко, аз съм, Дорунтина“ и отново гласа на старата. Вече се отдалечавах и не можах да разбера следващите думи, тъй като те ставаха все по-сподавени и придружени от хълцания.

Стигнах до главния път, където бях оставил коня, възседнах го и продължих нататък, за да намеря някое по-закътано място, където да прекарам нощта. Бяхме се разбрали да се срещнем тайно след два дни, но още в същия миг се убедих, че това няма да стане. На сутринта и през следващите дни, когато тук-таме чувах за суматохата, която бе предизвикало нейното пристигане, не само се уверих, че повече няма да я видя, но разбрах, че час по-скоро трябва да се махна оттук. Междувременно научих за разпратената от вас заповед и все повече се убеждавах, че с довеждането на тази жена аз съм извършил някакво кощунство, което, макар че изобщо не му отдавах значение, можеше да ми струва скъпо. Искях да изчезна час по-скоро, но нямаше начин. Заповедта бе стигнала до всички странноприемници и гранични места и веднага щяха да ме заловят. Отначало мислех сам да се предам, като си призная, че съм довел тази жена и че ако с това съм извършил нещо лошо, то не съм го сторил умишлено. След това промених решението си. Какво ми трябва — си рекох. — С малко повече усилие може да се измъкна и да се избавя от тази заплетена история. Предчувствувах, че неповторимите дни, прекарани с младата жена, ще се превърнат за мене в отрова. Започнах предпазливо да се промъквам, като избягвах главните пътища и странноприемниците и пътувах предимно нощем. Смятах, че веднъж като мина границата на вашето княжество, ще бъда извън всякаква опасност. Не знаех, че заповедта за моето залавяне е разпратена и в съседните княжества и графства. И именно това ме погуби. Простудих се, като преминавах някаква проклета река, Зла вода, струва ми се, така я наричат, и след това не зная какво стана с мене. Целият горях, започна да ме тресе и нищо повече не си спомням. Когато дойдох на себе си, се видях със завързани ръце и крака в една странноприемница. Ето това е всичко, господин началник. Не зная дали обясних случая както трябва, но вие можете да ме разпитвате за подробностите, които ви интересуват. Аз ще ви кажа всичко от игла до конец, господин началник. Съжалявам, че отначало се държах така, но вярвам, че разбирате моето положение. Ще направя всичко възможно да поправа грешката си и нищо няма да скрия, само ме разпитвайте, господин началник.

Най-сетне той замълча и очите му издържаха, без да трепнат, погледа на Стреси. Изведнъж почувствува, че гърлото му е пресъхнало, но не се осмели да поиска вода. Стреси продължаваше да стои, без да помръдне. След това, когато устните му се

раздвижиха, за да заговори, по лицето на арестувания мигновено се плъзна лека усмивка.

— Това ли е истината? — попита Стреси.

— Да, господин началник. Това е истината.

— А?

— Това е истината, господин началник.

Стреси се изправи и бавно, сякаш вратът му се бе вдървил, извърна глава към помощника си и двамата стражи.

— Подложете го на изтезание — заповяда Стреси.

Не само очите на арестувания, но и лицата на другите трима застинаха от учудване.

— На изтезание ли? — попита помощникът едва чуто, уверен, че не е разбрал добре.

— Да — каза Стреси с леден глас. — На изтезание! И не ме гледайте с такива очи. Зная какво правя.

И с рязко движение той се обърна, за да излезе, а зад гърба му арестуваният започна да го моли и да стене:

— Господин началник, господин началник, какво означава това? О, всемогъщи боже, какво е това! Но защо, защо...

Стреси бързо изкачи стълбите, но въпреки това успя да чуе звънтенето на железата, с които започнаха да измъчват арестувания. Стенанията му, макар и приглушени, достигаха все по-жални и ужасяващи.

Капитанът влезе в стаята си, взе перото и започна да пише доклад до канцеларията на княза.

„Доклад за залавянето на лицето, което е довело Дорунтина Вранай. Снощи пограничният капитан Станиш ми предаде лицето, заподозряно в довеждането на Дорунтина Вранай. При първия проведен от мене разпит арестуваният не призна нищо и отрече да е познавал жена с такова име, а още по-малко да е пътувал с нея. След това заплашен, че ще бъде изтезаван призна всичко, като по този начин най-сетне хвърли светлина около загадъчния случай. Той даде следните показания: В края на септември тази година, по време на едно от своите обичайни пътувания, продавайки икони в Бохемия, лицето, за което става дума, случайно се запознава с Д.В. и след като изслушва мъката и тъгата ѝ по далечния бащин дом, ѝ предлага да я доведе при близките ѝ. Успявайки да я склони да излъже съпруга си, като му остави бележка, че уж тръгва с брат си Костандин, той напуска с нея Бохемия. По време на пътуването лицето встъпило в интимни отношения с нея. Приближавайки княжеството, той успява да научи за нещастieto, сполетяло семейството на Дорунтина Вранай. Казва ѝ, че брат ѝ Костандин отдавна е починал и поради липса на друга лъжа, за да оправдае пътуването си с един непознат дой убеждава Д.В. да каже на майка си, че я е довел духът на покойния ѝ брат според обещанието, което ѝ е дал приживе. След това, изплашен от последствията, се опитва незабелязано да напусне страната, без да се набива в очи, докато накрая бива заловен при вече известните ви обстоятелства в съседното графство, близо до странноприемницата «Двамата Робертовци». По моя заповед сега лицето се намира под арест. Чакам следващите ви разпореждания.

Капитан Стреси

За току-що започналите изтезания Стреси не спомена нито дума. Сгъна внимателно листа, запечатана го с червен восък и веднага го изпрати в престолнината на княжеството. След това написа писмо с почти същото съдържание, което изпрати до манастира „Трите кръста“ с придружителна бележка, ако архиепископът се е върнал в седалището си, писмото да му бъде препратено.

Шеста глава

Отново падна сняг, но за разлика от първия, този беше някак по-приемлив за хората. Каквото имаше да побелява, побеля, а онова, което трябваше да чернее, си остана черно. Стрехите пуснаха първите ледени висулки, а част от потоците замръзнаха, както обикновено, покрити от тънка ледена кора, която можеше да издържи само тежестта на птиците. Изведнъж пролича, че това ще е една от онези най-благоприятни за земята зими.

Под натежалите от сняг покриви се говореше само за Дорунтина, както за нищо друго досега. Вече всички знаеха за залавянето на онзи, който я бе довел, и по нещичко от признанията му, което бе достатъчно, за да се напълни с приказки света, както шепата жито стига да се засее цяла нива.

През всичките тези дни много куриери пристигаха от центъра в областта и не толкова тръгваха оттук към центъра. Говореше се, че се готвел голям събор, за да се разпръсне веднъж завинаги мъглата и душевният смут, който породил тази невероятна история за вдигането на мъртвия брат от гроба. Стреси подготвял подробен доклад за събора. Арестуваният бе напълно изолиран и така ревниво охраняван от всяко чуждо око и ухо, че никой не знаеше със сигурност къде се намира.

Онези откъслечни признания на задържания, които бяха успели да се разпространят, сега пътуваха все по-надалеч, разнасяни от уста на уста сред топлата пара на дъха, допълвани от всевъзможни измислици, и се предаваха из пътищата от каруца на каруца и от странноприемница на странноприемница. Въпреки че поради студа по-рядко се движеха хора, за учудване приказките се разпространяваха със същата бързина, както и през топлите годишни времена. Дори като че ли сковани от зимния студ, така кристални и бляскави, те пътуваха много по-сигурно, незастрашени от опасността да бъдат изопачени, както през жегите от задухата, зашеметението и опънатите нерви. Но това съвсем не ще рече, че те не претърпяваха никакви промени, напротив и те се раздухваха, разпръскваха светлина или избледняваха с всеки изминат ден. И сякаш не стигаше всичко това, та хората допълваха: чакай, има и други, още по-заплетени работи. О, господи, кой знае какво има да чуят ушите ни — въздишаха онези, които бяха научили последните новини, и се отдалечаваха.

Всички очакваха големия събор, на който щеше да се изясни най-подробно цялата тази история. Говореше се, че на него щели да дойдат не само от съседните на Арбърския княжество, но и от всички останали. Някои казваха, че и самият княз щял да присъства. Други шушукаха, че на събора щели да дойдат и висши духовници чак от Византия, дори неколцина твърдяха, че може да пристигне и самият патриарх.

За разлика от това, което досега се мислеше, работата била отишла много по-далеч. Вестта стигнала чак в Константинопол до седалището на Светата православна църква, а там за такива неща никога не прощават. Разтревожени били висшите духовници, дори разправят, че научил и самият император и прекарал една безсънна нощ. Нещата били много по-заплетени отколкото изглеждало на пръв поглед. Работата не била само в това дали се е появил, или не някакъв призрак, или е плъзнала измислица от подобен род, защото за такива неща религията винаги е наказвала и ще наказва с изгаряне на кладата. В случая ставало дума за нещо много по-голямо, нещо, което разклащало основите, да пази бог, на православната църква. Ставало дума за появяването на „нов Христос“. Ах, божичко, говори по-тихо. За нов Христос, разбираш ли, тъй като до днес само един Исус Христос се е вдигнал от гроба и с приказките около тази наша история се вършело непростим грях. Твърденията, че уж е възкръснал

и друг, означавали, че се е появил още един Христос, а ако днес приемеш, че някой друг е сторил това, което е могъл да направи само Исус, утре трябва да се съгласиш, че този някой е негов съперник, да пази бог.

Не случайно враждебно настроеният към нас Рим е наострил уши и слухти да чуе как ще завърши тази история. Сигурно католическите монаси са раздули тези приказки за възкръсването на Костандин, за да нанесат по този начин смъртоносен удар на православната църква, като я обвинят, с появяването на двама Христосовци, в грубо нарушение на религията. Работата е отишла толкова далеч, че става дума за световна война между двете църкви. Дори се говори, че измамникът, който е довел Дорунтина, не е нищо друго, а шпионин на римската църква, натоварен с тази мисия. Други отиваха още по-далеч — разправяха, че и самата Дорунтина е попаднала в примката на католиците и се е съгласила да им служи. Всемогъщи боже, какво чуваме — възкликваха хората. Ето каква била работата. Но византийската православна църква, която за подобни потъпквания на вярата не бе пощадила нито патриарси, нито императори, най-сетне е хванала края на тази заплетена история и скоро ще изясни всичко. Враговете ѝ ще останат с пръст в устата.

Така говореха повечето хора. Другите само продължително поклащаха глави, не че бяха на друго мнение от останалите, а защото се съмняваха да не би тези слухове за вдигането на Костандин от гроба да са нещо повече от интриги и съперничество между двете главни, религии в света и да се отнасят до някакво мистериозно брожение, каквито от време на време се появяваха, за да всеят смут и да угнетяват човешките души, да ги карат да загубят равновесието си, да се стъписат и така объркани и заслепени, да се устремяват в мислите си към задгробния живот и да искат да надникнат отвъд смъртта, тъй като животът и смъртта според тях непрекъснато се редуват и вечно съпътствуват човека. В живота постоянно нещо отмира, така както, от друга страна, мъртвото дава начало на нов живот, затова така безконечно се редуват живот и смърт... Стига — казваха първите, — размътихте ни главите с тези ваши размишления, не можете ли да говорите по-ясно? Тогава другите се мъчеха да кажат всичко това по-просто, но понеже говореха бързо, тъй като чувстваха, че здравият им разум пак ще се замъгли и останалите няма да ги разберат, несъзнателно отново започваха да мъдруват. След като вдигането на Костандин от гроба нямаше нищо общо с тях, нито с мъртвите, нито с Църквата, и тази лъжа се раздухваше само в душите на хората, изглежда, дълбоко у тях бе пламнал бесът да започнат да смесват живота и смъртта, така както от време на време ги обхващаше някоя всеобща лудост. И така това желание, породило се тук у одного, там у другото, като върлуваща епидемия зарази всички и се превърна в един неудържим стремеж да се наредят като на всеобща оргия живи и мъртви, да пази бог. Но плиткоумни, каквито бяха, хората не можеха да си представят към какво ужасно нещо се втурваха. Наистина всички копнеят да видят поне веднъж близките си покойници, и то съвсем за малко, но това им желание винаги е било смъртно (нещо ме възпираше да го прегърна — беше казала Дорунтина). Само за миг си представете да вземат да дойдат и да седнат сред нас мъртвите, тогава ще видите какъв ужас ще настане. Понякога не можеш приказката си да разбереш с някой деветдесетгодишен, та камо ли със столетници и много по-стари от тях. Така че и за Костандин и за когото и да било друг мъртвец, ако искате да оживее, то желаете това само за известно време (ти върви, аз имам малко работа в църквата), защото на мъртвеца там му е мястото, неговият живот е в гроба. Разправяха, че едно време живите и мъртвите живеели заедно, смесено хора и призраци, дори се случвало и да се женят помежду си, като раждали деца, някакви получовеци-полупризраци, но това било по време на дивачеството, което няма да се върне.

Други, които слушаха тези разсъждения и обичаха да мислят по-просто за нещата, казваха, че ако става дума само за желанието някой да възкръсне, то не било необходимо да убеждават нито себе си, нито останалите дали възкръсването е добро, или не, тъй като това не зависело от тях. В края на краищата денят на Страшния съд ще то определи бог — отговаряха те — и кога ще е, никой не може да каже, а още по-малко пък друг освен господ може да изпрати знамение за него. Именно в това е бедата на празните приказки за възкръсването на Костандин — отвърщаха другите. Защото вдигането му от гроба се тълкува като знамение, като сигнал, че апокалипсисът може да настане и без намесата на бога. Римската църква точно в това иска да обвини нашата източноправославна църква, че е дпуснала да се разпространява мълвата за настъпването на Страшния съд. Но сега ще ги сложат на място. Византийската църква ще докаже истината. Най-сетне Стреси е разкрил гнусната измама и скоро не само нашата страна, а и целият свят от Рим до Константинопол ще научи за това. Стреси сигурно ще бъде награден. Вижте, лампата в неговия дом последна угасва. Навярно до късно пише доклада си. Кой знае какво има да чуят ушите ни — казваха отново хората.

Никой не говореше за нищо друго, освен за разкриването на това как е била измамена Дорунтина. Единствено оплаквачките продължаваха да не променят нищо в своите вайкания. Дойде Задушница и всички, както си му е редът, отидоха на гробищата, за да зачетат паметта на мъртвите, а оплаквачките редяха като на погребение същите думи за двете покойници на Вранаите:

Костандине, чумата да те вземе,
де я клетвата, дето ми даде,
де я, земята ли я изяде?

Стреси някак многозначително се подсмиваше, когато му разказваха за това. В последно време лицето му бе твърде пребледняло.

— Какво е бесата според вас? — обръщаше се той към другарите на Костандин, с които напоследък често обичаше да разговаря.

Те се споглеждаха. Бяха четирима младежи: Шпенди, Милосао и двамата сина на Равените. Почти всеки ден следобед Стреси се отбиваше в новата страннопиемница, където те по навик ходеха още от времето, когато беше жив Костандин. Хората учудено поклащаха глави, щом видеха Стреси сред младежите. Някои смятаха, че има работа е тях, други, напротив, мислеха, че го прави ей така, колкото да убие времето си. Завършил е доклада — казваха — и сега си почива. Трети повдигаха рамене. Откъде да го знаеш защо се вре между тях. Стреси е потаен като дълбок кладенец. Никога не можеш да кажеш защо прави именно това, а не нещо друго.

— Та какво е бесата според вас или по-право каква е била според Костандин?

Четиримата младежи, които все още не можеха да се съвземат след смъртта на Костандин, защото го чувстваха като свой брат, та дори и сега, след три години, той не излизаше от ума им, и които повечето хора къде на шега, къде сериозно наричаха „последователите на Костандин“, отново се спогледаха. Защо им задаваше Стреси този въпрос?

Отначало те с неохота приеха компанията на капитана. Винаги се бяха държали студено с него, още когато бе жив Костандин, но в последно време, откакто Стреси се бе заел да разследва загадъчното пристигане на Дорунтина, охладняването им към него още повече се засили и стигна до враждебност. Първоначалните усилия на Стреси да се сближи с тях се сблъскаха с тази недружелюбност. Но впоследствие другарите на Костандин, за всеобщо учудване, коренно промениха отношението си и приеха дружбата на капитана. Съвсем не са глупави — казваха за тях хората, когато ходеха в неделя на църква, — умни са това днешните младежи.

— Тази дума е употребявана и преди — продължаваше Стреси, — но смисълът, който ѝ се придава в последно време, е почти съвсем нов. Аз съм я срещал на няколко пъти в съдилищата.

Те стояха замислени. През онези следобеди и вечери, които, след като си отиде Костандин, останаха пусти, те разпалено беседваха за много неща, но разговорите им за бесата бяха едни от най-любимите. Бесата от само себе си се свързваше с другите неща и до известна степен беше нещо като тяхна ос.

След предупреждението на архиепископа, изпратено до семействата им, когато Костандин беше още жив, те станаха по-внимателни и започнаха да се пазят от околните, но сега вече нищо не можеха да им направят, след като боготвореният от тях Костандин не беше между живите. Освен това Стреси, изглежда, знаеше за тяхното свободомислие и след като това му бе известно, защо да не чуе всичко. В края на краищата те не се страхуваха от възгледите си, а се бояха само от клеветите и изопачаванията, докато своите схващания бяха готови да изложат пред всекиго, ако им се отдаде възможност.

— Какво мислеше Костандин за бесата ли? — отвърна Милосао. — Това е свързано и с други негови разбирания и е трудно да се обясни без тях.

И те започнаха да излагат пред Стреси всичко отначало докрай.

Костандин, както смятаме, че знае и господин началникът, беше, общо взето, непримирим към действителността, _заклет противник_ както и ние, на всякакви закони, институции, заповеди, затвори, полиция и съдилища. Той твърдеше, че всичко това са принудителни неща, които се налагат на хората отвън и бият по тях като градушка, затова трябва да се премахнат и да се заменят от други закони, продиктувани от съвестта на самия човек. Но под това той не разбираше нещо просто свързано само със съзнанието на хората, защото съвсем не беше такъв мечтател, който да вярва, че човечеството може да се управлява само със съзнание. Неговите схващания бяха твърде приемливи и в последно време бе забелязал да се появяват на места отделни кълнове от тях в живота на арбърийците и казваше, че те трябва да се развиват, да се насърчават и да се издигнат до нивото на цяла система. Ставаше дума за такова устройство, при което никой да няма нужда от уставни закони, от съдилища, затвори и полиция. Естествено, че и при такъв един порядък ще има драми, убийства и насилие, но човек сам ще съди другите и те него по собствената си съвест, а не принуден от законите. Извърши ли някой престъпление, сам ще отиде в затвора и ще излезе оттам, когато сметне, че е изкупил вината си.

Но как може да се замисли едно такова устройство? — питаше се Стреси. Не свеждат ли всичко само до съзнанието, което и самите те смятат за мечтателство?

Те твърдяха, че в един така устроен свят институциите щели да се заменят от други, неосезаеми и неприкосновени, в което няма никакво мечтателство, никакъв път, постлан с рози или нещо подобно, а напротив, те щели да бъдат също строги и сурови, с не по-малка тежест от предишните институции, само че ще съществуват у самия човек и няма да се свеждат единствено до съзнанието му, а ще отговарят на една добре осъзната идея, на вътрешно убеждение, на една утвърдена и приета от всички заповед, но изпълнена от всеки според собствената му воля. Значи човек сам ще бъде свой съдник, но не скрито, а пред очите на всички. Все едно да си представим, че човешките гърди са прозрачни и в тях се вижда мъката, драмата, решението или колебанието, гордостта или нещастieto, и то от всички. Ето такива ще бъдат тези закони, които ще въведат новия порядък. Бесата е един от тях, може би най-важният.

Но бесата е все още нещо рядко. Тя не е напълно уточнена, крехка е като саморасло цвете, което се нуждае от култивиране. И за да подкрепят обясненията си, те припомниха на Стреси една случка, на която преди години се бе натъкнал като съвсем

млад Костандин в недалечно селище. Един човек бе убил поканения на гости в дома си приятел. Стреси си спомняше нещо за тази история. Тогава бе чул израза „потъпкал дадената беса“. Цялото село, и мало, и голямо, били потресени от ужасната случка. Взели решение това никога да не се повтори. Дори отишли много по-далеч, решили, който и да мине през тяхното село, познат или непознат, да бъде закрилян от бесата, да бъде обявен за приятел и косъм да не падне от главата му. Всеки дом по всяко време да му оказва гостоприемство и докато е в селището им, да бъде сит и неприкосновен. На големия пазар, който ставал в този край, хората се шегували, като казвали: искате ли даром да ви сложат вечеря, минете през това село и почукайте на която и да било порта. Ще видите с какви почести ще ви посрещнат, дори след това ще ви изпратят до края на селото като някой епископ. Но хората от това селище не искали и да знаят за подигравките и отишли още по-далеч, поискали от княза и получили неговото съгласие сами да съдят онези, които потъпчат бесата. Така че нарушиш ли в това село бесата, жив няма да останеш. След време друго, твърде далеч оттук селище поискало същото нещо от княза, но той, изплашен да не започне това да се разпространява, не им дал съгласието си. Ето това е бесата, за която говореше Костандин. Той я считаше за едно: от най-съвършените неща и смяташе, че когато тя и другите подобни на нея закони се разпространят и обхванат всички области на живота, тогава насилствено наложените закони, заедно с техните институции, от само себе си ще отпаднат, както змията свлича старата си кожа.

Така говореше Костандин през онези незабравими техни следобеди в новата странноприемница: „Аз съм дал беса на майка ми, че ще доведе Дорунтина от далечния дом, където е задомена, винаги щом пожелае, дори и да съм: на легло от тежка болест или да бера душа, даже да остана с една ръка или един крак, или без очи, дори и ако... аз няма да потъпча бесата.“

— Дори и ако... — повтори Стреси. — Да не би да е искал да каже „дори и мъртъв“; Милосао?

— Може би — отвърна младежът смутено, — като гледаше през прозореца.

— Но по какъв начин? — попита Стреси. — Той е бил умен и не допускам да е вярвал, че призраците могат да действуват. Имам един доклад от епископа, в който се казва, че вие заедно с Костандин сте се смеели по време на великденските празници на хората, които вярвали във възкръсването на Христос. Тогава как е възможно самият той да вярва, че може да се вдигне мъртъв от гроба?

Младежите се спогледаха, като спотаиха усмивките си.

— Вие сте прав, господин капитан, понеже свързвате това с настоящето, но не трябва да забравяте, че той, а заедно с него и ние в нашите разговори и размишления сме имали предвид един друг свят, при съвсем нов порядък, разбирате ли, един свят _с беса_, в който това може да се случи, но по съвсем друг начин.

— Въпреки всичко вие живеете в този наш обикновен свят — отвърна Стреси.

— Да, но част от нас, може би най-добрата, мислено е пренесена в този друг свят.

— В другия свят — отвърна бавно Стреси. Сега беше негов ред да прикрие усмивката си.

Но те не обърнаха внимание или се престориха, че не са забелязали усмивката му и продължиха да разказват за другите схващания на Костандин, за убеждението му, че е необходимо коренно да се преустрои животът в Арбърия, убеждение, свързано с гигантската стихия, която той виждаше да се задава на хоризонта, с положението на Арбърия, притисната като в клещи между римската и византийската църква, между двата свята — Запада и Изтока. От техния сблъсък той не очакваше нищо друго, освен страхотни удари, на които Арбърия можеше да устои само като изгради защитна стена.

Тя трябваше да създаде по-устойчиви от досегашните, наложени отвън закони и институции, да извърши едно повсеместно и трайно преустройство у самия човек, привидно незабележимо, но неприкосновено, тоест несломимо. С една дума Арбърия трябваше да промени своите закони, институции, затвори, съдилища и всичко останало и така да го насади у човека, че когато връхлетят стихии, той да може да оцелее. Тя трябваше да направи това, иначе ще бъде заличена от лицето на земята. Така говореше Костандин и смяташе, че това преустройство ще започне от бесата.

— Сигурно е било тежко и непоносимо поражение потъпкването на бесата за Костандин? — попита Стреси.

— Да, естествено... Особено след проклятието на майка му... Но всъщност това не беше поражение, господин капитан... Той успя да удържи бесата си... Разбира се, с известно закъснение... закъснение, причинено от едно изключително обстоятелство... смъртта... въпреки това той удържа...

— Но той не доведе Дорунтина — възрази Стреси, — вие добре знаете това, както и аз.

— Според вас може би не я е довел той, но за нас въпросът стои съвсем иначе.

— Истината е една и съща за всички. Дорунтина може да я е довел всеки друг, но не и той.

— Дорунтина я доведе той...

— Тогава искам да ви попитам, вие вярвате ли във вдигането на мъртвец от гроба?

— Това е вече нещо друго... То няма връзка със същността на въпроса.

— Как да няма? След като отхвърляте възкръсването на човек, как може да настоявате, че мъртвият е пътувал със сестра си?

— Тези две неща нямат никаква връзка, господин капитан... Това, за което вие говорите, е от второстепенно значение. Главното е, че той доведе Дорунтина.

— Навярно имате предвид двата свята, за които ние спорим — отвърна Стреси. — Това, което е невъзможно в единия свят, може да е истина в онзи, вашия свят, така ли е според вас?

— Може би... Може би.

Междувременно всеобщото вълнение в навечерието на големия събор продължаваше да расте. Приказките, като пожълтели листа пред буря, хвърчаха, кръжаха из въздуха, падаха по земята и отново литваха. Носеха се думи, предположения, предчувствия и невероятни слухове. Куриерите от центъра към областта и в обратна посока все повече зачестиха. Никой не знаеше с точност деня на събора, знаеха само, че с всеки изминат ден той приближава.

Седма глава

Поради огромния си вътрешен двор, който бе толкова обширен, че можеше да побере близо, две хиляди души, „Старият манастир“ бе определен за провеждането на големия събор. Дни наред дърводелците работиха, докато сковат пейки за поканените и навеси, в случай че завали: дъжд, както и трибуната, от която щеше да говори Стреси.

Накрая бе уточнено съборът да се състои в първия неделен ден от декември, но още от средата на седмицата повечето от странноприемниците в областта, особено онези, които се намираха наблизо до „Старият манастир“, както и всички странноприемници около главния път вече бяха препълнени. Пристигнаха доста, а се очакваха и други светски и духовни лица от всички краища на княжеството, както и

поканени от съседните княжества и графства. Очакваха се и гости от далечни княжества и пратеници на светата патриаршия от седалището на империята.

През всичките тези дни, като гледаха каляските на пристигащите по главния път, повечето с изписани по вратичките гербове, както и благородниците, които седяха в тях, облечени в разноцветни облекла, често с извезани по дрехите емблеми като тези на каляските им, хората научиха за княжеските дворове, за порядките и ранга им в светската и духовна йерархия повече, отколкото през целия си живот. Едва сега разбраха какви неимоверни размери и колосално значение бе придобила тази история, която отначало им се бе сторила като най-обикновен брътвеж за някакво привидение през нощта срещу 11 октомври. Ден преди събора Стреси отиде в „Старият манастир“, за да види мястото. Приготвленията бяха напълно завършени, а дърводелците, прибрали инструментите, вече си бяха отишли. Ситният дъжд бе измокрил стълбите извън навеса. Стреси отиде на трибуната, от която щеше да говори, и остана за известно време така, с поглед, отправен към празните места под навесите.

Той дълго не сваля очи от празните скамейки, като извъръщаше глава ту надясно, ту наляво, сякаш го викаха или изведнъж до слуха му достигаха многобройни гласове и възклицания. По лицето му се разля горчива усмивка, след това с бавни крачки напусна мястото.

Най-сетне съмна и дойде многоочакваният ден на големия събор. Беше една от онези студени утрини, за които само като си помислиш, че е неделя, ти се струва още по-студено. Високите облаци стояха неподвижни, като закотвени на небето. Дворът на манастира, с изключение на местата, запазени за висшите служители, поканени от другите княжества и Константинопол, се препълни с хора още рано сутринта и на закъснелите тълпи не им оставаше нищо друго, освен да заемат места по обширните орници отвъд стените на манастира с надеждата, че все пак ще успеят нещо да разберат. Бяха сигурни, че ще научат нещичко, и то много скоро, след като представляваха първата бариера, през която ще преминат новините, преди да залеем всичко наоколо.

Повечето от тях, загърнати с бозово-пепеляви гуни, за да се предпазят от студа и особено от дъжда, гледаха редиците на пристигащите коне и каляски, от които слизаха поканените. Местата в манастирския двор полека-лека се запълниха. Последни пристигнаха специалният пратеник на княза, посланиците от Византия, придружени от архиепископа на княжеството, и Стреси, чиято черна униформа с извезани бели еленови рога го правеше не само по-висок, но и по-блед.

Архиепископът се отдели от групата и се запъти към ораторската трибуна, за да открие събора. Зачуха се гласове: „Тишина! Тишина!“, и полека-лека сред големия двор най-сетне се въдвори тишина. Едва тогава се разбра, че глъчката, която се чуваше до този момент, идеше от тълпата отвъд стените на манастира.

Архиепископът се помъчи да говори силно и звучно, но му липсваше купола на катедралата, под който бе свикнал гласът му да звучи така. Той започна да нервничи от немощния си глас, изкашля се да очисти гърлото си, но гласът му безпомощно потъваше в просторния двор и може би само стените донякъде щяха да спомогнат да се придаде известна звучност на гласа му, макар да беше твърде тих. Въпреки това архиепископът продължи да говори. Той каза накратко за целта, поради която се свиква този голям събор, за да се изясни ужасната заблуда, плъзнала за съжаление от това селище, във връзка с така нареченото „вдигане на някой си от гроба и пътуването му с един жив“ (той наблегна на думите „някой си“ и „един жив“, изглежда, за да подчертае, че не желае да спомене дори имената на Костандин и Дорунтина), говори за разпространяването на тази измислица из цялото княжество, отвъд пределите му, та

дори и извън границите на Арбърия, за непредполагаемите катастрофални последствия, които може да предизвика подобна ерес, ако се остави свободно да се шири, и накрая за стремежа на Римската църква да използва тази ерес срещу Светата византийска църква и за мерките, за стремежа на Римската църква да използва тази лъжа.

— А сега давам думата на капитан Стреси — завърши архиепископът, — който бе натоварен е разследването на случая, за да изнесе подробен доклад. Той ще обясни едно по едно и точка по точка как е била измислена тази гнусна лъжа, кой се крие зад мнимия мъртвец, който уж се е вдигнал от гроба, каква е истината за пътуването на сестрата с мъртвия брат, какво се е случило по-късно и как бе разкрито всичко.

Всеобщо шушукане заглуши последните му думи точно когато Стреси се надигна от мястото си и се запъти към ораторската трибуна.

Той повдигна глава, изгледа безбройното множество и зачака да настъпи тишина. Първите няколко изречения произнесе с глас, който му се стори съвсем тих, но след това колкото по-голяма ставаше тишината, толкова по-ясно зазвучаха думите му. Той изложи последователно онова, което се бе случило през нощта срещу 11 октомври и след това се спря на пристигането на Дорунтина, на твърдението ѝ, че е дошла с мъртвия си брат, говори за съмненията си да не би да има пръст в тази история някой прелъстител, който е измамил Дорунтина, че може би тя бе излъгала майка си и самия него чрез скроената от двамата — от Дорунтина и странния пътник — лъжа. После спомена за предположенията си за някое отдавнашно кръвно отмъщение към семейството, разчистване на стари сметки или въпрос, свързан със завещание. След това той разказа за взетите мерки за разкриване на истината, за основното проучване на архива на Вранаите, за извършения контрол по странноприемници и гранични места, както и за провала на всичките им усилия да открият нещо в тази мистериозна случка. После Стреси се спря на плъзването на първоначалните слухове, на вайканията на оплаквачките и на съмненията си, че може би междувременно Дорунтина е полудяла и това пътуване с мъртвия брат не е нищо друго, а плод на болна фантазия. Но пристигнаха родствениците на мъжа ѝ — продължи той — и потвърдиха, че тя наистина е заминала и че очевидци са видели конника, с когото е тръгнала. След това Стреси разказа за новите мерки, които той и другите служители от княжеството са били принудени да вземат, за да се изясни и сложи край на тази мистерия, мерки, които накрая са довели до залавянето на измамника, на този, който бе играл ролята на мъртвия брат, в странноприемницата „Двамата Робертовци“ в съседното графство. Лично аз разпитвах този човек, който отначало отрече да е познавал Дорунтина. Отрече всичко и едва когато заповядах да го подложат на изтезание, каза истината. Ето каква е тя според неговите думи. И Стреси продължи с разказа на заловения. В думите му се чувствуваше известно облекчение. Изглежда, че и всички, които го слушаха, изпитваха нужда тази тежка и злокобна до този момент история да се освежи като от лек ветреца е разказа за любовното приключение на скитника. Шушуканията на вълни-на вълни преминаваха отвъд стените на манастира и стигаха до орниците, така както и тишината, и трескавата възбуда на хората, и ужасът, който изпитваха, преливаха извън двора.

— Това потвърди той — каза Стреси, като повиши глас. После спря за миг, докато се възобнови предишната тишина. — Това потвърди заловеният — продължи Стреси. — Беше полунощ...

Тишината започна да се въдворява, но шушуканията, които идеха от последните редици и особено отвън, все още не стихваха.

— Беше полунощ, когато той завърши своя разказ и тогава аз... — Стреси направи още една пауза, докато настъпи пълна тишина. — Тогава аз, за учудване на помощника ми, заповядах отново да подложат заловения на изтезание.

В очите на Стреси заиграха жълтеникави пламъчета. Той погледна за миг слисаните хора, навъсените лица на високопоставените и отвори уста да продължи едва тогава, когато му се стори, че е извлякъл от тази огромна тълпа последните запаси на търпението й.

— Аз го подложих на изтезание, защото се усъмних в достоверността на разказа му.

На Стреси му се стори, че усеща нещо като слаб трус въпреки мълчанието, което продължаваше да цари както и преди малко. Започвай — си рече той изтръпнал. — Сега е моментът да разрушиш всичко.

— Седем дни подред той изтърпя мъченията и на осмия потвърди истината. Призна, че всичко, което е казал досега, е било лъжа.

Земетръсът, чийто трус Стреси пръв бе усетил, наистина настъпи, защото последва и боботенето, след което се чу и сподавен тътнеж с известно закъснение, разбира се, но твърде силен, както бучи при всяко земетресение. Несъзнателно той отправи поглед надясно, после наляво, нататък, откъдето очакваше викове и крясъци, но наоколо все още бе тихо, само изумените лица бяха притъмнели като черен облак.

— Всичко било отначало докрай лъжа — продължи Стреси учуден, че все още никой не го прекъсваше. — Този човек изобщо не е познавал Дорунтина, никога не е разговарял с нея, нито е пътувал, нито е имал любов с нея, нито я е довеждал през онази нощ срещу 11 октомври в дома й. На този човек му е било платено, за да потвърди тази лъжа.

Стреси повдигна глава в очакване на нещо, без да знае и сам точно какво.

— Да, платили са му — продължи, — както и сам той потвърди, платили са му хора, чиито имена тук няма да спомена.

Стреси отново направи кратка пауза. Настъпилото мълчание наоколо повече му приличаше на униние.

— Отначало той изигра блестящо ролята си, когато отрече, че познава Дорунтина, а още по-блестящо след това, като потвърди, че той я е довел — продължи Стреси. — Но както обикновено се случва, и най-обиграните измамници могат да се провалят от някои дребни неща й него именно една дреболия го издаде. Този измамник, мнимият спътник на Дорунтина...

— Тогава кой е довел тази жена? — изкрещя от мястото си архиепископът. — Мъртвият ли?

Стреси извърна глава нататък.

— Кой е довел Дорунтина ли? Аз ще отговоря и на това, след като съм се нагърбил с тази работа. Имайте търпение, Ваше Сиятелство. И вие, благородници.

Стреси си пое дълбоко дъх. Стори му се, че въздухът наоколо сякаш се раздвижи, тъй като и стотици други гърди поеха едновременно с него дъх. Погледът му отново бавно се плъзна от препълнения двор Към скамейките под навеса и по стъпалата, където стояха стражите с кръстосани на гърдите ръце.

— Знаех, че ще се зададе този въпрос — заговори Стреси — затова сериозно се подготвих да отговоря и на него — и той — пак замълча. — Да, много сериозно се готвих. Моето подробно проучване току-що приключи, папката ми е пълна и аз съм убеден в това, което ще кажа. Готов съм да отговоря на този въпрос, уважаеми присъстващи, именно на въпроса кой доведе Дорунтина! — Стреси отново спря за миг, като се огледа наоколо, сякаш да отправи истината към хората първо с погледа си, а след това да я изрече. — Дорунтина я доведе Костандин.

Стреси се напрегна, за да посрещне присмеха и думите: „Но вие от два месеца ни убеждавате в противното“, подигравките, крясъците и виковете, но людското множество мълчеше като занемяло.

— Дорунтина я доведе Костандин — повтори Стреси, сякаш се страхуваше, че може да не са го чули. Но мълчанието продължаваше, макар да не беше чак толкова необходимо в случая. Всичко това е прекалено уморително — помисли си той хладнокръвно и така дълбоко пое въздух, че почувствува болка в гърдите, след което продължи:

— Аз ще обясня всичко, както вече обещах, уважаеми присъстващи, и на вас, господа благородници, само имайте търпение да ме изслушате докрай. — Дано запазя мисълта си все така ясна и задълбочена — си каза Стреси. — Сега засега не ми е нужно нищо друго.

— Вярвам, че всички знаете, а ако не, то сте научили, когато сте тръгвали за насам или при пристигането си тук, за необикновената сватба на Дорунтина Вранай, сватба, която стана причина за тази история. Надявам се да сте чули за това далечно сватосване и за задомяването на такова далечно разстояние, което първо не би станало, ако Костандин — един от братята на невестата, не бе дал беса на майката, че ще доведе Дорунтина, щом потрябва, било за радост или за беда. Вие знаете, че наскоро след това злото сполетя Арбърия и Вранаите, но Дорунтина никой не я доведе, защото Костандин, който бе дал беса, вече не беше между живите. Навярно сте чули и за проклятието на Госпожа Майката, отправено към сина ѝ, който потъпка бесата, и знаете, че само три седмици след това проклетие. Дорунтина най-сетне се завърна в родния си дом. Затова заявих и заявявам още веднъж, че Дорунтина не я е довел никой друг, а брат ѝ Костандин, дадената от него дума, неговата беса. Не може да има и няма никакво друго обяснение за това пътуване. Не е важно дали мъртвият се е вдигнал, или не от гроба, за да изпълни обещанието си, няма значение кой е бил конникът и какъв кон е яздил през онази тъмна нощ, когато е тръгнал, чии ръце са държали юздите, чии нозе са били на стремето и по чии коси се е напластявал прахът от пътя. Всеки от нас има своя дял в това пътуване, защото бесата на Костандин, която доведе Дорунтина, е поникнала тук сред нас. Ето защо, за да бъда по-точен, бих казал, че Дорунтина я доведохме всички ние — аз, вие, мъртвите, които почиват край църквата — и Стреси преглътна. — Още не съм завършил, уважаеми присъстващи. Бих желал да разкажа, особено на поканените отдалеч, каква е тази свръхсила, която е в състояние да надвие и законите на смъртта.

Стреси отново преглътна. Гърлото му бе пресъхнало и той полагаше неимоверни усилия при произнасянето на думите, но въпреки това продължи да говори. Разказа за бесата и за разпространяването ѝ сред арбърийците. Докато говореше, забеляза, че един от тълпата се насочи към него, като държеше в ръка нещо тежко, навярно камък. Толкова ли бързо започват — помисли си и лакътят му докосна дръжката на сабята под пелерината. Когато човекът приближи, Стреси видя, че бе синът на Равените и не държеше камък, за да го удари, а стомна с вода.

Капитанът се усмихна, пое стомната и утоли жаждата си.

— Сега ще се помъча да обясня причините, които са породили бесата и разпространяването на този нов нравствен закон сред нас — продължи Стреси. Той се спря накратко на тежкото положение в света, на смътното бъдеще, изпълнено с черни облаци вследствие дразгите и търканията между големите империи и религиите, спомена за заговорите, сплетните и недоверието, които се ширят навсякъде, и за позициите на Арбърия сред този бурен океан с огромни вълни.

— Всеки народ, изправен пред опасност, изостря отбранителните си средства и главно, създава нови средства. Трябва да си непрозорлив, за да не разбереш, че Арбърия е изправена пред големи драми. Рано или късно те ще стигнат своя предел, ако вече и не са го достигнали. Тогава възниква въпросът, при тези нови условия на всеобщо влошаване на климата в света, в тези времена на изпитание, на недоверие и

нечувани престъпления какъв ще бъде обликът на човека от Арбърия? Ще се слее ли със злото или ще успее да му се противопостави? С една дума ще се обезличи ли, като надене съвременната маска, за да осигури съществуването си, или ще запази, неизменен облика си с риск да си навлече гнева на времето? За Арбърия наближава мигът на изпитанието, на избора ѝ между едното и другото. И ако народът ѝ е започнал да развива в недрата си една такава съвършена структура, част от която е бесата, това показва, че Арбърия понастоящем прави своя избор. И този призив се вдигна от дъното на гроба, където лежи Костандин, за да покаже на Арбърия и на целия свят накъде да върви.

Стреси обгърна с поглед още веднъж многолюдната тълпа пред себе си, след това погледна надясно и наляво хората под навеса.

— Но никак не е лесно да се последва този призив — продължи той. — Това ще изисква много жертви от редица поколения, защото той е по-тежък и от Христовия кръст. Сега, когато завършвам — и Стреси извърна глава към местата, където седяха пратениците на княза, — искам да добавя, че понеже това, което казах, не отговаря или поне _сега-засега_ е в разрез с моите служебни задължения, аз още в този миг си подавам оставката.

С дясната си ръка Стреси докосна емблемата с белите еленови рога, зашита от лявата страна на пелерината му, откъсна я с рязко движение и я пусна на земята.

Без да каже нищо повече, слезе по дървените стълби, не извърна глава към никого и тръгна сред тълпата, която му правеше път със смесено чувство на уважение, страхопочитание и ужас.

След този ден никъде повече не видяха Стреси. Нито помощникът му, нито близките му, дори и жена му не знаеха или не искаха да дават обяснение къде се намира.

В „Старият манастир“ скамейките и навесите бяха разглобени и носачите изнесоха дъските и гредите, така че във вътрешния двор не остана и помен от събора, но въпреки това хората не забравиха нито една от думите на Стреси. Те се предаваха от уста на уста и от село на село с шеметна бързина. Слуховете, че Стреси бил арестуван заради речта си, много скоро се опровергаха, защото започнаха да разправят, че някои го видели еди-къде си, други, че чули познатия тропот на коня му, трети, че са го зърнали на главния път да върви към север и били сигурни, че е той, въпреки че било здрач и косите му били покрити с прах. Откъде да знаеш, откъде да знаеш — отвръщаха хората. Какво ли не му минава на човек през ум, господи. С треперещ глас, както се случва, когато зъзнеш от студ, някой продължаваше: Понякога си мисля да не би той да е довел Дорунтина. Чуваш ли го, чуваш ли го — обаждаше се друг, — какви ги дрънкаш, да не си полудял бе, човече! Защо се учудваш — отвръщаше първият, — от деня, в който Дорунтина се върна, вече нищо не може да ме изненада.

И точно тогава се случи нещо, което във всяко друго време би било обяснимо, но именно сега по никакъв начин — една девойка от селището се задомяваше някъде надалеч. Всички останаха със зяпнали уста, като чуха за тази нова Дорунтина, точно по времето, когато се смяташе, че на идеята за далечните женитби бе нанесен съкрушителен удар. Хората смятаха, че след тази случка, от която тръпки те побиват, семейството на девойката ще развали направения преди време годеж или поне ще отложи за по-нататък сватбата, но не стана така. Сватбата се вдигна в уречения ден. Пристигнаха сватовите от далечната страна, за която някои казваха, че е на шест или осем дни път оттук, и след като ядоха, пиха и се веселиха, поведоха със себе си младата невеста. От църквата до големия кръстопът я изпроводи почти цялото село, както някога клетата Дорунтина, и докато гледаха красивата невеста под бялото було, много

хора си мислеха какъв ли призрак ще я доведе през някоя тъмна нощ до прага на родния ѝ дом. Но тя, възседнала белия кон, с нищо не показваше, че се ужасява от това, което навярно може да се случи. А хората, като я изпращаха с очи, поклащаха глави и си казваха: Кой знае, може би на днешните невести да им харесват тези неща, всемогъщи боже! А може би ги блазни само мисълта да пътуват сред мрака зад гърба на привидения и нищо повече.

Октомври 1979 г.

КРАЙ

© 1979 Исмаил Кадаре

© 1989 Марина Маринова, превод от албански

Ismail Kadare

1979

Сканиране и разпознаване: sir_Ivanhoe, 2008

Редакция: NomaD, 2009

Издание:

Исмаил Кадаре. Кой доведе Дорунтина

Издателство „Христо Г. Данов“, Пловдив, 1989

Съставител, преводач от албански и автор на предговора: Марина Маринова

Редактор: Марко Ганчев

Рецензент: Марко Ганчев

Художник: Емил Марков

Художник-редактор: Веселин Христов

Технически редактор: Бонка Лукова

Коректори: Надя Костуркова, Боряна Дра гнева

Gjkgftohtësia. Novela

Shtëpia Botuese „Naim Frashëri“, Tiranë, 1980

Исмаил Кадаре

Посърналият април

Първа глава

Щом почувствуваше, че краката му замръзват, той размърдваше колене и усещаше как камъчетата под тялото му с тревожно потракване се търкулват надолу. Всъщност цялото му същество бе изпълнено с безпокойство. Никога досега не беше му се случвало да стои толкова дълго време неподвижно в канавката край широкия друм и да чака някой да мине.

Денят превалише. Завладян почти от панически страх, той доближи око до пушката и погледна през мерника. След малко ще се стъмни и пред мушката ще замъглее... „Сигурно ще мине, преди да мръкне — беше казал баща му. — Само имай търпение и чакай.“

Той бавно задвижи — цевта на пушката и мерникът мина над още неразтопените парчета сняг отвъд пътя. Нататък в дъбравата тук-таме стърчаха храстите на диви нарове. За стотен път му мина през ум, че това бе един необикновен ден в живота му. Мерникът на пушката отново се върна от дивите нарове към неразтопения сняг. И в този ден, смятан от него наистина за необикновен, нямаше нищо друго, освен купчинките напластен сняг и храстите, които сякаш дебнеха тук още от обед, за да видят какво ще направи.

Още малко и ще мръкне — помисли си — и аз няма да мога да го улуча. Всъщност той искаше колкото се може по-скоро да падне мрак, да се спусне нощта и той да побегне от тази проклетата пусия. Но денят така бавно гаснеше и той трябваше още дълго да чака. Макар това да бе втората пусия на кръвно отмъщение в живота му, човекът, когото трябваше да убие, беше същият, когото бе чакал в засада и първия път, тъй че тази пусия се явяваше нещо като продължение на предишната.

Отново усети, че краката му замръзват и леко размърда колене, сякаш да попречи на студа да запълзи нагоре по тялото му, въпреки че той отдавна бе проникнал в корема, в гърдите, чак до главата му. Дори бе вледенил и мозъка му като парчетата сняг отвъд пътя.

Той не бе в състояние да мисли нещо свързано и логично. Изпитваше само някакво чувство на враждебност към дивите нарове и късовете сняг и от време на време му се струваше, че ако не бяха тук, отдавна би зарязал пусията. Но те стояха като неми свидетели насреща му и той не можеше да си отиде.

Край завоя на пътя за стотен път през този следобед му се привидя човекът, когото трябваше да убие. Той вървеше със ситни крачки, а над дясното му рамо, чернееща, стърчеше цевта на пушката. Човекът от пусията трепна — не, този път не му се привиждаше, очакваният наистина идеше.

Както стотици пъти досега, Гьорг мислено насочи цевта към човека, който се задаваше, и взе на мушка главата му. Стори му се, като че ли тя започна да се съпротивлява и по никакъв начин не искаше да я вземат на прицел, дори в последния миг сякаш онзи някак иронично се

усмихна. Същото се бе случило и преди шест месеца и Гьорг, за да не обезобрази лицето на жертвата (кой знае защо, в последния момент изпита някакво съжаление), сведе мерника и вместо да го убие, само го рани във врата.

Очакваният приближаваше. Само да не го рани — помисли Гьорг, като да умоляваше себе си. Едва успяха да заплатят глобата за първото раняване и ако това се повтори, съвсем ще се разорят. Убиеш ли го, от тебе не се иска нищо повече.

Очакваният все повече приближаваше. По-добре куршумът ми да отиде на вятъра, отколкото само да го рани. Както стотици пъти досега, Гьорг повтори наум, че според обичая, преди да стреля, трябва да заговори на човека, който се задаваше. Но нито в онзи миг, нито по-късно можа да разбере дали действително му каза нещо, или устата му начаса бе занемяла. Наистина жертвата изведнъж извърна глава. Гьорг видя само рязкото движение на ръката му, е което онзи, изглежда, искаше да свали пушката от рамото си, и в този миг той стреля. После вдигна очи от пушката и почти учуден загледа какво става нататък. Убитият (човекът беше все още изправен, но Гьорг бе убеден, че е мъртъв) пристъпи крачка, пушката му падна на една страна, а след нея в противоположна посока се строполи и той.

Гьорг излезе от пусията и се запъти към убития. Широкият друм бе съвсем пуст, само стъпките му отекваха по пътя. Мъртвият бе паднал ничком. Гьорг се наведе и сложи ръка на рамото му, сякаш да го разбуди. Какво правя? — помисли си. Но несъзнателно ръката му пак докосна рамото на убития, като да го подканяше отново да се върне към живот. Защо правя това? — си рече и начаса се сети, че не беше се навел над убития, за да го събуди от вечния сън, а да го обърне по гръб. Не, той само трябваше да обърне трупа, така както го изискваше обичаят, Храстите на дивите нарове и парчетата неразтопен сняг стояха наоколо и гледаха.

Изправи се и понечи да тръгне, но веднага се сети, че трябваше да сложи и пушката до главата му.

Всичко това направи като насън. Усещаше, че му се повдига и на два-три пъти си каза: блъснала ме е кръвта. След малко той вече крачеше почти тичешком по безлюдния друм.

Здрачаваше се. На няколко пъти Гьорг несъзнателно извърна глава назад. Пътят продължаваше да е все така пуст, извиваше нататък сред храсталаците на дъбравата и потъваше в угасващия ден.

Някъде напред се зачуха звънци на мулета и след това гласове. Насреща му по широкия друм се зададоха хора. Те му приличаха ту на другоселци, тръгнали на гости, ту на планинци, завръщащи се от пазар. Озона се пред тях по-скоро, отколкото очакваше. Сред мъжете имаше млади невесты и деца.

Те го поздравиха с „добър вечер“ и той забави крачки. Преди да заговори, Гьорг посочи с ръка назад.

— Там, при завоя на широкия друм, убих един човек — изрече със сподавен глас. — Обърнете го е лице и сложете пушката до главата му, добри хора.

Сред пътниците за миг настъпи мълчание.

— Да не те е блъснала кръвта? — запита нечий глас.

Гьорг не отговори. Мъжът нещо го посъветва как да се освободи от вцепенението, но той не го и чу. Отново бе тръгнал. Сега, когато заръча да обърнат трупа на убития, някак изведнъж му олекна. Изобщо не можеше да си спомни дали обърна трупа, или го остави ничком. В канона се вземаше предвид тази възбуденост при убийство и се разрешаваше да поръчаш на минувачите да направят това, което ти не си успял да сториш. Но да оставиш убития ничком и със захвърлена встрани пушка бе неппростим грях.

Когато влезе в село, още не беше се стъмнило. Неговият необикновен ден все още не бе завършил. Завари вратата открената. Бутна я с рамо и влезе.

— Е? — попита някой отвътре.

Той само потвърди с глава.

— Кога?

— Преди малко.

По дървените стълби се зачуха стъпки.

— Ръцете ти са целите в кръв — каза баща му. — Иди да се измиеш.

Гьорг учудено погледна ръцете си.

— Изглежда, когато съм го обръщал — рече.

Напразно се бе тревожил из пътя за трупа. Стигаше да погледне ръцете си, за да разбере, че всичко бе направил така, както трябва.

Из къщи се разнесе миризма на току-що изпечено кафе. Чудно, спеше му се. Дори на два пъти се прозина. Сияещите очи на малката му сестра до лявото му рамо се сториха на Гьорг далечни като две звезди отвъд хълма.

— А сега? — обади се неочаквано, без да се обръща към някого.

— Трябва да се разгласи за смъртта из село — отвърна баща му.

Едва тогава Гьорг забеляза, че той си връзваше цървулите. Когато навън се чу гласът на първия глашатай, Гьорг пиеше кафето, поднесено от майка му.

— Гьорг Бериша стреля срещу Зеф на Крюекюките.

В този глас се долавяха някакви особени звуци, имаше нещо от тона на глашатая, когато обявява правителствен декрет и нещо от старите псалми.

Този необикновен човешки глас сякаш изведнъж го пробуди. Стори му се, като че ли името му бе напуснало тялото, излязло от кожата и ребрата му и сега навън свирепо го разкъсваха. За пръв път изпитваше такова чувство. Гьорг Бериша — повтаряше безмилостният глашатай. Гьорг Бериша беше на двадесет и шест години и за пръв път името му влизаше в хрониките на битието.

Навън глашатаите на смъртта предаваха от уста на уста неговото име.

След половин час тялото на убития бе пренесено в селото. Бяха го поставили според обичая върху четири букови клона. Имаше съвсем малка надежда, че може би все още не е свършил.

Бащата на убития чакаше на крак пред вратата на къщата. Когато хората, носещи тялото, приближиха на около двадесетина крачки, той ги попита:

— Какво ми носите? Рана или смърт?

Отговорът бе кратък и отсечен:

— Смърт.

Езикът на бащата затърси дълбоко в устната кухина слюнката. Накрая, успя да свърже, думите:

— Внесете вкъщи мъртвеца и разгласете вестта за смъртта из село и сред близките ни.

Звънците на стадата, които се завръщаха в село Брезфтохт, звуците на вечерната камбана, както и всички други шумове, дето се разнасяха сред настъпващата нощ, като че ли бяха пропити от току-що пръснатата се вест за смъртта.

Из селските улички и пътеки цареше необикновено оживление. Няколко плахи отблясъци от деня, който все още не бе угаснал, разпръскваха пламъчета някъде в края на селото и изглеждаха още по-студени. В къщата на мъртвеца влизаха и излизаха хора, както и в дома на онзи, който го бе убил. Други по двама, по трима се запътваха нанякъде или се връщаха отнякъде.

От прозорците на пръснатите къщи се разменяха последните новини:

— Чухте ли, че Гьорг Бериша убил Зеф Крюекюки?

— Гьорг на Беришите отмъстил за брат си.

— Дали ще поискат Беришите беса за двадесет и четири часа?

— Сигурно.

От тесните прозорчета на горния кат на къщата се виждаше съвсем ясно движението по селските улички. Мракът беше паднал. Светлината на огньовете ставаше все по-ярка, сякаш се стъстяваше. Постепенно пламъците придобиваха тъмночервен цвят като лавата на току-що изригнал от тайнствени глъбини вулкан. Неговите искри разпръскваха наоколо предчувствия за бъдещо кръвопролитие.

Ето четирима мъже, между които и един старец, се отправят към дома на убития.

— Посредниците отиват да поискат двадесет и четири часа беса за Беришите — обади се някой от един прозорец.

— Дали ще им дадат?

— Сигурно.

Въпреки това целият род на Беришите вземаше необходимите предпазни мерки. Тук-таме се чуваха гласове: Мураш, прибери се бързо вкъщи! Цени, затвори портата! Къде е Пренг?

Една след друга се затваряха вратите на близките или далечни на рода на Беришите домове, защото непосредствено след убийство бе най-опасното време, тъй като семейството на убития още не бе дало никаква беса, така че Крюекюките, заслепени от току-що пролятата кръв, имаха право според канона да си отмъстят и да стрелят по когото и да било от рода на Беришите.

По прозорчетата на къщите всички чакаха пратениците да излязат от дома на убития. Дали ще им дадат беса? — питаха час по час жените.

Най-после четиримата посредници излязоха. Разговорът им бе кратък. По вървежа им не можеше да се разбере нищо, но малко след това един глас разпръсна вестта:

— Семейството на Крюекюките даде беса.

Всички разбраха, че става дума за малката беса — отсрочка от двадесет и четири часа. Докато за голямата, тридесетдневна беса още никой не споменавахе, защото тя трябваше да се поиска не от семейството, а от селото, освен това голямата беса можеше да се даде само след погребението на убития. Вестта се носеше от къща на къща:

— Семейството на Крюекюките дало беса.

— Дали са им беса Крюекюките.

— Слава богу. Поне двадесет и четири часа няма да се пролива кръв — въздъхна пресипнал глас зад един прозорец.

Погребението се извърши на следващия ден към обед. Тъжачите се зададоха отдалеч, като дращеа с нокти лица и скубеха коси според обичая. Старите гробища при църквата почерняха от гуните на тъжачите. След погребението траурното шествие се запъти към дома на Крюекюките. Гьорг бе сред тях. Отначало той не искаше да отиде, но баща му настоя. Така го изисква канонът — му бе казал. — Ти си длъжен да присъствуваш на погребението, както и на погребалното угощение. Но аз съм извършил кръвното отмъщение — бе отвърнал Гьорг, — аз го убих, защо трябва да отивам? Именно защото ти си го убил, трябва да отидеш — го бе прекъснал баща му. — Всеки друг може да не присъствува на погребението или на трапезата след това, само ти не можеш да отсъствуваш. Но защо? — противопостави се за последен път Гьорг. — Защо трябва да направя това? Баща му го изглежда толкова учудено, че той не посмя да каже нищо повече.

Сега крачеше, поклащайки се блед сред тъжачите и чувствуваше отстрани погледите на хората, които само дето не го блъскаха да се махне по-нататък, да потъне в мъглата. Повечето от тях бяха от рода на убития. Кой знае за кой път той простена наум: защо трябваше да идвам!

В очите им нямаше ненавист, но бяха студени като този мартенски ден, както бяха студени, но без омраза и неговите очи ден преди това в пусията. Току-що заринатият гроб, каменните и дървени кръстове, повечето накривени встрани, жалните звуци на камбаната, всичко това днес беше пряко свързано с него. Лицата на тъжачите със страшните драскотини, оставени от ноктите им (о, господи, кога успяха толкова да пораснат тия нокти за двадесет и

четири часа — помисли той), така жестоко проскубаните им коси, подпухналите очи, монотонните стъпки, които го заобикаляха от всички страни, цялата тази погребална обстановка бе създадена от него. И сякаш не стигаше всичко това, та бе принуден и той да крачи сред нея бавно, опечален като останалите.

Тъмните ивици по тъканите им дрехи бяха същите като неговите, истински черни змии с отровни уста, готови да ухапят. Когато пътьом приближаваха един до друг, тези ивици почти се докосваха, но Гьорг бе съвсем спокоен. Беше защитен от дадената за двадесет и четири часа беса по-добре от което и да било прозорче на кула или крепост. Дулата на пушките стърчаха над раменете им върху черните гуни, но сега-засега те нямаха право да стрелят срещу него. Утре, вдругиден... може би. А ако селото поискаше за него и беса от тридесет дни, тогава щеше да има още четири недели, спокоен живот. После...

Няколко крачки напред цевта на една манлихерка все се наклоняваше встрани, сякаш за да се различава от останалите. Отляво Гьорг забеляза дулото на една: къса пушка, другите стърчаха изправени наоколо. Коя ли от тях ще... В съзнанието му думите „Ще ме убие“ в последния миг, сякаш за да се чувства по-леко, се промениха: „Ще стреля срещу мене?“

Пътят от гробищата до дома на убити, като че ли нямаше край. А сега предстоеше и погребалното угощение, където го очакваше ново, още по-голямо изпитание. Щеше да седне на трапезата заедно с рода на убития, напреде му ще сложат хляб и гостба, вилица и лъжица и той ще трябва да яде.

На два-три пъти му хрумна да се измъкне от това; безсмислено угощение, да побегне от тълпата на тъжачите, пък ако ще да го ругаят, да му се подиграват, да казват, че е потъпкал столетните обичаи, дори ако искат, нека и да стрелят зад гърба му, само да се махне, да се махне. Но той знаеше, че никога няма да го направи. Така, както не бе побягнал и от пусията вчера. Така, както не би могъл да избяга дядо му, працядо, му и прапрацядо му преди петдесет, петстотин или преди хиляда години.

Ето, приближаваха дома на убития. По тесните прозорчета над кемера на портите бе сложен черен плат. Ох, къде да се дяна — простена той наум и въпреки че до кемера на ниските порти имаше още стотина крачки, предварително сведе глава, за да не се удари в каменния му свод.

Погребалното угощение стана по всички правила. През цялото време Гьорг си мислеше за погребалната трапеза, която щяха да наредят за него. Кой ли от тези тук ще дойде у тях, както той бе дошъл днес, както бяха ходили баща му, дядо му и працядо му стотици години, поколение след поколение?

Лицата на тъжачите продължаваха да са изподрани и окървавени. Обичаят изискваше да не се измиват нито в селото, където бе смъртният случай, нито из пътя. Това можеха да направят едва след като се завърнат по селата си.

С тези драскотини по страните и челата те сякаш бяха с маски. Гьорг си мислеше как ли щяха да изглеждат с изподрани след нещастията лица хората от техния род. Сега на него му се струваше, че целият живот на тези човешки поколения не бе нищо друго освен едно безкрайно погребално угощение, на което ту едната, ту другата страна отиваше при кръвните си врагове.

И всяка от тях, преди да отиде на погребалната трапеза, надяваше на лицето си окървавената маска.

Подир обед, след завършване на погребалното угощение, в селото отново се почувствува някакво необикновено раздвижване. Скоро щеше да изтече малката беса от двадесет и четири часа за Гьорг Бериша и още отсега старейшините на селото се готвеха да отидат, както бе редът, в дома на Крюекюките, за да поискат от името на селото голямата беса от тридесет дни за Гьорг.

Пред къщите, по прозорчетата на горния кат, където живееха жените, и по селските мегдани се говореше само за това. Като първо убийство на кръвно отмъщение през тази пролет бе съвсем естествено да се приказва най-подробно за всичко, свързано с него. Отмъщението бе извършено, както го изискваха правилата, и погребението, и погребалната трапеза, и бесата за двадесет и четири часа, и всичко останало бе според древния канон. Така че и бесата от тридесет дни, която старейшините се готвеха да поискат от Крюекюките, сигурно щеше да се даде.

Междувременно, докато се обсъждаха тези неща и се чакаха последните новини за тридесетдневната беса, хората си припомняха случаи и събития било от древни времена или от скоро, когато бе потъпкван канонът в тяхното село, по други краища наоколо или в още по-далечни места, докъдето се простираше това безкрайно високо плато. Спомняха си за онези, които бяха потъпкали канона, както и за суровите наказания спрямо тях. Сещаха се за отделни хора, осъдени от собствените си семейства, за цели родове, съдени според канона, дори и за цели села, обезумели след осъждането им от други селища или от Байрака*. Но слава богу, в тяхното село отдавна не е имало подобен срам — казваха те с въздишка на облекчение. Всичко се вършеше по старите правила и наскоро на никого не беше му хрумвало да ги потъпква. И последното кръвопролитие стана, както си му е редът. Гьорг на Беришите, който отмъсти, макар и младеж, се държа добре както на погребението на кръвния си враг, така и на погребалната трапеза. Сигурно Крюекюките ще му дадат и тридесетдневната беса. Още повече че тази беса, както се иска по настояване на селото, така може да бъде и отменена от него, ако на убиеца, възползувал се от временната благосклонност, му хрумне да я използва, като снове нагоре-надолу из село и се пъчи с убийството. Но не, Гьорг Бериша не беше такъв. За него винаги казваха, че е твърде затворен и замислен, така че човек от всеки друг можеше да очаква подобна глупост, но не и от него.

[* _Байрак_ — в миналото административна единица в някои райони на Албания. — Б.пр.]

Голямата беса бе дадена от Крюекюките късно подир обед, малко преди да изтече срокът на първата беса. Един от старейшините на селото, който бе ходил у Крюекюките, дойде в дома на Беришите и им съобщи за даването на тридесетдневната беса, като използва случая да повтори необходимите съвети, че Гьорг не трябва да злоупотребява с тази беса и други подобни.

И след като пратеникът си отиде, Гьорг продължи до стои все така вцепенен в един от ъглите на стаята. Оставаха му да живее още тридесет дни извън всякаква; опасност. След това от всички страни щеше да го дебне пусията на смъртта. Като прилеп, плашен от светлината, пълната луна и огньовете, той щеше да се движи само в мрака.

Тридесет дни — си каза. Изстрелът на пушката край канавката на широкия друм изведнъж бе разделил живота му на две — едната част представляваха досегашните му двадесет и шест години, а другата — тридесет дни, които започваха от днес, седемнадесети март, до седемнадесети април. По-нататък следваше животът му на прилеп, който живот още отсега той изобщо престана да брои.

С крайчеца на окото си Гьорг гледаше част от пейзажа, простиращ се отвъд тясното прозорче. Навън беше март, полуусмихнат, полумразовит, с онази, присъща само нему заслепяваща алпийска светлина. След това идеше април или по-точно неговата първа половина. Гьорг усети някаква болка в лявата страна на гърдите. Април още отсега изплуваше в съзнанието му с особена синева... Но на него малко или много април винаги му се е струвал такъв, месец, в който всичко се раззеленява и обновява. Април, месецът на любовта, както се казва в песните. Това ще бъде неговият недовършен април... И въпреки това по-добре че стана така — помисли си той, без и сам да знае кое е по-добре, че стана така — кръвното отмъщение, което извърши заради убийството на брат си, или това, че сега той бе обречен на кръвно отмъщение.

Беше изминал само половин час, откакто му дадоха тридесетдневната беса, и той сякаш едва сега разбра, че животът му е разделен на две части. Дори му се струваше, че това винаги е било така: едната част бяха цели двадесет и шест години, един муден, муден до отегчение живот, в който имаше двадесет и шест пъти март и април и също толкова зими и лета, докато другата половина бе кратка, само четири седмици, бурна, бърза като лавина, от половин март и половин април и приличаше на два прекършени клона с блестящи като скреж капчици.

Какво щеше да прави през тези тридесет дни, които му оставаха? Обикновено по време на голямата беса хората бързаха да свършат онова, което не бяха успели да изпълнят през първата част от живота си. А ако не беше останало да довършват нещо голямо, тогава се захващаха с най-обикновени работи. По време на сеитба бързаха да засеят, ако бе жетва, жънеха и връзваха снопите, а ако беше минало и едното, и другото, тогава се залавяха с още по-дребни неща — поправяха покрива на къщата, пък, ако и това не бе нужно, тогава просто отиваха нагоре да видят планините или гледаха как отлитат жеравите, или първата паднала слана през октомври. Неженените обикновено по това време се задомяваха, но Гьорг не възнамеряваше да се жени. Годеницата му от един край, далеч оттук, която той изобщо никога не бе видял, се разболя и преди година почина, а той не се сгоди повторно.

Без да откъсва очи от гледката, която се виждаше през прозорчето, макар и вече замъглено, той си мислеше какво ще прави през тези тридесет дни, които му оставаха. Отначало времето му се видя твърде малко, колко е един месец, нямаше да успее да свърши нищо, но след няколко минути тези тридесет дни му се сториха ужасно много, дълги и съвсем ненужни дни.

Седемнадесети март — прошепна той. Двадесет и първи март, двадесет и осми март, четвърти април, единадесети април, седемнадесети април. Осемнадесети... април — денят на смъртта. И така ще дойде смъртоносният април, смъртоносният април и нито веднъж май. Никога вече май.

И както изреждаше така през зъби различни дати ту от април, ту от март, той усети стъпките на баща си, който слизаше от горния кат. В ръце държеше запечатана с восък кожена кесия.

— Ето, Гьорг, петстотин гроша за пролятата кръв — каза той, като му подаде кесията.

Гьорг изблеци очи и скри ръце зад гърба си, сякаш да са колкото се може по-далеч от проклетата кесия.

— Какво? — попита той със сподавен глас. — Защо? Баща му го погледна учуден.

— Как защо? Забрави ли, че трябва да се плати кръвният данък?

— А, да — обади се Гьорг с известно облекчение. — Да.

Кесията още стоеше напреде му и той протегна ръка към нея.

— Вдругиден трябва да тръгнеш за крепостта Ороши — продължи баща му. — Един ден път имаш дотам.

Гьорг нямаше никакво желание да върви където и да било.

— Не може ли да почака тази работа, тате? Веднага ли трябва да се плати?

— Да, синко. Тази работа не търпи отлагане. Кръвният данък трябва да се плати веднага след проливане на кръвта.

Кесията беше в дясната ръка на Гьорг. Тя бе тежка. В нея бяха събрани спестяванията от различните годишни времена, седмица след седмица, месец след месец, докато чакаха кръвното отмъщение.

— Вдругиден — повтори баща му. — В крепостта Ороши.

Той се бе приближил до прозорчето и съсредоточено гледаше нещо навън. В ъглите на очите му блестеше доволство.

— Ела насам — обърна се бащата с мек глас.

Гьорг се приближи.

Долу на двора, на телта за простиране, бе окачена една риза.

— Ризата на твоя брат — почти прошепна баща му. — Ризата на Мъхил.

Гьорг не откъсваше очи от нея. Бяла, тя се поклащаше от вятъра, развяваше се и весело се издуваше на телта.

След година и половина, в деня, когато убиха брат му, най-сетне майка му бе изпрала ризата, която злочестият беше облякъл него ден. Близко година и половина ризата вися така окървавена, както го изискваше канонът, на горния кат, очаквайки да бъде изпрана едва след кръвното отмъщение. Казваха, че когато кървавите петна по ризата започнали да пожълтяват, това било знак, че мъртвият се тревожи, че още не са отмъстили за пролятата му кръв. Като безпогрешен барометър ризата показваше дали е още рано, или е станало късно за разплата. Чрез нея дълбоко от земята, в която лежеше, мъртвият изпращаше своето предупреждение.

Колко пъти в часове на самота Гьорг се качваше на горния кат, за да види злочестата риза. Кървавите петна все повече и повече пожълтяваха. Това показваше, че мъртвият няма покой. Много пъти Гьорг бе виждал насън как перат тази риза сред сапунената пяна и как тя се

белва чиста като пролетно небе. Но на сутринта ризата отново висеше там цялата в керемиденочервени петна от засъхналата кръв.

И ето най-сетне опраната риза висеше на телта, но за учудване Гьорг не изпитваше от това никакво облекчение.

В същото време като ново знаме, което се вдига след свалянето на предшествуващото, на горния кат в дома на Крюекюките висеше окървавената риза на току-що убития.

Студът и жегата щяха да оказват своето влияние върху цвета на засъхналата кръв по платното на ризата, но на никой не му се искаше и да знае за това и всички настъпили промени щяха да се тълкуват единствено като тайнствени призиви, на които никой не може да се противопостави.

Втора глава

Вече няколко часа Гьорг вървеше по високото плато и въпреки това нямаше никакви признаци, че приближава крепостта Ороши.

Под ситния дъжд безименните ридове или по-право хълмовете, чиито имена той не знаеше, изникваха един след друг пред него оголени и тъжни. Зад тях в далечината едва се различаваха планините, защото бе такава мъгла, че човек по-скоро би повярвал, че зад воала ѝ се крие бледото отражение на една-единствена планина, многократно пречупено като в миражите, а не купчина един от друг по-високи планински масиви. Мъглата сякаш ги бе превърнала в неосезаеми, но за учудване те изглеждаха още по-потискащи, отколкото при хубаво време, когато ясно се открояваха скалите и сипеите им.

Камъчетата по друма глухо трополяха под цървулите на Гьорг. По пътя рядко се срещаха селяни и още по-рядко се виждаха в този край селища и ханове. Но дори и да имаше, Гьорг не възнамеряваше да спира където и да било. Той трябваше на всяка цена да стигне тази вечер, макар и късно, в крепостта Ороши, за да може на следващия ден да тръгне обратно за село.

В по-голямата си част пътят беше пуст. Сегиз-тогиз се мяркаше сред мъглата по някой и друг планинец, тръгнал като него нанякъде. В такъв мъглив ден отдалеч и селяните приличаха на сенки, като всичко наоколо.

И селищата също бяха смълчани като пътя. От стръмните покриви на къщите тук-таме се издигаше сивкав дим. „Къща се нарича и тази от камък с кули, и колибата, и всяко друго място, стига да има покрив и димящо огнище.“ И сам Гьорг не разбра защо си припомни това определение от канона за дома, което знаеше още от детство. „В къща не се влиза, без да повикаш и преди да ти отговори стопанинът“... Но аз не възнамерявам нито да чукам, нито да влизам където и да било — си каза той като за свое оправдание.

Дъждът не спираше. По пътя за трети път срещна група планинци. Те вървяха един след друг, нарамили по чувал царевица. Под тежестта на товара гърбините им изглеждаха още по-

изкривени. Навярно царевицата се е намокрила — помисли си той. Веднъж и на него му се бе случило да носи чувал царевица от склада на областния град до село под дъжда.

Натоварените планинци останаха някъде назад и той отново се намери сам сред широкия друм. Канавките, които очертаваха пътя, на места бяха дълбоки, а някъде се изравняваха и от двете страни с него. Водите и свличането на пръстта тук-таме бяха стеснили и разкривили пътя. „Пътят трябва да е прав като стълб, на който се развява знаме“ — си каза той и в същия миг се улови, че несъзнателно вече на няколко пъти си припомняше определенията в канона за пътя. „По пътя минава човекът, минава и добитъкът, по него минава и живият, и мъртвият.“

Гьорг се засмя на себе си. Каквото и да правеше, не можеше да се избави от определенията на канона. Беше безсмислено да се самозалъгва. Канонът бе по-силен, отколкото изглеждаше. Той се простираше навсякъде, пълзеше по земята, по синорите край нивите, пъхаше се в основите на къщите, в гробовете, в църквите, сновеше из пътищата, из пазарите, обикаляше сватбите, изкачваше се чак до алпийските пасбища, дори и по-високо, стигаше до небето, откъдето идеше под формата на дъжд, за да напълни вадите по нивята, заради които ставаха една трета от кръвните отмъщения.

Отначало, когато вече разбра, че бе дошъл и неговият ред да убие човек, Гьорг неведнъж си припомняше онази част от канона, която се отнасяше до правилата, свързани с кръвното отмъщение. Да не забрави да заговори на жертвата, преди да стреля — си казваше. Това бе първото и най-важното нещо. След като убие, да не забрави да обърне трупа е лице и да постави оръжието до главата му. Това бе второто важно нещо. Другите неща бяха прости, много по-прости.

Но правилата, свързани с убийството при кръвно отмъщение, бяха само една малка част от канона, неговото въведение. С течение на времето Гьорг бе разбрал, че другата му част, онази обикновената, която не бе изцапана с кръв, беше неразривно свързана с кръвопролитие и никой не знаеше с точност границата между двете — къде завършваше едната и къде започваше другата, защото всичко бе свързано по такъв начин, че едното пораждаше другото — неопетнената с кръв част раждаше кръвопролитие, а кръвопролитие, от своя страна — първата част, и така е било открай време, и така е вървяло от поколение на поколение.

Отдалеч Гьорг видя да се задава цял керван хора на коне. Когато приближиха, той различи сред тях невестата и разбра, че са сватбари. Всички бяха измокрени и уморени и само звънчетата на конете с веселия си шум огласяха пътя.

Гьорг се отдръпна встрани, за да стори път на кервана. Сватбарите, както и той, държаха пушките си с цевта надолу, та да не се измокрят от дъжда. Докато следеше с очи разноцветните денкове с чеиза на невестата, Гьорг си помисли в кой ли от тях, в някоя кутия, джоб или бродиран елек, родителите ѝ са сложили „куршума от чеиза“, с който според канона младоженецът имаше право да убие невестата, ако тя се опита да избяга. Тази мисъл събуди у Гьорг спомена за годеницата му, която поради продължителното си боледуване не можа да му стане жена. Винаги щом видеше сватбари, той си спомняше за нея, но този път, за учудване, наред с болката почувствува и известно утешение. Може би по-добре, че стана така. Хубаво, че тя: още като девойка отиде там, където съвсем скоро и той ще иде, вместо да остане вдовица и цял живот да се мъчи. А колкото до „куршума от чеиза“, който всеки родител смята за свой дълг да изпрати на младоженеца, за да го улесни да убие невестата, този куршум Гьорг сигурно би захвърлил в пропастта още през първата брачна нощ. А може би сега така му се струваше,

защото нея я нямаше вече и да мислиш да убиваш някого, който не е между живите, беше все едно да мериш силите си с някаква сянка.

Сватбарите се бяха изгубили от погледа му, но в мислите си той продължаваше да е с тях. За известно време си ги представи как вървят по пътя според всички правила на канона, с кума начело, само с тази разлика, че вместо невестата той виждаше под булото своята някогашна годеница. „Денят на сватбата никога не се отлага — се казваше в канона. — Сватовете вземат невестата дори и да е на смъртно легло, ще я носят ли, ще я влачат ли, но ще я заведат в дома на младоженеца.“ Гьорг често бе чувал да се повтаря това по време на боледуването на годеницата му, когато у тях ставаше дума за приближаващия ден на сватбата. „И мъртвец да има в къщата, сватовете пристигат. Невестата влиза вкъщи, мъртвецът излиза от дома. В едната стая ще се оплаква, в другата ще се пее.“

Всичко това, което така натрапчиво кръжеше в мислите му, го умори и през по-голямата част от пътя той се помъчи да не мисли за нищо. От двете му страни се появиха високи ридове, след това пак безименни, каменисти сипеи. Някъде вдясно се мярна воденица, по-нататък стадо овце, после църква с гробище. Той мина край тях, без дори да извързва глава, но това не му помогна да отмине онази част от канона, която се отнасяше до воденицата, стадата овце, църквата и гробищата. „Свещеникът никога не встъпва в кръвно отмъщение. Сред гробовете на хора от един и същи род не може да се погребее чужд човек.“

Той искаше да каже „стига“, но нямаше смелост.

Сведе глава и продължи със същите крачки. Отдалеч се виждаше покривът на някакъв хан, по-нататък се издигаше женски манастир и пак стадо овце, а още по-далеч на хоризонта, навярно над някакво населено място, се виждаше дим и над всичко това стояха от стотици години правилата на канона. От тях нямаше къде да се денеш. От тях никога никой не можеше да се избави. Въпреки това... „свещеникът не встъпва в кръвно отмъщение“ — повтори Гьорг едно от познатите неща в Канона и докато вървеше през тази част от пътя, откъдето съвсем ясно се виждаше манастирът, мина му през ум, че само ако беше свещеник, нямаше да е застрашен от канона и навярно щеше да завърже такива отношения с някоя монахиня, каквито се говореше, че имало между тях и младите свещеници. При възможността за подобна връзка той мислено си представи до себе си една монахиня, но в същия миг се сети, че те са с обръснати глави, във въображението му изведнъж всичко рухна и той престана да мисли за това. Значи само ако беше свещеник, нямаше да е обвързан с канона — си каза. Въпреки че свещеникът бе свързан пък с други точки от канона, но нямаше нищо общо с онази му част, в която се предвиждаше смърт.

За известно време мисълта му сякаш се вцепени от онзи дял на канона, който засягаше кръвопролитие. В действителност това бе и неговата същност. Но утешението на Гьорг, че всички са оковани с веригите на канона, беше напразно. Всъщност не само свещеникът, но и голяма част от хората стояха извън законите на канона, предвиждащи кръвопролитие. За това бе размислял и друг път. Светът беше разделен на две: едната част Трябваше да пролива или да отмъщава за пролята кръв, а другата беше извън кръвното отмъщение.

Извън кръвно отмъщение... Той само дето не простена. Какъв ли е животът в тези семейства? Как ли се събуждат сутрин и как заспиват вечер? На него това му се струваше някак невероятно и толкова странно, може би като живота на птиците. И въпреки всичко имаше такива домове. В края на краищата такъв е бил и техният дом преди около седемдесет години, до онази мрачна нощ в късната есен, когато на портите им почукал някакъв човек.

Гьорг бе чул от баща си, а той от своя баща за историята на тяхната вражда с рода на Крюекюките. Това беше една най-обикновена история с по двадесет и два гроба от двете страни, всичко четиридесет и четири гроба; с по няколко изречени преди смъртта думи, а в повечето случаи и без думи — край само с един стон, с тежка предсмъртна въздишка, сред която не може да се изрече и последната заръка; само с три песни на гъдулар, едната от които заглъхнала по-късно, с гроба на жена, убита по погрешка, за чиято кръв бе заплатена глоба, както го изискват правилата; със затварянето един след друг на мъжете от двата рода в изгнаническите кули на домовете им; с едно усилие за помирение, което в последния миг се бе провалило; с едно убийство на сватба; с даването на малка и голяма беса; с погребалните трапези; с вика: „Еди-кой си от Беришите стреля срещу еди-кого си от Крюекюките“ или обратно; със запалените край селото огньове; с вика на глашатаите на смъртта от къща на къща и така подред до следобеда на седемнадесети март, когато дойде и редът на Гьорг да се хване на гибелното хоро.

И всичко това бе започнало преди седемдесет години, през онази студена октомврийска нощ, когато на вратата на дома им почукал непознат човек. Какъв е бил този човек? — бе попитал малкият Гьорг, когато за пръв път чу историята. Този въпрос беше задавал много пъти, и като дете и по-късно, но никой не можа да му отговори, защото нито един от близките му никога не научи кой е бил този човек. Дори и сега Гьорг понякога се съмняваше дали изобщо на портите им бе почукал някой. По-скоро би повярвал, че е почукал призрак, самата съдба, отколкото непознат странник.

След почукването човекът заговорил иззад портите и поискал подслон да пренощува. Стопанинът на къщата, дядото на Гьорг, отворил вратата и въвел непознатия. Посрещнали го според обичая, нагостили го, постлали му да легне и рано на другата сутрин, както си му е редът, един от семейството — малкият брат на дядо му, изпроводил непознатия гост до края на селото. Там, след като се разделили, той чул изстрел и видял как непознатият се повалил мъртъв на земята. Бил убит точно на границата на землището. Според канона, ако гостът, когото изпращаш, бъде убит пред очите ти, на тебе се пада да отмъстиш за пролятата кръв. Ако вече си го изпратил, обърнал си се гърбом и в този миг убият госта, тогава си освободен от кръвно отмъщение. Изпращачът бил вече с гръб, когато убили непознатия гост, значи пролятата кръв не го задължавала, но никой не видял това. Било рано сутринта и наоколо нямало жив човек, за да потвърди, че в мига, когато гостът бил убит, изпращачът е бил с гръб към него. Въпреки това можело да се повярва и на думите на изпращача, защото канонът допуска подобно нещо, стига той да каже, че се е разделил с госта и е бил гърбом в мига на убийството, но при такива случаи се взема предвид посоката, в която е паднал трупът на убития. Незабавно свиканата комисия за уточняване дали отмъщението за непознатия пътник тежи, или не върху дома на Беришите изяснила с подробности всичко и стигнала до извода, че пролятата кръв задължава Беришите. Непознатият бил паднал ничком, но с лице към селото, а според канона домът, който му е дал хляб и подслон, е длъжен да запази и живота на непознатия, докато напусне землището на селото, следователно Беришите трябвало да отмъстят за пролятата кръв.

Мъжете от семейството на Беришите се върнали мълчаливи от мястото, където комисията часове наред доказвала край трупа вината им, а жените още от прозорците разбрали всичко. Прежълтели като восък, те чули кратките думи на мъжете и още повече пребледнели, но от устата им не се изтръгнало нито едно проклетие срещу пренощувалия непознат странник, който довел смъртта в дома им, защото според канона гостът е свято нещо, а къщата на планинеца, преди да е на близките му, принадлежи на бога и на госта.

В същия октомврийски ден се разбрало кой е стрелял срещу непознатия пътник. Кръвният отмъстител бил един младеж от семейството на Крюекюките, който отдавна дебнел жертвата си, за да я убие, тъй като този човек го бил обидил кой знае в кое кафене пред очите на някаква също непозната жена.

И така през онзи октомврийски ден Беришите замръкнали в кръвна вражда с Крюекюките. Родът на Гьорг, дотогава спокоен, най-сетне бил въввлечен в мощния механизъм на кръвното отмъщение. Четиридесет и четири гроба досега и кой знае още колко занапред и всичко това само заради едно безобидно потрепване на вратата в онази есенна нощ.

Много пъти в часове на уединение, когато мислите му течаха по-волно, Гьорг се бе опитвал да си представи как би изглеждал животът на техния род, ако онзи закъснял пътник не бе почукал в дома им, а малко по-нататък, на портата на съседите. Тогава, ех, тогава (и в такива мигове легендите му се струваха съвсем естествени) от тези четиридесет и четири гроба щяха да се отместят тежките плочи и да се вдигнат четиридесет и четирима мъртъвци, да отърсат калта от лицата си и отново да се върнат сред живите, а заедно с тях да дойдат и неродените им деца, след това и техните рожби и така подред и всичко би изглеждало съвсем иначе, съвсем иначе. И навярно така щеше да бъде, ако непознатият не бе спрял точно пред тяхната порта, а малко по-нататък. Малко по-нататък... Но той бе почукал точно на нея и това никой не можеше да предотврати, така както никой не можеше да промени посоката, в която е паднал трупът на жертвата след убийството, както не можеха да се изменят и точките на древния канон. Ако го нямаше това почукване, всичко щеше да бъде толкова различно, че той понякога се страхуваше да мисли за него, като се утешаваше, че навярно точно така е трябвало да стане, че животът извън кръговрата на кръвното отмъщение може би щеше да е по-спокоен, но в замяна на това пък още по-еднообразен и безсмислен. Той се мъчеше да си припомни семейства, които бяха извън кръвното отмъщение, но и в тях не откриваше никакви особени признаци на щастие. Дори му се струваше, че отдръпнали се настрана от тази угроза, те, кажи-речи, не познаваха истинската цена на живота и живееха много по-зле. А в домовете, където бе влязло кръвното отмъщение, дните и годишните времена течаха по съвсем друг начин, хората постоянно бяха като в треска и изглеждаха някак по-красиви, а и девойките по-често обикваха мъже от такива семейства. Ето и онези две монахини, дете преди малко минаха край него, щом видяха черната лента, пришита на десния му ръкав, която показваше, че или предстои да отмъсти, или е обречен — ще причини някому смърт, или го дебне смъртта, изведнъж го изгледаха някак особено. Но това не беше най-важното. Главното бе какво ставаше с него. Онова, което бушуваше в душата му, бе едновременно и красиво, и страшно. Дори и самият той не можеше определено да каже какво чувствуваше... Струваше му се, като че ли сърцето му е изскочило от гърдите и се е проснало нашир и надлъж и така проснато, лесно се нараняваше от всяко нещо, радваше се и се огорчаваше от съвсем незначителни неща, обиждаше се, изпитваше болка или бе щастливо, засягаше се от дребни и големи неща, сякаш бе пеперуда, лист, снежинка или отвратителен дъжд, като този днешния. Всичко падаше право върху него, отгоре му се сгромолясваха цели небеса и то издържаше, дори можеше да издържи и още по-тежки неща.

Вече няколко часа вървеше, без да спира, и му се струваше, че не чувства умора, освен едно изтръпване в коленете. Продължаваше да ръми, но капките падаха по-нарядко, сякаш някой бе отсякъл корените на облаците. Гьорг бе сигурен, че отдавна е задминал техния край и сега върви в друга област. Гледката бе почти същата: планини, които се издигаха и надничаха една зад друга през рамо със студено любопитство, и никакви безмълвни села. Насреща му се зададе малка трупя планинци и той ги попита далеч ли е крепостта Ороши и този ли е пътят за там. Те му отвърнаха, че това е пътят и ако иска да стигне преди да мръкне,

трябва да побърза. Докато му отговаряха, поглеждаха крадешком черната лента на ръкава му и, изглежда, тя стана причина да му повторят, че трябва да побърза.

Ще побързам, ще побързам — си каза Гьорг с известно безпокойство. Не се тревожете, ще успее да платя данъка, преди да мръкне. Несъзнателно — дали от внезапната тревога, която го обхвана, или просто за да изпълни съвета на непознатите пътници — той наистина ускори крачки.

Сега вървеше съвсем сам из пътя по една тясна падина, изпълнена със следи от някогашни потоци, които, кой знае защо, и от един такъв дъждовен ден не бяха се съживили. Всичко наоколо бе пусто и изоставено. Стори му се, че чува тътнеж на далечна гръмотевица и повдигна глава. Един самолет летеше бавно сред облаците. Съвсем прехласнат, той проследи за известно време с очи гюлета му. Беше чувал, че над съседната област веднъж седмично преминавал пътнически самолет, който свързвал Тирана с някаква чужда държава нататък в Европа, но той никога досега не беше го виждал.

Когато самолетът се изгуби сред облаците, Гьорг усети болка във врата и едва тогава разбра, че дълго бе гледал нагоре. Самолетът остави след себе си такава празнота в душата му, че той несъзнателно въздъхна. Изведнъж почувствува глад. Потърси с поглед някой пън или камък наоколо, за да седне и хапне от хляба и изварата, които бе взел със себе си за из пътя, но и от двете страни се простираха само плата със следи от пресъхнали потоци и нищо друго. Ще повървя още малко — си каза.

След около половин час още отдалеч забеляза покрива на някакъв хан. Измина почти тичешком пътя до портите му, спря за миг на прага, после влезе. Беше най-обикновен хан, като всички останали планински ханове — с много стръмен покрив, за да се свлича снегът, с едно голямо общо помещение, в което миришеше на слама, и без какъвто и да било надпис на вратата. В единия край имаше дълга дъбова маса, покрита е овъглени следи, и дървени столове, на които седяха неколцина пътника. Пред двама от тях имаше по една паница бобена чорба, от която бързо сърбаха. Друг бе подпрял с ръце глава и разсеяно гледаше обгорелите следи по масата.

Докато седеше на един от свободните столове, Гьорг усети, че цевта на пушката му докосна пода и той свали оръжието от рамото си. Сложи пушката между коленете си и с едно рязко движение отметна от главата си мократа качулка на гуната. Зад гърба си почувствува присъствието и на други хора и едва тогава забеляза, че от двете страни на стълбите, които водеха към горните стаи на хана, бяха насядали върху черни кожи или на вълнените си торби и неколцина планинци. Някои от тях, подпрели гръб на стената, ядяха царевичник с извара. Гьорг понечи да стане от масата и да извади като другите от торбата си хляба и изварата, но в този миг миризмата на бобената чорба така го по-дразни, че той изпита неутолимо желание да изсърба една паница. Баща му бе дал един грош да има за всеки случай и Гьорг се чудеше дали да го похарчи, или да го върне. В това време ханджията, когото Гьорг дотогава не бе забелязал, застана напреде му, сякаш, изскочи изпод земята.

— За крепостта Ороши ли? — попита го той. — Откъде идеш?

— От Брезфтохт.

— Е, тогава сигурно си гладен. Искаш ли нещо?

Ханджията бе слаб човек с вече разкривено тяло, но явно голяма лисица — помисли си за него Гьорг, понеже докато го питаше: „Искаш ли нещо“, вместо да го гледа в очите, запаше черната лента на ръкава му, сякаш искаше да каже: „Ти, дете си тръгнал да платиш петстотин гроша за извършеното убийство, чудо голямо, че ще похарчиш няколко гроша в моя хан.“

— Искаш ли нещо? — попита отново ханджията, като най-сетне отмести очи от ръкава на Гьорг, но не го погледна в лицето, а загледа някъде встрани.

— Една паница фасул — отвърна Гьорг. — Колко струва? Хляб си нося.

Гьорг почувствува, че се изчервява, но бе принуден да попита. За нищо на света не би пипнал от парите за кръвния данък.

— Четвърт грош.

Гьорг облекчено въздъхна. Ханджията тръгна и след малко се върна с паница боб. Докато я поставяше на масата, Гьорг забеляза, че той е кривоглед. За да забрави всичко, наведе се над паницата и бързо започна да яде.

— Искаш ли едно кафе? — попита го ханджията, когато дойде да прибере празната паница.

Гьорг го погледна като обезумял. Очите му сякаш, казаха: „Не ме погубвай, ханджийо. Аз наистина имам кесия с петстотин гроша, но по-скоро бих дал главата си (о, господи — си каза той — та моята глава точно, толкова ще струва след... тридесет дни, дори не след тридесет, а след двадесет и осем дни), отколкото да взема грош от кесията за крепостта Ороши.“

Ханджията, като да бе прочел мислите му, добави:

— Съвсем евтино е, десет пари.

Гьорг с известно отегчение кимна, в знак на съгласие. Ханджията, като запатри сред столовете и масата, къде нещо прибираше, къде оставяше, отново изчезна, за да се появи накрая с филджана кафе.

Гьорг още сърбаше кафето, когато в хана влезе малка група мъже. От оживлението, което предизвика появяването им, по начина, по който хората извърнаха глави, и по посрещането от къпоавия ханджия той разбра, че новодошлите ще да са познати в този край. Единият от тях, който вървеше в средата, беше прекомерно нисък, със студено бяло лице. След него крачеше друг, облечен по градски, но доста чудновато — с карирано сако и натикани в ботушите панталони. Лицето на третия бе със заоблени черти и някак влажни очи. Веднага се долови, че вниманието на всички се насочи към ниския мъж.

Али Бинаку, Али Бинаку — чу Гьорг да шепнат наоколо. Той изблещи очи, сякаш не можеше да повярва, че се намира в един и същи хан с прочутия тълкувател на канона, чието име бе чувал още като малък.

Ханджията запатри и поведе малката група към съседната стая, изглежда, предназначена за най-знатни гости.

Ниският човек отправи едва чуто поздрав към всички и без да извърща глава ни вляво, ни вдясно, последва ханджията. Веднага се почувствува, че той знаеше славата си, но за учудване не проявяваше никакво високомерие, нещо обикновено, особено за ниските хора, когато се прославят, а напротив, в неговите движения, по лицето му и особено в очите се четеше лека умора.

Новодошлите минаха в съседната стая, но наоколо продължаваха да шушукат за тях. Гьорг бе привършил с кафето и макар да знаеше, че времето му е скъпо, искаше му се да постои и да чуе онова, което се говореше. За какво ли ще да е дошъл Али Бинаку? Сигурно в помощ на някой заплетен въпрос. Всъщност той цял живот с тази работа се бе занимавал. Викаха го от една област в друга и от байрак на байрак, за да каже своето мнение, когато е трудно нещо да се отсъди или съветът на старейшините е на различно становище при тълкуването на канона. Сред стотиците тълкуватели по тези безкрайни планински плата я имаше, я нямаше десетина-дванадесетина известни като Али Бинаку. Така, че той никъде не се появяваше без причина. Разправяха, че този път дошъл във връзка с уточняването на межди, което щяло да стане тези дни, може би още утре в съседния байрак. Ами онзи другият с навлажнелите очи, кой е? Наистина той пък какъв е? Казват, че бил лекар и Али Бинаку често го вземал със себе си, особено когато ставало дума за изброяване на нанесени рани, за които също се заплаща данък. Но ако е така, тогава Али Бинаку не е дошъл за подялба на земи, а за нещо друго, защото лекарят няма никаква работа при уточняване на межди. Навярно погрешно е разбрал причината, поради която го викат. Други разправяха, че пристигнал за някакъв твърде заплетен случай, който възникнал тези дни в областта отвъд платото. По време на някаква разправа, дето гърмели и пушки, била убита жена, която случайно се оказала там. Жената била бременна с мъжка рожба, както се установило, когато отворили корема ѝ. Изглежда, на старейшините от селото е било трудно да решат кой трябва да отмъсти за пролятата кръв на нероденото. Навярно Али Бинаку е дошъл именно това да определи.

Ами онзи другият, дето се е облякъл като палячо, той пък какъв е? — питаха останалите. И винаги се намираше някой да даде точен отговор. Той е някакъв служител, който се занимава с измерването на земите, дори и името му е толкова заплетено, някакво дяволско име — ни ковач, ни мелничар, ни касиер, но имаше нещо с думата „метър“, разбирате ли, някакво шантаво име, дето не можеш да го изговориш, без да те хване страх, че ще ти се изкриви устата, гео, гео, ге... Ха, сетих се: _геометър_.

Тогава работата е за подялба на земя, след като е дошъл този геометър, както го нарече ти.

Гьорг имаше желание още да послуша разговорите, особено сега, когато предчувствуваше, че в хана ще се разкажат и други истории, но ако се забавеше още малко, имаше опасност да не стигне до довечера в крепостта. Изведнъж стана, за да не се колебае повече, плати за фасула и кафето и понечи да излезе, но в последния миг се сети да попита пак за пътя.

— Ще вървиш право по широкия друм — му каза ханджията, — после, като стигнеш до Сватовските гробове, там, където пътят се разделя на две, да внимаваши и да тръгнеш по онзи, който се пада от дясната ти страна, а не от лявата. Разбра ли, от дясната ти страна.

Когато Гьорг се озова навън, дъждовните капки бяха почти оредели, но беше влажно. Денят продължаваше да е все така намръщен, както от сутринта, и приличаше на онези жени,

на които е трудно да определиш възрастта, та не можеше да се разбере колко е часът.

Гьорг вървеше, като се мъчеше да не мисли за нищо. Пътят минаваше през една сива песъчливо-чакълеста местност. Когато погледът му зърна няколко полуслегнали се гробове встрани, той си каза: това ще да са Сватовските гробове. Но пътят все още не се разделяше на две и Гьорг разбра, че Сватовските гробове ще да са по-нататък. И наистина така беше. След четвърт час те се появиха край пътя също така слегнати ката първите, но още по-печални и целите покрити с плесен. Минавайки край тях, той бе готов да повярва, че сватбарският керван, който срещна сутринта, не бе направил нищо друго, освен един кръг, за да дойде и се пъкне в тези гробове, като да бяха негово постоянно убежище.

Той пое по десния път, както го бе посъветвал ханджията, и едва се въздържа да не извърне глава да погледне още веднъж старите гробове. Известно време вървя без да мисли за нищо, завладян от странното чувство за някакво сходство между него и планинските възвишения, около които бавно кръжеше мъглата. И сам не разбра колко път измина така, вгълбен, с това усещане. Той би желал това чувство никога да не го напусне, но пред него се изпречи нещо, което бързо го откъсна от планините и мъглата. Бяха развалините на някаква къща.

Докато минаваше край тях, крадешком погледна купчината камъни, чиито следи от обгоряло отдавна бяха заличени от дъжда и вятъра, оставили на повърхността им само болезнена сивота, която сякаш по-лесно можеше да изтръгне от гърдите на минувача стон на отдавна насъбрала се мъка.

Гьорг повървя още малко, без да откъсва очи от развалините, и изведнъж с един скок прекрачи плитката канавка и се озова пред купчината камъни. Спря за миг неподвижен край тях, после като човек, изправен пред нечий труп, за който иска да разбере от каква рана или оръжие е намерил смъртта си убитият, той направи няколко крачки и отиде до единия от ъглите на къщата. Наведе се, отстрани с крак няколко камъка, после обиколи поред останалите ъгли и когато видя, че камъните от основите бяха извадени и от четирите ъгли, разбра, че се намира пред развалините на дом, който е потъпкал дадената беса. Беше чувал, че така се изважда по един камък от четирите ъгли на основите, след изгарянето на домовете, които според канона са извършили най-голямото престъпление — потъпкване дадената на приятел беса.

Гьорг си спомни, че преди години и в тяхното село се бе случило да накажат за потъпкване на беса. Убиецът бе насечен пред всички наскред селото, без право на отмъщение. Домът, в който гостът намерил смъртта си, независимо че семейството нямаше вина, бе изгорен. Стопанинът сам водеше хората при разрушаването на къщата с главня и брадва, като викаше и проклинаше според обичая: „Отмъщавам за злото на селото и за байрака.“ След него с главни и брадви в ръце се изнизваше цялото село. После на стопанина на този дом години наред всичко му се подаваше с лявата ръка, провряна под коляното, за да му се напомня, че трябва да заплати за смъртта на госта. Знаеше се според канона, че за баща, брат, дори за убито дете можеше да му се прости, но за убит в дома му гост никога.

Какво ли ще да са извършили в тази къща — помисли той, като подритна два-три камъка, които глухо изтрополиха. Огледа се наоколо да види останалите къщи от селото, но не забеляза нищо, освен друга развалина на около двадесетина крачки. Това пък какво е? — си каза, той. Спусна се към развалината, обиколи ъглите и откри същото нещо. И от четирите ъгли бе изваден по един камък от основите. Възможно ли е цяло село да е потъпкало дадената беса?

Когато огледа и третата развалина, се убеди, че е точно така. Нещо беше чувал преди години, че цяло едно село в някакъв далечен край потъпкало бесата и било наказано от байрака. Бил убит посредник при разправия за межди между две села. Убитият гост бил поискан чрез байрака на неговия край и понеже селото не отмъстило за кръвта му, взело се решение то да бъде унищожено.

С леки стъпки Гьорг дълго снова като сянка от развалина на развалина. Кой ли ще да е бил този човек, чиято смърт е станала причина за погубването на цяло село? Смълчаните развалини пораждаха болка. Някаква птица, за която Гьорг знаеше, че писука само нощем, сякаш подвикна „хей“, „хей“. Той се опомни, сети се, че закъснява и няма да стигне до крепостта и потърси с очи широкия друм. Птицата се обади още веднъж някъде отдалеч, когато топ пак се питаеше кой ли ще да е бил този човек, чиято беса са потъпкали в това злочесто село. Птицата, като че ли да му отговори, отново се обади и на него му се стори, че произнесе името му: „Гьорг“, „Гьорг“. Той се засмя на себе си: „Я стига с тия глупости“, и се запъти към широкия друм.

След малко, когато отново бе на път, за да се освободи от потискащото го чувство, което остави у него сринатото село, той се помъчи да си припомни някои по-леки наказания от канона. Убийство на тост в даден дом не се случваше често, затова и рядко се изгаряха къщи, а още по-рядко се заличаваха цели села. Той си спомни, че при по-леки провинения се прилагаше изгонване на цялото семейство от територията на байрака.

Гьорг почувствува как, докато изреждаше наказанията от канона, несъзнателно ускоряваше и крачките си, сякаш по този начин щеше да се избави от тях. Наказанията бяха многобройни: отстраняване или отлъчване, както се наричаше в канона, когато човек се отстранява за цял живот от всички (отлъчва се до смъртта си, без право да ходи на сватби или да иска нещо в заем); оставяне на земите му пустеещи, придружено с изсичане на дърветата в градината му; забрана да се храни заедно със семейството си; отменяне правото да носи оръжие на рамо или на пояс за една, две седмици или по-дълго; завързване и затваряне в дома му; изключване на стопанина или стопанката на къщата като член на семейството.

Гьорг дълго бе душевно изтезаван, особено от наказанията, предвиждани в семейна среда. Това се случи по времето, когато дойде неговият ред да отмъсти за кръвта на убития си брат.

Още не можеше да забрави онази мразовита януарска утрин, когато баща му го повика в гостната стая на горния кат, за да разговаря с него на четири очи. Беше необикновено светло утро, небето и падналият сняг заслепяваха очите, всичко бе толкова прозрачно и блестящо, че му се струваше, като че ли целият свят може да се подхлъзне и да се разбие на милиони парчета от това кристално безумство. И в това утро бащата напомни на Гьорг за задължението му. Той стоеше край прозореца и слушаше баща си, който говореше за проливането на кръвта. И изведнъж пред погледа на Гьорг всичко наоколо се изпълни с червени петна. Те аленееха върху белия сняг, прерастваха в локви и се разпростираха навсякъде. После разбра, че този червен цвят само му се привиждаше. Слушаше баща си с наведена глава, без да му отговори. Но през следващите дни за пръв път на Гьорг несъзнателно му минаха през ум всички наказания, които колебаещият се човек можеше да понесе от семейството си. Не смееше да признае дори пред себе си, че няма никакво намерение да: убива когото и да било. Омразата, дете баща му се помъчи да разпали в гърдите му срещу Крюеюките в онази януарска утрин, като че ли изведнъж се стопи в сиянието на деня. Тогава Гьорг не разбра, че една от причините да не

пламне у нето омраза беше тази, че и душата на баща му, който подклаждаше ненавист към кръвния им враг, бе леденостудена. Изглежда, полека-лека, през дългите години на кръвното отмъщение, омразата отдавна се беше стопила, а може би и никога не бе съществувала. Баща му говореше, а Гьорг почти е ужасяващ страх чувствуваше, че не бе способен да ненавижда бъдещата жертва. И когато през следващите дни мисълта му отскачаше от едно на друго и пак се връщаше на редицата наказания, които раздвоеният можеше да понесе от близките си, той започваше да осъзнава, че в себе си се подготвя да не пролива кръв. Взе да се убеждава, че е безсмислено да си блъска главата с наказанията в семейството, тъй като и той, както всички останали, твърде добре знаеше, че за неизпълнено кръвно отмъщение имаше и други, много по-тежки наказания.

При повторния им разговор по въпроса за отмъщението тонът на баща му беше по-суров. И денят бе съвсем друг — навъсен, но без дъжд, дори и без мъгла, а да не говорим за светкавици, които биха били лукс за такова безизразно небе. Гьорг се мъчеше да избегне погледа на баща си, но накрая очите му като в капан, от който не можеше да се избави, срещнаха неговите.

— Погледни ризата — каза баща му, посочвайки с глава окачената на отсрещната стена риза.

Гьорг извърна очи нататък. Стори му се, че вратните му жили изскърцаха, сякаш бяха хванали ръжда.

— Кървавите петна по ризата пожълтяват — продължи баща му. — Мъртвият иска разплата.

Засъхналата по ризата кръв наистина бе пожълтяла. Дори петната имаха ръждив цвят, какъвто придобива чучурът на отдавна пресъхнала чешма.

— Ти много закъсня, Гьорг — каза баща му. — Нашата чест и особено твоята...

Два пръста чест наред челото ни е дал всемогъщият бог. Стотици пъти бе повтарял Гьорг наум през следващите седмици тези думи от канона, които баща му изрече през онзи ден. Ако искаш, изтрий позора от лицето си, ако искаш, още повече го очерни. Твоя воля е да запазиш мъжеството си, твоя воля — да го опетниш.

Наистина ли съм свободен да решавам? — питаше се той по-късно, когато се изкачваше в стаята на горния кат, за да размисля. Наказанията, които баща му можеше да му наложи според канона за различните вина, бяха нищо в сравнение с опасността да загуби честта си.

Два пръста чест наред челото... И Гьорг докосваше с ръка челото си, сякаш да намери точно мястото, където можеше да бъде честта. А защо именно тук? — се питаше. Това бе израз, който се предаваше от, уста на уста, но никога не се изговаряше докрай. Сега той беше разкрил най-сетне истинския му смисъл. Честта стоеше наред челото, точно в средата, защото това бе мястото, където твоят куршум можеше да улучи главата на другия или нечий куршум твоето чело. Хубава пушка е стреляла — казваха старите, щом някой понижише кръвния си враг точно в челото или в главата. А когато куршумът улучеше стомаха или хълбоците, да не говорим за гърба, тогава казваха: ама че калпава пушка е стреляла.

Колчем се качеше горе, за да види ризата на Мъхил, струваше му се, че челото му пламва. Следите от кръвта по тъканта на платното все повече променяха цвета си. Ще се

затопли времето и те съвсем ще пожълтеят — мислеше Гьорг. Тогава можеше да започнат да му подават кафето с провряна под коляното ръка, което според канона ще рече, че за близките си той е вече мъртъв.

Всички пътища за него бяха затворени. Нито изтърпяването на наказанията, нито каквито и да било други жертви можеха да го избавят. Кафето, подавано изпод коляното, което ужасяваше Гьорг повече от всичко друго, го очакваше занапред. Вратите на всички къщи бяха затворени за него, освен една. „За опозорения има само една отворена врата, тази към канона“ — се казваше в него. Единствената отворена за Гьорг врата бе убиването на някой от рода на Крюекюките. И така миналата година през пролетта той реши да отиде и да •чака в засада.

Изведнъж цялата къща се оживи, сякаш музика замени предишната ѝ смълчаност. И зидът около дома му като че ли бодро надигна глава.

Гьорг още тогава би изпълнил кръвното отмъщение и сега щеше да е спокоен, затворен като обречен в кулата на дома им, или още по-спокоен в земята, убит от кръвния си враг, ако не беше се случило нещо непредвидено. Неочаквано пристигна една тяхна леля, омъжена в някакъв далечен край. Разтревожена и загрижена, тя бе прехвърлила седем или осем планини и минала почти през още толкова различни краища, за да дойде и попречи да се пролива кръв. Гьорг е последният мъж от семейството след бащата — каза тя. — Ето, ще убият и него, после ще умре и още един от Крюекюките и след това ще дойде редът на бащата, и родът на Беришите ще се заличи. Не правете тази глупост — умоляваше тя семейството, — недейте отсича дървото на рода. Поискайте потушаване на кръвната вражда.

Отначало не искаха и да чуят, след това, докато тя ги убеждаваше, мълчаха и накрая се стигна до онова раздвоение, когато нито се съгласяваха с нея, нито пък ѝ противоречаха. Просто бяха уморени от всичко. А лелята не отстъпваше. Дни и нощи наред, като гостуваше ту в една, ту в друга къща у братовчеди и роднини, накрая постигна своето — след седемдесет години убийства и жалейки Беришите решиха да поискат от Крюекюките потушаване на кръвната вражда.

Искането за преустановяване на кръвното отмъщение, нещо толкова рядко за планинците, вдигна голям шум не само в селото, а и в целия край. Взеха се всички мерки това да стане според изискванията на канона. Посредниците за прекратяване на кръвната вражда, заедно с неколцина приятели на Беришите, които в такива случаи се наричат „кръвни помирители“, отидоха в дома на Крюекюките, за да хапнат от хляба на „кръвното помирение“. Според обичая те седнаха на софрата и обядваха заедно с онзи, който бе убил Мъхил на Беришите, като определиха цената, която Крюекюките трябваше да заплатят за пролятата кръв. След това оставаше само бащата на Гьорг, стопанинът на дома с наскоро пролята кръв, с брадва и длето да издълбае кръст на портите на Крюекюките, след което стопаните от двете враждуващи къщи да всмукнат по капка кръв от пръста си и да обявят помирението за цял живот. Но този толкова очакван миг никога не настъпи, тъй като един от старите чичовци на Беришите стана причина всичко да се развали. Това се случи, когато след завършване на обедата присъстващите според обичая станаха и започнаха да влизат от стая в стая, да тропат с крака по пода, за да покажат, че сянката на кръвната вражда е пропъдена от всички ъгли на къщата. Тогава старият чичо на Гьорг неочаквано извика: „Не!“ Той беше кротък старец, който никога не бе повишавал глас в рода си, и от всеки друг, но най-малко от него очакваха подобно нещо. Всички застинаха по местата си, сведоха очи, а вратовете им и повдигнатите, за да ударят по-силно по пода, нозе безшумно се отпуснаха. „Не!“ — повтори отново старият чичо. Тогава

свещеникът, като главен посредник на помирението, направи знак с ръка: „Кръвната вражда продължава“ — рече той.

Гьорг, който през цялото време стоеше незабележим настрана, отново стана център на внимание. Заедно с тревогата, от която временно се бе избавил, изпита и някакво доволство. Изглежда, му стана приятно, че отново си възвърна вниманието на окръжаващите го. Струваше му се, че сега не е в състояние да проумее дали е по-добър спокойният живот извън механизма на кръвното отмъщение, живот, забулен с воала на забравата, или другият, застрашен от проблясването на изстрела, в който открай докрай преминаваше една трепкаща светла ивица. Той бе вкусил и от двата и ако сега го попитаха кой от тях би избрал, Гьорг сигурно щеше да се подвоуми. Може би трябваша години, за да привикне със спокойния живот, така както бяха навярно необходим и много години, за да се научи човек да понася загубата. Механизмът на кръвното отмъщение бе такъв, че и когато привидно те изхвърлеше, дълго време продължаваше да те държи вътрешно обвързан.

През дните след проваляне на помирението, когато в пустата му душа отново надвиснаха облаците на опасността, Гьорг на няколко пъти си бе задавал въпроса: „Дали наистина беше добре, или стана още по-лошо от тези усилия за помирение?“ И не можеше да си отговори. Беше по-добре, защото това му даде още една година свободен живот, но, от друга страна, и по-лошо, тъй като сега трябваше отново да свиква с този живот, от който бе отвикнал, с мисълта, че трябва да убива някого. В най-скоро време той трябваше да „вдигне ръка“, както се казваше в канона за онези, чийто ред бе да убият. Тези, които вдигаха ръка, бяха нещо като избраници в рода, на които се падаше честта да убият, но същевременно и първи след това ставаха жертва на кръвното отмъщение. Когато на враждебния род му идваше редът да си отмъсти за пролятата кръв, той жадуваше да убие именно онзи, който бе вдигнал ръка. Само в случаи, когато това не бе възможно, на негово място се убиваше друг мъж от рода. В продължение на седемдесетгодишната си вражда с Крюекюките родът на Беришите бе дал двадесет и двама такива избраници, които по-късно бе покосил куршум. Тези „отмъстителите“ бяха цветът на един род, негов гръбнак и незаличима памет. Много неща от живота на рода се забравяха, хора и събития се покриваха с прах, само вдигналите ръка за продължение на кръвното отмъщение, като малки неугасващи пламъчета върху могилите на рода, никога не се забравяха.

Лятото дойде и отмина, кратко като никой друг път. Беришите бързаха да привършат с полските работи, така че след предстоящото кръвно отмъщение да могат да се затворят в дома си. Гьорг бе тъжен, но примирен. Душевното му състояние беше като на бъдещ младоженец.

В края на есента най-сетне той стреля срещу Зеф на Крюекюките, но не можа да го убие, а само го рани в челюстта. Дойдоха лечители, които се занимаваха с определяне на глобата, която трябваше да се заплати според канона при раняване на кръвния враг, и понеже бе ранена главата, оцениха глобата на три кесии грошове или половин кръвно отмъщение. Това означаваше, че Беришите могат да изберат едно от двете — или да заплатят глобата, или да признаят раняването за половин кръвно отмъщение. При втория случай, ако Беришите не заплатят глобата, а причислят раняването към кръвното отмъщение, те нямаха право повече да убиват човек от Крюекюките, тъй като с това се погасяваше половината кръвна вражда. Имаха право само да ранят някой друг от рода.

Естествено, че Беришите не се съгласиха да приемат раняването за половин кръвно отмъщение. Въпреки че глобата бе голяма, те отделиха част от спестяванията си и я платиха, така че кръвното отмъщение си остана ненакърнено.

През цялото време на тази история с глобата за раняването очите на бащата бяха непрекъснато като насълзени, пълни с презрение, гняв и огорчение. Тези очи казваха на Гьорг: „Не стига, че проточи толкова дълго кръвното отмъщение, а сега разори и дома ни.“

Гьорг в себе си чувствуваше, че всичко това стана поради предишната му нерешителност, която в последната секунда накара ръката му да трепне и погрешно да се прицели. Всъщност той и по-късно не бе в състояние да си обясни дали наистина ръката му трепна, когато се прицели, или сам сведе мерника от челото на жертвата към долната част на лицето.

След случая за него настъпи един период на вцепенение. Струваше му се, като че ли животът бе спрял на едно място. Раненият от Гьорг дълго се залежа. Разправяха, че куршумът бил строшил челюстта му, че раната му се подлютила. Зимата бе дълга и отегчителна, както никога досега. Върху спокойно натрупалия сняг (старите казваха, че отдавна не помнят да е паднал такъв равномерен сняг, който никъде да не образува ни една лавина) свистеше ниско също такъв неизменен като снега вятър. Зеф на Крюекюките, единствената цел в живота на Гьорг, продължаваше да боледува, така че Гьорг се чувствуваше като човек без каквато и да било работа, който само безцелно се размотава нагоре-надолу.

Наистина зимата сякаш нямаше край. И точно когато казаха, че раненият оздравявал, Гьорг се разболя. Би изтърпял със стиснати зъби всякаква болест, само да не се просне на легло, преди да е изпълнил кръвното отмъщение. Прежълтял като восък, той изкара няколко дни на крак, след което падна. Близо два месеца не можа да се вдигне от постелята, точно когато Зеф на Крюекюките, възползувайки се от болестта му, започна свободно да ходи из село. От леглото в стаята на горния кат Гьорг виждаше през прозорчето само част от гледката навън и почти за нищо не мислеше. Беше съвсем зашеметен от продължителното боледуване. Отвъд прозорчето се простираше побелелият от сняг свят, с който освен да убие едного, вече нищо друго не го свързваше. Отдавна бе станал чужд, дори и излишен за този свят и ако все още го очакваха да се появи навън, то беше единствено за да изпълни кръвното отмъщение.

Часове наред той съзерцаваше покритата със сняг земя с известно пренебрежение, сякаш искаше да каже: „Ще дойда, скоро ще дойда да пролея онази локва кръв.“ Но не се задържаше дълго на тази мисъл, тъй като имаше мигове, в които му се струваше, че вече вижда малкото червено петно сред белоснежната повърхност.

През първите дни на март Гьорг се почувствува по-добре и на втората седмица стана. Краката му все още се олюляваха, когато излезе навън. Никой не предполагаше, че още зашеметен от болестта, с бяло като платно лице, той ще се запъти към пусията. Навярно и поради тази причина Зеф Крюекюки, смятайки кръвния си враг още за болен, изведнъж попадна в засада.

Дъждовните капки от време на време така оредяваха, че ти се струваше, като че ли дъждът ще спре, но точно тогава започваше отново да пръска по-силно. Трябваше да е още следобед, но Гьорг вече усещаше краката си изтърпнали. Беше същият сив ден като сутринта,

само местността бе друга. Той разбра това по облеклото на планинците, които срещаше. Селата все повече се отдръпваха от главния път. Тук-таме в далечината едва се различаваха бледите отблясъци на някоя медна църковна камбана. След това километри наред наоколо бе пак пусто.

Насреща му все по-нарядко се задаваха минувачи. Гьорг отново попита за крепостта Ороши и веднъж му казаха, че е наблизо, докато по-нататък му отвърнаха, че тя е още твърде далеч. Но и двата пъти минувачите му посочиха с ръка една и съща посока, накъдето не се виждаше друго, освен мъгла.

На Гьорг му се струваше, че се свечерява, но това беше привидно. Продължаваше все същият безкраен следобед, в който селата се отдалечаваха от пътя, сякаш искаха завинаги да се скрият и от него, и от целия свят. Той отново попита за крепостта и му казаха, че вече е съвсем наблизо. Дори последният минувач му посочи с ръка малко по-нататък, където трябваше да бъде крепостта.

— Ще стигна ли до довечера? — попита Гьорг.

— Кълна се, че точно привечер ще пристигнеш — отвърна планинецът.

Гьорг продължи нататък. Чувствуваше се капнал и ту му се струваше, че вечерта се бави, отдалечавайки по този начин крепостта, ту пък обратното, че разстоянието до крепостта бе това, което държеше в неизвестност вечерта и не й позволяваше да се спусне над земята.

По едно време сякаш зърна очертанията на крепостта сред мъглата, но мрачната постройка се оказа някакъв манастир като онзи, който видя преди обед през този безконечен ден. Не след дълго отново му се стори, че приближава крепостта и дори, че най-сетне ясно различава очертанията ѝ на някаква височина, но като повървя още малко, разбра, че това не бе крепостта Ороши, нито каквато и да било сграда, а някаква сгъстена, по-тъмна от другата мъгла.

Когато отново се озова сам сред широкия друм, надеждата, че най-после ще се появи крепостта, съвсем го напусна. Мъртвилото, което се ширеше от двете страни на пътя, с редките ниски храсти, поникнали тук-таме като със зла умисъл, увеличаваше още повече пустотата. Това пък какво е? — зачуди се Гьорг. Сега и села вече не се виждаха в далечината и най-страшното бе, че те като че ли никога и никъде нямаше да се появят.

Докато вървеше, от време на време повдигаше глава, за да потърси на хоризонта крепостта и пак му се струваше, че я забелязва, но вече не вярваше и на очите си. Още в детство беше чувал за крепостта на принца, която векове наред бдеше да не се погазва канонът, но въпреки това нито знаеше как тя изглежда, нито пък нещо друго за нея. Жителите от цял Рафш* я наричаха просто Ороши, но и когато разказваха за нея, от приказките им не можеше да разбере как изглежда. Дори и сега, когато Гьорг я виждаше отдалеч, не можеше да повярва, че това е тя и не бе в състояние да си я представи. По очертанията си сред мъглата не изглеждаше нито много висока, нито ниска. Ту се виждаше като разпростряна в ширина, ту по-прибрана. На Гьорг му се стори, че това е от пътя, който се изкачваше нагоре и непрекъснато се виеше, и променяше гледката. Но и когато я наближи, нищо не се изясни. Беше почти сигурен, че това е крепостта, но се и съмняваше, че може и да не е тя. Ту му се струваше, че вижда един общ покрив над няколко различни постройки, ту различни покриви на една и съща сграда. Колкото повече приближаваше, толкова повече гледката се променяше. Сега му се стори, че между няколкото кули се открояваше в средата една главна. Всички останали бяха като пристройки

около нея. Повървя още малко и главната кула изчезна от погледа му, като останаха само пониските наоколо. След това и те започнаха да се разпръскват и когато пристигна, забеляза, че това не бяха кули, а нещо като жилищни сгради, дори част от тях повече приличаха на полуизоставени сайванти. Наоколо не се виждаше жива душа. Дали не съм блъскал път напразно? — си каза той. В същия миг насреща му застана човек, сякаш изскочил изпод земята.

[* _Рафш_ — високопланинска област в Северна Албания — Б.пр.]

— Данък за убит ли носиш? — попита той, като погледна крадешком десния ръкав на Гьорг и без да дочака отговор, посочи с ръка един от сайвантите.

Гьорг се запъти нататък. Струваше му се, че краката му вече не го държат. Озова се пред една твърде стара дървена врата. Извърна глава, за да попита човека, с когото говори, дали тук трябва да влезе, но той бе изчезнал. Гьорг погледна за миг вратата, преди да реши да почука. Дървото бе цялото проядено и между издълбаните дупки се виждаха най-различни гвоздеи и железа, безпричинно забити, повечето накриво. Ръждата по тях бе станала еднаква по цвят с отколешното дърво на вратата, както се променят и ноктите с остаряването на ръката.

Гьорг понечи да почука, но в същия миг забеляза, че на вратата със забитите всевъзможни железа липсваше чукало. Дори нямаше и брава. Едва тогава видя, че вратата е полуотворена. Гьорг направи нещо, което не бе сторил през целия си живот досега — бутна една врата, без да повика предварително: „Ей, стопанино!“

Вътре цареше полумрак. Отначало му се стори, че сайвантът е празен, но после в един от ъглите забеляза огън, който едва мъждееше и напомняше за мокри дърва, тъй като от него се вдигаше повече дим, отколкото пламък. Преди да различи хората наоколо, той усети миризмата на влажните им шаячни дрехи, после видя и лицата им. Някои седяха на дървените скамейки, други се бяха свили по ъглите.

Гьорг се смести в един ъгъл, като сложи пушката между коленете си. Очите му полека-лека свикнаха е полумрака. Лютивият дим стегна гърлото му. Постепенно той различи по дрехите на мъжете черните ленти на ръкава и разбра, че и те като него са дошли да платят кръвния данък. Бяха всичко четирима души. След малко забеляза, че са петима. Но не мина много време и отново му се сториха четирима. Последният, когото първоначално не бе забелязал и после го сметна за пети човек, се оказа някакъв пън, подпрян бог знае защо в най-тъмния ъгъл.

— Откъде си? — попита го мъжът до него.

Гьорг му каза името на селото си.

Навън се бе спуснала вечерта. На Гьорг му се стори, че тя дойде изведнъж, докато прекрачи прага на сайванта, като онази развалина, която рухва зад гърба ти, щом се отдалечиш от сянката ѝ.

— Ти не си бил и чак толкова отдалеч — отвърна съседът му. — На мене ми трябваха два дни и половина път дотук, без да спирам никъде.

Гьорг не знаеше какво да му каже.

Някой бутна вратата, която жално изскърца, и влезе. Носеше наръч съчки, които хвърли в огъня. Дървата бяха мокри, та угасиха и малките пламъчета светлина, които се разпръскваха

наоколо. След това човекът, изглежда сакат, запали газена лампа и я окачи на един от многобройните, забити на стената пирони. Жълтеникавата светлина едва проникваше през опушеното стъкло и напразно се мъчеше да достигне до най-отдалечените кътчета на сайванта.

Всички мълчаха. Човекът излезе, а след това влезе някакъв друг. И той приличаше на първия, само че в ръцете си не носеше нищо. Изглежда всички поред, сякаш да ги преброи (на два-три пъти извърна очи към пъна, за да се увери, че там няма човек), и излезе. След малко отново се върна е голяма пръстена паница, следван от друг, който носеше няколко дървени гаванки и два царевичника. Той постави пред всекиго по една паничка и парче просеник, а другият им сипа от пръстената паница бобена чорба.

— Ти излезе късметлия — обърна се към Гьорг съседът му. — Дойде точно когато дават яденето. Иначе щеше да стоиш утре до обед гладен.

— Аз си нося малко хляб и извара — отвърна Гьорг.

— Защо? В крепостта два пъти на ден дават храна: на онези, които идват да си платят данъка.

— Аз не знаех — рече Гьорг, като пхна един голям залък в устата си. Просеникът бе корав, но той беше доста изгладнял.

Гьорг усети, че нещо метално падна в скута му. Беше кутията с тютюн на съседа.

— Я си свий цигара!

— Отдавна ли чакаш тук? — попита го Гьорг.

— Още от обед.

Гьорг нищо не отвърна, но другият долови изненадата му.

— Защо се учудваш? Има хора, дето чакат още от вчера.

— Така ли? — слиса се Гьорг. — Аз пък си мислех, че още тази вечер ще предам парите и утре ще си тръгна.

— Ами — отвърна другият. — Ще имаш късмет, ако платиш до утре вечер. Иначе може да чакаш и два, дори и три дни.

— Три дни ли? Как е възможно?

— В крепостта никога не бързат да приберат парите за кръвния данък.

Вратата на сайванта отново изскърца и влезе онзи, който донесе паницата с бобената чорба. Той събра празните гаванки, пътьом стъкми огъня и излезе. Гьорг го проследи с очи.

— Това слугите на принца ли са? — попита той шепнешком съседа си.

Другият повдигна рамене:

— Как да ти кажа. Доколкото зная, те са някакви далечни негови братовчеди и са нещо като прислуга.

— Така ли?

— Видя ли сградите наоколо? В тях живеят много семейства, които имат родствени връзки с капедана*. И понеже са му роднини, те са едновременно и стража, и служители. Не видя ли облеклото им? Нито е като на планинците, нито е градско.

[* _Капедан_ — глава на родова аристокрация, притежаващ неограничена власт в своите земи, която се крепи на неписаните закони на планините. — Б.пр.]

— Прав си — рече Гьорг, — така са облечени.

— Я си свий една цигара — покани го другият.

— Благодаря ти, рядко пуша.

— Кога уби кръвния си враг?

— Онзи ден.

Навън се чуваше как ръми дъждът.

— Не ще да си отиде тази зима.

— Да — отвърна Гьорг. — Като че ли много продължи.

Далеч, някъде откъм многобройните постройки, може би от самата главна кула, се зачу тряскане на врата. После нещо като затваряне или отваряне на дървени капаци на прозорци, чието изскърцване се проточи дълго. След това някакъв кръсък на птица, което можеше да бъде и вик на стражите, поздравления при посрещане или изпращане на скъп гост. Гьорг се сви в своя ъгъл. Не можеше да повярва, че се намира в Ороши.

Изскърцването на вратата изведнъж прекъсваше дрямката му. За трети път Гьорг отвори очи и видя сакатия да влиза е наръч дърва. След като сложи съчките в огъня, той отиде и повдигна фитила на газената лампа. От дървата се стичаше вода, което показваше, че дъждът навън още не беше спрял.

Сред бледата светлина на лампата Гьорг видя, че никой от хората не спеше. Усещаше студени тръпки по гърба, но се стесняваше да се приближи до огъня. Освен това му се струваше, че този огън не може да го стопли. Плахите пламъчета, просветващи сред тъмните като кръпки петна по суровите дървета, правеха още по-тягостно мълчанието на чакащите.

На няколко пъти Гьорг си помисли, че всичките тези хора бяха убили някого й имаха своя история. Но тези истории оставаха заключени дълбоко в тях. Не случайно устата им и особено челюстите под светлината на огъня напомняха някои от формите на старите брави. През целия път насам Гьорг се ужасяваше при мисълта, че някой може да го попита за неговата история. Най-голям бе страхът му, когато се озова в сайванта, но още с влизането нещо му подсказа, че няма такава опасност. Навярно сигурността дойде от онази вцепененост, която бе завладяла всички наоколо, или от пъна, който новодошлият отначало вземаше за човек и след

това виждаше, че е дънер, или обратно, първоначално смяташе, че е пън, после му се струваше, като човек и когато се убедеше, че наистина е дънер, се смееше на себе си. Гьорг бе склонен да вярва, че този пън бе поставен там именно с тази цел.

Мокрите, току-що сложени от сакатия дърва, прасяха в огъня. Гьорг пое дълбоко дъх. Навън нощта сигурно бе станала още по-непрогледна. Някъде далеч развигорът свистеше ниско над земята. За учудване той изпита желанието да разкаже нещо на някого. Но това не го изненада толкова, колкото му направи впечатление нещо друго. Стори му се, че формите на челюстите на околните постепенно започваха да се променят. И както воловете през студените нощи преживяха храната, така и историите сякаш бяха заседнали в гърлата на хората и едва чакаха да се отронят от устата им. Преди колко дни отмъсти? Преди четири? А ти?

И полека-лека историите започнаха да напускат шаячните дрехи и тихомълком, като черни бръмбари, да се въртят наоколо и да се бутат едни други. Какво ще правиш с тридесетдневната беа? Какво ще правя през това време ли? — помисли си Гьорг.

Понякога му се струваше, че до края на живота си ще остане тук, затворен във влажния сайвант, край този огън, от който повече те втрисаше, вместо да те сгрее, тъй като никога нямаше да лумне, и край тези бръмбари, които пълзяха по пода.

Кога ли ще го повикат да плати данъка? Откакто дойде, само на един бяха приели парите. Наистина ли ще трябва да чака с дни? Ами ако мине седмица и него извикат? Ами ако изобщо не приемат данъка му?

Вратата се отвори и влезе някакъв човек. Личеше, че идва отдалеч. Огънят вдигна два-три презрителни пламъка, колкото да се види, че новодошлият е мокър до кости и целият в кал, след което го остави да потъне в полумрака като всички останали.

Смутен, човекът се запъти към един от ъглите и седна на дънера. Гьорг го наблюдаваше с крайчеца на окото си, сякаш да разбере как е изглеждал той, когато влезе преди няколко часа. Човекът отметна качулката на гуната и оклюма глава. Веднага си пролича, че историята му го е погълнала изцяло и все още е далеч от гърлото, за да я разкаже. А може би и не бе нахлула в него, а стоеше във вцепенените му ръце, с които току-що бе убил кръвния си враг. Навярно затова така нервно барабанеше с пръсти по коленете си.

Трета глава

Закритата кола продължаваше да изкачва с лекота планинския път. Колелата ѝ бяха обшити с гума като на каляските от типа ландо. Това беше една от онези коли, които обикновено се използват в града за разходка или като такси, на които не само седалките, а и цялата каросерия бяха тапицирани с черно кадифе и приличаше на някогашните карети. Навярно поради това пътуването ѝ по трудния планински път беше много по-леко, отколкото се предполагаше, и може би изобщо нямаше да се почувствува, ако не бе тропотът на подковите и цвиленето на конете, които кадифената облицовка на колата нямаше как да приглуши.

Бесиан Ворпси, без да пуска ръката на съпругата си, приближи лице до стъклото на прозорчето, сякаш да се увери, че малкото градче, откъдето бяха тръгнали преди половин час, последното в подножието на най-голямото плато на Северна Албания, най-сетне се е скрило от погледа им. Сега пред тях и встрани се виждаха само заоблени стръмнини, някаква чудновата местност — ни равнина, ни планина, ни възвишения. Още не бяха започнали да изкачват планините, но присъствието им отдавна се чувствуваше и, изглежда, то пречеше на тази местност да се нарече низина. Високото плато, простиращо се между планините и равнината, бе пусто и почти ненаселено. От време на време ситните дъждовни капки се стичаха по стъклата на прозорчетата.

— Ето ги Прокълнатите планини — каза той с тих и леко развълнуван глас, както може да се изрече името на нещо, чието появяване си очаквал твърде дълго. Той почувствува, че това предизвика и у жена му възторжени тръпки и му стана приятно.

Тя приближи прозорчето откъм неговата страна, за да види по-добре, и той усети приятния мирис, който го лъхна от шията ѝ.

— Къде са?

Той кимна с глава, след това показва е ръка нататък, но там, накъдето сочеше, тя не можа да види нищо друго, освен гъста мъгла.

— Не се виждат ясно — обясни той. — Още сме твърде далеч.

Тя отново постави ръката си върху неговата и се облегна назад. От подрусването на колата вестникът, който бяха купили в малкия град преди тръгване и на чиято първа страница пишеше за тях, се плзна и падна в краката им, но никой от двамата не се наведе да го вдигне. Тя несъзнателно се усмихна, като си спомни заглавието на написаното във вестника за тяхното пътуване. „Една приятна сензация. Писателят Бесиан Ворпси и младата му съпруга Диана решиха да прекарат медения си месец в Северен Рафш.“ Написаното по-нататък беше малко неясно. Не се разбираше дали авторът, някой си А.Г. (може би техният добър приятел Адриан Гума) одобряваше, или се отнасяше; с лека насмешка към това пътешествие.

И на нея, когато чу за пръв път от бъдещия си съпруг две седмици преди сватбата, идеята за това пътуване ѝ се бе сторила твърде странна. Няма защо да се учудваш — казваха приятелките ѝ. След като се омъжваш за един необикновен човек, можеш да очакваш от него и най-невероятни неща. Не ни остава нищо друго, освен да те облажаваме.

Всъщност Диана се чувствуваше щастлива. През всичките онези дни преди сватбата им, сред светските и артистични среди в Тирана се говореше само за тяхното бъдещо пътешествие. Повечето бяха въодушевени: ти ще се откъснеш от реалния свят и ще навлезеш в света на легендите, сред истинския епос, който рядко може да се срещне толкова жив някъде другаде на земното кълбо. И следваха разкази за вили и самодиви, за народни гуслари — последните омировци в света, и за страшния канон, който по величие нямал равен на себе си. Останалите повдигаха рамене при тези възторжени изблици, като се мъчеха да прикрият доколкото може своите съмнения, свързани преди всичко с удобствата, още повече че ставаше дума за едно сватбено пътешествие, за нещо по-деликатно, а в Албанските Алпи беше все още студено и епичните къщи с кули бяха каменни. Но въпреки всичко само малцина слушаха това с известно отегчение, сякаш искаха да кажат: „Вървете, вървете на север сред самодивите, може би ще е добре и за двама ви, особено за Бесиан Ворпси.“

И ето те сега пътуваха към мрачния Северен Рафш. Този Рафш, за който тя толкова много бе слушала и чела, докато учеше в девическия институт „Майката кралица“, и особено след това, като годеница на Бесиан Ворпси, и тези места едновременно я привличаха и плашеха. Всъщност, макар че доста бе слушала и чела, в това число и написаното от Бесиан, на нея ѝ бе трудно да си представи какъв е точно животът по високите планини, сред вечните мъгли. Струваше ѝ се, че всичко, което се говореше за Рафш, бе двусмислено и някак забулено в мъгла. Бесиан Ворпси беше писал полутрагични, полуфилософски разкази за Севера, посрещнати различно в печата — едни го поздравяваха, че е изписал истински шедеври, други го критикуваха, че са лишени от реализъм. На няколко пъти на Диана ѝ мина през ум, че може би не толкова за да ѝ покаже рядкостите на Севера, колкото сам да се убеди в нещо, което го вълнуваше, съпругът ѝ бе предприел това необикновено пътуване. Но по-късно отхвърли тези предположения, като размисли, че ако беше така, той би могъл да дойде много по-отдавна, и то сам.

Сега тя крадешком поглеждаше профила му и от напрегнатите скули и начина, по който гледаше през прозорчето, разбра, че той едва прикрива нетърпението си. Стана ѝ ясно защо той бе в постоянно очакване. Навярно се безпокоеше, че целият онзи полувъображаем, полуепичен свят, за който ѝ беше говорил дни наред, все още не се появяваше. Отвъд стъклото продължаваше да се шири пустеещото, ненаселено плато, обсипано с безбройни, постоянно изложени на дъждовете бледокафеникави камънаци. Той се страхува да не би да съм започнала да се разочаровам — помисли тя и на няколко пъти понечи да му каже: Не се отчайвай, Бесиан, няма и час, откакто пътуваме, и освен това аз не съм толкова нетърпелива, нито пък толкова наивна, за да смятам, че всички забележителности на Севера изведнъж ще се появят пред нас. Но не му каза нищо, задоволи се само с едно непринудено движение да облегне глава на рамото му. Интуицията ѝ подсказа, че това е по-успокояващо от каквито и да било думи и тя дълго остана така, като гледаше с крайчеца на окото си как светлокестенявите ѝ коси се поклащат леко на рамото му ведно с движенията на колата.

Беше почти задрямала, когато почувствува, че той се размърда.

— Диана, виж! — каза той тихо, като хвана ръката ѝ.

Край пътя в далечината се открояваха два тъмни силуета.

— Планинци ли са?

— Да.

С приближаването на колата силуетите се удължаваха. Двамата почти бяха прилепили лица на прозорчето и на няколко пъти изтриха изпотеното от дъха им стъкло.

— Какво държат в ръце, чадъри ли? — попита тя едва чуто, когато колата приближи планинците.

— Изглежда — процеди той през зъби. — Хъм, откъде накъде пък чадъри?

Най-сетне колата мина край планинците, които я проследиха с очи. Бесиан извърна глава, сякаш да се убеди, че онова, което държаха в ръце, наистина бяха стари чадъри с изпотрошени пръчки и окъсано горнище.

— Не бях виждал досега планинец с чадър — измърмори той.

Диана също се изненада, но не изрази учудването си, за да не дразни мъжа си.

По-нататък, когато видяха друга група планинци, двама от които нарамили чували, тя се престори, че не ги забеляза. Бесиан Ворпси ги проследи известно време с очи.

— Царевика — обади се той накрая, но Диана нищо не му отговори. Тя отново облегна глава на рамото му и косите ѝ пак взеха плавно да се разпиляват от полюшкването на колата.

Той продължаваше да гледа пътя, а тя се помъчи да мисли за други, по-весели неща. В края на краищата не е кой знае какво чудо, че някакъв планинец юначага носи на рамо чувал царевика или държи овехтял чадър, за да се предпази от дъжда. Нима не беше виждала десетки планинци, които изпълваха улиците, на града в навечерието на зимата с брадви на рамо, да викат прегракнали, сякаш не с човешки, а с гласове, наподобяващи крясък на птица „Дърва за цепене“? Но Бесиан ѝ бе казал, че дърварите не били истинските представители на планинците. Напускайки по най-различни причини своите епични краища, като дървета, изтръгнати от почвата си, те се обезличавали и изгубвали качествата на патриархалния героизъм. Истинските планинци са в Рафш — ѝ бе заявил той, посочвайки с ръка по-скоро небесните висини, отколкото някаква точка на хоризонта, сякаш искаше да каже, че Северен Рафш се намира на небето, а не на земята.

Надвесен на прозорчето, Бесиан не откъсваше поглед от високото плато, сякаш нащрек жена му да не го попита: „Тези ли нещастници с чадъри, от които са останали само пръчките, или онези, с изкривените от тежестта на царевиката гърбини, са истинските планински юнаци?“ Но на Диана, дори и напълно да се разочароваше от всичко, и през ум нямаше да ѝ мине да му отправи подобен въпрос.

Облегната на него, отваряйки от време на време очи от подрусването на колата, което отчасти пропъждаше тъгата, навявана от тази безплодна пустош, тя си припомняше различни неща след срещата си с Бесиан Ворпси — деня, в който ги запознаха, и първата седмица след годежа им. Кестените край широкия булевард, кафе-сладкарниците, проблясването на пръстените по ръцете им по време на прегръдките, скамейките в парка с нападалите есенни листа и десетки други неща, които тя щедро разпръскваше над тези безкрайни чукари с надеждата, че все някак ще може да одухотвори тяхната пустош. Но чукарите стояха неизменни. Тяхната влажност и голота бе в състояние да погълне за миг не само разпръскваните от Диана щастливи спомени, а може би и цялото щастие, натрупано от редица човешки поколения. Диана никога през живота си не бе виждала такава пустош. Не случайно отгук започваха Прокълнатите планини.

От това полусънно състояние накрая я изтръгна едно движение на рамото му, а след него и предпазливият глас на съпруга ѝ:

— Диана, виж една църква.

Тя приближи прозорчето и погледът ѝ веднага различи кръста над каменната камбанария на църквата. Понеже се издигаше на някакво скалисто възвишение, а пътят минаваше твърде ниско под нея, църквата изглеждаше висока до небето и черният ѝ кръст застрашително стърчеше сред облаците. Тя беше още далеч, но когато приближиха, те видяха камбаната с бледожълтеникави отблясъци, които се разпръскваха е някаква насмешка под угрозата на черния кръст.

— Колко е красиво! — възкликна Диана.

Съпругът ѝ само потвърди с глава. Всъщност мрачният кръст и присмехулната камбана стояха над всичко наоколо и сигурно се виждаха много отдалеч кога заедно, кога поотделно.

— Ето ги и планинските къщи с каменни кули — каза той.

Диана едва откъсна очи от църквата, за да потърси с поглед къщите.

— Къде са? Къде са?

— Ей там, на хълма — посочи той с ръка. — Ето и една по-нататък, на другия баир.

— А, да.

Той изведнъж се оживи и очите му жадно затърсиха на хоризонта.

— Планинци — обади се тя, като посочи с ръка прозорчето пред тях, точно зад гърба на кочияша.

Планинците се задаваха насреща им, но още бяха твърде далеч и не се виждаха ясно.

— Трябва да има някое голямо село наблизо.

Колата приближаваше планинците и Диана почувствува с какво напрежение съпругът ѝ гледаше през изпотеното стъкло на прозорчето.

— С пушки на рамо са — обади се тя.

— Да — отвърна той някак облекчен, без да откъсва поглед от стъклото. Очите му сякаш търсеха да видят още нещо. Планинците вече бяха на около двадесетина крачки от тях.

— Ето — извика той най-сетне, като дръпна силно Диана за рамото. — Ето я черната лента, пришита на десния им ръкав. Виждаш ли я?

— Да, да.

— Ето и още един със знака на обречените. Ето и трети.

От възлание дишането му бе зачестило.

— Колко ужасно! — промълви тя несъзнателно.

— Какво?

— Искях да кажа колко красиво и колко ужасно едновременно.

— Така е, това е една величава красота, която навява ужас, един ужас, от който лъха красота, както искаш, така го наречи.

Той изведнъж се извърна към нея с някакъв необикновен блясък в очите, сякаш искаше да каже: „И ти не вярваше във всичко това.“ Но всъщност тя никога не бе изразявала подобно съмнение.

Колата задмина планинците и Бесиан се облегна назад. По лицето му пробягна лека усмивка.

— Приближаваме територията на привиденията — каза той сякаш повече на себе си, — там, където законите на смъртта са по-силни от тези на живота.

— По какво се различават хората, които трябва да: извършат кръвно отмъщение, от онези, които са обречени? — попита тя. — Нали черна лента носят и едните, и другите, или не е така?

— Да, черната лента е еднаква. Печатът на смъртта е един и същ както за тези, които ще убият някого, така и за онези, които ги дебне смъртта.

— Какъв ужас!

— Няма друга страна в света, където да срещнеш по пътя човек, който да носи на себе си белега на смъртта като белязаните за сеч в гората дървета.

Диана го погледна нежно. Очите му искряха от някакъв вътрешен огън с онзи блясък, който идеше след едно уморително очакване. Сега за тях вече онези планинци със смешно окъсаните чадъри и чували царевица на гръб сякаш никога не бяха съществували.

— Ето пак планинци — обади се той.

Този път Диана първа видя черната лентичка на ръкава на един от тях.

— Да, вече можем да кажем, че сме навлезли в царството на смъртта — рече Бесиан, без да откъсва поглед от стъклото.

Навън дъждът продължаваше да вали ситен и ката че ли примесен е мъгла.

Диана Ворпси несъзнателно дълбоко въздъхна.

— Да — обади се съпругът ѝ, — навлизаме в царството на смъртта като Одисеи, с тази разлика, че той; се спуска под земята, за да влезе в него, а ние се изкачваме нагоре.

Тя го слушаше, без да откъсва очи от него. Той бе опрял чело на изпотеното прозорче. Отвъд стъклото светът изглеждаше обезформен.

— Сноват из пътищата с тази черна лента на ръкава: сред мъглата като призраци — каза той.

Тя го слушаше занемяла. Колко пъти преди тръгването бяха разговаряли за всичко това, но сега думите му придобиваха сякаш съвсем друг смисъл. Зад тях като на филмова лента, с поясняващ зад кадъра глас, пейзажът ставаше все по-мрачен. Диана искаше да го попита дали ще срещнат и хора да крачат със саван наглава, както ѝ бе разправял някога, но нещо я накара да не му зададе този въпрос. Може би я възпря някакъв наивен страх, че ако заговори за това, ще предизвика съдбата наистина да се появи такъв човек, а тя не желаше да види подобно нещо.

Колата доста се бе отдалечила и селото не се виждаше вече. Само кръстът на църквата се поклащаше на хоризонта, леко накривен встрани, както кръстовете в гробищата, а небето бе така надвиснало, както се сляга пръста по гробовете.

— Ето и една могила — обади се той, като посочи с ръка край пътя.

Диана се надвеси, за да види по-добре. Това бяха купчина камъни, малко по-светли от обикновените, нахвърляни безразборно един върху друг. На нея ѝ се стори, че ако денят не бе дъждовен, те нямаше да изглеждат толкова тъжни. Сподели това с него, но той се усмихна, като поклати отрицателно глава.

— Могилите винаги навяват тъга — каза той. — Дори колкото по-красива е гледката наоколо, толкова по-печални изглеждат.

— Може би.

— Аз съм виждал най-различни гробове и гробници с какви ли не светци и символи по тях — продължи Бесиан, — но по-величествен гроб от обикновената могила, която нашите планинци издигат, като всеки хвърля камък точно там, където е убит човекът, не е възможно да се намери.

— Да — каза тя. — Но твърде тъжен е видът им.

— Права си, защото тези струпани голи камъни навяват само болка, както и самото им име — могила.

Тя потвърди с глава и отново въздъхна. Бесиан, въодушевен от собствените си думи, продължи. Той ѝ говори за това колко безсмислен е животът и колко реална смъртта според човека от Севера и как го оценяват главно по отношението му към смъртта; за пожеланието, всяващо ужас, което планинците отправят към новороденото: „Да ти е дълъг животът и пушка да те повали“, нещо, което показва, че естествената смърт от болест или старост е срам за човека от планините и накрая — за стремежа и единствената цел на планинеца приживе: да натрупа колкото се може повече чест, която като капитал да му стигне за издигането на паметник след смъртта.

— Чувала съм някои песни за убити — каза тя. — И те са като могилите им.

— Така е. Когато ги слушаш, тежат на душата ти като купчина камъни. Впрочем и песните, и могилите са изградени според едно и също схващане.

Диана Ворпси едва овладя следващата си въздишка. От време на време у нея нахлуваше някаква мъка, която я потискаше. Той почувствува празнотата, която я завладява, и побърза да каже, че всичко това, макар и печално, е същевременно и величествено. Помъчи се да ѝ обясни, че в края на краищата измеренията на смъртта оставят нещо непреходно в живота на хората от Севера и именно това измерение без завършек и без край им помага да се издигнат над дребнавото и пошлото в живота.

— Да можеш да мериш дните на живота си с аршина на смъртта, преди всичко трябва да си способен на подобно нещо — каза той, — не е ли така?

Тя се усмихна, като повдигна рамене.

— Такъв е канонът, особено в онази си част, отнасяща се до смъртта — продължи Бесиан. — Спомняш ли си я?

— Да — отвърна тя, — много добре си я спомням. — Това е една истинска конституция на смъртта — рече той, като изведнъж се извърна към нея. — За канона говорят много и най-различни неща, но въпреки всичко колкото суров и безпощаден да е, в едно съм убеден, че е

една от най-внушителните конституции, създадени на земното кълбо, и ние, албанците, трябва да се гордеем с това.

Той изчака, навярно да чуе от нея нещо за или против, но Диана дума не обели, само продължи да го гледа, както и досега, с топлота в очите.

— Да, наистина трябва да се гордеем — продължи той. — Рафш е единственият район в Европа, образец на модерна държава, повтарям, образец на една модерна европейска държава, а не изостанало, примитивно населено място, която е премахнала законите, променила юридическата си структура, отхвърлила полицията, съдилищата, с една дума заменила изцяло познатите държавни органи, унищожила ги е, разбираш ли ме, някога ги е имала, след това ги е премахнала, заменяйки ги с други, морални закони, и то толкова безусловни, че са принудили чуждите администрации на окупаторите, а по-късно и администрацията на независимата албанска държава, да ги признаят и така да оставят Рафш, тоест почти половината от кралството, извън държавния контрол.

Диана следеше с поглед ту движенията на устните му, ту очите на мъжа си.

— Историята им е невероятно древна — продължи, той. — Тези закони са започнали да се налагат още когато Костандин според легендата се е вдигнал от гроба, за да изпълни дадената беса. Спомняш си за баладата още от училище. Бесата, за която се говори в нея, е един от основните камъни на тази колкото величествена, толкова и всяваща ужас сграда. Защото канонът е не само конституция — продължи той разпалено, — а и един колосален мит, облечен в рухото на конституция. Това е такова световно богатство, пред, което законите на Хамурапи и други подобни след него наподобяват детски играчки. Разбираш ли ме? Ето защо за канона не може да се поставя въпросът добър ли е или не, както питат децата за различните неща. Като всяко величествено нещо, канонът е надхвърлил и доброто, и злото. Той е над него...

Тя почувствува как страните ѝ се зачервяват от неудобство. Преди месец именно тя му бе задала въпроса: „Добър ли е или не канонът?“ Тогава той само се бе усмихнал, без да ѝ отговори, докато сега...

— Не е уместна иронията ти — прекъсна го тя, ката се отдръпна колкото може в другия край на седалката.

— Какво?

Трябваше да минат няколко минути, докато се разберат защо се засегна Диана. Той се разсмя на глас, като ѝ се закле, че не го е казал преднамерено, че дори изобщо не си спомнял за зададения някога от нея въпрос и накрая ѝ поиска хиляди извинения.

Тази незначителна случка сякаш ги оживи. Те се прегърнаха и започнаха да се галят по косите, след което тя отвори чантата си, извади малко огледалце и погледна дали не се е изтрило червилото от устните ѝ. Тези добре познати нему движения породиха за известно време разговори за дома, за познатите им в Тирана и на нея изведнъж ѝ се стори, че много отдавна са напуснали града. Когато отново заговориха за канона, думите им вече не бяха така тягостни и студени като острието на старинен меч, а много по-естествени. Навярно промяната настъпи и от това, че сега разговаряха предимно за другите точки от канона, които се отнасяха до задълженията в ежедневието живот. Когато в навечерието на годежа им той ѝ подари едно луксозно издание на канона, именно тази част тя бе прехвърлила набързо и повечето от нещата, на които той сега се спираше, тя едва си спомняше.

От време на време те отново разговаряха за столицата и за общите си познати, но достатъчно бе на хоризонта да се появи някоя воденица, стадо овце или самотен пътник, за да ги накара да си припомнят съответните точки от канона за дадения случай.

— Канонът е всеобхватен — бе казал той веднъж — и няма икономическа или морална сфера, която да не е застъпил.

Някъде към обед срещнаха на пътя сватбарски керван и Бесиан й обясни за строго определения ред, по който той е длъжен да се движи, и че най-малкото потъпкване на правилата може да превърне сватбата в погребение. Ето го кума — посочваше с ръка той, — виж на края на кервана бащата или брата на невестата, който с юзди в ръка води коня си.

Диана, опряла лице в стъклото, не можеше да откъсне прехласнатия си поглед от носиите на жените. „Каква красота, ах, колко са красиви“ — си казваше наум, а той зад гърба й изреждаше шепнешком различните точки от канона за задълженията на сватове: „Денят на сватбата никога не се отлага. Сватовете вземат невестата дори и да е на смъртно легло, ще я носят ли, ще я влачат ли, но ще я заведат в дома на младоженеца. И мъртвец да има в къщата, сватовете пристигат. Невестата влиза вкъщи, мъртвецът излиза от дома. В едната стая ще се оплаква, в другата ще се пее.“

Когато задминаха сватбарския керван, двамата заговориха за „куршума“ и за изрза „златна ти ръка“, за куршума, който според обичая семейството на невестата изпращаше на младоженеца, за да го използва, ако съпругата го напусне или му измени, и двамата взеха да се шегуват, като се питаха какво ли ще се случи, ако един от тях потъпче съпружеската вяност, започнаха да се задирят и да си дърпат ушите с упрек, като повтаряха: „Златна ти ръка!“

— Ти си същинско дете — каза Бесиан, след като мина първият изблик на нежност, и на нея й се стори, че той съжаляваше, загдето се пошегуваха с канона и че го направи само за да й достави удоволствие.

„С канона шеги не се правят“ — спомни си тя нечии думи, но начаса престана да мисли за това. Достатъчно бе само да погледне навън пейзажа, за да се помрачи веселото й настроение. Гледката се бе променила... виждаше се по-голяма част от небето, но това сякаш го правеше още по-потискащо. Стори й се, че видя птица и само дете не възкликна, като да виждаше нещо смекчаващо тази пустош или свързващо земята с небето, но се оказа, че това не бе птица, а кръст, лека наклонен встрани, както и останалите, които видяха сред спускащата се мъгла. Някъде нататък трябва да е манастирът на францисканците* — помпели си тя, — а след него и женският им манастир.

[* Монашески орден, основан през XIII век от Франциск Асизки, с влияние и сред католиците в Албания. — Б.пр.]

Колата продължаваше напред с леки, еднообразни, поклащания. От време на време, почти задрямала, тя чуваше гласа на съпруга си, който й се струваше далечен и отекващ като ехо. Той продължаваше да изрежда различни точки от канона, отнасящи се главно до ежедневните задължения. Говореше за правилата на гостоприемството и, общо взето, й припомняше всичко, свързано с госта, който за албанеца бе несравняем и неприкосновен. Помниш ли определението за дома в; канона? — питаше я той. „Домът на албанеца е на бога и на госта.“ На бога и на госта — разбираш ли? Преди да е на собственика, той е на госта. Гостът е най-висшата етическа категория в живота на албанеца — продължаваше Бесиан. Той е нещо,

което стои над кръвните връзки. За пролятата на бащата или сина кръв канонът може да прости, но за пролятата на госта кръв — никога.

Бесиан се връщаше и преповтаряше правилата на гостоприемството, а тя в просъница усещаше как древните точки на канона се въртят в съзнанието ѝ ката ръждиви зъбчати колела на някакъв механизъм и от онази част, отнасяща се до ежедневните задължения в мирния живот, преминаваха към правилата на кръвното отмъщение, свързани със смъртта. Както и да се въртеше, разговорът за канона водеше все натам. Ето сега, с глас като ехо от пещера, той ѝ разказваше една типична случка от канона. Тя продължаваше да стои със затворени очи, като се мъчеше да не се разсъни, защото чувствуваше, че само така гласът му ще запази това далечно ехо. Този глас ѝ разказваше за един: далечен пътник, който вървил само по здрач край някакви планини. Пътникът бил обречен и отдавна се пазел от кръвния си враг. И изведнъж сред широкия друм в онзи вечерен час сърцето му се свило, обхвана то от лоши предчувствия. Местността наоколо била пуста, не се виждала ни къща, ни жива душа, за да отиде някъде като гост и да се спаси. Имало само стадо овце, и то без пастир. Човекът, за да си даде поне малко кураж или може би да не завърши живота си без каквато и да било следа, извикал три пъти овчаря на стадото. Никой не му отвърнал. Тогава той се обърнал към козела, водача на стадото: „Ей, козльо, с хлопатара, кажи на твоя стопанин, че ако ми се случи нещо преди да прехвърля билото, да знае, че съм бил негов гост.“ И както предчувствувал, няколко крачки по-нататък се прицелили в него и го убили.

Диана отвори очи.

— И после? — попита тя. — Какво станало след това?

Бесиан Ворпси горчиво се усмихна:

— Друг овчар, съсед на стопанина на стадото, чул последните думи на жертвата и ги предал на съседа си. Вдигнал се овчарят, който нито познавал, нито видял, нито пък чул някога името на убития, вдигнал се, зарязал стадото, семейството си и всякаква друга работа и тръгнал да отмъсти за непознатия мъж, който се нарекъл негов приятел и потърсил гостоприемството му, и така влязъл в кръговрата на кръвното отмъщение.

— Ужасно! — обади се Диана. — Но това е безсмислие. Това е просто злокобно.

— Наистина е така — отвърна той. — То е и ужасно, и безсмислено, и злокобно — като всеки подвиг.

— Като всеки подвиг? — повтори тя и отново се сви в ъгъла си. Беше ѝ студено. Очите ѝ гледаха втренчено открояващия се между двете планини хоризонт, сякаш търсеха сред застиналата му като сфинкс сивота обяснение на загадъчния подвиг.

— Защото гостът за албанеца е полубог — каза Бесиан Ворпси, като да отговаряше на незададения от нея въпрос.

Диана отново притвори очи, сякаш да не чува думите му в цялата им голота. Съпругът ѝ още повече сниши глас и той пак придоби предишната си приглушеност много по-скоро, отколкото тя очакваше.

— Защото, както веднъж чух — продължи той, — докато много народи са запазили планините за божествата, нашите планинци, като видели, че това са единствените обитаеми за

тях места, са били принудени или да изгонят божествата оттам, или да ги приспособят към себе си, така че да могат да живеят заедно. Разбираш ли, Диана? Това е обяснението на този полуреален, полувъображаем свят в Рафш, както в Омирови времена. Иначе не може да се обясни създаването на полубожества като „госта“.

Той замълча за известно време и несъзнателно се заслуша в потропването на колелата по каменистия път.

— Гостът е равен на полубог — продължи след малко — и фактът, че всеки обикновен човек като гост изведнъж може да се издигне до тази висота, не омаловажава, а напротив, още повече подчертава неговата божественост. Фактът, че това зачитане се спечелва ненадейно и случайно, в продължение на една вечер, само с едно почукване на портата, прави тази почит още по-убедителна. В мига, когато най-обикновеният пътник, с цървули и торба на рамо, почуква на портата, влиза в дома и търси твоята защита, той изведнъж се превръща в необикновен, независим и неприкосновен човек, изцяло закрилян от канона. Именно това мигновено превъплъщение е нещо характерно за божествата. Не се ли появяват внезапно и най-неочаквано божествата на древните гърци? Ето така се появява и гостът на портите на албанеца. И като всички божества, той е изпълнен с тайнство и иде направо от царството на съдбата или като злокоба, наречи го както искаш. Неговото почукване е толкова съдбоносно, че цели поколения могат да продължат да живеят или да се затрият от лицето на земята заради него. Ето това е гостът.

— Какъв ужас! — отвърна Диана.

Той се престори, че не я чу и само тъжно се усмихна на това, че тя бе толкова далеч от същността на този разговор.

— Затова потъпкването на дадената на госта беса е най-голямата беда за албанеца — продължи той, — истински край на света.

Тя погледна през прозорчето и й се стори, че трудно може да се намери друго, подходящо място на земята от тези планини, за да си представи човек края на света.

— Преди години по тези места се случи нещо, което би учудило всеки, но не и планинеца — каза Бесиан, като сложи ръка на рамото й. На Диана ръката му й се стори тежка като никога досега. — Да, една наистина покъртителна случка.

Но защо не я разкажеш? — питаше се тя, когато забеляза, че мина доста време, а той не продължи. Всъщност и самата тя не знаеше дали й се слуша друга покъртителна история.

— Станало едно убийство — продължи той неочаквано, — и то не в засада, а наред пазара.

Докато говореше, Диана крадешком следеше движенията на устните му. Той разказваше как убийството станало посред бял ден, сред глъчката на пазара и братята на жертвата, които също били там, веднага тръгнали по петите на кръвния враг, тъй като в първите часове след убийство, когато другата страна още не е поискала беса, канонът позволява да се отмъсти начаса. Кръвният враг успял да се избави от преследвачите, но в това време целият род на убития се вдигнал на крак и започнали да го търсят под дърво и камък. Свечерявало се и отмъстителят, който бил от някакво друго село и не познавал този край, изплашен, че ще го

открит, почукал на първата порта, която се изпречила напреде му, и поискал беса. Стопанинът на къщата посрещнал госта според обичая и дал своята беса на непознатия.

— И можеш ли да си представиш в чий дом е бил посрещнат като гост? — попита Бесиан, почти докосвайки с уста шията ѝ.

Диана рязко извърна глава. Очите ѝ бяха широко разтворени и гледаха втрещено.

— В дома на онзи, когото току-що е убил.

— Ах! — възкликна Диана. — Така си и помислих. И после? Какво е станало след това?

Бесиан пое дълбоко дъх. Той ѝ разказа как отначало и двете страни не са знаели истината. Отмъстителят разбрал, че в дома, където е приет като гост, току-що се е случило нещастие, но и през ум не му минало, че виновник за това е самият той. От друга страна, стопанинът на къщата, независимо от мъката по изгубения син, посрещнал според обичая госта, след като разбрал, че е убил някого и го преследват, без да допусне, че е убил именно неговия син. И така те стояли край огнището, вечеряли, пили кафе. Трупът на убития бил в другата стая.

Диана понечи да каже нещо, но почувствува, че пак ще повтори думите „невероятно“ и „злокобно“; затова замълча.

— Но късно вечерта, уморени и капнали от преследването, вкъщи се върнали братята на убития — продължи Бесиан — и още с влизането си, като видели госта край огнището, познали кръвния враг на брат си.

Бесиан извърна глава към жена си, за да види какво впечатление са ѝ направили думите му.

— Не се плаши — каза той. — Нищо лошо не се е случило.

— Как?

— Да, нищо. В първия миг, разгневени, братята вдигнали оръжието, но била достатъчна само една дума на бащата и те начаса се укротили. Вярвам, че се досещаш каква е била тази дума.

Тя поклати тъжно глава.

— „Той е гост, не го докосвайте!“ — това били думите на стария.

— И после? — попита Диана. — Какво е станала след това?

— След това те стояли заедно с госта — кръвния им враг, толкова, колкото го изисква обичаят, и съвсем спокойно разговаряли. Постлали му да пренощува и на сутринта го изпратили жив и здрав чак до края на селото.

Диана бе сложила двата си пръста на челото между веждите, сякаш да пропъди някаква мисъл.

— Ето това е гостът.

Бесиан разказа всичко това между две паузи, така както човек поставя нещо на видно място с желанието то да се набие в очи. Той изчака Диана да каже както преди „това е ужасно“ или нещо подобно, но тя не продума, само продължаваше да държи пръстите си на челото, сякаш не можеха да намерят мисълта, която искаше да отстрани.

Отвън долиташе приглушено пръхтенето на конете и сегиз-тогиз подвикванията на кочияша. Наред с това Диана Ворпси чуваше и гласа на мъжа си, който отново бе станал спокоен и плавен.

— Изниква въпросът защо албанецът е създал всичко това? — продължи той.

Бесиан говореше с наклонена към рамото ѝ глава, като че искаше да чуе поне едно нейно мнение или предположение, макар да приказваше толкова бързо, че не ѝ даваше никаква възможност да се намеси. Той продължаваше да задава въпроси (но дали на себе си, на Диана или на някой друг, не можеше да се разбере), продължаваше да пита поради какви причини албанецът е създал закона за госта, поставяйки го над всички други човешки закони, дори и над кръвното отмъщение.

— Отговорът навярно трябва да се търси в демократичния характер на този закон — разсъждаваше гласно той. — Всеки обикновен човек един прекрасен ден или някоя нощ може да се издигне до най-голямата висота, наречена гост. Пътят към това временно изравняване с божествата винаги е открит за всеки. Не е ли така, Диана?

— Да — отвърна тя едва чуто, без да сваля ръка от челото си.

Бесиан така се размърда на седалката, сякаш заедно със стремежа да намери по-удобно място търсеше и подходящите думи, за да изрази мислите си.

— След като жезълът на госта може да се носи от всеки — продължи той — и след като този жезъл за албанеца стои по-високо от жезъла на който и да било владетел, защо да не приемем, че в изпълнения му с опасности и сиромашия живот може да съществува така нареченият гост, било то за двадесет и четири часа, било дори за четири часа, като вид отмора и забрава, като временно примирие, отлагане на злото за по-късно и защо не като едно бягство от ежедневието към един въображаем свят.

Той спря за миг и понеже тя почувствува, че трябва да каже нещо, сметна за по-лесно отново да облегне глава на рамото му, отколкото да отговори.

Познатият дъх на косите ѝ обърка за миг реда на мислите му. И както раззеленияването по-добре от каквото и да било дава представа за пролетта или снегът за зимата, така и тези кестеняви коси, натежали на рамото му, изпълниха цялото му същество с доволство. Мисълта, че бе един щастлив човек, бегло проблясна в съзнанието му сред кадифените стени на колата, чийто разкош и тайнственост придаваха известна умора на тази мисъл.

— Уморена ли си, Диана?

— Малко.

Той обгърна с ръка рамото ѝ, като леко я притисна към себе си, вдишвайки приятния мирис на тялото на жената, която току-що се бе омъжила за него и му бе толкова скъпа.

— Още малко и ще пристигнем.

Без да сваля ръка от рамото ѝ, той се наведе към прозорчето и погледна навън.

— Още час, най-много час и половина и ще пристигнем — повтори той.

Отвъд стъклото, потънала в дъждовния мартенски следобед, се виждаше някаква назъбена планина.

— Коя е тази област?

Той погледна навън, но нищо не и отговори, само повдигна рамене. Диана отново си припомни дните преди тръгването им (дни, които сега ѝ се струваха не от този месец март, а от някакъв друг, далечен като звездите), изпълнени с толкова разговори, смях, шегички, опасения и известна завист към „тяхната северна авантюра“, както бе нарекъл пътуването им Адриан Гума, когото срещнаха в пощата, като прашаха телеграма до приятеля, дето щеше да ги посрещне на север. Телеграма до жител на Рафш! — бе възкликнал той. Това е все едно да изпратиш телеграма до птиците или до гръмотевиците. Тогава и тримата се бяха разсмели в един глас, а между шегите Адриан Гума продължи да ги разпитва: „Наистина ли имате адрес? Моля да ме извините, но не мога да повярвам.“

— Още малко и ще пристигнем — каза отново Бесиан, като се наведе към прозорчето. Тя се учудваше откъде бе разбрал, че приближават, когато по пътя нямаше ни табели с надписи, нито крайпътни камъни с обозначени километри. А Бесиан в това време си мислеше, че не случайно бяха повели разговор за гостоприемството и госта точно когато ведно със спускането на здрача все повече приближаваха дома, в който щяха да нощуват.

— Още малко и тази вечер ние ще сложим на главите си короната на госта — каза ѝ той шепнешком, като докосна с ръка дясната ѝ страна. Тя извърна глава към него. Въпреки че дишането ѝ зачести, както в мигове на интимна близост, този път то завърши само с една въздишка.

— Какво ти става?

— Нищо — отвърна тя спокойно. — Малко ме е страх.

— Сериозно? — засмя се той. — Но от какво?

— Не зная.

Той поклати глава повече на себе си, сякаш смехът бе запалена кибритена клечка пред лицето му, която се мъчеше да угаси.

— Помни ми думата, Диана, макар да се намираме в царството на смъртта, бъди уверена, че никога друг път в живота си няма да бъдеш като тази вечер защитена не само от нещастие, а и от най-малката обида. Дори нито едно кралско семейство никога не е имало по-предана стража, готова да се жертвува за него и начаса, и в бъдеще, каквато ще имаме ние тази нощ. Това не ти ли вдъхва сигурност?

— Друго исках да кажа — отвърна Диана, като се размърда на седалката. — Моят страх е съвсем различен, дори и сама не зная как да го нарека. Ти преди малко спомена думите божества, съдба и злокоба. Всичко това е привлекателно, но същевременно и плаши. Аз не желая на никого да причинявам нещастие.

— О! — възкликна той зарадван. — Като всеки владетел, тебе короната едновременно те блазни и плаши. Но това е съвсем естествено, защото в края на краищата всяка корона носи със себе си и блясък, и огорчения.

— Стига, Бесиан — прекъсна го нежно тя. — Не се шегувай.

— Не се шегувам — отвърна той със същата безобидна веселост. — И аз изпитвам същото чувство. Гостът, бесата и кръвното отмъщение са нето като отделни действия от античната трагедия и да участвуващ в нея, ще рече, да си подготвен и за евентуална драма. Въпреки това ние няма от какво да се боим, Диана. На сутринта ще свалим от главите си короните и до следващата вечер ще си починем от тежестта им.

Той почувствува как пръстите ѝ гаят шията му и допря глава до косите ѝ. Как ли ще спим там, дали заедно, или поотделно — помисли тя, а него попита:

— Има ли още много път?

Бесиан откряна леко вратичката, за да запита кочияша, за когото почти бяха забравили. Заедно с отговора в колата нахлу и вълна студен въздух.

— Наближаваме — рече Бесиан.

— Б-р-р, колко е студено — отвърна тя.

Навън следобедът, който им се струваше безкраен, вече започваше да превалия. Пръхтенето на конете сега се чуваше по-силно и Диана си представи пяната, която излиза от устата им, докато теглят колата към непознатия дом, където те щяха да отседнат.

Още не беше се здрачило съвсем, когато колата спря и те слязоха. След продължителното трополене по каменистия път сега всичко наоколо им се струваше глухо като мъртвило. Кочияшът им посочи една от каменните къщи, които се издигаха отвъд пътя, но краката им бяха изтръпнали и те се чудеха как ще стигнат дотам.

Повъртяха се известно време край колата, качваха се, слизаха, като вземаха ту пътните си чанти, ту куфарите, докато накрая необикновеното шествие се запъти към къщата — двамата напред, хванати под ръка, следвани от кочияша, натоварен с кожените куфари.

Когато приближиха дома, Бесиан пусна жена си и с несигурни крачки взе да обикаля около каменната сграда. Високата тясна порта бе затворена, прозорците тъмнееха и на нея внезапно ѝ мина през ум: „Дали са получили телеграмата ни?“

В това време Бесиан бе приближил каменния дом и с вдигната глава се канеше да извика според обичая: „Приемаш ли гости, стопанино?“ При други обстоятелства Диана сигурно би се разсмяла на глас, ако видеше така мъжа си, в ролята на планинец-гост, но сега нещо я възпираше. Може би сянката на къщата (камъкът хвърля тежка сянка — казваха старите) я потискаше.

Бесиан Ворпси повторно вдигна глава и изведнъж тялото му ѝ се стори дребно и беззащитно край този студен хилядолетен каменен зид, под който той отново се готвеше да повика стопанина.

Отдавна бе минало полунощ, но Диана не можеше да заспи. Непрекъснато се въртеше под двата вълнени китеника и ту ѝ се струваше, че ѝ е топло, ту чувствуваше студ. Бяха ѝ постлали направо на дъсчения под в стаята при невестите и девойките на горния кат. Бесиан спеше в стаята за гости. Едва ли и него ще го хване сън — помисли си тя.

През дюшемето под тях се чуваше преживянето на добитък. Отначало Диана се ужаси от този шум, но една от невестите до нея ѝ прошепна да не се плаши, защото това бил волът Казил. От уроците по зоология тя си спомни, че кравите и воловете преживят така погълнатата през деня храна и се успокои. Но това не ѝ помогна да заспи.

В съзнанието ѝ се преплитаха всевъзможни откъслечни думи и фрази, чути отдавна или само преди няколко часа. По едно време ѝ се стори, че именно тези объркани мисли са причина за безсънието ѝ и се помъчи някак да ги подреди. Но това се оказа почти невъзможно. Едва успяваше да свърже едните, а в това време другите още повече се заплитаха. За известно време се помъчи да се съсредоточи върху сватбеното им пътешествие, така както го бе начертал Бесиан преди заминаването. Започна да пресмята дните, които щяха да прекарат в планините, различните домове, където ще отседнат, някъде при съвсем непознати хора, като например в крепостта Ороши, в която щяха да пристигнат утре и да бъдат посрещнати от загадъчния владетел на Северен Рафш. Диана се мъчеше да си представи как ще изглежда всичко това, но точно тогава мислите ѝ отново се объркваха. Тя притисна с ръце слепоочията си, сякаш да спре ускореното им пулсиране, което според нея бе свързано с изострянето на мислите ѝ, но след малко ѝ се стори, че това притискане още повече ги обърква. Свали ръце и даде воля на мислите си. Но това се оказа непоносимо. Все пак трябва да мисля нещо последователно — си каза тя. Започна да си припомня онова, което преди няколко часа бяха разговаряли в стаята за гости. Ще преповторя всичко — помисли си, — както преживя волът долу под нас в обора. На Бесиан сигурно ще му хареса това сравнение. Той се държа твърде сърдечно с хората горе в стаята за гости. Обясни ѝ някои неща, като предварително поиска съгласието на стопанина, защото в стаята на гостите или стаята на мъжете, както още я наричаха, не се разрешаваше шушука не или шепнене на ухо. В тази стая — обясни ѝ Бесиан — се говорят само „мъжки приказки“, не се разрешава да се дрънкат врели-некипели, разни клюки или казано-речено, както и недомлъвки. Всеки разговор завършва с думите „добре го каза“ или „златна ти уста“. Ето, запомни това, което се говори — обърнал се бе към нея Бесиан. И тя внимателно следеше разговора, като се убеждаваше, че наистина бе така, както ѝ бе разказал. След като домът на албанеца е една в истинския смисъл на думата крепост — обясняваше той — и след като вътрешното устройство на семейството според канона напомня структурата на малка държава, естествено е и разговорът на албанеца да бъде в етатизиран стил. След това по време на вечерята Бесиан отново се спря на любимата си тема за госта и гостоприемството, като ѝ обясни, че понятието „гост“ като всяко рядко явление, наред със своите привилегии, има и своите абсурдни страни. Тази вечер ние тук сме всесилни като божествата — ѝ бе казал той, — можем да направим каквото пожелаем, дори можем и да убием някого и за всяко наше безумие вината се поема от стопанина на дома, защото той ни е дал хляб (само да не оскверниш хляба — казва канонът), но въпреки това и за нас като божества има граници. И знаеш ли какви са те? На нас, които можем да извършим всичко, дори и убийство, не ни се разрешават две неща: първо, да оберем със залък чинията, в която сме яли, и второ, да пипаме огнището. Диана едва се сдържа да не се изсмее. Но това е смешно — бе отвърнала, — дори повече от смешно. Може да е така — бе казал мъжът и, — но въпреки това е истина. Ако аз тази вечер направя едно от тези две неща, стопанинът на къщата веднага ще стане, ще се приближи до прозореца и със страхотен вик ще извести селото, че трапезата му е осквернена от госта. От този миг гостът се

превръща в смъртен враг. Но защо — попита Диана, — защо е така? Бесиан повдигаше рамене. Не зная, просто не зная как да ти го обясня. Може би това произтича от диалектиката на нещата, затова и у тези величествени божества са добавени и: някои недостатъци, не с цел да бъдат принизени, а навярно за да ги направят по-реални. Така говореше Бесиан, а тя поглеждаше крадешком наоколо и на няколко пъти понечи да му каже: „След като хората се отъждествяват с величествените божества, не може ли да има поне малко повече чистота? В края на краищата първото условие една жена да се сравни с горска самодива е да има къде да се окъпе, не е ли така?“ Но Диана не каза нищо от онова, което си мислеше, не защото се страхуваше, а от съжаление към него — да не спре полета на въображението му. Всъщност рядко се случваше да ѝ мине нещо през ум и тя да не го сподели с мъжа си. Диана споделяше всичко, което мислеше, и той го знаеше, затова и никога не се обиждаше, ако тя, без да иска, с нещо го засегнеше, тъй като това бе данъкът, който плащаше за нейната искреност.

Диана може би за стотен път се обърна на другата: страна. Впрочем този хаос на мислите в главата ѝ не започна, когато си легна, а още там горе, в гостната стая. Макар да се стараеше да следи всичко, което се говореше, още тогава мислите ѝ започнаха да се пренасят от едно на друго. Сега, когато ги преживяше (и тя за втори път се засмя на себе си), ту чувствуваше боязливото приближаване на съня, ту отлитането му, било от някое изскърцване на пода, било от полазването на нещо по тялото ѝ. Веднъж несъзнателно простена: „Защо ме доведе тук?“ — и сама се зачуди на гласа си, тъй като все още бе будна, макар да не разбра съвсем ясно думите. В просъница тя видя как пред нея се простират пустите чукари, откъдето минаха сутринта, само че покрити с чинии, които в никакъв случай не трябваше да обират със залък, а тя правеше точно; обратното, протягаше към тях ръка със залък хляб и; всичко наоколо започваше застрашително да се тресе.

Но това е мъчение — помисли тя и отвори очи. На тъмната стена отсреща различни бледо осветено, квадратче. Като омагьосана дълго не можа да свали, очи от светлото късче. Къде е било досега, че не съм го забелязала? Навън, изглежда, вече се разсъмваше. Диана не бе в състояние да откъсне поглед от тясното прозорче. Сред мъчителния мрак на стаята този още плах къс зора беше като повик на избавлението. Диана чувствуваше как под неговото успокояващо въздействие бързо се освобождаваше от своята потиснатост. Върху това квадратче със сивкава светлина са се появявали много утрини, иначе нямаше как то да е толкова трезво, спокойно и така безразлично към ужасните кошмари на нощта. С негова помощ Диана бързо заспа.

Колата отново тръгна по планинския път. Денят бе сив и глухият хоризонт се губеше в алпийските висини. Изпращачите току-що си бяха тръгнали обратно и те, свалили короната на госта, с уморени от изминалата нощ лица, отново седяха на кадифените седалки.

— Как спа? — попита я той. — Изобщо можа ли да заспиш?

— Едва някъде на разсъмване.

— А аз не можах да мигна.

— Така и предполагах.

Бесиан взе ръката ѝ и я задържа в своята. Беше първата им нощ след сватбата, когато спаха поотделно. Известно време той гледа крадешком профила ѝ. Диана му се стори бледа. Испита желание да я прегърне, но кой знае защо, се въздържа.

После се загледа през прозорчето и без да извърща глава, от време на време с крайчеца на окото си наблюдаваше профила на жена си. Имаше нещо повече от обикновена бледина, лицето ѝ му се стори студено, Ръката ѝ отпуснато лежеше в неговата. Какво ѝ става? — питаше се той, но нищо не ѝ каза. Някаква едва доловима тревога се надигаше у него и изпълваше цялото му същество.

Може би е силно казано студенина. По-скоро някакво отдръпване или първата фаза на известно отчуждаване, ако можеше в случая да се употреби подобна дума.

Колата ритмично се поклащаше, а Бесиан продължаваше да разсъждава кое от двете неща можеше да бъде. Сигурно не е нито едното, нито другото — си каза накрая той. Навярно е нещо много по-просто. Запазване на известно разстояние или своего рода сдържаност, ако може така да се нарече, която всеки носи у себе си и която в края на краищата представлява една от тайните на личната привлекателност. У Диана тази сутрин просто имаше известна доза сдържаност и това му правеше впечатление, тъй като бе свикнал винаги да я разбира и да я чувствава близка.

Сивата светлина на деня оскъдно проникваше в колата и като че ли не стигаше това, та кадифената облицовка поглъщаше част от нея и вътре ставаше все по-мрачно. Бесиан Ворпси си мислеше, че претърпява първата фаза на поражението, когато все още не може да се разбере дали то е тежко, или не. С тънкия си усет той долавяше, че е в състояние да открие загубата там, където други още виждаха победата.

Бесиан се засмя на себе си и от това разбра, че съвсем не бе отчаян. В края на краищата сигурно и той понякога ѝ се струва малко далечен и нямаше нищо лошо, ако и тя на свой ред запази известно разстояние. Дори в такива моменти я чувствуваше още по-желана.

Той се улови, че дълбоко въздъхна. Ще дойдат и други дни в живота им, когато ту единият, ту другият ще става временно така загадъчен, но Бесиан беше сигурен, че пак ще успява да възвръща предишните си позиции.

О, господи, какви позиции съм загубил, че трябва отново да ги спечелвам? — засмя се той на мислите си. Смехът му, тъй като не се появи на лицето, се разля сподавен в него. И сякаш за да се убеди в безсмислените си предположения, за четвърти път погледна крадешком жена си с надеждата да открие доказателства, опровергаващи онова, което мислеше. Но красивото лице на Диана не изразяваше нищо такова.

Вече няколко часа пътуваха, когато колата изведнъж спря наред пътя. Още преди да попитат какво се е случило, видяха кочияша да слиза и да приближава прозорчето откъм Бесиан. Той отвори вратичката и им каза, че има едно място, където могат да обядват.

Едва сега забелязаха, че са спрели пред някаква къща със стръмен покрив, навярно хан.

— До крепостта Ороши имаме още четири-пет часа път — обясни кочияшът на Бесиан — и не вярвам да намерим друго място, където бихме могли да хапнем Освен това и конете трябва малко да си починат.

Без да възрази, Бесиан пръв скочи от колата, ката, подаде ръка на жена си, за да ѝ помогне да слезе. С едно леко движение Диана се озова на земята. Хванала под ръка мъжа си,

тя гледаше към хана. Трима-четирима души вече бяха успели да излязат навън и с любопитство наблюдаваха новодошлите. Последният, който излезе от хана, ги приближи, като се олюляваше на кривите си крака.

— Заповядайте, господа — покани ги той.

Разбраха, че това бе ханджията и кочияшът го попита могат ли да обядват в хана и дали има храна за конете.

— Разбира се, разбира се. Влезте, моля ви — отвърна стопанинът, като посочи с ръка към вратата, докато погледът му беше отправен към стената, където нямаше ни врата, нито каквото и да било друго място за влизане. — Заповядайте, господа. Добре дошли!

Диана го гледаше в почуда, а Бесиан ѝ прошепна, че е кривоглед.

Докато вървяха към вратата, ханджията минаваше ту от едната, ту от другата им страна. В движенията на разкривените му крайници наред с оживлението, че посреща такива гости, се долавяше и известно безпокойство.

— Имам една отделна стая — обясни той — и въпреки че масата в нея днес е заета, ще сложа още една за вас. От три дни при мене е отседнал Али Бинаку с помощниците си — добави с известна гордост той. — Лично Али Бинаку. Не го ли познавате?

Бесиан повдигна рамене.

— Вие от Шкодра ли идвате? А може би от Тирана? Ами, разбира се, с такава кола. Ще останете ли да нощувате?

— Не, ние пътуваме за крепостта Ороши.

— А, да, разбирам. Близко две години не съм виждал такава кола насам. Да не сте роднини на принца?

— Не, негови гости сме.

Когато прекосяваха общото помещение, за да влязат в стаята, Диана почувствува погледите на отседналите в хана, някои от които обядваха на дългата мръсна маса от дъбово дърво, а други се бяха свили по ъглите, седнали върху черните си шаячни торби. Неколцина, дето седяха направо на пода, се размърдаха, за да сторят път на малката група.

— От няколко дни има малко бъркотия в хана поради уточняване на някакви межди тук наблизо.

— Уточняване на межди ли? — попита Бесиан.

— Да, господине — отвърна ханджията, като бутна с кривата си ръка една врата. — Затова е дошъл и Али Бинаку с помощниците си.

Последните думи ханджията изрече едва чуто, точно когато новопристигналите от Тирана прекрачваха прага на стаята.

— Ето ги — прошепна той, като кимна с глава към един от празните ъгли на стаята. Но съпрузите вече знаеха, че той е кривоглед и погледнаха точно в противоположната посока, където на една също дъбова, но по-малка и по-чиста маса се хранеха трима души.

— Сега ще донесе и за вас една маса — каза ханджията и мигновено изчезна.

Двамата мъже погледнаха към новодошлите, докато третият продължаваше да се храни, без да повдига очи. Отвън се зачу шум от влачене на нещо по пода, прекъсван от откъслечно трополене, което все по-ясно се чуваше в стаята, и накрая на вратата се показаха първо двата крака на масата, след това част от тялото на ханджията и после масата заедно с пъшканията и ругатните на недъгавия стопанин.

Най-подир той постави масата и отново излезе, за да донесе и столовете.

— Сядайте, господа — покани ги той, като нареди и дървените столове около масата. — Седнете, госпожа. Какво ще желаете за обед?

Бесиан го попита какво има, а Диана се обади, че иска само две пържени яйца и малко сирене. При всяка тяхна дума ханджията отговаряше „както обичате“ и за известно време се повъртя притеснен из стаичката, явно с желание да обслужи новите посетители, но без да забравя и предишните. Докато се мотаеше между двете групи видни гости, личеше как цялото му същество се напруга в желанието си да разбере коя от тях е по-важна. От тези усилия, насочвайки се ту към едните, ту към другите гости, тялото му сякаш още повече се разкривяваше.

— Кой знае за какви знатни особи ни мисли — каза Диана.

Бесиан, без да повдига глава, поглеждаше крадешком към тримата мъже, които обядваха. Докато се навеждаше да изтрие с кърпа масата им, ханджията, разбира се, побърза да ги осведоми за току-що пристигналите от Тирана. Единият от тях, най-ниският, се правеше, че не го чува или наистина не го слушаше. Другият гледаше разсеяно със светлите си безизразни очи, които така подхождаха на отпуснатото му безгрижно лице. Третият, облечен с карирано сако, не откъсваше очи от Диана. Личеше, че бе пийнал.

— Къде ще стане това уточняване на межди? — попита Бесиан ханджията, когато донесе пържените яйца за Диана.

— В местността Вълча пътека, господине — отвърна той. — На около половин час път оттук. Ако искате да отидете, с колата е много по-близо.

— Да отидем ли, Диана? — обърна се към нея Бесиан. — За нас ще е нещо необикновено.

— Както искаш — отвърна тя.

— Да няма някоя стара вражда за тези межди? — продължи да разпитва Бесиан ханджията. — Имала ли е убийства?

Ханджията подсвирна с уста.

— Как да не е имало, господине. Това е една ивица земя, която само смърт познава. На всяка педя има могила още от незапомнени времена.

— Трябва на всяка цена да отидем — рече Бесиан.

— Както искаш — повтори съпругата му.

— Три пъти досега е идвал Али Бинаку, но нито враждата, нито проливането на кръв спряха — продължи ханджията.

В това време ниският мъж от съседната маса стана. По начина, по който веднага след него се вдигнаха и останалите двама, Бесиан разбра, че това ще да е Али Бинаку.

Той поздрави с леко кимване на глава, без да поглежда някого от тяхната маса, и излезе. Другите двама го последваха. Онзи с карираното сако вървеше последен и на излизане още веднъж обгърна с поглед Диана със зачервените си от алкохола очи.

— Какъв отвратителен тип — каза Диана.

Бесиан махна с ръка.

— Може би не трябва да го виним — рече той. — Кой знае от колко време обикаля планините, без да види жена, без развлечения. Ако се съди по облеклото му, е градски човек.

— Въпреки всичко може да не гледа с такива похотливи очи — отвърна Диана, като отмести чинията, в която едното яйце стоеше недокоснато.

Бесиан повика ханджията, за да плати.

— Ако господинът и госпожата желаят да отидат до Вълча пътека, току-що тръгна затам Али Бинаку с помощниците си. Те са на коне. Можете да ги последвате е колата. Иначе ще трябва някой да ви придружи...

— Не, ще тръгнем след тях — отвърна Бесиан.

Кочияшът още пиеше кафето си в общата стая, когато те излязоха. Той веднага стана и ги последва. Бесиан погледна часовника си.

— Имаме поне два часа на разположение и можем да видим едно определяне на межда.

Кочияшът колебливо поклати глава.

— Не зная какво да ви кажа, господине. Доста е пътят до Ороши. Но ако желаете...

— Смятам, че до довечера ще стигнем в крепостта. Още е следобед и има доста време. Това е един рядък случай, който не си струва да се изпусне — обърна се той към Диана.

Тя бе вдигнала кожената яка на палтото си и чакаше да решат.

След десетина минути колата настигна малката група на Али Бинаку. Те отбиха конете встрани, за да им направят път, но се наложи да спрат, докато кочияшът им обясни, че колата ще ги последва, тъй като не знаят пътя за Вълча пътека. Диана се бе свила в дъното на седалката, за да не могат натрапчивите очи на мъжа с карираното сако, който минаваше ту отдясно, ту отляво на колата, да я открият.

Вълча пътека се оказа по-далеч, отколкото рече ханджията. Още отдалеч те забелязаха откритото плато, по което хората, дето сновяха нагоре-надолу, изглеждаха като тъмни петънца.

Докато приближаваха мястото, Бесиан Ворпси се мъчеше да си припомни какво пишеше в канона за синорите. Диана спокойно го слушаше. „Кости от гроб и граничен камък на синор никога не се местят“ — се казваше в него. „Преместили някой междата и това стане причина за убийство, тогава виновникът публично се прогонва от селото.“

— Да не би да отиваме да видим някое убийство? — попита Диана с нажален глас.

Бесиан се усмихна.

— Не се плаши. Навярно днес става дума за някакво разрешение по мирен начин, след като са повикали и този Али Бинаку, както го нарекоха.

— Изглеждаше много сериозен човек — обади се Диана, — докато единият от помощниците му, онзи със сако на палячо, е просто отвратителен.

— Какво толкова му обръщаш внимание — отвърна Бесиан, като гледаше напред, сякаш нямаше търпеше да стигнат мястото.

— Поставянето на граничните камъни е един изключително тържествен момент — каза той с поглед, вперен в далечината. — Не зная дали днес ще имаме щастието да присъствуваме на подобно нещо. Я виж една могила.

— Къде е?

— Ей там зад онзи храст вдясно...

— Да, да — отвърна Диана.

— Ето и още една.

— Видях я. И още една малко по-нататък.

— Сигурно това са могилите, за които ни говори ханджията — каза Бесиан. — Те служат като естествени гранични камъни между нивите и между собствениците им.

— Погледни още една — обади се Диана.

— Така се казва в канона — продължи Бесиан. — Когато стане убийство по време на разпрavia за межда, границата остава там, където е могилата.

Диана продължаваше да гледа през прозорчето.

— Могила, станала граница между две ниви, докато свят светува, никой не може да я помръдне — продължи Бесиан, — защото, както се казва в канона: „Тук се проля кръв, тук му остана главата.“

— Колко поводи да умре човек — отвърна Диана. Тя произнесе тези думи толкова близо до стъклото, че то се замъгли от дъха ѝ, сякаш искаше да сложи преграда между нея и гледката навън.

Тримата ездаци пред тях слязоха от конете. Няколко крачки по-назад спря и колата. Още със слизането си те почувствуваха, че привлякоха вниманието на всички. Наоколо имаше мъже, жени и деца.

— Я виж, има й деца — обърна се Бесиан към Диана. — Определянето на междите е единственото значително събитие в живота на планинеца, на което присъствуват и децата, за да се запомнят добре границите от всички.

Те продължаваха да разговарят помежду си, защото им се струваше, че по този начин по-естествено отстояват любопитните погледи на планинците. Диана крадешком наблюдаваше младите жени, черните им джубета, които плавно се поклащаха при всяко тяхно движение. Косите на всички бяха боядисани в гарвановочерно и подстригани по един и същи начин — с бретон на челото и спускащи се от двете страни до под ушите прави коси, които напомняха завесата на театрална сцена. Те гледаха отдалеч току-що пристигналата двойка, като се мъчеха да прикрият любопитството си.

— Студено ли ти е? — попита Бесиан.

— Малко.

Всъщност мястото бе студено и синевата на околните алпийски планини като че ли придаваше още по-голяма студенина и сивота на платото.

— Добре, че не вали дъжд — каза Бесиан.

— Дъжд ли? — изненада се тя. За миг дъждът ѝ се стори някак жалък и несъвместим с този зимен алпийски разкош.

Али Бинаку и помощниците му нещо разговаряха с група мъже наскреде платото.

— Да отидем там — предложи Бесиан. — Все нещо ще разберем.

Те бавно си пробиваха път сред скупчените хора, като дочуваха част от шушуканията им, но било поради това, че говореха твърде тихо, било от планинския им диалект почти нищо не можаха да разберат. Доловиха само думите „принцеса“ и „сестрата на краля“, при което на Диана за пръв път от сутринта ѝ идеше да се разсмее на глас.

— Чу ли? — обърна се тя към Бесиан. — Мислят, че съм принцеса.

Зарадван от внезапната ѝ веселост, той ѝ стисна ръката.

— Мина ли ти поне малко умората?

— Да — отвърна тя. — Тук наистина е красиво.

Неусетно те приближиха групата на Али Бинаку. Запознаването им стана от само себе си сред струпалите се хора, сякаш нещо ги тласкаше един към друг. Бесиан се представи и каза откъде идва, същото направи и Али Бинаку — за всеобщо учудване на планинците, които смятаха, че той е известен по цялото земно кълбо... Докато двамата мъже разговаряха, кръгът наоколо ставаше все по-голям, като хората не откъсваха очи от тях, особено от Диана.

— Ханджията ни каза, че на това плато често са ставали разпри за межди — рече Бесиан.

— Да — отвърна Али Бинаку. Той говореше тихо, с монотонен глас, без какъвто и да било признак на въодушевление, нещо, навярно придобито от самата му работа като тълкувател на канона. — Вярвам, че сте видели могилите от двете страни на пътя.

Бесиан и Диана потвърдиха с глава.

— Толкова много убийства и въпросът пак не е разрешен — обади се Диана.

Али Бинаку я погледна спокойно. Слез любопитните погледи на тълпата, която ги заобикаляше, и особено след пламенните погледи на онзи с карираното сако, който се представи за геометър, очите на Али Бинаку се сториха на Диана като на класическа статуя.

— Разпрата не е за тази межда, която е установена с пролята кръв — обясни той. — Границата между тези земи завинаги е поставена върху лицето на земята. Онази, другата част, предизвиква разприте — и той посочи с ръка към края на платото.

— Онази, неокървавената част ли? — попита Диана.

— Именно тя, госпожо. От дълги години не стихва разпрата между двете села за това пасбище.

— Толкова ли е необходима смъртта, за да бъде границата постоянна? — прекъсна го Диана и сама се изненада от намесата си и особено от тона, в който не бе трудно да се отгатне известен протест, смесен с ирония.

Али Бинаку студено се усмихна.

— Ние именно затова сме тук, госпожо, за да не допуснем ново проливане на кръв.

Бесиан погледна въпросително жена си, сякаш искаше да й каже: „Какво ти става?“ Стори му се, че в очите ѝ прочете непозната досега нему ненавист. Той побърза да заличи следите на тази малка неприятност и попита Али Бинаку за нещо, без да се съсредоточава да чуе отговора му.

Всички наоколо следяха с очи малката група, която разговаряше. Само неколцина старци стояха встрани, насядали на някакви големи камъни, съвсем равнодушни към всичко.

Али Бинаку продължаваше да говори бавно и само след минута Бесиан разбра, че го бе попитал за нещо, за което може би беше по-добре да не разпитва — за убийствата, предизвикани от разпри за межди.

— Ако се случи убитият да не бъде повален на място от пушка, а започне да се влачи кога прав, кога пълзешком към чуждата земя, там, където раненият падне и издъхне, се издига грамада и тя става граница во веки веков, макар и в чужда земя.

Не само във вида му, но и по начина, по който се изразяваше, имаше нещо студено и различно от обикновения говор.

— А ако двама души едновременно стрелят един срещу друг — попита Бесиан.

Али Бинаку повдигна очи. На Диана ѝ се стори, че рядко бе срещала толкова нисък човек, чийто авторитет да не е засегнат ни най-малко от ръста му.

— Ако двама души стрелят едновременно на разстояние един от друг, междите остават там, където е паднал всеки от тях, а разстоянието помежду им се нарича „ничия земя“.

— Ничия земя — прошепна Диана. — Също като онази ивица на границите между държавите.

— Ето за това разговаряхме снощи — обърна се към нея Бесиан. — Не само в стила на говора, но и във всичките му мисли и постъпки, у жителя на Рафш има нещо държавническо.

— А когато още не е имало пушки? — попита Бесиан. — Канонът е по-стар от огнестрелното оръжие, не е ли така?

— Много по-стар, разбира се.

— Тогава се е използвал камъкът.

— Да — отвърна Али Бинаку. — Когато още не е имало пушки, се е използвал камъкът. При случай на разпра между две семейства, две села или два байрака спорешите страни са определяли хората, които ще носят камъка. Който отнасял на рамо камъка по-далеч, той е печелел.

— А днес какво ще правите? — попита Бесиан.

— Днес ще стане утвърждаването на границата на пасбището.

Али Бинаку обиколи с поглед пръснатата тълпа и накрая се спря на групата старци.

— Повикани са най-старите хора от байрака, за да докажат някогашната граница на пасбището.

Бесиан и Диана погледнаха нататък към старците, които продължаваха да стоят на големите камъни като актьори, очакващи да ги повикат на сцената. Бяха толкова възрастни, че сигурно от време на време забравяха за какво са дошли.

— Скоро ли ще започнете? — запитва Бесиан.

Али Бинаку извади часовника, прикрепен с ланец за малкия джоб на жилетката му.

— Да — отвърна той. — Надявам се, че съвсем скоро ще започнем.

— Да останем ли? — обърна се Бесиан към Диана съвсем тихо.

— Както искаш.

Планинците, особено жените и децата, следяха с очи всяко тяхно движение, но те вече никак свикнаха с това. Диана гледаше да избягва само пианските очи на геометъра. Двамата помощници, единият от които се представи за лекар, вървяха по петите на Али Бинаку, въпреки че той не се обърна нито веднъж за нищо към тях, като че ли изобщо не му трябваша.

От раздвижването на хората стана ясно, че наближава тържественият час. След като се разделиха, Али Бинаку, следван от помощниците си, приближи едната, после другата група хора. Едва след раздвижването на планинците Диана и Бесиан забелязаха камъните, определящи старата граница, които минаваха през цялото плато.

Изведнъж над мястото се почувствува някакво трепетно очакване. Диана хвана под ръка Бесиан и цялата се облегна на него.

— Ами ако се случи нещо? — прошепна тя.

— Какво?

— Не виждаш ли, че всички планинци са с пушки? Той я изгледа продължително и му мина през ум да й каже: „Ти видя двамина с изпокъсани чадъри и си помисли, че можеш да се подиграваш с Рафш, а сега се изплаши“? Но се сети, че тя не спомена нищо за хората с чадърите, а само той си го бе помислил и затова замълча.

— Убийство ли? Не вярвам.

Всъщност всички планинци бяха въоръжени и над платото тегнеше тревожна напрегнатост. Тук-таме по ръкавите на някои се виждаше черната лента. Диана се притисна още по-силно до мъжа си.

— Скоро ще започне — каза той, без да откъсва очи от възрастните старци, които вече бяха на крак.

Изведнъж Диана почувствува необяснима празнота в душата си. Докато се оглеждаше наоколо, погледът ѝ несъзнателно се задържа на колата. Спряла в края на платото, черна, с извивките, на вратите в стил рококо и облицованото с кадифе купе като концертните ложи, тя стоеше встрани съвсем чужда сред сивия алпийски фон. Идеше ѝ да разтърси ръката на Бесиан и да му каже: „Виж колата“, но в същия миг той ѝ прошепна:

— Започват.

От групата на старците се отдели един, явно се подготвяше за нещо.

— Да приближим — каза Бесиан и дръпна жена си за ръката. — Изглежда двете спорещи страни са избрали този старец да определи границата.

Старецът направи няколко крачки и спря до един камък с току-що изровен до него чим. Над платото настъпи мълчание или поне на тях така им се стори, защото всъщност людската глъчка беше много по-слаба в сравнение с непрекъснатото свистене на планинския вятър, така че мълчанието нямаше как да надвие, но въпреки това се почувствува.

Старецът се наведе, хвана с две ръце камъка и го сложи на рамо. Някакъв друг постави на същото му рамо и чима. Сухото, със сивкави петна лице на стареца сякаш се вкамени. Тогава сред всеобщото мълчание звучен глас с метален ек, без да се разбере от коя страна идеше, извика:

— Върви, но ако не отсъдиш справедливо, иска този товар тежи на съвестта ти, докато си жив!

Очите на стареца останаха за няколко мига неподвижни. Човек трудно би повярвал, че нозете му ще пристъпят дори и крачка, без да се сгромоляса, но старецът продължи напред.

— Да приближим още малко — прошепна Бесиан.

Сега двамата бяха почти сред тълпата, която вървеше подир стареца.

— Кой извика така преди малко? — попита шепнешком Диана.

— Старецът — отвърна със същия глас Бесиан. — С камък и къс земя на рамо той се заклева, както се казва, в канона.

Гласът на стареца бе дълбок, сякаш идеше от дъното на пещера:

— В името на този камък и този къс земя, които съм нарамил, и в името на онова, което съм чул от деди и прадеди, тук е била някогашната граница на пасбището, тук я поставям и аз. Ако лъжа, този камък и тази пръст да ми тежат на душата до края на живота.

Старецът, следван от тълпата, тръгна бавно през платото. Чуха се още веднъж последните му думи: „Ако лъжа, този камък и тази пръст да ми тежат на душата на този и на онзи свят“ — и той пусна товара на земята.

Неколцина планинци, които вървяха непосредствено след него, веднага направиха по копка на мястото, отбелязано от стареца.

— Ето сега изваждат старите камъни и ги поставят по новата граница — обясни Бесиан на жена си.

Тук-таме се чуваха удари на чук. Някой извика: „Доведете децата! Доведете децата да видят!“

Диана гледаше разсеяно забиването на камъните. Изведнъж сред черните джубета забеляза карианото сако и се хвана за ръкава на мъжа си, сякаш търсеше помощ. Бесиан я погледна въпросително, но тя не успя да каже нищо, тъй като геометърът се озова пред тях. Усмивката правеше погледа му още по-мътен.

— Каква комедия — заговори той, като посочи с глава планинците. — Каква трагикомедия! Разбрах, че сте писател. Моля ви опишете тази идиотщина.

Бесиан само го изгледа с неприязън, но нищо не му отговори.

— Простете, че се намесих така нетактично. Моля да ме извините специално вие, госпожо.

Той направи лек, малко театрален поклон пред Диана и тя усети миризмата на алкохол.

— Какво искате? — попита тя студено, без да скрива отвращението си.

Онзи на няколко пъти понечи да заговори, но държането на Диана, изглежда, го смути. След това извърна глава към планинците и за известно време остана така с неподвижно лице, по което все още се долавяше противната му усмивка.

— Иде ти да завиеш на умряло — измърмори той след малко. — Никога и никъде по земното кълбо не е нанасяна по-голяма обида на геометрията.

— Какво?

— И как да говоря иначе? Ето, аз съм геометър. Учил съм именно за тази работа, разбирате ли ме? Да измервам земите. И/въпреки това години наред скитам из Рафш, без да упражнявам професията си, защото планинците не искат и да знаят за геометъра. Вие сами видяхте как определят границите. С камък на рамо, с проклетия и с не знам още какво. А моите уреди вече години наред стоят в пътната ми чанта. Захвърлил съм ги в един ъгъл на хана. Някой

ден така и ще ги задигнат, ако не са го сторили досега. Но аз няма да оставя работата да стигне дотам. Ще ги продам ѝ ще им изпия парите, преди да са ги откраднали. Ама че тежки дни. Тръгвам, господине, моят шеф Али Бинаку ми прави знак с ръка. Прощавайте, господин писателю, ако нещо съм сгрешил, извинете ме и вие, красива госпожо. Сбогом.

— Странен човек — каза Бесиан, когато онзи се отдалечи.

— Какво ще правим сега? — попита Диана.

Те затърсиха с очи кочияша сред оредялата тълпа, който, щом ги видя, веднага приближи.

— Ще тръгваме ли?

Бесиан кимна с глава.

Те се запътиха към колата точно когато старецът докосваше с ръка току-що поставените на новото място камъни, като произнасяше проклятие към онези, които биха дръзнали да ги преместят.

Докато се качваха в колата, Диана почувствува, че вниманието на планинците, което временно бе съсредоточено в определяне на новата граница, отново се насочи към тях. Тя влезе в колата, а Бесиан махна отдалеч още веднъж с ръка към Али Бинаку и помощниците му.

Диана се чувствуваше малко уморена и пътя до хана изминаха почти без да разговарят.

— Да прием ли по едно кафе, преди да тръгнем? — попита я Бесиан.

— Нямам нищо против.

Докато правеше кафето, ханджията им разказа за отделни спорни случаи, прекрасно разрешени от Али Бинаку, които се предаваха от уста на уста из планините. Веднага се долови, че той твърде много се гордее с отседналите в хана му гости.

— Когато идва в този край, Али Бинаку винаги отсяда при мене — рече ханджията.

— А къде живее постоянно? — запита го Бесиан, колкото да каже нещо.

— Никъде. Али Бинаку е навсякъде, затова няма дом. Той е винаги на път, защото все някъде има разпавии и дразги и хората имат нужда, от справедлив съдия.

Той продължи да разказва за Али Бинаку и за раздорите от векове, наред между, хората и когато им поднесе кафето, и след това, като прибираше чашите и парите, чак докато ги изпрати до колата.

Когато се качваха, Бесиан усети, че Диана му стисна ръката.

— Виж, Бесиан — прошепна тя.

На няколко крачки от тях един твърде блед млад планинец ги гледаше като втрещен. На ръкава му ясно се виждаше пришитата черна лента.

— Ето един обречен — каза Бесиан и се обърна към ханджията. — Познаваш ли го?

Ханджията извърна кривогледите си очи към планинеца. Личеше, че пътникът се канеше да влезе в хана и бе спрял, колкото да види тези редки гостих колата.

— Не го познавам — отвърна ханджията. — Преди три дни мина оттук на път за Ороши, където отиваше да плати кръвния си данък. — Ей, момко — извика той на непознатия, — как се казваш?

Извикването на ханджията, изглежда, дойде неочаквано за планинеца и той извърна очи към него. В това време Диана се качи в колата, а Бесиан остана за миг на стъпалото, за да види дали непознатият ще отговори. На синкавото стъкло на прозорчето се открии лицето на Диана.

— Гьорг — отвърна непознатият с несигурен глас и малко разчленено, като човек, който дълго време не е проговарял.

Бесиан влезе в колата и се отпусна на седалката до жена си.

— Убил е човек преди няколко дни. Сега се връщал от Ороши.

— Чух — отвърна — тя тихо, без да откъсва очи от стъклото.

От мястото, където стоеше като вцепенен, планинецът гледаше смаяно младата жена.

— Колко е блед — обади се Диана.

— Името му е Гьорг — отвърна Бесиан, докато се наместваше на седалката. Диана не откъсваше очи от прозорчето. Отвън се чуваше гласът на ханджията.

— Знаеш ли пътя? — питаше той кочияша. — Внимавай при Сватовските гробове, там всички се объркват, вместо да тръгнат надясно, хващат наляво.

Колата потегли. Очите на непознатия, които изглеждаха още по-черни на бледото му лице, продължаваха втренчено да следят малкото квадратче, върху което се открояваше Диана. Тя също, въпреки че не искаше да гледа нататък, нямаше сили да откъсне поглед от този, появил се така ненадейно край пътя, планинец. Докато колата се отдалечаваше, тя на няколко пъти изтри запотеното от дъха си стъкло, но то отново се замъгляваше; сякаш бързаше да спусне завеса между нея и пътища.

— Ти беше прав — обади се тя, като се облегна уморено назад, когато колата вече доста се бе отдалечила и навън не се виждаше жива душа.

Бесиан я погледна за миг учудено. Той понечи да я попита за какво смята, че е бил прав, но нещо го възпря. Всъщност по време на пътуването им през цялата тази сутрин той имаше впечатление, че за някои неща тя не бе съгласна с него. И след като сега сама потвърждаваше обратното, сметна за излишно, да не рече опасно, да иска тя да се доизкаже. Главното бе да не остане разочарована от това пътуване. А ето че тя току-що се съгласяваше за нещо с него. Бесиан се оживи. Макар и смътно, той се досещаше в какво смята, че е бил прав.

— Забеляза ли колко блед беше онзи планинец, който преди няколко дни е извършил кръвно отмъщение — попита Бесиан и несъзнателно спря поглед на венчалния ѝ пръстен. — Когато току-що срещнахме?

— Наистина беше ужасно блед — потвърди Диана.

— Кой знае какво раздвоение и какви колебания е изпитвал, когато е тръгнал да убие човек? Нерешителността на Хамлет е нищо в сравнение с раздвоението на този Хамлет от нашите планини.

Тя го погледна с топлота.

— Може да ти се стори прекалено силно, че сравнявам датския принц с един планинец от Рафш.

— Ни най-малко — отвърна Диана. — Ти така увлекателно умееш да говориш за най-различни неща и знаеш колко много ценя това у тебе.

Мимоходом му мина през ум, че това бе едно от качествата, което му помогна да привлече и спечели Диана.

— Хамлет е тласнат от духа на баща си към отмъщение — продължи Бесиан разпалено. — А можеш ли да си представиш какъв ужасен призрак тласка планинеца към кръвно отмъщение?

Широко отворените очи на Диана го гледаха изпитателно.

— По домовете, чийто ред е да извършат кръвно отмъщение, на видно място е окачена окървавената риза на последната жертва, която не се сваля, докато не бъде отмъстено — продължи Бесиан. — Можеш ли да си представиш какъв ужас е това? Призракът на бащата на Хамлет се явява само два-три пъти в полунощ, и то за миг, а ризата, която чака разплата по къщите на нашите планинци, виси дни и нощи, месеци наред, през всички годишни времена, кървавите петна по нея променят цвета си и хората казват: „Ето, мъртвият няма търпение да отмъстят за него.“

— Може би затова той бе толкова блед — рече Диана.

— Кой?

— Онзи планинец, когото видяхме.

— А, да. Сигурно.

За миг на Бесиан му се стори, че Диана произнесе така думата „блед“, сякаш искаше да каже „красив“, но веднага отхвърли тази мисъл.

— И какво ще прави сега? — попита Диана.

— Кой?

— Онзи... планинецът.

— Какво ще прави ли? — и Бесиан повдигна рамене. — Ако е убил кръвния си враг преди четири-пет дни, както каза ханджията, и ако вече е получил голямата беса, тоест беса за един месец, тогава не му остава да живее повече от двадесет и пет дни.

Бесиан тъжно се усмихна, но нейното лице остана неподвижно.

— Това е нещо като известно право да живее на този свят — продължи Бесиан. — Прословутият израз, че живите не са нищо друго освен мъртъвци, дошли с разрешение на този свят, в нашите планини придобива съвсем конкретен смисъл.

— Така изглеждаше и той, като дошъл с разрешение от онзи свят — прошепна тя. — И с този знак на ръкава. Диана дълбоко въздъхна. — Ти много хубаво се изрази — продължи тя, — точно като Хамлет.

Бесиан гледаше навън със застинала на лицето усмивка.

— И само като си помислиш, че Хамлет, след като се убеждава, че така трябва да постъпи, извършва съвсем съзнателно убийството, а силата — и Бесиан посочи с ръка назад към пътя, — която тласка този, е извън него, дори понякога и извън времето, в което живее.

Диана съсредоточено то слушаше, въпреки че по нещо се губеше от смисъла на думите му.

— Необходима е исполинска воля, за да тръгнеш сам към смъртта, тласкан от една повеля от древни времена — продължи Бесиан. — Защото тази повеля в много случаи идва отдалеч, понякога дори от изчезнали човешки поколения.

Диана отново дълбоко въздъхна.

— Гьорг — прошепна тя. — Нали така се казваше? — Кой?

— Онзи планинец... при хана.

— Да, Гьорг. Точно така беше. Този човек ти направи силно впечатление, нали?

Тя потвърди с глава.

На няколко пъти се опита да завали, но дребните дъждовни капки сякаш потъваха в неизмеримото, пространство, без да достигнат земята. Само някои от тях се задържаха по стъклото на прозорчето и потрепваха като дребни сълзи. Известно време Диана гледа капките, от които стъклото изглеждаше като натъжено.

Тя изобщо не чувствуваше умората. Усещаше някаква необяснима вътрешна лекота, която за съжаление не я правеше по-радостна.

— Дълга се случи тази зима — обади се Бесиан. — Не ще и не ще да си отиде.

Диана продължаваше да гледа пейзажа навън. В него имаше нещо, което раздвояваше вниманието ѝ и като че ли я облекчаваше и освобождаваше от всякакви напрегнати мисли. Диана взе да си припомня заплетените случаи и тълкуването на канона от страна на Али Бинаку, за които им разказа ханджията. Всъщност не целите случки, а отделни части от тях бавно изплуваха в съзнанието ѝ. Ето двете повалени порти, които трябвало да разменят местата си. Едната, надупчена от някого с куршум в лятна вечер: Стопанинът на засегнатия дом трябвало да си отмъсти. Как да пролива кръв заради една пробита с куршум порта, но и нанесената обида не се търпяла. Тогава повиканият Али Бинаку решил: да се свали здравата

порта от дома на виновника и на нейно място да се постави продупчената врата за цял живот, без да има право да я подменя.

Диана си представи пътуванията на Али Бинаку от село на село и от една област в друга, следван от двамата си помощници — лекаря и геометъра. По-чудновата от тази група човек трудно можеше да си представи. Или друга случка: една вечер пристигнал ненадейно някакъв гост у някого и той изпратил жена си до съседите (а най-близката къща била на около четвърт час от тях) да поиска в заем някои неща, за да посрещнат госта. Минали часове, а жена му не се завръщала, но той не се издал пред госта и таил безпокойството си чак до сутринта. Ала жена му не се завърнала нито на втория, нито на третия ден, защото се случило нещо, което никога не е ставало в Рафш — жената насила била задържана в плен в дома на съседите и всеки от тримата братя прекарал по една нощ с нея.

Диана само за миг си представи, че е на нейно място и настръхна от ужас. Тръсна глава, като че да се освободи от тази отвратителна мисъл, но не беше толкова лесно.

След третата нощ жената се върнала у дома и разказала всичко на мъжа си. Но какво да направи опозореният? Случката била толкова необикновена, че срамът можел да се заличи само с кръв. Но родът на развратените братя бил многоброен и силен и още през първата година на кръвното отмъщение семейството на опозорения щяло да се затрие. Освен това засегнатият не бил и от много смелите. И така за невероятната случка той поискал нещо, което рядко ще направи планинец — помощта на съда на старейшините. Съденето било трудно. Не било лесно да се осъди едно невиджано и нечувано дотогава деяние в Рафш, а още по-трудно било какво наказание да наложат на тримата братя. Повикали на помощ Али Бинаку и той предложил две разрешения: или тримата братя да изпратят поред своите жени за по една нощ при мъжа на опозорената, или единият от тях да бъде убит от потърпевшия, без да се търси след това кръвно отмъщение. Братята се посъветвали и избрали второто — един от тях да бъде убит, и то средният брат.

Онази част от разказа за смъртта на средния брат Диана си я припомни съвсем бавно, като на филмова лента. Средният брат поискал от старейшините тридесетдневна беса. След това на тридесетия ден опозореният го причакал в засада и съвсем спокойно го убил.

— И после? — бе попитал Бесиан.

— После нищо — продължи разказа си ханджията. — Бил човекът на тази земя и си отишъл, няма го повече и всичко това заради една глупост.

Зашеметена, Диана мислеше колко време му остава да живее на онзи планинец, наречен Гьорг. Броени дни — си каза тя и въздъхна.

— Ето една изгнаническа кула — обади се Бесиан и посочи с пръст на стъклото.

Диана погледна нататък.

— Онази, горната част, виждаш ли я? Вместо прозорци, тесни отвори като бойница.

— Колко е мрачна — отвърна Диана.

Тя често беше слушала да се говори за прословутите изгнанически кули, където обречените се затварят, след като изтече срокът на бесата и напуснат дома, за да избавят от

опасност семействата си. Тя за пръв път виждаше изгнаническа кула и слушаше с интерес и най-малките подробности за нея.

— През тесните отвори на кулата се виждат всички пътища на селото, така че никой не може да приближи, без да бъде забелязан от изгнаниците — обясняваше Бесиан. — А един от отворите гледа към портите на църквата, та в случай на помирение изгнаникът да излезе от кулата, но това става твърде рядко.

— И колко време стоят хората там?

— В изгнаническата кула ли? О, с години, докато се случи някое такова събитие, което да промени отношението между пролятата кръв и предстоящото отмъщение.

— Пролятата кръв и предстоящото отмъщение — повтори Диана. — Ти говориш за това като за банкерски сметки.

Бесиан се усмихна.

— В известен смисъл е така. Канонът отначало докрай е пропит с една студена пресметливост.

— Това наистина е ужасно — отвърна Диана, но Бесиан не разбра дали онова, което тя каза, се отнасяше за изгнаническата кула, или за неговите последни думи.

Диана отново приближи глава до стъклото, за да погледне още веднъж мрачната кула, от която сега се виждаше само част. Тук ще влезе и онзи блед планинец — помисли си тя. Но не е изключено да го убият, преди да се затвори в тази каменна крепост. Гьорг — прошепна тя наум и почувствува как нещо сякаш я прободe в гърдите. Наред с болката изпита и някаква приятна отмалялост. Диана усещаше как губи онази опора, която чувства всяка млада жена, когато е сгодена или има любим човек, и това я предпазва от опасността да обикне някой друг. За първи път от запознанството си с Бесиан тя си позволяваше да мисли свободно за някого. Мислеше за онзи непознат планинец, който бе получил разрешение да живее само известно време на този свят — както се изрази Бесиан, — а срокът бе твърде кратък, малко повече от три седмици и с всеки изминат ден се приближаваше към смъртта, а той бродеше из тези планини с черната лентичка на ръкава, която показваше, че е длъжник на кръвното отмъщение и навярно затова бе толкова блед този избраник на смъртта, белязан като дърво за сеч в гората — както го сравни Бесиан. Това говореха сякаш впитите му в нея очи: „Аз съм за кратко време на тази земя, непозната госпожо!“

Нито веднъж досега ничий мъжки поглед не бе вълнувал така Диана. Може би това идеше от присъствието на смъртта — мислеше тя — или от съжаление, че беше толкова красив. Трудно ѝ бе да разбере дали тези няколко капки като сълзи бяха на стъклото, или в нейните очи.

— Какъв дълъг ден — каза тя и сама се учуди на думите си.

— Уморена ли си? — попита Бесиан.

— Малко.

— След час, най-много час и нещо трябва да пристигнем.

Той сложи ръка на рамото ѝ и леко я притисна към себе си. Тя стоеше спокойно, без да се противи, но и без да се отпуска в прегръдката му, сякаш да може след това по-лесно да се отдръпне. Бесиан го почувствува, но приятният мирис, който го лъхна от шията ѝ, го накара да наведе глава и да ѝ пошепне на ухото:

— Как ще спим тази вечер?

Тя повдигна рамене, с което искаше да каже: „Откъде да зная?“

— Все пак крепостта Ороши е дом на принц и се надявам, че ще ни оставят да спим в една и съща стая — продължи той също тихо, с тайнствени нотки в гласа.

Очите на Бесиан се спираха гальовно на профила ѝ със същата тайнственост, която се долавяше и в гласа му. Но Диана продължаваше да гледа напред, без да му отговаря. Изведнъж той отпусна леко рамото ѝ и може би щеше да свали ръката си, ако тя в последния миг, навярно почувствувала, че го е засегнала, не беше заговорила.

— Какво?

— Попитах те дали принцът на Ороши има родствени връзки с кралското семейство?

— Никакви.

— Тогава как е възможно да се нарича принц?

Бесиан смръщи лице.

— Малко е объркано — каза той. — Всъщност той не е никакъв принц, въпреки че в определени кръгове го наричат така и хората от Рафш се обръщат към него с *Prenk*, което ще рече принц. Но тук той е известен повече с името „капедан“, макар че...

Бесиан се сети, че отдавна не е запалвал цигара. Като всеки човек, който рядко пуши, той се повъртя известно време, докато намери кутията с цигарите и кибрита. На Диана ѝ се стори, че той прави така, когато иска да отложи поне за малко нещо, което го затруднява. Всъщност онова, което взе да ѝ обяснява за крепостта Ороши (разговор, останал недовършен още в Тирана, когато от канцеларията на принца пристигна поканата, съвсем съдържана и доста странна, с която му съобщаваха, че е добре дошъл в Ороши по всяко време на годината, щом пожелае — било през деня, било през нощта), та това, което сега ѝ разправяше в колата, не бе по-ясно от казаното преди в Тирана на чаша чай в кабинета му. Навярно и за самия него имаше нещо неясно, свързано с крепостта, в която отиваха на гости.

— Той не е принц по потекло — продължи Бесиан, — но въпреки това в известен смисъл е и повече от принц, не само поради факта, че фамилията, господстваща в крепостта Ороши, е от много по-древен род, отколкото кралското семейство, а и поради това, че нейната власт се простира над цял Рафш.

Той взе да ѝ обяснява, че това е един особен вид господство, осланищо се на канона, несравнимо с което и да било друго господство на земното кълбо. Още от незапомнени времена нито държавна администрация, нито полиция са се месили в работите на Рафш. Самата крепост няма ни полиция, ни административни органи и въпреки това цялата област е под неин контрол. Така е било и в турско време, и преди него, така е останало и по-късно, по време на сръбската и австрийска окупация, както и през Първата и Втора република, та до днес в кралска

Албания. Дори преди няколко години в парламента група депутати се помъчили да наложат държавната администрация и в Рафш, но опитите им се провалили. Ние трябва да мечтаем канонът да разпростре своята власт във всяко кътче на нашата страна, отговорил представителят на Ороши, а не да се стремим да го премахнем от високите планини, въпреки че няма сила в света, която да може да го срази.

Диана пак попита нещо за потеклото на принца и за господарите от крепостта, а на Бесиан въпросът ѝ му се стори толкова наивен, колкото когато една жена пита дали наистина накитите, които ѝ показват, са златни, или не.

Той отвърна, че не вярва господарите на Ороши да произлизат от някоя древна фамилия на албански принц. Поне не е известно нещо подобно. Техният произход е забулен в мъглата на древността. Според него съществуваша две възможности: или семейството им да бе издънка от рода на някой древен, но не много известен феодал, който в миналото е успял да се избави от различните нашествия, или бе най-обикновено семейство, което поколение след поколение се е занимавало с тълкуването и прилагането на канона. Познати са такива родове, които са били нещо като юридически храмове, нещо между оракули и съдии, и с течение на времето са натрупали голяма мощ, постепенно се е забравил произходът им и така са се превърнали във владетели.

— Казах тълкуватели на канона — продължи да обяснява Бесиан, — защото крепостта Ороши и до ден днешен се посочва в канона като негов пазител.

— А самата крепост е извън канона, нали? — попита Диана. — Струва ми се, че веднъж така ми каза.

— Да, точно така е. В цял Рафш единствено крепостта е извън канона.

— За нея се разказват много мрачни легенди.

Бесиан за миг се замисли.

— Всъщност съвсем естествено е една такава вековна крепост да е забулена с тайнственост.

— Колко се радвам — възкликна Диана и неочаквано се притисна до него, както той преди малко. — Наистина е голямо удоволствие, че отиваме там на гости.

Бесиан въздъхна като след тежка умора. Притисна раменете ѝ, погледна я нежно и е известен упрек, сякаш искаше да каже: „Защо ме измъчи с онова внезапно охлаждане, когато всъщност си толкова мила?“

На лицето ѝ отново се появи онази усмивка, която му позволяваше да вижда само двете ѝ бузи, докато другите ѝ черти сякаш се губеха някъде в далечината.

Той приближи глава до стъклото.

— Скоро ще мръкне.

— Вярвам, че крепостта не е далеч — отвърна тя.

Двамата я затърсиха с очи през прозорчетата. Късното следобедно небе тегнеше неподвижно. Облаците като че ли завинаги бяха застинали високо горе и ако все още се чувствуваше известно движение наоколо, то не бе на небето, а на земята. Сред ритмичното потропване на колата пред тях бавно се разстилаха планинските височини.

Двамата се държаха за ръка и продължаваха да търсят с очи крепостта на хоризонта. Нейната загадъчност още повече ги сближаваше. „Ето я!“ — извикаха на няколко пъти почти в един глас, но се оказа, че не бе крепостта. Бяха някакви огромни, натежали от сняг тъмни борове.

Всичко наоколо бе пусто, като че ли животът беше изтласкал назад останалите къщи, за да не смущават самотата на крепостта Ороши.

— Но къде е? — попита тъжно Диана.

Очите им търсеха крепостта по всички точки на хоризонта и появяването ѝ в някоя цепнатина сред облаците, високо на небето, навярно би им се сторило толкова естествено, колкото и да я открият сред скалите на земята.

Светлината на медната лампа, носена от човека, който ги чакаше на третия етаж на крепостта, застрашително потрепваше по стените.

— Насам, господине — каза той за трети път, като отдалечи от себе си лампата, за да могат по-добре да видят накъде да вървят. Подът бе дъсчен и скърцаше сякаш още повече в този късен, среднощен час. — Насам, господине.

В стаята имаше друга, също медна лампа с лека вдигнат фитил, която разпръскваше бледа светлина по стените и шарките на килима с вишнев цвят. Диана несъзнателно въздъхна.

— Сега ще ви донеса завивките — каза човекът и безшумно излезе.

За известно време те останаха така прави, като не откъсваха очи един от друг, след това заоглеждаха стаята.

— Как ти се видя принцът? — попита той съвсем тихо.

— Как да ти кажа — рече Диана почти шепнешком. При други обстоятелства тя би отвърнала, че ѝ се е сторил неуловим и някак неестествен, каквито бяха и думите в поканата му, но подобни обяснения в този късен след вечерята час ѝ се видяха безсмислени. — Не знаей как да ти кажа — повтори тя. — Но онзи, „кръвният надзорник“, както го нарекоха, не ми хареса.

— На мене също — отвърна Бесиан.

Погледите им на няколко пъти мимоходом се спряха на тежкото дъбово легло, покрито с тъмночервен китеник. На стената, точно над леглото, висеше кръст също от дъбово дърво.

Бесиан приближи един от прозорците. Още не беше се отдръпнал, когато на вратата отново се показа Човекът с медната лампа в ръка. С другата едва държеше двете тъкани вълнени одеяла.

Той още не бе оставил завивките, когато Бесиан, със долепено до стъклото на прозореца лице, го попита:

— Какво е това там?

Човекът се приближи с леки стъпки. Диана ги погледна за миг така надвесени, сякаш гледаха в някаква бездна.

— Това е една стая, господине, или нещо като сайвант, не зная как да го нарека, където идват хората от всички краища на Рафш, за да платят кръвния си данък.

— Аха — чу Диана гласа на мъжа си, който прозвуча съвсем неестествен, тъй като той почти бе залепил лице в стъклото. — Прословутата чакалня на кръвните отмъстителите.

— На обречените, които вече са убили някого, господине.

— Да, на обречените... Зная, зная. Чувал съм за нея...

Бесиан продължаваше да стои до прозореца. Човекът безшумно се отдръпна.

— Лека нощ, господине. Лека нощ, госпожо.

— Лека нощ — отвърна Бесиан със същия неестествен глас.

— Лека нощ — обади се и Диана, без да повдига глава от току-що отворения куфар. Известно време тя бавно рови из нещата, като се колебаеше кое от тях да извади. Вечерята беше богата и сега чувствуваше неприятна тежест в стомаха. Погледна червения китеник на голямото легло и отново затърси из куфара, без да знае какво да облече за през нощта.

Диана още бъркаше из нещата, когато Бесиан я повика:

— Ела да видиш.

Тя стана и се приближи до прозореца. Той се отдръпна, за да ѝ направи място и тя почувствува как студенината на стъклото сякаш премина през цялото ѝ тяло. Отвъд прозореца нощта изглеждаше като надвиснала над бездна.

— Погледни там — рече Бесиан с отпаднал глас.

Тя заби поглед в мрака, но нищо не можа да различи, освен безкрайната нощ, от която я побиваха тръпки.

— Ей там — посочи той през стъклото — долу... Не виждаш ли светлинката?

— Къде?

— Там долу... Още по-нататък.

Най-сетне тя забеляза съвсем бледа светлина, по-скоро плахо пламъче в дъното на бездната.

— Видях, Но какво е това?

— Прословутият сайвант, където обречените чакат дни наред, а понякога и седмици, за да платят кръвния данък.

До себе си чуваше ускореното дишане на Диана.

— И защо чакат толкова? — попита тя.

— Не зная. Крепостта не приема веднага данъка. Може би за да има винаги чакащи в сайванта. На тебе ти е студено! Наметни се е нещо.

— Онзи планинец... при хана бил ли е тук?

— Да, разбира се. Нали и ханджията ни каза: „Преди три дни мина оттук, когато отиваше да плати кръвния си данък“ — не помниш ли?

— Да, точно така ни каза — и Диана несъзнателно въздъхна. — Значи е бил там долу?

— Всички обречени от Рафш без изключение минават през тази чакалня — отвърна Бесиан.

— Страшно е. Не ти ли се струва?

— Така е. Повече от четиристотин години, откакто съществува крепостта Ороши, ден и нощ, зиме и лете под този сайвант винаги има хора, които са убили някого.

Тя почувствува лицето му съвсем близо до челото си.

— Естествено, че е страшно, няма как да не е страшно. Обречени, които чакат да платят данъка си. Всъщност това е трагично, но в известен смисъл в него има и нещо величествено.

— Величествено?

— Не в буквалния смисъл... Но както и да е... онази светлинка в пазвата на нощта е като свещ над мъртвец... О, господи, в това наистина има нещо и страшно, и величаво. И като си помислиш, че не става дума само за смъртта на един човек, за светлинката над един гроб, а за стотици и хиляди... Но ти трепериш от студ? Казах ти да наметнеш нещо.

Те постояха така известно време, без да откъсват очи от светлинката долу, а Диана почувствува как студът прониква до мозъка на костите и.

— Наистина е много студено — каза тя и се отдръпна от прозореца. — Бесиан, не стой там — обърна се тя след малко към мъжа си, — ще се простудиш.

Той се обърна и направи няколко крачки към средата на стаята. В това време се зачуха тежки звуци, които накараха и двамата да трепнат — часовникът на стената, който досега не бяха забелязали, удари два след полунощ.

— Господи, колко се изплаших! — обади се Диана. Тя отново коленичи пред куфара и започна да рови из него.

— Да ти извадя ли пижамата?

Той смънка нещо и взе да се разхожда из стаята. Диана се приближи до поставеното над скрина огледало.

— Спи ли ти се? — попита я той след малко.

— Не, а на тебе?

— Също.

Той седна в края на леглото и запали цигара.

— Може би не трябваше да пием второто кафе — каза Бесиан.

Диана отвърна нещо, но тъй като фибата, с която се готвеше да прибере косите си, бе в устата ѝ, думите ѝ не се разбраха.

Облегнал глава на рамката на леглото, Бесиан с разсеян поглед следеше познатите движения на жена си пред огледалото. Скринът, огледалото, стенният часовник, както и леглото бяха подобни на останалите мебели в крепостта, напомнящи стил барок, но твърде опростен.

Докато решише косите си пред огледалото, Диана поглеждаше крадешком цигарения дим, който обгръщаше разсеяното лице на мъжа ѝ. Гребенът, кога по-бързо, кога по-бавно, но с известно колебание се движеше в косите ѝ. След това ръката ѝ за миг спря неподвижно във въздуха. Тя остави гребена на скрина и без да откъсва поглед от лицето на мъжа си в огледалото, спокойно, като се мъчеше да не привлече вниманието му, с леки стъпки се приближи до прозореца.

Отвъд стъклата застрашително чернееше нощта. Въпреки студените тръпки, които запълзяха по цялото ѝ тяло, тя настойчиво затърси с очи сред този хаос плахата светлинка. Накрая я откри. Беше на същото място, там долу, като надвиснала над пропаст, бледа и потрепваща, готова всеки миг да бъде погълната от нощта. Диана дълго не можа да откъсне поглед от това плахо пламъче сред гъстия мрак. То беше като искрица от някакъв първобитен огън, като хилядолетна магма, чието бледо отражение сякаш идеше дълбоко от земните недра. Беше като вратите на ада. И изведнъж с неудържима болка Диана си спомни за онзи човек, който бе преминал през този ад. Гьорг — прошепна тя наум, като само размърда замръзналите си устни. Той бродеше из тези безкрайни пътища с повелята на смъртта по ръцете, ръкавите, крилете си. Наистина човек трябваше да е полубожество, за да устои на този мрак и допотопен хаос. И такъв необикновен и недостижим, Гьорг придобиваше неимоверни размери, летеше и се носеше стремглаво в нощта като стенание. Като че ли не ѝ се вярваше, че го е срещнала и че и той я бе виждал. Чувствуваше се безлична и лишена от каквато и да било тайнственост в сравнение с него. „Планинският Хамлет“ — повтори тя наум думите на Бесиан. Моят нещастен принц! Дали ще го срещне още веднъж? И там, край прозореца, с ледено чело от студеното стъкло, тя разбра, че бе готова да даде много за една такава среща.

В този миг усети зад гърба си дъха на Бесиан и почувствува ръката му на бедрото си. Няколко секунди той нежно гали онази част от тялото ѝ, която особено много му харесваше, след което, въпреки че не можа да види израза на лицето ѝ, тихо попита:

— Какво ти става?

Диана не отговори, а продължи да стои с лице към тъмното стъкло, сякаш подканяше и него да погледне нататък.

Четвърта глава

Докато изкачваше дървените стълби, които водеха към третия етаж на крепостта, Марк Укачиера чу, че някой съвсем предпазливо му извика:

— Шът! Гостите още спят.

Той продължи нататък, без да променя крачката си, а гласът от горния край на стълбите отново се обади:

— По-внимателно, ти казват. Не чу ли, че гостите още спят?

Марк повдигна очи, за да види онзи, който се осмеляваше да му говори така, а в същия миг един от слугите надникна през перилата на стълбите да разбере кой нарушава тишината. Когато позна „кръвният надзорник“, ужасеният слуга запуши с ръка уста.

Марк Укачиера продължи да изкачва стълбите и когато стигна горе, мина край замръзалия от ужас слуга, като не само не каза нищо, но дори и не извърна глава.

Той беше един от близките братовчеди на принца и понеже при разпределяне на работата в крепостта на него бе възложено да се занимава с кръвното отмъщение, наричаха го „кръвният надзорник“. Слугите, въпреки че част от тях бяха също братовчеди на принца, но твърде далечни, се страхуваха от Марк Укачиера почти колкото и от принца, затова учудени погледнаха слугата, който успя да се спаси от гнева му, тъй като за съжаление помнеха други случаи, когато за по-малки провинения бяха заплащали много по-скъпо. Но макар „кръвният надзорник“ да бе споделил с гостите снощната вечеря, тази сутрин лицето му беше с цвета на мокра пръст. От пръв поглед личеше, че не е в настроение и мисълта му е някъде другаде. Без да извърща глава, той бутна вратата на голямата стая срещу тази на гостите и влезе вътре.

В стаята беше студено. През високите тесни прозорци с небоядисани дъбови рамки нахлуваше бледа светлина, която на него му се стори като изпратена от враждебно настроения ден. Той приближи един от прозорците и погледна неподвижните облаци. Бе дошъл март, но на небето сякаш още властвуваше февруари. Тази мисъл донякъде го ядоса, като че ли и в това виждаше известна несправедливост към самия себе си.

С вперен навън поглед, сякаш искаше да умори очите си с тази макар и сивкава, но все пак доста силна светлина, той начаса забрави изпълнените с предпазливи стъпки коридори, както и онова „шът, тихо!“ и всичко, което се правеше заради гостите, които и сам не можеше да си обясни защо посрещна с такова враждебно чувство.

Общо взето, снощната вечеря за него бе отегчителна. Не му се ядеше. Чувствуваше как стомахът му непрекъснато стържеше като празен. Той се мъчеше да го напълни, но колкото повече храна поглъщаше, толкова по-празен го усещаше.

Марк Укачиера се дръпна от прозореца и за известно време задържа поглед върху тежките лавици на дървената библиотека. Повечето от книгите в нея бяха старинни, част от тях църковни, други на латински или на староалбански. Долу на отделна лавица стояха съвременни издания, свързани пряко или косвено с канона и крепостта Ороши. Имаше цели книги,

написани за крепостта, най-различни списания, в които бяха поместени откъси от книги, статии, всевъзможни изследвания, стихове.

Всъщност Марк Укачиера се занимаваше главно с кръвното отмъщение, но наред с това отговаряше и за архива на крепостта. Архивът се помещаваше в долната, закрита и облицована с ламарина част на библиотеката. Там се съхраняваше под ключ цялата документация на крепостта: актове, тайни споразумения, кореспонденцията с чуждестранни консули, най-различни договори с албански правителства — с Първата и Втората република, с кралството, съглашения с губернатори или коменданتي на турски, сръбски и австрийски окупационни власти. Споразуменията бяха написани на няколко езика, но повечето от тях на староалбански. Големият катинар, чийто ключ той винаги носеше увесен на врата си, хвърляше жълтеникави отблясъци между двете крила на шкафа.

Марк Укачиера приближи библиотеката и с едно полугальовно, полусурово движение докосна съвременните книги и списания. Той бе грамотен, но въпреки това не беше в състояние да прочете всичко, което пишеше в тях за Ороши. Един монах от близкия манастир идваше веднъж в месеца да подрежда според съдържанието им книгите и списанията, които пристигаха в крепостта. Той ги делеше на добри и лоши, е една дума на такива, в които се пишеха хубави неща за Ороши и канона, и други, в които пишеше точно обратното. Броят на добрите книги в сравнение е лошите непрекъснато се променяше. Обикновено добрите бяха повече, но и лошите не бяха малко. Имаше периоди, когато броят на лошите неимоверно нарастваше и беше страшно да се сравнява с тях числото на добрите.

За втори път ръката на Марк нервно докосна редицата с книгите, като несъзнателно повали две-три от тях. Тук имаше новели, пиеси и предания за Рафш, за които монахът, дето ги четеше, казваше, че успокояват душата, но имаше и такива, горчиви като отрова, просто да се чудиш как принцът ги търпеше в библиотеката си. Ако оставеха на него, Марк Укачиера, отдавна би изгорил тези книги. Но принцът беше търпелив. Не само че не ги изгаряше или поне изхвърляше през прозореца, но имаше мигове, когато дори ги прелистваше. Но той беше негов господар и знаеше какво върши.

Ето и след снощната вечеря, като развеждаше гостите из стаите, когато стигнаха тук, той им каза: „Колко пъти са сипали огън и жупел върху Ороши, но крепостта е оставала и ще остане непоклата!“ И вместо да погледне към бойниците по кулите, той продължаваше да гледа лавиците с книги и списания, като че ли не само там бе нанесен ударът, но и там се криеше отбранителната мощ на крепостта. „Колко правителства паднаха — продължи принцът, — колко кралства се заличиха от лицето на земята, а Ороши стои.“

В това време писателят, когото Марк не хареса още от самото начало, както и красивата му съпруга, се наведе, за да види заглавията на книгите и списанията, но нищо не каза. Както подразбра Марк от разговорите по време на вечерята, гостът също беше писал за Рафш, но така усукано, че не можеше да се разбере дали е добро, или лошо. С една дума и та`ка, и ва`ка. Навярно поради тази причина принцът го бе поканил в крепостта заедно със съпругата му, за да разбере какво се мъти в главата му и да го привлече на своя страна.

„Кръвният надзорник“ се обърна гърбом към библиотеката и отново погледна през прозореца. Ако питаха него, той не вярваше много на този гост. Това не бе само някакво смътно враждебно чувство, усетено още в първия миг, когато ги видя да изкачват стълбите с кожените си чанти, а нещо съвсем друго, което породило у него враждебното отношение. Изпитваше известен страх от тях, особено от съпругата на госта. „Кръвният надзорник“

горчиво се засмя на себе си. Ако чуе, ще се зачуди, че него, Марк Укачиера, който рядко в живота си бе трепвал дори от неща, от които обикновено и храбреците пребледняват, може да го хване страх от една жена. Но за съжаление беше точно така. Той се изплаши от нея. Тя като че ли не вярваше в онова, което се говореше вечерта на масата. И това веднага проличаваше по очите ѝ. Част от твърде пестеливите думи на неговия господар — принца, които винаги му са се стрували като безусловни закони, в нейните очи изгубваха силата си, потъваха така спокойно и ставаха на пух и прах. Не е възможно — си каза той няколко пъти наум и сам си отговори: не е възможно, така ми се струва. Но след това крадешком продължи да наблюдава младата жена и се убеди, че не се лъжеше. Думите наистина се стопяваха в очите ѝ, загубваха силата си. А след думите като че ли спокойно рухваше и част от крепостта, след това и той, Марк Укачиера, а след него... Това му се случваше за пръв път и навярно поради тази причина предизвика у него такъв страх. В гостната стая на принца са отсядали какви ли не знатни личности, като се почне от пратеници на папата или приближените на крал Зогу, та до онези брадати учени, дето ги наричат философи или просветители, и никой от тях не бе породил у Марк такова чувство.

Навярно поради тази причина и принцът снощи говори повече от обикновено. Всички знаеха, че той е твърде пестелив на думи, понякога само отваря уста да каже „добре дошли“ на гостите, а други поддържаха разговора. Снощи сякаш бе почувствувал празнотата, в която потъваше всичко, и затова наруши принципите си. И то заради кого? Заради една жена! Не жена, а сатана бе тя! Красива като планинска самодива, но пагубна самодива. Иначе не би могла да застраши силата на господаря му. Всъщност сгресиха още когато я допуснаха в стаята на мъжете, което според обичая не се разрешаваше. Не случайно канонът забранява влизането на жени в гостната. Но за съжаление в последно време толкова силно бе увлечението по модата, че чак тук, където бяха стълбовете на канона, в Ороши, се чувствуваше пагубното влияние на тази мода.

Марк Укачиера отново почувствува онези спазми в стомаха. Сподаденият гняв, примесен със стомашните му сокове, се мъчеше да избие нанякъде и понеже не намираше подходящо място, пак се връщаше в стомаха, за да го измъчва. Повръщаше му се. Всъщност той отдавна бе забелязал някакъв проклет вятър да вее отдалеч, откъм градовете и равнините, гдето вече не знаеха що е мъжество, който се мъчеше да проникне и тук, за да съсипе планините. И това стана, откакто започнаха да сноват из планините тия наконтени кестеняви и русоляви жени, жадни за живот та дори и нечестив, накатерили се по разни коли, които се друсат също като гювендиите, с някакви мъжища, дето са всичко друго, но не и мъже. И което е най-лошото, тия превзети хубавици се вмъкват дори в стаята на гостите, и то не къде да е, ами тук, в Ороши, в люлката на канона. Не, всичко това не е случайно. Нещо много бързо се руши наоколо, нещо загива. А на него му държат сметка защо намаляват кръвните отмъщения. И снощи на вечерята господарят между другото се обърна към него твърде жлъчно: „Някои хора се стремят към смекчаване на канона на прадедите ни“ — и бе изгледал Марк накриво. Какво искаше да каже господарят на Ороши с този поглед? Да не би Марк Укачиера да бе виновен, че в канона, и особено в кръвното отмъщение, в последно време се появяват признаци на смекчаване? Нима не чувствуваше той вятъра, който вееше насам от разюзданите градове? Наистина приходите от кръвния данък тази година бяха намалели, но не беше само той виновен за това, тъй както добрият урожай от царевицата не бе заслуга на надзорника на земите. Нека дойде някоя лоша година, пък ще видим каква царевица ще прибере. Случи се плодородна и надзорникът на земите бе похвален от принца. А кръвта не е дъжд, та да се сипе от небето. Причините за намаляване на кръвните отмъщения бяха твърде смътни. Естествено, че в цялата тази работа, макар да не зависеше всичко от него, а той имаше известна вина. Ех, да му дадат

по-големи права и да му оставят нещо подръка, пък после да му искат сметка за приходите от кръвния данък. Тогава той знаеше какво да прави. Но въпреки че хората трепереха от страшния му прякор, властта му беше ограничена. Затова и работите около кръвния данък вървяха все по-зле в Рафш. От година на година броят на убийствата намаляваше, а особено първите месеци на тази година бяха катастрофални. Той бе почувствувал това и от няколко дни чакаше, със застинала в жилите кръв, неговите помощници да приключат със сметките. Резултатите се очертаваха по-лоши, отколкото очакваше — нямаше да има и седемдесет процента от сумата, влязла в касата за същия период на миналата година. И това ставаше по време, когато не само надзорникът на земите, но и всички други помощници на принца: надзорникът на стоката и пасбищата, онзи, който събираше лихвите от заемите, и особено надзорникът на мелниците и рудниците, дето събираше данък от всичко, което се извършва с помощта на някакви сечива, като се почне от разбоите, та се стигне до ковачниците, бяха донесли големи приходи в общата хазна. Докато той, главният надзорник (останалите събираха приходите само от онова, което бе собственост на крепостта, а неговите приходи идваха от цял Рафш), най-важният надзорник, чиито приходи някога бяха равни на всички останали, взети заедно, сега едва набираше половината от тях.

Затова и на снощната вечеря погледът на принца бе за надзорника по-тежък от думите му. Този поглед сякаш казваше: „Ти събираш кръвния данък, ето защо трябва да си главният подстрекател на кръвното отмъщение, ти си този, който трябва да го подтиква, да го насъсква, да го пробужда и да го кара да се разгаря, когато стихва или замира. А ти вършиш точно обратното. Трябва да запазиш прякора си.“ Ето това изразяваше този поглед. О, господи — въздъхна дълбоко Марк Укачиера край (прозореца. Защо не го оставят на мира. Малко ли бяха мъките му.

Той се опита да отхвърли тези мисли, наведе се и отвори тежкото долно крило на библиотеката, откъдето извади една твърде дебела книга с кожени корици. Това бе „Книгата на кръвните отмъщения“. Пръстите му запрелистиха дебелите, гъсто изписани със ситен почерк страници, разделени в две тесни колони. Той не четеше, а само плъзгаше студен поглед над стотиците имена, чиито срички си приличаха една с друга като камъчетата на безкраен сипей. Тук бяха записани от дълбока древност и съвсем подробно кръвните отмъщения между отделните родове в Рафш, обречените, които дължеше дадено семейство или род на други; колко изпълнени отмъщения имаше едната и другата, намиращи се в кръвна вражда страни, и колко временно отложени, които щяха да възобновят кръвното отмъщение след десет, двадесет, а понякога и след сто и двадесет години — безкрайни редици от обречени и отмъстителни, цели човешки поколения, заличени по линия на дъба, както се казваше за пролятата кръв от рода на бащата, и по линия на елата, както се наричаше родът на майката; убийство, за което бе отмъстено с убийство — някой убил някого си и с това си разчистили сметките; после следваха убийствата на четирима мъже от род, на четиринадесет, на двадесет и четири, и изведнъж някъде се появяваше един в повече и този тек в кръвното отмъщение, както овенът води стадото, повеждаше върволицата на новите мъртъвци.

Книгата бе стара, навярно колкото и крепостта. В нея бе записано всичко и страниците ѝ се разгръщаха, когато идваха пратеници на семейства или родове; които отдавна живеяха без кръвно отмъщение, и изведнъж спокойствието им се беше нарушило от неочаквани съмнения или предположения, от някакво пошушване или безумен сън. Тогава „кръвният надзорник“ Марк Укачиера, така както бяха правили преди това десетки негови предшественици, прехвърляше дебелите страници на книгата, търсеше лист по лист и колона след колона как е протекло кръвното отмъщение на семейството или рода и накрая спираше някъде. „Да, имате

неразчистени сметки. От тази и тази година, от еди-кой си месец и сте длъжници на този и този род.“ В такива случаи очите на „кръвният надзорник“ гледаха с тежък упрек онзи, който отдавна бе забравил за кръвното си отмъщение. Погледът му сякаш казваше: „Вашето спокойствие е било временна заблуда, тежко ви!“

Но това се случваше твърде рядко. Обикновено задълженията, свързани с кръвното отмъщение, се предаваха от поколение на поколение от всеки член на семейството. Това беше най-главното нещо, което се помнеше от рода, и забравянето на подобно задължение можеше да се случи само след някои изключителни събития, които са продължили дълго, като природни бедствия, войни, преселения, епидемии с поголовен мор, когато смъртта изгубва смисъла, величието и своята същност и се превръща в нещо обикновено, без каквато и да било стойност. При такива случаи, когато смъртта коси безпощадно и досажда с това, не е изключено да се забрави някое кръвно отмъщение. Но книгата е там, заключена в крепостта Ороши, и колкото и години да минат, родът да разцъфтява и да пуска нови издънки, идва ден, когато съмнението, нечие пошущане или кошмарен сън възкресяват всичко.

Марк Укачиера продължаваше да прелиства книгата. От време на време задържаше погледа си на годините на неимоверно разрастване на кръвното отмъщение или, обратно, на онези с временно стихване. И макар десетки пъти да ги бе гледал и сравнявал сега, когато просто прелистваше страниците, поклащаше неопределено глава. В движението му имаше болка, примесена със закана, като че ли тихомълком някогашните времена го предизвикваха. Ето годините 1611–1628 с най-голям брой кръвни отмъщения през целия седемнадесети век. Ето я и 1639 с най-малко кръвни отмъщения — общо 722 убити в цял Рафш. Това е била ужасна година с две въстания, когато са текли реки от кръв, но това е друга кръв, не кръв, пролята според канона. След това от 1640 до 1690 година, половин век, в който от година на година отмъщенията все повече намаляват, и докато преди това кръвта се е леела като поток, през този период едва капе; сякаш идва краят на кръвното отмъщение. И точно тогава, когато привидно замира, изведнъж се разгаря с нов подем. През 1691 година става удвояване на кръвните отмъщения, през 1693 година те се утрояват, а през 1694 броят на отмъщенията нараства четири пъти. В канона се извършват основни промени. Отмъщението, което дотогава е засягало само онзи, който е убил някого, сега се пренася като задължение върху целия род. Последните години от седемнадесети век и началото на новия век дават мощен тласък на кръвното отмъщение. Това продължава до средата на века, когато отново настъпва упадък. Ето я 1754 година, по-късно 1799 — почти без проливане на кръв. Век след това, три години подред — 1878, 1879 и 1880 — същото положение, но това са години на въстания или войни с чужди нашественици, когато обикновено кръвното отмъщение стихва. Пролятата кръв през този период не засяга крепостта Ороши и канона, защото тя не е свързана с кръвното отмъщение.

Тази година пролетта започна от лошо по-лошо. Той почти се разтрепери, когато си спомни за седемнадесети март. Седемнадесети март — повтори наум. Ако не беше онова кръвно отмъщение в село Брезфтохт, този ден щеше да остане като единствения ден без пролята капка кръв. Първият светъл, непомнен от векове ден, навярно от два, три или пет века, а може би и от началото на кръвното отмъщение. И сега, като прелистваше страниците на книгата, на него му се струваше, че пръстите му пак треперят. Ето, на шестнадесети март имаше осем убийства, на осемнадесети — единадесет убити, на деветнадесети и двадесети по пет кръвни отмъщения, а този седемнадесети март за малко не остана без нито една смърт. Предположението, че можеше да дойде един такъв ден, ужасяваше Марк Укачиера. И това за малко не се случи. Нещастieto неминуемо щеше да го сполети, но се бе вдигнал някакъв си Гьорг, Гьорг от Брезфтохт, който окървави и този божи ден. И така го бе избавил... Когато

преди два дни дойде да плати кръвния си данък, Марк Укачиера го погледна така странно в очите, с толкова съчувствие и благодарност, че онзи се обърка.

Най-сетне той остави книгата в долния шкаф на библиотеката. Погледът му отново се плъзна по съвременните книги и списания. Монахът, който се занимаваше с подреждането им, от време на време му четеше най-различни откъси, написани от противниците на канона. С учудване и гняв Марк Укачиера слушаше как открито или чрез заобиколки се нападаха отделни точки от канона, дори и самата крепост Ороши. Хъм — прецеждаше през зъби Марк по време на четенето, — продължавай нататък. И гневът му все повече нарастваше, като се изливаше не само върху онези, които бяха написали тези ужасни мръсотии, но и върху всички хора от градовете и равнините, дори се пренасяше и към самите градове и равнини, ако не и към всички градове и равнини на света.

Понякога любопитството го караше да слуша по цели часове какво се пишеше, какъвто бе случаят с откритата дискусия, проведена от едно списание, на която се обсъждаше въпросът дали канонът със своите сурови закони насърчава кръвното отмъщение, или обратно, го спъва. Някои пишеха, че редица от основните точки в канона, като например тази, че кръвта никога не се губи и че само с пролята кръв може да се отмъсти, насърчавали кръвното отмъщение, но били твърде варварски. Други пишеха обратното, че подобни точки, които на вид изглеждат чудовищни, всъщност са най-хуманни, защото именно издигайки до нивото на закон отмъщението за смърт със смърт, те предотвратяват убийствата, като казват: „Не проливай кръв, тъй като и ти след това ще заплатиш с кръвта си.“

Подобен род писания бяха някак търпими за Марк Укачиера, но имаше други, които просто го вбесяваха. Подобно злостно анонимно писание, придружено с пресметнати изчисления, публикувано преди четири месеца в едно от тези проклетите списания, прогони нощи наред съня на принца. В приложената таблица с невероятна точност се посочваха всички приходи на крепостта Ороши през последните четири години от кръвното отмъщение, сравняваха се с останалите приходи от царевицата, животновъдството, продажбата на земи, доходите от рудниците и лихвите от дадените заеми и накрая въз основа на всичко това се правеха налудничави изводи. Един от тях бе, че уж в последно време наред с изопачаването на всичко се изопачавали и основните положения в канона като „бесата“, „кръвното отмъщение“, „гостът“, които от големи и свети неща в живота на албанеца с течение на годините са преиначени и постепенно са се превърнали в една нечовешка машина, за да прераснат в наши дни, според автора на статията, в едно капиталистическо предприятие за печалби.

В това писание имаше употребени много чужди думи, които Марк не разбираше, и монахът трябваше търпеливо да му ги обяснява. Така например се срещаха изрази като „кръвна промишленост“, „кръвта като стока“, „механизмът на кръвното отмъщение“, А заглавието на статията беше чудовищно: „Кръвопролитология“.

Естествено, че принцът посредством свои хора в Тирана веднага бе успял да спре издаването на списанието, но въпреки това авторът на статията, независимо от положените от принца усилия, не можа и не можа да бъде открит. Но спирането на списанието съвсем не успокои Марк Укачиера. Самият факт, че тези неща бяха премислени от един човешки мозък и написани, всяваше страх.

Големият стенен часовник удари седем. Марк отново приближи прозореца с поглед, зареян във високите планини, и почувствува как мозъкът му се пръска от напрегнатите мисли. Но както обикновено, това беше временно състояние. Постепенно мислите му сякаш потъваха в

някаква сива мъгла. И той като че ли заставаше между мислите и сивката мъгла объркан и смутен. Една мисъл просветваше, друга начаса се заличаваше. Марк усещаше как това можеше да продължи с часове, дори с дни.

Не за пръв път мислите му настръхваха пред загадките на Рафш. Но въпреки това за него този свят бе приемлив, естествен и напълно обоснован, докато другата част на света, онази „там долу“, според Марк не беше нищо друго освен бластисти низини, гъмжащи от болести и изродени хора.

Както стоеше така неподвижно до прозореца, което много пъти му се случваше, той се мъчеше да обхване с мислите си безкрайния Рафш, който се простираше от средата на Албания чак отвъд държавните граници. Цялата тази област бе свързана с Марк. Кръвният данък пристигаше от четирите ѝ краища и въпреки това тя бе останала за него една загадка. Лесно му беше на надзорника за земите и лозята и на онзи, който се занимаваше с рудниците. И царевицата, и гроздето се виждаха и на тъмно, а рудата — като копаеш, докато в нивите, за които му се падна честта да отговаря, всичко беше незабележимо. Понякога му се струваше, че е разкрил загадката им и най-сетне ще овладее тайните, но точно в този момент те бавно му се изплъзваха, като онези облаци, които безцелно се разместват по небето. Тогава мислите му отново се връщаха на нивата на смъртта и напразно си блъскаше главата да открие кое я прави плодородна и кое неплодна. Нейната суша бе съвсем друга и често се появяваше посред дъжд и зима, затова беше и по-страшна от всичко останало.

Марк Укачиера въздъхна. С поглед, впит в планинските висини, той се мъчеше да си представи докъде се простира безкрайният Рафш. Той бе изпълнен с хълмове, рудини, потоци, пропасти, сняг, села, църкви, но Марк не се интересуваше от тях. За него безкрайната област се делеше само на две части — едната, която раждаше смърт, и другата, която бе неплодна. В мислите му, както много пъти досега, изплуваше първата част, раждаща смърт, нижеха се земи, хора, хиляди малки и големи напоителни вади, които течаха от запад на изток или от юг на север, край които бяха ставали толкова разпри, а след тях и кръвопролития; стотици и хиляди гранични камъни между ниви и не по-малко синори, край които също лесно пламваше свадата и след това се лееше кръв; десетки хиляди сватове, част от които по различни причини разтуряха сватбите и носеха след себе си само едно — нещастие; цялата мъжка челяд на Рафш, с толкова опасна и буйна кръв, дето си играеше със смъртта като с играчка. Но и другата, неплодната част за съжаление също не бе малка: в близост до гробищата, вече препълнени с мъртвци, не се допускаха никакви убийства, така че там бяха забранени разправиите, кръвното отмъщение, дори и разговорите; след това свещениците, които никога не стъпваха в кръвна вражда, и всички жени от Рафш, дето също бяха извън кръвното отмъщение.

Много пъти Марк си мислеше такива безумни неща, които не би се осмелил да сподели с никого. Ако например и жените участваха наравно с мъжете в кръвното отмъщение... По-късно той не само се срамуваше, но се и ужасяваше от подобни мисли, макар да го спохождаха рядко, предизвикани по-скоро от отчаяние, когато в края на месеца или тримесечието виждаше резултатите от сметките. Уморен, той се мъчеше да си избие от главата тази мисъл, но правеше, каквото правеше, и отново се връщаше на нея. Припомняше си я не за да отправя нападки срещу канона, а просто защото ѝ се учудваше. Марк например се чудеше как сватбите, които обикновено са толкова радостно събитие, често пораждаха такива раздори, че слагаха началото на кръвно отмъщение, докато погребенията, дето бяха така мрачни — почти никога. После правеше сравнение между новите и отколешните кръвни отмъщения. И едните, и другите имаха своите добри и лоши страни. Старите кръвни отмъщения приличаха на отдавна обработвана

земя, в тях имаше известна сигурност, но наред с това се чувствуваше някаква студенина и мудност. Новите кръвни отмъщения, обратно, бяха бурни и понякога за един кратък период от двадесетина години даваха толкова убити, колкото старите отмъщения за сто години. От друга страна, понеже бяха твърде неулегнали, бързо можеха да бъдат преустановени с някое помирение, докато старите кръвни отмъщения трудно приемаха помирието. Човешките поколения свикваха с тях още от люлката и тъй като не можеха да си представят живота без кръвното отмъщение, дори и през ум не им минаваше, че могат да се избавят от него. Не случайно се казваше: „Започне ли дванадесетата си година, кръвното отмъщение е като дъба, вече не можеш лесно да го изтръгнеш.“ Марк Укачиера бе стигнал до извода, че и двата вида — отколешното със своята история и новото с жизнената си сила — си влияят едно на друго, че временното стихва на едното се отразяваше и на другото. Ето, в последно време например му бе трудно да разбере кое от двете кръвни отмъщения първо започна да линее. О, господи — простена той, — ако продължавам така, аз съвсем ще се погубя.

Отмерените удари на часовника го накараха да трепне. Започна да ги брои. Шест, седем, осем... В коридора се чуваше само лекият шум на метла. Гостите още спяха.

Дневната светлина, макар и малко по-силна, продължаваше да таи опази враждебна студенина на далечината, от която идеше, О, господи — въздъхна той, този път толкова дълбоко, че му се стори, сякаш ребрата му се размърдаха като греди на рухваща колиба. Погледът му продължаваше да съзерцава сивото небе, което тегнеше над планините, и не можеше да се разбере дали то ги правеше толкова мрачни, или те помрачаваха небето.

С погледа си Марк Укачиера като че ли задаваше въпрос и едновременно се заканваше и молеше за милост. Какво има — сякаш питаха очите му простора, който се разкриваше пред него, — защо си такъв...

Винаги му се е струвало, че добре познава Рафш, за който казваха, че е една от най-големите и най-внушителни области в Европа, тъй като се простираше ка хиляди квадратни километри в Албания, после продължаваше отвъд границите ѝ, сред албанските родове в Косово и още по-нататък, по онези земи, наричани от славяните „Стара Сърбия“, които всъщност не бяха нищо друго, а част от Рафш. Смяташе, че познава Рафш, по в последно време все по-често чувствуваше как постоянно нещо му се изплъзва. Мислите му упорито кръжаха по хълмове и хребети, сякаш търсеха да открият откъде извира тези необясними неща и онова дори още по-лошо от тях подигравателно отношение, което се долавяше и в светлината на деня. А когато започваха да свистят ветровете, планините опустяваха и Рафш му се струваше понякога съвсем чужд.

Марк знаеше, че механизмът на смъртта беше там горе, издигнат от незапомнени времена, древна воденица, която мелеше ден и нощ и чиито тайни, като надзорник на кръвния данък, той познаваше по-добре от когото и да било. Въпреки всичко това не му помагаше да спре нахлуването на тази отчужденост. И за да се убеди в обратното, той започна трескаво да прехвърля в мислите си, надълго и нашироко, това студено пространство, което се разгръщаше в някаква странна форма в мозъка му, наподобяващо нещо между карта и месал на погребална трапеца.

Тази причудлива карта го накара да си припомни много неща край библиотеката. В мисълта му се заредиха една след друга всички плодородни земи на Рафш. Те се делеяха на две големи групи: на обработени и временно пустеещи поради кръвно отмъщение. Във всичко това имаше един много прост ред — хората, които трябваше да си отмъщават, обработваха земите

си, защото бе техен ред да убият, така че нищо не ги застрашаваше да излязат свободно по нивите. И обратно, онези семейства, които следваше да пролеят кръв, оставяха земите си пустеещи, тъй като трябваше да се затворят в изгнаническите кули, за да се защитят. Но това положение веднага се променяше, щом хората, които трябваше да отмъстят, убиеха едного от кръвните си врагове. Тогава те от род, на който предстои да убие заради пролята кръв, се превръщаха в род, който трябва да пролее кръв, тоест бяха обречени и се затваряха в изгнаническите кули, оставяйки земите си да пустеят. В това време кръвните им врагове излизаха от изгнаническите кули и тъй като бе техен ред да убият, нямаше от какво да се страхуват и спокойно обработваха земите си. Това продължаваше до следващото убийство. После отново всичко се повтаряше.

Когато на Марк Укачиера се случеше да пътува по работа из планините, окото му никога не пропускаше да пресметне колко са обработените земи в сравнение с пустеещите. Обикновено обработените земи бяха повече. Общо около три четвърти от плодородните площи. Но имаше години, когато това съотношение се променяше в полза на пустеещите земи. Случваше се те да нараснат до тридесет-четиридесет процента, а понякога да се изравнят с обработените земи. Дори се помнеха няколко години, когато пустеещите земи бяха повече от обработваемите площи. Но това е било твърде отдавна. Постепенно, е упадък на кръвното отмъщение броят на пустеещите земи все повече намаляваше. Тези пустеещи земи най-много радваха окото на Марк Укачиера. Те показваха, че канонът тук все още бе в силата си. Цели родове се решаваха да оставят пустеещи земите си и да се лишат от насъщния хляб, само и само да отмъстят за пролятата кръв, така както имаше и такива, които правеха обратното, отлагаха кръвното отмъщение от пролетта за есента, от тази година за следващата, за да имат възможност да приберат колкото се може повече царевица, та след това да се затворят за по-дълго време по домовете си. „Твоя воля е да запазиш мъжеството си, твоя воля да го опетниш“ — се казваше в канона. Между царевицата и кръвното отмъщение всеки избираше онова, което повече му се нравеше. Някои за свой срам предпочитаха царевицата, а други, обратно — кръвното отмъщение.

На Марк Укачиера често му се случваше да види една до друга земите на родове, които бяха в кръвна вражда. Гледката бе винаги една и съща: единият парцел обработен, другият пустеещ. В засятата нива имаше нещо срамно за Марк Укачиера. И парата, която се вдигаше над нея, и мирисът на пръстта, и меката като женска плът земя предизвикваха у него погнуса, докато изсъхналата, пустееща до нея земя а пукнатините си, които приличаха ту на бръчки, ту на стиснати челюсти, просълзяваше очите му. Гледката навсякъде бе една и съща — засята нива, а до нея пустееща земя стояха една до друга и се гледаха с ненавист като чужди. И най-невероятното беше, че само след един или два сезона техните съдби коренно се променяха: пустеещата изведнъж се превръщаше в плодородна, а плодородната опустяваше.

Марк Укачиера, може би за десети път през тази сутрин, въздъхна. Мислите му продължаваха да се реят надалеч. От земите се прехвърлиха на пътищата, част от които той бе изминал пеша или на кон по време на служебните си задължения. Големият път сред Прокълнатите планини, Сенчестият път, Пътят край Черни Дрин, Пътят край Бели Дрин, Злият път, Големият байрактарски път, Пътят край кръста. По тях ден и нощ бродеха хората на Рафш. Отделни места от тези пътища бяха под постоянната закрила на Месата. Така например Големият байрактарски път от Каменен мост до Високите кестени бе под защитата на Никайте и Шаля. На когото и да се случеше нещо, минавайки по тези места, кръвното отмъщение за убития се поемаше от Никайте и Шаля. Така също и по Сенчестия път — от нивите на Реко до воденицата на Шурди мястото бе закриляно от беса. Целият път от Цурай до Студен извор

също бе под покровителството на беса. В сила бе бесата и за конаците на Никаите и Шаля. Стариият хан на Пътя край кръста, с изключение на обора, както и Ханът на вдовицата и разстоянието на четиристотин крачки от северните им порти се закриляха от беса. Целият проход на Самодивски извор, от двете му страни и на двадесет крачки от тях, както и конаците на Реза и Крилевите ливади — също.

Той се помъчи да изреди всички други места, които вяха под закрилата на нечия беса, както и онези, за които носеше отговорност всеки, тоест местата, където не се разрешаваше да се извършва кръвно отмъщение, в това число влизаха без изключение водениците и мястото от четиридесет крачки около тях, реките, с четиристотин крачки вдясно и ляво от тях, поради това, че шумът от звънци на добитък или бученето на водата пречеха да се чуят предупредителни те думи на кръвния отмъстител. Канонът никога нищо не забравяше. Много пъти Марк Укачиера си бе блъскал главата да открие има ли такива положения в бесата, които ограничават или, обратно, насърчават кръвното отмъщение. Понякога му се струваше, че със закрилата, която осигуряваше на всеки минувач, тя отдалечава смъртта, а друг път мислеше точно обратното, че сигурността, дадена от бесата за отделни пътища и хапове на всекиго без изключение — и за обречен, и за отмъстител, много често въвличаше и други хора и така слагаше началото на нови кръвни отмъщения. Всичко това, както и много други неща в канона, го караше да се раздвоява и оставаше неясно за него.

Същия въпрос си бе задавал някога и по отношение на многобройните балади за кръвното отмъщение, които се ширеха из цял Рафш. По селата в различните краища бродеха много гуслари. Нямахме път, гдето да не ги срещнеш, и хан, в който да не чуеш песните им. На Марк му бе трудно да разбере дали те насърчаваха, или прогонваха смъртта. Навярно вършеха и едното, и другото. Същото можеше да се каже и за историите, които се предаваха от уста на уста за отколешни или на нови кръвни отмъщения, разказвани след вечеря край огъня през дългите зимни нощи, които след това се разпространяваха от пътниците, за да се върнат отново някоя вечер съвсем; променени, както идва променен от времето и древният гост. Част от тези разкази понякога той срещаше отпечатани в онези отвратителни списания, подредени като ковчези в колони. Защото за Марк Укачиера написаното по книгите не беше нищо друго, освен трупът на онова, което се разказваше от уста на уста или се пееше от гусларите.

Независимо дали всичко това му харесваше, или не, то беше свързано с неговата работа. Дори среди две седмици, когато принцът се канеше да му обърне внимание, че нещата вървят зле, между другото намекна и за това. Наистина думите му бяха малко неясни, но смисълът горе-долу бе този: ако на тебе, надзорника на кръвния данък, ти е омръзнала тази работа, не забравяй, че има доста хора, и то не какви да е, а високо образовани, които мечтаят за нея.

За пръв път принцът намекваше за образованието му, и то с известна закана. И друг път бе съветвал Марк да проучи с помощта на монаха всички въпроси, свързани с кръвното отмъщение, но сега тонът му бе рязък. Дори и днес, като си го припомняше, Марк Укачиера чувствуваше болка в слепоочията. Вземи някой образован, от онези, дето вонят на одеколон, и го сложи на моето място — пухтеше от гняв той. — Сложи ти учен надзорник на кръвния данък, понеже ти харесват високообразованите, а после, когато жена му още на третата седмица се побърка, ще се сетиш за Марк Укачиера.

Известно време мислите му прескачаха злобно от едно предположение на друго, при всяко от които виждаше как принцът се разкайва, а той победоносно ликува. Както и да е, трябва да предприема едно пътуване из Рафш — си каза накрая, като почувствува, че поривът

на опиянението му стихва. Няма да е лошо да изготвя и един доклад за принца, както преди четири години, с точни данни за състоянието на кръвното отмъщение и с предвиждания за бъдеще. Навярно и работите на принца не вървяха добре и на кого да си излее яда, хайде на Марк Укачиера. Но както и да е, той е негов господар и не надзорникът е този, който ще го съди. Гневът на Марк бе стихнал. Мислите му, объркани от внезапното раздразнение, се освободиха от гърчовете си и отново се пренесоха към високите планини. Всъщност това пътуване му бе необходимо, особено сега, когато не се чувствуваше добре. Може би пътят някак ще разсее натрупаните в: последно време тревоги. Навярно ще си възвърне и съня. Освен това добре ще е да се махне за известно време от очите на принца.

Проектът за пътуването постепенно започна настойчиво да го завладява, но без някакво особено въодушевление. И както преди малко, в мислите му отново се занизаха пътищата, по които навярно щеше да мине, но сега вече виждаше и цървулите си, и подкованите копита на коня. Представеше си хановете и домовете, гдето щеше да отседне, цвиленето на конете и гадините, които ще го хапят нощем.

По време на това служебно пътуване трябваше огледа още веднъж всичко, скицирано в мислите му да провери воденичния камък, лостовете и безбройните колелета и колелца на тази мелница на смъртта. Да провери брънка по брънка целия механизъм, за да разбере къде куца машината, какво е ръждясало и не работи както трябва, има ли нещо счупено. Ох! — изпъшка той от нова спазма в стомаха. — Я по-добре виж с тебе какво става — искаше да каже, но мисълта му се прекъсна. Може би и тази проклетата болка ще изчезне от промяната на въздуха. Да, да, трябва час по-скоро да замине, да се махне оттук. На място да провери всичко, едно по едно, да разговаря надълго и нашироко, особено с онези, които тълкуват и прилагат канона, да чуе мнението им, да обиколи изгнаническите кули, да се срещне със старейшините по селата, да ги разпита има ли учители, дето шушукат против канона, да запише имената им и да иска от принца да бъдат прогонени. Марк Укачиера се оживи. Той наистина можеше да изготви на принца един подробен доклад за всичко това. Марк взе да се разхожда нагоре-надолу из библиотеката. От време на време се спираше за миг пред прозорците, после започваше да мисли за нещо друго и пак продължаваше да се разхожда. Още отсега взе да си припомня за отделни тълкуватели на канона, на чието мнение и съвети принцът отдаваше голямо значение. Те бяха около двеста души в цял Рафш, но само дванадесетина от тях бяха прочути. Ако не с всички, той трябваше да се срещне поне с половината. Те бяха стълбовете на канона, мозъкът на Рафш и сигурно щяха да изкажат редица ценни мисли и да дадат някои съвети за разрешаването на много въпроси. Вероятно така ще стане, въпреки че той не можеше да се задоволи само с това. Нещо му подсказваше, че ще е добре, ако освен на срещите, отиде и там, където бе ложето на смъртта, при обречените. Да влезе в изгнаническите кули и да разговаря с онези, които бяха солта и хлябът на канона. Последната идея особено го зарадва. Колкото и мъдри думи да кажат прочутите тълкуватели, за отредената от канона смърт най-тежка бе думата на обречените.

Марк потри с ръка челото си, като се помъчи да си припомни събраните преди две години данни за изгнаническите кули. Да, знаеше точно — бяха сто седемдесет и четири в цял Рафш, с около хиляда обречени мъже. Помъчи се да си представи как изглеждаха, седнали един тук, друг там, мрачни и разгневени по стаите с тесни черни процеци като на бойници, със заключени отвътре врати. След това мислите му се пренесоха на напоителните вади, заради които част от обречените гниеа по кулите, после се опряха на пътищата и хановете, закриляни от беса, на тълкувателите на канона, на онези, които пишеха хрониките, и накрая на гусларите. Това бяха винтовете, ремъците и колелцата на старата машина, която от стотици години

работеше, без да спре. От стотици години — повтори той. Непрекъснато, ден и нощ, зиме и лете. Но ето че дойде седемнадесети март, за да обърка реда на нещата. Споменът за този ден накара Марк Укачиера отново да въздъхне. На него му се стори, че ако този ден наистина бе минал без кръвно отмъщение, както започна, цялата тази мелница на смъртта — звънците, тежките воденични колела, винтовете и многобройните колелца, щеше зловещо да изскърца, да се разтърси из основи, докато накрая се пръсне и разпилее на хиляди парчета.

О, господи, дано никога не настъпи този ден — си каза той и отново почувствува онази противна болка под лъжичката. После пак си спомни откъслечни думи от разговора по време на снощната вечеря, недоволството на принца, и радостта, която изпита преди малко, тозчас се стопи и на нейно място в душата му нахлу някаква необяснима мъка. Да вървят по дяволите всички — си помисли той. Странна беше мъката, която го завладя като сива безформена маса, спокойно изпълваща цялото му същество, без да го пробоща или да го прерязва остра болка, но въпреки това толкова тягостна, че не можеше място да си намери. А на всичко отгоре и околните не го оставяха на мира, като че ли не му стигаше тази мъка. За нея той не сподели с никого. Вече трета седмица това се повтаряше все по-често и изведнъж Марк си зададе въпроса, който ден след ден бе отлагал: Да не би да ме е блъснала кръвта?

Така се бе случило и преди седем години. Преглеждаха го какви ли не лекари, пи най-различни лекарства, но нищо не помогна, докато накрая един старец от Гякова му каза: „Напразно пиеш тия церове и ходиш по доктори, синко. На твоята болест няма да помогнат пи доктори, ни илачи, тебе те е блъснала кръвта.“ „Кръвта ли? — се бе учудил той. — Но аз не съм убивал човек, дядо.“ А старецът беше отвърнал: „Няма значение, че не си убивал, синко, ако беше убил, щеше да ти е по-леко, но работата ти е такава, че не може да не те блъсне кръвта.“ Тогава старикът му бе разказал за предишни събирачи на кръвен данък, които също заболявали от тази болест, дори и по-зле от него, защото изобщо не могли да ги изцерят. Но Марк Укачиера успя да се излекува в планините отвъд Ороши, тъй като му казаха, че въздухът там бил подходящ за такива болести.

Седем години Марк бе съвсем спокоен, но ето че в последно време призивните на болестта отново се появяваха. Защо ми трябваше да се захващам с такава работа — си казваше той. Достатъчно е кръвта на един убит да те зашемети и да не можеш да се справиш, а какво остава да събираш парите от то лакова кръв, за която не знаеш откъде започва и къде свършва. Това не беше кръв, а потоци от кръв на: цели поколения, които течаха нашир и надлъж по Рафш от години и векове, смесена кръв на отколешни и нови отмъщения.

Но може да не е това — въздъхна той с последна надежда. Дано тази потиснатост да е временна, иначе ще се побъркам. Той повдигна глава, стори му се, че дочу шум отвън. Наистина не беше се излъгал. В коридора изскърца врата, след това се чуха стъпки и гласове.

Гостите са се събудили — помисли Марк.

На 25 март Гьорг се върна в Брезфтохт, През целия ден вървя почти без да почива. Но за разлика от пътуването на отиване, когато се връщаше, той беше все оклюмал и непрекъснато дремеше, така че пътят му се стори много по-кратък. Дори се зачуди, когато видя околностите на селото. Несъзнателно забави крачки. Сърцето му като че ли също започна да бие по-бавно, а очите му затърсиха нещо по околните хълмове. Снегът се бе стопил. Дивите нарове са си на мястото — помисли Гьорг и облекчено въздъхна. Кой знае защо, преди му се бе сторило, че ледените късове сняг ще бъдат много по-безмилостни към дръвчетата.

Ето го и мястото... Докато го нямаше, бе издигната малка купчина камъни. Гьорг се спря край нея. За миг му се стори, че ще се спусне към тази могила, ще грабне камъните, и ще ги запрати встрани, за да не остане никаква следа, но тъкмо когато си представяше това, протегна ръка и като в треска затърси из пътя камък. Накрая намери един и със съвсем неестествено движение, сякаш ръката му бе откъсната, хвърли камъка върху могилата. Камъкът глухо изтрополи, търкулна се два-три пъти, докато най-сетне си намери място. Гьорг не откъсваше очи от грамадата, като че ли се съмняваше, че камъкът ще се раздвижи отново, но той продължаваше да стои съвсем естествено до другите, сякаш бе хвърлен отдавна. Въпреки това Гьорг не помръдваше от мястото си.

Той гледеше безжизнено могилата. Ето какво бе останало от... от... (искаше да каже от живота на онзи човек), а си мислеше — ето какво ще остане и от моя живот.

Глождеше го все същата мъка от безсънните нощи, от мълчаливата враждебност между него и баща му, от съмненията, разсъжденията и терзанията, които не раждаха нищо друго, освен тези голи, безсмислени камъни. Той искаше да се откъсне от тях, но не можеше. Светът наоколо сякаш бързо взе да се стопява, като че ли всичко изчезна, остана само той и срещу него купчината камъни, само тези две неща — Гьорг и могилата, съвсем сами на земята. В отчаянието си той само дето не извика: „Но защо? Защо е нужно всичко това?“ Отговорът беше ясен като тези голи камъни и болеше, о, господи, как боли. И той се помъчи най-послед да се отдалечи от това място, да се махне колкото се може по-бързо, ако трябва да отиде дори в ада, само да не стои повече тук.

Вкъщи посрещнаха Гьорг спокойно и с топлота. Баща му го разпита накратко за пътя, а майка му го гледеше крадешком, с премрежени от жалост очи. Той само каза, че е много уморен от пътя и безсънието и легна да спи. Дълго стъпките и шепотът из къщи пробуждаха като игли съня му, докато накрая заспа. Събуди се късно на следващия ден. Къде съм? — се попита няколко пъти и отново заспа. Когато стана, главата му тежеше. Нямаше желание за нищо.

Целият ден измина така, както и двата следващия дни. Гьорг се въртеше из къщи и гледеше тъпо ту онази част от съборената ограда, която отдавна трябваше да се оправи, ту десния ъгъл на покрива, увиснал още през миналата зима, но не изпитваше никакво желание да се залови за нещо. Най-лошото бе, че му се струваше излишно да оправи тези неща.

Нижеха се последните дни на март. Скоро щеше да дойде април с неговата радостна и тъжна половина. Смъртоносният април. Ако не го убиеха, трябваше да се затвори в изгнаническата кула. Очите му щяха да отслабнат от полумрака, така че и ако останеше жив, повече нямаше да може да вижда света.

След тази неколкодневна сънливост мислите му сякаш се оживиха. Първото нещо, което проблясна в съзнанието му, бе да намери някакъв начин да избегне смъртта и това съпя

подчинение. Голям избор нямаше. Имаше само един път — да тръгне да цепи дърва по градовете. Той започна надълго и нашироко да го обмисля. Така правеха обикновено планинците, които напускаха Рафш. С брадва на гръб (дръжката се мушкаше под джубето, а острата част стърчеше зад тила, като перка на риба), та с брадва на гръб и от град на град, с проточен нажален глас: „Дърва за цепене.“ Не, по-добре да изчака смъртоносния април (той беше уверен, че тази дума вече не съществуваше само в неговото съзнание, а се произнасяше и от останалите в дома му), по-добре да остане тук, отколкото да се запилее и да скита злочест сред дъжда, като дървар по градските пътища, из избите с малки прозорчета и железни решетки, покрити с някакъв черен прах (веднъж бе видял през едно такова прозорче в Шкодра планинец да сече дърва), не, сто пъти по-добре е да изчака смъртоносния април.

Една сутрин, беше предпоследният ден на март, като слизаше по каменните стълби, той се озова пред баща си. Не му се искаше пръв да го заговори и изчака. Известно време и двамата мълчаха. След малко като през стена, зад която се е скрил някой, чу гласа на баща си:

— Какво искаш да ми кажеш, Гьорг?

— Тате, през тези дни, които ми остават, искам още веднъж да отида да видя планините.

Той го изгледа продължително право в очите. Нищо не му отговори. На мене ми е все едно — помисли ат Гьорг още сънен. В края на краищата голяма работа; че може пак да се сдърпаме и за тази дреболия. Малко ли се гледаха накриво до деня, в който отмъсти. Дали щеше да убие онзи две седмици по-рано, или две по-късно, нямаше никакво значение. Наистина можеше и да не отиде да види планините, само дето напразно си хаби думите. Той се канеше да му каже: „Няма нужда, тате“, но баща му вече бе изкачил стълбите.

След малко той се върна с кесия в ръка. Тя бе съвсем малка в сравнение с онази за кръвния данък. Баща му протегна ръка и му я подаде:

— Върви, Гьорг, и на добър път!

Гьорг взе кесията.

— Благодаря ти, тате.

Той не откъсваше очи от него.

— Само не забравяй — каза тихо баща му, — твоята беса изтича на седемнадесети април. — Сякаш искаше да добави и още нещо, но замълча. — Не забравяй, синко — повтори той.

Гьорг вече няколко дни пътуваше. Минаваше по-различни места. Нощуваше из хановите. Срещаше непознати хора. Затворен в селото, той винаги бе смятал, че из Рафш, особено през зимата, е пусто, но не беше така. В областта беше твърде оживено. Хора от най-различни краища пътуваха към центъра на Рафш или тръгваха от него в разни посоки. Едни се движеха отляво надясно, други точно в обратната посока. Някои се изкачваха към планините, други се спускаха, а повечето ту отиваха нагоре, ту слизаха надолу по един и същи път и го правеха толкова често, че накрая и сами не можеха да разберат изкачват ли се или се спускат.

Понякога Гьорг се сещаше, че дните текат. Бързината, с която летеше времето, му се струваше съвсем необикновена. Докъм обед денят му се виждаше дълъг, след това изведнъж, както неочаквано се търкулва капката роса от цвета на прасковата, така и той преваляше и

угасваше. Април беше дошъл, но пролетта едва се задаваше. От време на време някаква синева проблясваше над Албанските Алпи, но толкова бегло, че сякаш всеки миг щеше да се стопи. Април е — казваха пътниците, когато се срещнеха по хановете. Време й е на пролетта, дори много закъсня тази година. И Гьорг изведнъж си спомняше за заръката на баща си, че изтича срокът на дадената беса или по-точно не всичко, което му бе казал, дори нито част от него, а само думата „синко“ накрая и заедно с нея в мисълта му изплуваше остатък от времето между първи и седемнадесети април, мисълта, че всички ще се радват на целия април, докато за Гьорг той ще бъде половинчат. После се мъчеше да отхвърли тези мисли и се заслушваше в онова, дето разказваха пътниците, които за негова изненада можеха да нямат ни хляб, ни сол в торбите, но винаги имаха какво да споделят.

По хановете можеха да се чуят какви ли не случки и истории за най-различни хора и времена. Той винаги стоеше малко встрани и доволен, че никой не го закача, надаваше ухо. От време на време се разсейваше, губеше нишката и тогава се мъчеше да сравни част от разказаните истории със своя живот или обратно, спомняше си свои преживелици и се опитваше да ги пригоди към разказваните истории. Понякога това му се отдаваше, друг път не.

И навярно така щеше да продължи до края на пътуването му, ако не беше се случило нещо неочаквано. Един ден в хана на име „Новия хан“ (повечето от тях се наричаха Стария или Новия хан) той чу да разказват за някаква закрыта кола... Някаква кола, отвътре цялата с черно кадифе... Кола от града, с красиво изработени врати... Да не би да е онази кола — си каза той и целият се превърна в слух. Да, за нея ставаше дума. Говореха за красивата жена с невинни очи и кестеняви коси.

Гьорг трепна. Несъзнателно се огледа наоколо. Това беше един доста занемарен хан, изпълнен с тютюнев дим и миризма на мокри шаячни дрехи и като че ли не стигаше това, та на всичко отгоре и на онзи, който разправяше за жената, му излизаха кълба цигарен дим от устата и вонеше на лук, Гьорг се заглежда, сякаш искаше да каже: „Чакайте малко, това място съвсем не е подходящо да се говори за тази жена.“ Но те продължаваха да дрънкат и да се смеят, Гьорг остана свит на кълбо в ъгъла си и ту слушаше, ту нищо не чуваше, тъй като ушите му бучаха. И изведнъж откри истинската причина, която го бе накарала да тръгне на път. Причината, която криеше и от самия себе си. Упорито я бе отхвърлял в мислите си, потискал я бе и смяташе, че я е затворил дълбоко в себе си, но ето че тя продължаваше да стои в центъра на съзнанието му — той бе тръгнал на път не за да види планините, а преди всичко да види още веднъж тази жена. Несъзнателно бе търсил колата с меката тапицерия, която непрекъснато пътуваше из Рафш, а той шепнеше подире й: „Какво дириш насам, летяща кола?“ Всъщност с черното си кадифе, с медните дръжки на вратичките и красиво заоблената каросерия тя приличаше повече на саркофаг, какъвто бе видял някога при единственото си посещение в Шкодра, в Голямата църква, на една служба с траурна музика, изпълнявана на орган. И в тази летяща кола-саркофаг беше погледът на жената с кестенявите коси, който така нежно и развълнувано обгръщаше Гьорг, както никой друг на този свят. Много женски очи бяха гледали Гьорг — и пламенно, и срамежливо, и зашеметяващо, и мило, и гальовно, и лукаво, и надменно, но така, както нейните очи — ничии други. Те бяха същевременно и далечни и близки, и открити и загадъчни, и чужди и съчувствени. В нейния поглед наред с пламенната страст, която зашеметяваше, имаше и нещо, което сякаш те плашеше, отвеждаше те далеч, отвъд вселената, отвъд живота, където можеш да намериш покой.

Вечер (когато отделните сънища безразборно запълваха нощите му, както редките звезди проблясват сред тъмното есенно небе) този поглед бе единственото нещо, което не се

стояваше в просъницата. Стоеше край него като изгубен брилянт, събрал сякаш светлината на цялата земя.

Ето, за да види още веднъж тези очи, той бе тръгнал из безкрайния Рафш. А тук пътниците говореха за тази жена като за най-обикновено нещо, в този мръсен хан, сред лютивия дим, с тези уста, пълни с развалени зъби. Гьорг се изправи, свали от рамо пушката и започна да стреля — веднъж... два, четири пъти. Уби всички наоколо, а след това и онези, които се притекоха на помощ заедно с ханджията и настръхналите стражи, после се втурна през вратата, като продължаваше да стреля по ония, които го преследваха, след това и срещу преследвачите, надигнали се от околните села, от цялата област... Всичко това Гьорг си го помисли, а всъщност не направи нищо друго, освен да стане и да излезе пред вратата на хана. Студеният вятър разхлади челото му. Постоя така с притворени очи и несъзнателно си припомни онова, което бе чул преди години в един влажен септемврийски ден, докато чакаше реда си, за да предаде царевицата в общинския склад — че градските момичета се целували с младежите в устата.

По време на пътуването, тъй като вниманието му се раздвояваше, на Гьорг все по-често му се струваше, че пътищата, по които вървеше, нямаха продължение, а бяха на отделни отсечки или на големи преходи. Внезапно се озоваваше пред някой друм или друг хан, докато си мислеше, че все още е на същия път или близо до хана, от който бе тръгнал преди няколко часа. И така, с всеки изминат час и ден след ден, понеже мислите му все повече се откъсваха от реалните неща, пътуването му започваше да прилича на сън.

Сега вече не криеше от себе си, нито пък от другите, че търсеше онази кола. На няколко пъти бе питал дали не са виждали наблизко една закрыта кола с особени извивки... с някакви... не зная как да ги нарека... Каква? Обясни по-добре — отвърщаха хората. Кажи каква кола? Една такава, съвсем различна от другите. Отвътре цялата с черно кадифе... обкована по краищата с мед... като ковчег. Сериозно ли приказваш? Да не си се побъркал бе, човече? учудваха се те.

Веднъж му казаха, че са видели подобна кола, но излезе, че била колата на епископа от съседната област, за когото не се знаеше накъде бе тръгнал в това лошо време.

Какво пък толкова, че хората са отседнали в такива мръсни ханове, няма значение, че зъбите им са развалени, стига само да му кажат нещо за колата — си мислеше той.

На няколко пъти попадна на следите ѝ, но после отново ги изгуби. Приближаването на смъртта сякаш правеше още по-желана срещата с тази жена. С извървените пътища сякаш нарастваше и жаждата му да я види.

Веднъж срещна някакъв човек на муле, който му се стори познат. Беше „кръвният надзорник“ от крепостта Ороши, тръгнал кой знае накъде. След като повървя малко, Гьорг извърна глава, сякаш да се увери, че това наистина бе „кръвният надзорник“. Онзи също се беше обърнал и гледаше Гьорг. Този пък какво иска? — си рече Гьорг.

Един ден му казаха, че видели точно такава кола, каквато описваше, но била празна. Друг път му разказаха подробно за колата, дори и за красивата жена на прозорчето, чиито коси били според едни кестеняви, според други, с цвета на лешник.

Поне зная, че е тук някъде из Рафш — мислеше си той. — Значи все още не е напуснала планините.

Но дните на април бързо летяха. Излизваха се един след друг и тъй като за него бяха броели и по-малко от дните на който и да било друг месец преди, струваше му се, че така стремглаво намаляват, сякаш се топяха.

Не знаеше накъде да върви. Понякога си губеше времето по затънтени пътища, друг път несъзнателно се озоваваше там, откъдето вече бе минал веднъж. Все по-често започваше да го измъчва въпросът дали не върви в погрешна посока. След това му се струваше, че точно това прави и така ще върви до крал на броевите дни, които му оставаха, като пътник сомнамбул през този негов половинчат април.

Шеста глава

Семейство Ворпси продължаваше своето пътешествие. Бесиан поглеждаше крадешком профила на жена си. Страните ѝ бяха леко пребледнели, както и преди няколко дни, което я правеше още по-привлекателна. Уморена е — помисли си той, но нищо не ѝ каза. Всъщност през всичките тези дни, той очакваше съвсем естествено да чуе от нея: „Ох, изморих се.“ С нетърпение се надяваше, че тези думи ще прозвучат като някакво избавление от злото, но тя все мълчеше и мълчеше. Пребледняла, Диана гледаше пътя и почти не говореше, а погледът ѝ, който дори когато бе ядосана или обидена, винаги бе разбираем за него, сега беше неузнаваем. Поне да изразяваше недоволство — мислеше си той — или най-лошото, да беше студен, но в него се четеше нещо съвсем друго, сякаш не можеше да се съсредоточи и се рееше наоколо.

Приказките в колата съвсем оредяха. От време на време той правеше опити да възобнови разговора, но тъй като не искаше да се унижава, усилията му бяха твърде сдържани. Най-лошото бе, че не намираше в себе си сили да ѝ се разсърди. От опита си с жени бе забелязал, че често пъти гневът и разправията бяха в състояние изведнъж да разрешат много по-безизходни положения, както бурята освобождава всичко от задушаващата жегата, но в израза на очите ѝ имаше нещо, което възпираше гнева у другия, нещо, което се долавяше в погледа на бременните жени. За миг дори той си помисли: да не би да е бременна? После бързо направи наум една проста сметка и съмненията му начаса изчезнаха. Бесиан Ворпси сподави въздишката си, за да не я чуе тя и продължи да гледа през прозорчето. Смрачаваше се.

Той постоя така известно време и отново започна да размисля пак за същото. Поне да кажеше, че не ѝ харесва това пътуване, че е напълно разочарована, че тази негова идея, да прекарат медения си месец в Рафш, бе невиджана идиотщина или да поиска незабавно да се върнат обратно още днес, още сега, още в този миг. Но тя не само че нито веднъж не поиска такова нещо, а дори когато той, за да я улесни, заговори със заобикалки, че могат да се върнат и по-рано, тя бе отвърнала: „Както искаш. Ако желаш, можем да се върнем и по-рано. Що се отнася до мене, не се тревожи.“

Естествено, че на него на няколко пъти му бе минало през ум да прекъснат пътешествието и незабавно да се върнат, но все таеше някаква надежда, че ще може още нещо

да научи. Дори му се струваше, че ако нещичко допълни към написаното, това ще стане само докато са в Рафш, приберат ли се, вече нищо не можеше да промени от онова, което бе написал.

Навън съвсем се стъмни и лицето ѝ почти не се различаваше в мрака. На няколко пъти той се наведе до прозорчето, но не можа да разбере къде се намират. След малко лунната светлина обля пътя и той приближи глава до стъклото. Дълго стоя така, докато тръпките от студеното стъкло се пренесоха от челото по цялото му тяло. Пътят блестеше като стъкло под лунната светлина. Вляво се появиха очертанията на някаква малка църква, след това забеляза воденица, за която по-скоро би повярвал, че е издигната сред тази пустош да мели сняг, отколкото царевица. Ръката му затърси на облегалката нейната ръка.

— Диана — обърна се той тихо, — погледни навън. Струва ми се, че пътят, по който вървим, е закрилян от беса.

Тя приближи глава до стъклото. Все така тихо и с пестеливи думи, които свързваше по толкова особен начин, че на нея ѝ изглеждаха все по-неестествени, той ѝ обясняваше какво ще рече път под закрилата ма беса. Струваше ѝ се, че и студената лунна светлина допринасяше думите му да звучат така странно.

След като завърши, той приближи глава до шията ѝ и нерешително я прегърна. Сноп лунна светлина падна на два-три пъти върху коленете ѝ. Диана не помръдна, нито се притисна към него, нито се отдръпна. Лъхна то познатият приятен мирис и той едва овладя въздишката си. Надяваше се, че най-сетне жена му ще отвори уста. Очакваше поне някакъв малък упрек или въздишка. Но Диана продължаваше да е все така вгълбена в своето мълчание, изглеждаше тъжна, като пуста нива, в която се оглеждат само звездите. О, господи — си каза той. — Какво става с мене?

Денят бе ту облачен, ту ясен. Конете леко потропваха по каменистия път. Пътуваха по Пътя край кръста. Отвъд прозорчето се простираше познатата гледка. Само че сега тук-таме, кога по-наблизо, кога някъде в далечината, проблясваше синева. Снегът бе започнал да се топи най-напред по ниските места, където покриваше земята, оставяйки по пукнатините ѝ тънка корица лед.

— Коя дата е днес? — попита Диана.

Малко зачуден, той я погледна за миг в недоумение и след това отговори:

— Единадесети април.

Тя понечи да продължи. Говори — си каза той наум. Говори, моля те. Някаква надежда трепна у него. Кажи каквото и да е, само не мълчи.

Устните ѝ, които той следеше с крайчеца на окото си, отново се размърдаха, за да кажат онова, което бе премълчала преди малко.

— Помниш ли планинеца, когото срещнахме на път за крепостта?

— Да, спомням си го. Естествено.

Какво беше пък това „естествено“ съвсем не на място — ядоса се той за миг на себе си, без да знае защо. Навярно се ядоса на готовността си на всяка цена да продължи разговора. А може и за друго, че не успя да намери веднага някоя по-подходяща дума.

— Неговата беса изтичаше по средата на април, нали?

— Да нещо такова. Да, да, точно в средата на април.

— Просто изведнъж се сетих — каза тя, без да откъсва очи от стъклото.

Просто така — си рече наум и думите му се сториха пагубни, като нещо красиво, намазано с отрова. Някъде дълбоко у него се надигаше гняв. Да не би да прави всичко това просто ей така? Безпричинно, само за да ме измъчва? Но гневът му веднага стихна.

През последните дни тя на няколко пъти внезапно бе извърщала глава назад, за да види младите планинци, които колата настигаше по пътя. Мина му през ум, че навярно се надяваше отново да срещне онзи планинец от хана, но не отдаде никакво значение на това. Дори и сега, когато тя попита за него, също не му направи особено впечатление.

Внезапното спиране на колата прекъсна мислите му.

— Какво става? — попита той, без да се обръща към някого.

Кочияшът бе слязъл и след малко застана пред прозорчето, като сочеше с ръка нещо напред. Едва тогава Бесиан Ворпси забеляза някаква старица, седнала напред пътя, превита на две. Жената гледаше към тях и нещо обясняваше. Бесиан отвори вратичката на колата.

— Тази старица разправя, че не може да се помръдне — обясни кочияшът.

Бесиан слезе, направи няколко стъпки, за да раздвижи изтръпналите си крака, и се приближи до старицата, която пышкаше и от време на време се хващаше за коляното.

— Какво се е случило, майко? — попита я Бесиан.

— Ох, проклетата болка — изплака старата. — От сутринта се превивам тук и не мога да помръдна синко.

Тя беше облечена с везан сукман като всички планинки от този край, а под забрадката ѝ се подаваше кичур побелели коси.

— Цяла сутрин чакам да мине някой, за да ми помогне да се вдигна.

— Откъде си? — попита я кочияшът.

— Ей там, от онова село — и старата посочи с ръка някъде напред. — Не е далеч, все по широкия друм се върви.

— Ще те закараме с колата — каза Бесиан.

— Благодаря ти, синко.

Двамата с кочияша внимателно я хванаха под мишниците, помогнаха ѝ да стане и я поведоха към колата. Диана ги наблюдаваше от прозорчето.

— Добър ден, дъще — поздрави старата, когато я настаниха в колата.

— Добър ден, майко — отвърна Диана, като ѝ правеше място.

— Ох — въздъхна старицата, щом колата потегли, — цяла сутрин стоя сам-самичка наред пътя. Отникъде жива душа не се зададе. Рекох си, тук ще се мре.

— Наистина — отвърна Бесиан — много пуст ми се вижда този път. Голямо ли е селото ви или не?

— Голямо — рече старата и лицето ѝ помръкна. — За голямо, голямо е, ей богу, но за какво му е...

Бесиан внимателно наблюдаваше чертите на тъжното ѝ лице. Стори му се, че в него долови някаква враждебност към всичко живо в селото, задето никой не бе минал насам, за да ѝ помогне, и я бяха забравили. Но онова, което помрачаваше лицето на планинката, беше нещо повече от огорчение.

— Голямо ни е селото, но повечето мъже са се затворили по изгнаническите кули, затова и останах така наред пътя и си помислих, че тук ще мра.

— Заради кръвни отмъщения ли са се затворили по кулите?

— Да, синко. Никога досега не е било такова чудо. Винаги е имало отмъщения в нашето село, ала толкова кръв като сега не се е проливала.

Старицата дълбоко въздъхна.

— От всичко двеста къщи я има двадесетина да не са в кръвна вражда.

— Как е възможно?

— Сам ще видиш, синко. Селото е пусто, сякаш е минала чума.

Бесиан приближи глава до стъклото, но селото все още не се виждаше.

— Преди два месеца и аз зарових един внук — продължи старата. — И добър, и хубав беше, милият.

И тя започна да разказва как убили внука ѝ, но разказваше по такъв странен начин, че редът на думите ѝ постоянно се променяше. Между тях се промъкваше ту стон на болка, ту възхищение. Като още неузрял плод говорът ѝ сякаш щеше да се превърне от обикновен разказ в нещо като епична песен или оплакване. Навярно така се раждат и народните песни — помисли си Бесиан.

Той не откъсваше очи от планинката. Разказът ѝ, който стана начало на песен, предизвика и съответните промени в израза на лицето ѝ. В очите ѝ напираше плач, но сълзи не се появиха. Така те изглеждаха още по-нажалени.

Колата вече бе влязла в голямото село. Тропотът на колелетата глухо отекваше по пустия друм. От двете му страни се издигаха каменни къщи, които сред дневната светлина изглеждаха още по-смълчани.

— Това е домът на Шкрелите, а онзи по-нататък — на Красниките. Кръвното отмъщение между двата рода е толкова объркано, че никой не знае чий ред е сега да отмъщава, затова мъжете и на двете семейства са се затворили в каменните кули — обясняваше старицата. — Онази високата къща на три ката е на Видреките, които са в кръвна вражда с Бунгите, ей там

е тяхната къща, виждате ли я, стените ѝ до половината са от черен камък. Ето и домовете на Маркаите и Доданаите, които също са в кръвна вражда. Тази пролет изнесоха по два ковчега от къща. А онези къщи, дето са една до друга, са на Укаите и Крюезезите, които са толкова близо, че пушките им гърмят направо от прозорците, без да става нужда да излизат навън. От тези два рода по кръвен враг стрелят не само мъжете, а и жените, та дори и момите.

Планинката продължаваше да разказва, а те доближаваха глави ту към едното, ту към другото прозорче, за да си изяснят чудноватата посока на кръвното отмъщение така, както го обясняваше старицата. Не се забелязваше никакъв признак на живот по смълчаните каменни кули на къщите. Плахото слънце, което хвърляше отвесна светлина по каменните стени, ги правеше още по-пusti.

Свалиха старата някъде насред селото и я отведоха до портата на къщата. Колата продължи пътя си сред каменното царство, което сякаш бе омагьосано. И само като си помислиш, че зад тези стени и кули с тесни като на бойници отвори има хора — разсъждаваше Бесиан Ворпси — и девойки с топла гръд, и току-що задомени невести. За миг му се стори, че долавя отвъд студените камъни пулса на живота и онова ужасно вътрешно напрежение, което напират и удря със страхотна сила по стените, а отвън тези камъни и тесни отвори по кулите не говореха нищо сред плахите слънчеви лъчи. И какво те засяга всичко това — си рече той. Ти по-добре виж студенината у жена си. Най-после гневът му изведнъж се надигна и той рязко извърна глава към Диана, за да наруши най-сетне ужасното мълчание, да ѝ заговори, да ѝ поиска в края на краищата обяснение за държанието ѝ и за това загадъчно мълчание.

Не за пръв път през този ден се канеше да ѝ поиска обяснение. Десетки пъти бе повтарял наум фразите, като се почне от най-нежните: „Диана, какво ти е, кажи ми, какво те измъчва“, и се стигне до най-грубите, които не могат да се изразят, без да се употреби думата „дявол“ например: „Какво те е прихванало, дявол да те вземе?“, „За какъв дявол мълчиш“, „Тогава върви по дяволите!“ Наистина тази дума бе незаменима при такива случаи. Ето и сега, когато се разгневи, тя първа дойде на върха на езика му, готова да се вмъкне във всеки израз, жадна да вземе участие в каквато и да е разправа. Но както и при други случаи, той не само че не я употреби пред Диана, а като човек, който трябва да изкупи грешката си, я отправи най-напред към себе си. Все още бе с извърната към жена си глава и вместо да ѝ заговори, си каза: „Какво ме прихваща, дявол да го вземе!“

„Какво ме прихваща?“ — повтори си той наум и както много пъти досега, се отказа от намеренията си. По-късно се успокои. Може би ще има друг удобен случай. И на него самия не му беше ясно защо се отказа от обяснението с нея. Струваше му се, че донякъде се досеща за причината и явно се боеше от отговора на Диана. Изпитваше известен страх, подобен на онзи, който почувствува една зимна вечер в Тирана, когато викаха духове у един негов приятел и им отговори духът на друг, наскоро починал техен другар. И сам не знаеше защо, но си представяше обяснението на жена си точно така, като произнесено зад облак дим.

Колата отдавна бе изоставила зад себе си омагьосаното село, а той продължаваше да търси причините, заради които отложи обяснението с Диана, и се убеди, че го е направил от страх. Аз се боя от нейния отговор — мислеше той, — страхувам се, но защо?

По време на това пътуване все повече го завладяваше чувството за вина. Всъщност то се бе породило много по-рано и може би именно затова, бе предприел пътуването, за да се освободи от него. Но се бе случило точно обратното — вместо да се освободи, то го завладя още по-силно. Изглежда, сега страхът да не би обяснението на Диана да има някаква връзка с

това негово чувство, го караше да настръхва. Не, по-добре е тя да мълчи, ако ще да се превърне в мумия, само да не му казва неща, които могат да го засегнат.

Пътят бе неравен и колата се накланяше ту наляво, ту надясно. Имаше и големи локви от разтопения сняг. Неочаквано Диана попита:

— Къде ще обядваме?

Той учудено извърна глава. Думите ѝ му се сториха топли и непринудени.

— Където сварим — отвърна той. — Ти какво ще кажеш?

— Нямам нищо против.

Той изпита желание още веднъж да се извърне към жена си, но в последния миг се разколеба, сякаш до него имаше стъклен предмет, който можеше да се счупи, и той не посмя да помръдне на мястото си.

— Довечера дори може да пренощуваме в някой хан — каза той, без да извърща глава. — Съгласна ли си?

— Както искаш.

Някакво приятно чувство изпълни гърдите му. Може би всичко бе много по-просто, а той с този навик да анализира нещата, за да си ги изясни, беше започнал да вижда началото на несъществуваща драма. Навярно у Диана нямаше нищо друго освен най-обикновена умора от пътя, леко главоболие или нещо подобно.

— В някой случаен хан — повтори той, — в първия, който срещнем по пътя.

Тя само кимна с глава в знак на съгласие.

Наистина може би така щеше да е много по-добре — помисли си той зарадван. Всички тези нощи те бяха прекарвали сред непознати хора, приятели на техния близък или по-точно една верига от приятели, която започваше от един — приятеля на Ворпси, у когото ношуваха първата вечер и когото единствено познаваха, а след това продължиха да гостуват у негови приятели. И всяка вечер се повтаряше горе-долу едно и също: посрещане с думите „добре дошли“, сядане в стаята за гости край огъня, разговори за времето, за добитък, за това как вървят държавните работи. После вечеря с твърде подобрени приказки, след нея кафето и на сутринта традиционното изпращане до края на селото. Всъщност всичко това може би беше прекалено отегчително за една току-що омъжена жена.

Да, някой хан — си каза той. Един най-обикновен хан край пътя, в него е спасението; Как не се бе сетил по-рано за това? Ама че съм глупак — си рече наум зарадван. Един дори и не чак толкова чист хан, из който се разнася и миризма на добитък, щеше да ги сближи повече, ако не с комфорта си, който нямаше откъде да се вземе, то поне със сиромашията си, на чийто фон временните посетители понякога се чувстваха много по-щастливи.

Ханът се появи край пътя по-рано, отколкото очакваха. Беше сред едно пусто място, там където Пътят край кръста се сливаше с Големия байрактарски път, и наблизо нямаше ни село, нито пък се виждаше жива душа.

— Има ли нещо за ядене? — извика Бесиан още щом прекрачи прага.

Ханджията, дълъг като върлина, притворил очи, сънливо отговори:

— Студен боб.

Но щом видя Диана на вратата, следвана от кочияша, който носеше една от нейните чанти, и особено когато чу цвиленето на конете, ханджията изведнъж се оживи. Пот ри очи и каза с пресипнал глас:

— Заповядайте, господа! Мога да ви изпържа и яйца със сирене. Имам и ракия.

Те седнаха в единия край на дългата дъбова маса, каквито имаше в повечето от хановете. Тя заемаше голяма част от помещението. Двама планинци, седнали на земята в ъгъла срещу тях, ги заоглеждаха с любопитство. Някаква млада жена спеше, подпряла глава на детска люлка. До нея, върху няколко шарени тъкани торби, стоеше нечия гусла.

Докато чакаха ханджията да им донесе обеди, те гледаха мълчаливо наоколо.

— Другите ханове бяха по-оживени — обади се накрая Диана. — Тук е доста спокойно.

— Мисля, че това е по-добре — и Бесиан погледна часовника си. — Въпреки че сега е едно такова време... — Личеше, че мислеше за нещо друго и непрекъснато барабанеше с пръсти по масата. — Но не е чак толкова лошо, какво ще кажеш?

— Наистина, особено отвън.

— Покривът му е стръмен, каквито ти харесваш. Стръмен, за да се свлича снегът през зимата.

Тя потвърди с глава. Изразът на лицето ѝ сега бе по-дружелюбен, макар да личеше умората.

— Да пренощуваме ли тук тази вечер?

Докато я питаше, Бесиан усети как сърцето му глухо се разтуптя. Какво ми става? — си каза той. Когато я покани за пръв път у тях, след запознанството им, по-малко се бе развълнувал, отколкото сега, когато му беше законна съпруга. Просто да полудееш — помисли си той.

— Както искаш — отвърна Диана.

— Какво?

Тя го погледна учудено.

— Ти ме попита дали искам да пренощуваме тук тази вечер.

— Съгласна ли си?

— Разбира се.

Прекрасно — си каза той. Идеше му да прегърне тази любима глава, която през всичките тези дни толкова го бе измъчила. Едно топло, непознато досега чувство изпълни цялото му същество. След толкова нощи, прекарани поотделно, в най-различни стаи, най-сетне щяха да спят заедно в усамотения алпийски хан, сред безлюдните пътища. Наистина по-добре е, че стана така, иначе нямаше да опознае чувството на съмнение, което рядко се случва някой да не изпита в живота си. У него отново се възвърна увереността, че притежава любимата жена. Толкова далечна му се бе сторила тя през последните дни, че сякаш отново я опознаваше, както по време на моминството ѝ. Дори това повторно преживяване му се видя много по-любопитно и много по-приятно. Не случайна е приказката, че всяко зло е за добро.

Той усети зад гърба си някакво движение, след което се разнесе миризмата на пържено. Носеха чиниите с яйцата.

Бесиан повдигна глава.

— Имате ли някоя хубава стая за нощуване?

— Разбира се, господине — отвърна ханджията уверено. — Дори с огнище.

— Наистина ли? Но това е прекрасно.

— Така е — продължи ханджията. — Трудно е да се намери стая като моята в който и да е друг хан по тези краища.

Наистина съм имал късмет — помисли си Бесиан.

— След като се нахраните, можете да видите и стаята, господине — продължи ханджията.

— С удоволствие.

На Бесиан не му се ядеше. Диана също хапна съвсем малко от пържените яйца. После поиска сирене, което остави, тъй като бе доста твърдо, след това поръча кисело мляко и накрая пак яйца, но този път варени. Бесиан си взе същите неща, но почти нищо не докосна.

Веднага след обедата те се качиха на горния етаж, за да видят стаята. А стаята, която според ханджията бе гордостта на всички ханове от този край на Рафш, беше най-обикновена, с два прозореца на север, отвън с дървени капаци и голямо легло, застлано с вълнена покривка. Но огнището наистина бе рядко красиво.

— Стаята е добра — каза Бесиан, като погледна въпросително жена си.

— Може ли да запалим огъня? — попита тя.

— Разбира се, госпожо. Веднага ще го запаля.

На Бесиан му се стори, че за пръв път от толкова дни видя да трепва радост в очите ѝ.

Ханджията излезе и след малко се върна с наръч дърва. Той доста несръчно запали огъня, което говореше, че твърде рядко го правеше. Двамата го наблюдаваха така, сякаш за пръв път виждаха да се пали огън. Най-после ханджията излезе от стаята и Бесиан отново

почувствува приглушените удари в гърдите си. Погледът му на няколко пъти се плъзна по голямото легло, чиято млечнобяла покривка го правеше някак по-топло. Диана стоеше край огъня с гръб към съпруга си. С трепет, сякаш се приближаваше до непозната жена, Бесиан направи две крачки и сложи ръка на рамото ѝ. Тя бе скръстила ръце и стоеше, без да помръдне. Той започна да я целува по врата и близо до устните. От време на време погледът му долавяше червеникавите отблясъци на огъня по слепоочията ѝ. Накрая, когато ласките му станаха твърде настойчиви, тя каза тихо:

— Не сега.

— Но защо?

— Стаята е все още доста студена... Освен това трябва и да се измия.

— Права си — отвърна той, като я целуна по косите. Без да каже нищо повече, Бесиан се отдръпна и излезе. Шумът от стъпките му по стълбите най-красноречиво говореха колко е радостен. След малко се върна с кофа вода.

— Благодаря ти — каза Диана и му се усмихна.

Като зашеметен той сложи кофата върху огъня, но после се сети за нещо, наведе се и взе да оглежда отвътре огнището, като се пазеше с длан от искрите. Най-сетне, изглежда, откри онова, което търсеше и извика:

— Ето къде било.

Диана също се наведе и видя синджира с куката, които висяха в средата, както в повечето селски огнища, целите почернели от сажди. Бесиан повдигна кофата и като се подпираше с едната ръка на стената, се опита да я окачи на куката.

— Внимавай — извика Диана, — ще се изгориш.

Но той вече бе успял да закачи кофата и се смееше на леко зачервената си от огъня ръка.

— Изгори ли се?

— Нищо ми няма.

По стълбите се зачуха нечии стъпки. Беше кочияшът, който носеше куфарите им. Докато го гледаше усмихнат, на Бесиан му се струваше, че всичките тези хора, които се качваха и слизаха по стълбите с дърва в ръце, с куфари и чанти допринасяха за неговото щастие. Не го свърташе на едно място.

— Искаш ли, докато се стопли стаята и водата, да отидем да пием кафе?

— Кафе ли? Както искаш — отвърна тя. — Може би ще е по-добре малко да се поразходим. Главата ми бучи от друсането на колата.

След малко те слязоха по скърцащите стълби. Бесиан не пропусна да каже на ханджията да наглежда огъня, докато отидат да се поразходят.

— Няма ли някое красиво място наоколо, което човек си заслужава да види?

— Някое красиво място наоколо ли? — и ханджията поклати отрицателно глава. — Няма, господине, наоколо е, кажи-речи, пустош.

— Така ли?

— Да, освен... Чакайте малко. Вие нали сте с кола?

Това вече е съвсем друго. На половин, най-много три четвърти час оттук, ако конете са уморени, можете да отидете до село Горна бяла вода, за да видите алпийските езера.

— Горна бяла вода на половин час път оттук с кола? — попита изненадан Бесиан.

— Да, господине. Най-много три четвърти час. Чужденците, които са минавали насам, не са пропускали случая да ги видят.

— Какво ще кажеш? — обърна се той към жена си. — Въпреки че ни омръзна пътуването с кола, смятам, че си заслужава да видим селото и особено прочутите езера.

— Спомням си за тях от часовете по география — отвърна тя.

— Въздухът там е прекрасен. И освен това, докато се върнем, стаята съвсем ще се затопли... — Той спря за миг и я погледна изпитателно.

— Да отидем.

Ханджията отиде да повика кочияша, който с известна неохота се появи след малко. Трябваше отново да впряга конете, които току-що бе разпрегнал, но въпреки това не възрази. Докато се качваха в колата, Бесиан пак напомни на ханджията да наглежда огъня. Когато потеглиха, на него му мина през ум дали не сгреша, че изостави стаята в хана, но веднага се успокои, като си каза, че след една приятна разходка Диана ще има много по-голямо желание за всичко.

Следобедът разпръскваше мека светлина наоколо. Кой знае откъде нахлуваха кървавочервени слънчеви отблясъци, от които въздухът ставаше някак по-топъл, отколкото беше всъщност.

— Дните пораснаха — обади се той, а наум се упрекна: Какви глупости дрънкам! Времето е хубаво... Дните станаха вече по-дълги...

Такива приказки обикновено са средство да се запълни празнотата в разговор между хора, които твърде малко се познават едни други. Да не би и те да бяха станали толкова чужди, че да прибягват до подобни думи? Е, стига де — ядоса, се той на себе си, — какви ги бълнуваш? Мина онова време.

Горна бяла вода се оказа по-близко, отколкото очакваха. Отдалеч къщите на селото изглеждаха като покрити с лишей. На места снегът все още не бе се стопил и земята край него чернееше още повече.

Колата продължи нататък към езерата, без да минава през селото. Като слязоха, зачуха звъна на църковна камбана. Диана забави крачки. Извърна глава за да разбере от коя посока идеха звуците, но църква не се виждаше. Само парчета чернееща земя, вкопчени сякаш на

живот и смърт в неразтопения бял сняг, се набиха за миг в очите ѝ. Диана им извърна гръб и се облегна на ръката на мъжа си. Приближаваха едно от езерата.

— Колко са всичко? — попита тя.

— Струва ми се, шест.

Вървяха сами по дебелия кафеникав килим от нападали през различните годишни времена листа, тук-таме изгнили, като от някаква рядка болест. Заедно с тежестта на ръката ѝ Бесиан усети, че жена му се кани нещо да му каже. Шумоленето на листата под краката им сякаш я успокояваше.

— Ето още едно езеро — обади се неочаквано тя, като посочи с ръка между боровете точно когато той извърна глава нататък. — Бесиан, сега сигурно ще напишеш нещо по-хубаво за Рафш?

Той се обърна като ужилен. В последния миг се овладя да не извика: „Какво?“ Не, по-добре да не чуе повторно въпроса ѝ. Стори му се, като че ли нажежена подкова докосна челото му.

— След това пътуване — продължи тя с мек глас — е съвсем естествено... да напишеш нещо по-правдиво...

— Разбира се, разбира се — отвърна той.

Но нажежената подкова продължаваше да стои на челото му. Започваше да разкрива загатката ма странното мълчание на жена си... Впрочем това никога не е представлявало загатка за него... Беше почти уверен и очакваше, че тя ще поиска нещо преди тази нова любовна нощ като възнаграждение за споразумението им.

— Аз напълно те разбирам, Диана — каза той с изненадващо уморен глас, — естествено, че ми е доста трудно, но напълно те разбирам...

— Тук е приказно — прекъсна го тя. — Добре, че дойдохме.

Той я слушаше, но мисълта му бе съвсем другаде.

Така стигнаха до следващото езеро, след което решиха да се връщат. По пътя мислите му все по-често се пренасяха към топлата стая с огнището, която ги очакваше в хана.

Така стигнаха до мястото, където бяха оставили колата, но вместо да се качат, продължиха пеша, за да видят селото. Колата ги следваше.

Първите хора, които срещнаха, бяха две планинки с бъкли вода на рамо. Жените позабавиха крачките си, за да ги огледат. За разлика от красивата местност наоколо, каменните къщи изглеждаха още по-мрачни: отблизо. Из селските улички и особено на площада пред църквата имаше доста хора. Белите беневреци с: черни гайтани встрани, които поразително наподобяваха знаците за високо електрическо напрежение, придаваха някаква припряност в походката на мъжете.

— Нещо се е случило — каза Бесиан.

Те заоглеждаха хората, за да разберат какво е станало. Навярно имаше някакво празнично събитие.

— Това там сигурно е изгнаническата кула? — попита Диана.

— Сигурно. На такава прилича.

Диана се повдигна на пръсти, за да види по-добре усамотената кула.

— Ако на онзи планинец, дето го срещнахме при хана, тези дни е изтекла бесата, навярно се е затворил в някоя такава кула?

— Възможно е — отвърна Бесиан, без да откъсва очи от насъбралите се хора.

— Ами ако изтече бесата на обречения, докато е още на път, далеч от селото си, може ли да се приюта в която и да е изгнаническа кула?

— Смятам, че може. Същото е и с пътниците, които замръкват някъде и отсядат в първата къща, която се изпречи пред очите им.

— Значи той може да е и в тази кула?

Бесиан се усмихна.

— Възможно е, въпреки че не ми се вярва. Има толкова много изгнанически кули и освен това ние го срещнахме твърде далеч оттук.

Диана извърна още веднъж глава към кулата и на: него му се стори, че долови в погледа ѝ някаква многозначителна усмивка. В това време забелязаха, че някой от тълпата им махаше с ръка. Разпознаха мъжа с карираното сако и няколко други познати лица.

— Я виж ти — обади се Бесиан, като кимна с глава нататък.

— Али Бинаку — отвърна Диана едва чуто, но не можа да се разбере дали се зарадва, или не на тази среща.

Поздравиха се с тях наред площада. Разбира се, геометърът вече бе обърнал няколко чашки. Светлите очи на лекаря, дори не само те, а и лицето му с прозрачната червеникава кожа бяха тъжни, а зад обикновената сдържаност на Али Бинаку се долавяше известна умора. Зад тях стоеше внушителна група планинци.

— Продължавате ли пътешествието си из Рафш? — попита Али Бинаку.

— Да — отвърна Бесиан. — Още малко.

— Сега дните пораснаха.

— Наистина. Април се усеща. А вие какво правите насам?

— Ние ли? — отвърна геометърът. — Както винаги, от село на село и от едно място на друго... Портрет на група мъже с петно кръв.

— Какво?

— Исках да се изразя по-образно... Така да се каже, да направя едно сравнение между нас и света на картините.

Али Бинаку го изгледа студено.

— Пак някакъв спор ли разрешавате? — обърна се Бесиан към Али Бинаку.

Той потвърди с глава.

— И то какъв — намеси се отново геометърът. — Днес той — и посочи с глава към Али Бинаку — произнесе такава присъда, която ще се предава от уста на уста и от поколение на поколение.

— Не трябва да се преувеличават нещата — обади се Али Бинаку.

— Аз нищо не преувеличавам. Освен това един писател трябва да чуе каква присъда си произнесъл — отвърна геометърът.

След малко случаят, заради който бяха повикани Али Бинаку и помощниците му, бе възпроизведен от неколцина, които се прекъсваха помежду си, като допълваха или отхвърляха нещо от казаното, особено от разказа на геометъра. Ставаше дума за следното:

Преди седмица някакъв род решил да убие една девойка от семейството, която се оказала бременна. Разбира се, след това възнамерявали да убият и момъка, който имал любовни връзки с нея. Междувременно семейството на младежа научило, че детето в утробата на убитата било момче, Веднага заявили, че встъпват в кръвна вражда с рода на момичето заради мъжката рожба, която според канона вече принадлежала към тяхното семейство, независимо че момъкът не е минал под венчило с девойката. Родът на младежа заявил, че ще отмъсти за убитото дете, тоест че е техен ред да убият някого от семейството на момичето. По този начин родът на виновника освобождавал момъка от кръвно отмъщение, тъй като следвало те да убият и по този начин завързвали ръцете на противната страна за неопределено време. Естествено семейството на убитата веднага се противопоставило на подобно решение. Работата опряла до съвета на старейшините в селото, но не било толкова лесно и те да разрешат този въпрос. Родът на момичето, зашеметен от нещастieto, побеснял при мисълта, че противната страна ще убие още един човек от тях, вместо те да си отмъстят на онзи никаквец, който станал причина за смъртта на девойката, и с това да си разчистят сметките. Но според канона мъжката рожба още в утробата на майката вече принадлежи към рода на бащата и за смъртта на детето се отмъщава, както за убит мъж. Старейшините на селото не могли да разрешат въпроса и повикали Али Бинаку.

Съденето завършило преди час. (Точно когато ние сме се разхождали край езерата — помисли си Бесиан.) Както всички присъди според канона, решението било съвсем кратко. Представителят от рода на момъка се обърнал към Али Бинаку: „Искам да зная защо ми изсипаха това брашно?“ (което, с езика на канона, ще рече — това неродено дете). И Али Бинаку веднага му отвърнал: „А какво диреше вашето брашно в чужд чувал?“ (тоест това дете в утробата на невенчаната мома). С това решение и едната, и другата страна загубвали правата си на кръвно отмъщение и по този начин кръвната вражда се преустановявала.

Спокоен, без нито един мускул да трепва по бледото му лице, и без да се намесва, Али Бинаку слушаше оживения разказ за произнесената от него присъда.

— Знаменит е — обади се накрая геометърът с насълзени от алкохола очи и с възхищение.

Без да усетят, писателят и жена му се смесиха с тълпата и започнаха да се разхождат из селския площад. Групата на Али Бинаку ту минаваше напред, ту следваше младата двойка.

— В края на краищата, ако погледнеш хладнокръвно, нещата са много по-прости — обади се лекарят, когато се изравни със семейство Ворпси. — Дори и последният случай, който изглежда толкова драматичен, всъщност води само до ново безсмислено кръвопролитие.

Лекарят продължаваше да говори, но Бесиан го слушаше разсеяно. Безпокоеше го мисълта да не би подновяването на този разговор да се отрази зле на Диана. През последните няколко дни те се бяха откъснали от подобни теми и предишната ѝ веселост най-сетне започна да се възвръща.

— А вие как сте стигнали до Рафш? — попита Бесиан, колкото да каже нещо. — Вие сте лекар, нали?

Другият горчиво се усмихна.

— Бях лекар, сега съм нещо друго.

В очите му се четеше неописуема тъга и Бесиан си помисли, че колкото и да изглеждаха открити, дори на пръв поглед да създаваха впечатление на равнодушни, все пак очите най-добре от всичко можеха да изразят мъката.

— Аз съм хирург, завърших в Австрия — продължи лекарят. — Бях студент от единствената група, която кралството изпрати да следва с държавни стипендии в чужбина. Вие навярно сте чули какво стана с по-голямата част от тези студенти, когато се завърнаха в родината. Ето, аз съм един от тях. Пълно разочарование — нито клиника, нито възможности за упражняване на професията. Известно време стоях без работа, след това съвсем случайно, в едно кафене в Тирана, се запознах с този човек — и той посочи е глава геометъра, — който ми предложи тази странна работа.

— Портрет на група мъже с петно кръв — повтори геометърът, който бе приближил и слушаше разговора им. — Където има кръв, там сме и ние.

Лекарят не обърка никакво внимание на думите му.

— Вие като лекар нужен ли сте в работата на Али Бинаку? — попита Бесиан.

— Естествено, иначе не би ме взел със себе си.

Бесиан Ворпси изгледа смаяно събеседника си.

— Няма нищо за учудване — продължи лекарят. — Когато се съди според канона, главно при убийства и особено при нанесени рани, винаги е необходимо присъствието на някой, който да има най-елементарни познания по медицина. Разбира се, за хирургия не може да става и дума. Дори бих казал, че най-голямата ирония в случая е именно тази, че аз се занимавам с неща, които може да свърши и най-обикновеният фелдшер, да не кажа и всеки друг, който знае нещо за анатомията на човешкото тяло.

— Който знае нещо? И това достатъчно ли е?

Лекарят отново горчиво се усмихна.

— За съжаление вие навярно смятате, че аз се занимавам тук с лекуване на рани?

— Естествено. Разбирам, че поради основателни причини, които изложихте, сте изоставили професията си на хирург, но рани можете да лекувате, нали?

— Не — отвърна лекарят. — Щеше да е половин беда, ако можех поне да лекувам раните, но аз изобщо не се занимавам с това. Разбирате ли ме? Предполагам, че не. Планинците цял живот сами са си лекували раните и това продължава и до днес — с ракия, тютюн, по най-примитивни начини, какъвто е например ваденето на куршум с куршум, и други. Те никога не търсят помощта на лекаря. Аз присъствувам тук за нещо съвсем друго, разбирате ли ме? Аз съм тук не като лекар, дори не и като фелдшер, а нещо като помощник-юрист. Чудно ли ви се струва?

— Не съм изненадан — отвърна Бесиан. — И аз познавам отчасти канона и мога да си представя с какво се занимавате.

— С изброяване на раните и с тяхното степенуване, само с това — каза отсечено лекарят.

За пръв път, откакто разговаряха, на Бесиан му се стори, че събеседникът му започваше да нервничи. Той извърна глава към Диана, но не можа да срещне погледа ѝ. Този разговор ще ѝ се отрази зле — помисли той, — но както и да е. Само да свърши колкото се може по-скоро и да се махнат оттук.

— Вие навярно знаете, че според канона за раняване се заплаща глоба. В зависимост от мястото ѝ глобата за всяка рана е различна. Например за раните по главата се заплаща два пъти по-голяма глоба от тази за раните по тялото, които също се делят на две категории — от кръста нагоре и от кръста надолу. Моята работа като помощник на Али Бинаку се изразява само в това: да определя броя на раните и мястото им.

Лекарят погледна първо Бесиан, след това съпругата му, сякаш да се увери дали добре са го разбрали.

— При съденето раняванията създават много повече главоболия, отколкото самите убийства — продължи лекарят. — Навярно знаете, че според канона, ако не се заплати глобата за раняване, то остава като положим кръвно отмъщение. Един ранен за канона е полумъртъв, нещо като полусянка. Ако не се плати глобата за две последователни ранявания, това се смята за едно кръвно отмъщение. С една дума, ако някой рани двама души от рода на кръвния си враг или рани два пъти един и същи човек и не плати глобата си, той става длъжник с още едно кръвно отмъщение.

Лекарят отново замълча, за да им даде възможност да възприемат думите му.

— Всичко това създава твърде големи затруднения, главно от икономически характер — продължи той. — Вие ме гледате учудено, но аз пак ще повторя: главно икономически. Има семейства, които не са в състояние да заплатят глобата за две ранявания и са принудени да дадат още един човешки живот. Други пък са готови напълно да се разорят, да заплатят, ако трябва, и за двадесет ранявания, само да си запазят правото, след като жертвата оздравее,

отново да я убият. И още много по-странни случаи има. Познавам едного от Черни дол, който години наред крепи семейството си с глобите, които получава следствие раняванията от кръвния си враг. На няколко пъти се е избавял от куршума и си е внушил, че с известни ловки движения винаги може да се спаси от смъртта и да стане единственият човек на света, който се препитава от собствените си рани.

— Какъв ужас! — прошепна Бесиан. Той извърна глава към Диана и лицето ѝ му се стори твърде бледо. Дано час по-скоро свърши този разговор — си каза наум той.

Изведнъж стаята в хана, огнището и кофата с топла вода му се сториха толкова далечни. Трябва да вървим, колкото се може по-бързо да се махнем оттук — помисли си той.

Хората се бяха пръснали на групи из площада, а те продължаваха да стоят и да разговарят с лекаря.

— Може би знаете — продължи онзи (не зная и нищо повече не искам да зная — възнамеряваше да го прекъсне Бесиан), — че според канона, когато двама души стрелят едновременно един срещу друг и единият бъде убит, а другият само ранен — раненият заплаща глоба, равна на половин кръвно отмъщение. С една дума, както ви казах и в началото, зад целия този полумитически декор трябва да се търси икономическата страна. Може да прозвучи цинично, но в днешно време, както и всичко останало, така и кръвта се е превърнала в стока.

— Не съм съгласен — възрази му Бесиан. — Не трябва така да се опростяват нещата. Естествено, че икономическата страна има своя дял при обяснението на попчето от нещата, но въпреки това не може да се прекалява с нея. По този повод искам да ви попитам, да не би вие да сте писали онази статия за кръвното отмъщение, която бе спряна от кралската цензура?

— Не — отвърна категорично лекарят. — Аз само съм дал данните, а статията е написана от друг.

— В нея, доколкото си спомням, имаше точно този израз: „Кръвта се е превърнала в стока.“

— Това е една неопровержима истина.

— Чели ли сте Маркс? — попита Бесиан.

Другият не отговори, само го изгледа продължително, сякаш искаше да каже: „А ти, който ме питаш, чел ли си го?“

Бесиан погледна профила на Диана и почувствува, че трябва да обори лекаря.

— Вие обяснихте по много прост начин и убийството, което днес се разглежда и осъди — отвърна той и зачака лекарят да му се противопостави.

— Ни най-малко. Казах и повтарям — цялата драма, която днес се осъди, се свежда до това кой е длъжник.

— Естествено кой е длъжникът, но става дума за длъжник на кръвно отмъщение.

— Няма значение дали дължи кръв, черна лента на ръкава или шаяк. За мене това е едно и също — отвърна лекарят.

— Не е едно и също.

— Едно и също е.

Гласът на лекаря бе станал груб. Прозрачната кожа на лицето му изведнъж пламна. Бесиан се почувствува засегнат.

— Това е едно твърде наивно, да не употребя думата цинично обяснение — каза писателят.

Очите на лекаря станаха ледени.

— Не аз, а вие сте наивник — нахвърли се той, — едновременно наивник и циник, както вие, така и изкуството ви.

— Излишно е да крещите — отвърна Бесиан.

— Ако трябва, ще кресна и до небесата — рече лекарят, но въпреки това сниши глас. Сега, макар и потих, и съскаш, гласът му стана още по-заканителен. Вашите книги, вашето изкуство миришат на мухъл и вършат истинско престъпление. Вместо да направите нещо за тези нещастни планинци, вие само гледате как се изстребват и търсите в това красота и вдъхновение за творчеството си. Не виждате ли, че тази красота убива, както казва един наш млад поет, който сигурно не ви се нрави. Вие ми напомняте на онези театри в дворците на руските аристократи, чиито сцени са толкова големи, че на тях могат да играят стотици актьори, а залата толкова малка, колкото да побере семейството на княза. Да, на тези аристократи ми приличате. Карате цял един народ да разиграва тази кървава драма, а вие седите в ложите с вашите дами да гледате зрелището.

Бесиан забеляза, че Диана не бе до тях. Сигурно е отишла някъде напред, навярно с геометъра — помисли си той обезпокоен.

— А вие — прекъсна той лекаря, — искам да кажа лично вие, който сте лекар и така добре разбирате нещата, защо участвувате в тази мистификация? Защо живеете за нейна сметка?

— За мене имате право — отвърна лекарят. — Аз не съм нищо друго, освен една нещастна отрепка. Но поне съзнавам това и не троя света с книги.

Бесиан отново потърси Диана с очи. От една страна, по-добре, че не беше тук, да не слуша всичките тези глупости — помисли си той.

Лекарят продължаваше нещо да му разправя и Бесиан се помъчи да се съсредоточи, но когато отвори уста, вместо да му отговори, той каза сякаш на себе си:

— Но къде е жена ми:

Бесиан я затърси с поглед сред малките групи, които продължаваха да се разхождат из площада пред църквата.

— Диана — повика я той.

Няколко души извърнаха глави.

— Може да е влязла от любопитство в църквата или в някоя къща да се измие — обади се лекарят.

— Възможно е.

Двамата продължиха, бавно нататък, но Бесиан бе твърде неспокоен и вече не го слушаше. Не трябваше да напускаме хана — си каза той.

— Извинявайте — заговори лекарят с мек глас. — Може би попрекалих?

— Няма нищо. Къде ли може да е отишла?

— Не се безпокойте. Някъде наоколо е. Да не ви е зле? Лицето ви е така прежълтяло!

— Нищо ми няма.

Бесиан усети как ръката на лекаря го хвана под мишницата, поиска да се освободи, но начаса забрави за това. Няколко деца се въртяха около първата група, където беше и Али Бинаку с геометъра, и нещо сочеха с ръка. Бесиан усети как в устата му горчи. Спомни си за езерата, за онзи килим от напластени гниеци листа.

Той се запъти с широки крачки към групата на Али Бинаку. Да не се е удавила? — сякаш питаха очите му още отдалеч. Но лицата на околните го гледаха като вкаменени с някакъв особен израз. В погледа им не се четеше ни капка съчувствие.

— Какво има? — запита той обезумял, без сам да знае защо, и може би заради израза на лицата им вместо да каже: „Какво ѝ се е случило,“ попита: „Какво е направила?“

Отговорът едва се отрони от тези безмилостно стиснати челюсти. Трябваше да му повторят няколко пъти, докато разбере — Диана Ворпси беше влязла в изгнаническата кула.

Как се бе случило? Нито тогава, нито по-късно, когато за станалото взе да се разказва с допълненията на очевидците (разбира се, това бе едно от онези и реални, и загадъчни събития, които се отличаваха от обикновения живот и бяха твърде подходящи да се превърнат в легенда), можа да се разбере как младата жена от столицата успя да се вмъкне в изгнаническата кула, където никога досега не бе стъпвал външен крак. Дори още по-невероятен от самото влизане бе фактът, че никой не беше я забелязал или по-точно видял, че тя се отдалечава от площада и се навърта нататък, но на никого и през ум не му мина да я проследи къде отива, освен на няколко дечурлига. Навярно и самата тя, ако я запитаха как е изминала пътя дотам и как накрая е успяла да влезе, не би могла да обясни. От жалкото думи, които Диана каза, в Рафш помислиха, че в онзи момент тя изобщо не е разсъждавала, тъй като е изгубила всякакво чувство за реалност, което е улеснило не само осъществяването на желанието ѝ, но и пътя ѝ до кулата. Дори смятаха, че именно това „е спомогнало и околните да не обърнат внимание, защото иначе щяха да спрат злокобните ѝ стъпки. Всъщност, както си припомниха след това, с леки движения тя се бе отдалечила от хората, както нощната пеперуда приближава стъклото на лампата, която я изгаря. Така и тя се е въртяла наоколо, тласкана в онази посока, и съвсем леко, като носен от вятъра лист, е влязла или по-право се е озовала пред прага на кулата.

Пребледнял като платно, Бесиан Ворпси най-сетне разбра какво се бе случило. Първото нещо, което му мина през ум, бе да се втурне към кулата и да измъкне оттам жена си, но няколко силни ръце го хванаха за раменете.

— Пуснете ме — извика той с разтреперан глас.

Хората около него стояха неподвижни като камъните на зид. Сред тях се открояваше бледото лице на Али Бинаку.

— Пуснете ме — обърна се той към него, въпреки че Али Бинаку не беше сред хората, които го държаха.

— Успокойте се, господине — отвърна Али Бинаку. — Вие не можете да отидете там, тъй като в кулата не е позволено да влиза никой, освен свещеникът.

— Но там е съпругата ми — извика Бесиан. — Сама сред тях.

— Прав сте, нещо трябва да се направи, но вие не можете да отидете. Има вероятност някой да стреля по вас, разбирате ли ме? Могат да ви убият.

— Тогава повикайте свещеника или някой друг, дявол да го вземе, който може да влезе в кулата.

— Вече съобщиха на свещеника — отвърна Али Бинаку.

— Ето го, идва — обади се никой.

Наоколо се бяха струпали много хора. Сред тях Бесиан забеляза кочияша, които го гледаше с изблещени очи и чакаше разпорежданията му, но Бесиан отмести погледа си.

— Дръпнете се — обърна се Али Бинаку към тълпата. Някои отстъпиха две-три крачки, но не се разотидоха.

Свещеникът приближи, като едва си поемаше дъх. Слабото му, с торбички под очите лице изглеждаше твърде разтревожено.

— Отдавна ли е влязла? — попита той.

Али Бинаку погледна въпросително хората наоколо. Обади се няколко гласа едновременно. Едни твърдяха, че преди половин час, други, че има близо час, трети, че преди четвърт час. Но повечето от хората повдигаха рамене.

— Няма значение — обади се Али Бинаку. — Най-важно сега е да се направи нещо.

Те размениха съвсем тихо няколко думи със свещеника. Бесиан чу само думите на Али Бинаку: «Тогава и аз ще дойда с вас», и това някак го окуражи. Сред тълпата зашушукаха: «Отива свещеникът заедно с Али Бинаку.»

Свещеникът вървеше напред, следван от Али Бинаку. След няколко крачки той спря и се обърна към хората:

— Никой да не приближава, защото те могат да стрелят.

Бесиан усещаше силните ръце, които продължаваха да го държат за лактите. Какво ми дойде до главата — си каза той отчаян. Тъпката сякаш изчезна от погледа му, виждаше само свещеника, Али Бинаку и изгнаническата кула, към която двамата се запътиха.

Гласовете наоколо му се струваха като свистене на далечен вятър, който сякаш идеше от друг свят. Срещу свещеника не могат да стрелят, защото канонът го закриля, но срещу Али Бинаку могат. Не вярвам и срещу Али Бинаку да стрелят. Него всички го познават.

Свещеникът и Али Бинаку бяха още наред пътя, когато Диана се показва на вратата на изгнаническата кула. Какво стана в този миг, Бесиан не можеше да си спомни. Помнеше само, че се помъчи да се отскубне и да се спусне да я посрещне, но хората го стискаха здраво за лактите и викаха: «Потрай още малко, докато се отдалечи от кулата, да стигне до онези бели камъни!» След това пред погледа му се мярна лекарят и изведнъж изчезна нанякъде. После пак ново усилие от негова страна да се откопчи от ръцете на хората и отново гласове, които се мъчеха да го успокоят.

Накрая Диана стигна до белите камъни и хората пуснаха Бесиан, въпреки че някой се обади: «Не го пускайте бе, мъже, ще вземе да убие жена си!» Диана беше бяла като платно, но по лицето ѝ не се четеше ни ужас, ни мъка, ни срам, от погледа ѝ лъхаше само неописуема празнота. Разтревожените очи на Бесиан търсеха да открият нещо разкъсано по дрехите ѝ или синини по устните и шията ѝ, но нямаше нищо такова. Навярно би въздъхнал с облекчение, ако не бе срещнал онази празнота в очите ѝ.

С едно ни грубо, нито нежно движение той хвана жена си за ръка и я поведе към колата, в която се качиха един след друг, без да разговарят и без да се сбогуват с никого.

Колата се понесе по широкия друм. Колко време пътуваха, минута или век, Бесиан не можа да разбере. Накрая се обърна към жена си:

— Защо мълчиш? Защо не ми обясниш как се случи това?

Тя стоеше свита в дъното на седалката и гледаше пред себе си, сякаш той не бе до нея. Тогава Бесиан; я хвана грубо за лакътя:

— Кажи какво прави вътре?

Тя нито отговори, нито пък издърпа ръката си, която той стискаше като с клещи.

Защо отиде там — питаше се той. — За да видиш колко ужасна е драмата? За да ми отмъстиш ли? Или отиде да търсиш онзи планинец, когото срещнахме преди, онзи Гьорг... Гьорг? От кула на кула ли ще го търсиш?

Подобни бяха и въпросите, които ѝ зададе малко по-късно, но тя не отговори на нито един от тях и Бесиан разбра, че всичко онова, което му бе минало през ум преди, беше истина. Изведнъж почувствува такава умора, както никога досега.

Започваше да се смрачава. Здрачът и мъглата бързо се спускаха над пътя. От прозорчето на колата Бесиан зърна сред мрака човек, възседнал муле. Прежълтялото лице на пътника му се стори познато, тъпка то за известно време и онзи проследи с поглед колата. Къде ли е тръгнал сред тази тъмница «кръвният надзорник» — помисли си той.

А ти къде си тръгнал — си каза Бесиан след малко. Сам сред този чужд Рафш, сред здрача, пълен с привидения, къде?

След половин час колата спря пред хана. Те изкачиха един след друг дървените стълби и влязоха в; стаята. Огънят още гореше и кофата с вода, която ханджията сигурно бе допълнял, цялата чернееше отвън от сажди. Газената лампа разпръскваше плаха светлина наоколо. Никой от двамата не се зае нито с огъня, нито с кофата. Диана се съблече и се изтегна в леглото, като закри с ръка очи, за да не й блести лампата. Той постоя прав до прозореца, загледан навън, и само от време на време извърщаше леко глава да види красивата й ръка с надиплените на рамото дантели на нощницата, с която продължаваше да закрива половината си лице. Дали не са й направили нещо онези, полуслепи като Полифем, мъже? — си каза той и почувствува, че това бе един от въпросите, които са в състояние да занимават човек през целия му живот.

В хана, където пренощуваха, останаха и на следващия ден, без изобщо да излизат от стаята. Ханджията“ им занесе яденето горе, крайно озадачен от това, че не пожелаха да запали огъня.

На другата сутрин (беше седемнадесети април) кочияшът свали куфарите им и ги сложи в колата, а съпрузите, след като платиха и твърде студено се сбогуваха с ханджията, тръгнаха на път.

Напускаха Рафш.

Седма глава

Утрото на седемнадесети април завари Гьорг на Големия път, който водеше към Брезфтохт. Въпреки че бе тръгнал призори, без да почива никъде, разбра, че до Брезфтохт имаше поне още един ден път, а днес на обед изтичаше бесата му.

Той погледна към небето, за да види слънцето, което макар и скрито зад облаците, се забелязваше къде е. Наближава обед — помисли той и сведе очи. От светлината пред погледа му по пътя заиграха червеникави отблясъци. Докато вървеше, размисляше, че ако бесата му изтичаше довечера, към полунощ можеше да стигне вкъщи. Но тя, както в повечето случаи, завършваше на обед. Според канона, ако обреченият бъде убит точно в деня, когато е изтекла бесата му, гледаше се дали сянката, която хвърля главата му, след като е бил повален, сочи на запад, или на изток. Ако главата му хвърляше сянка на запад, това означаваше, че преждевременно е убит.

Гьорг отново вдигна очи към небето. Днес животът му бе свързан с него и със слънцето на небосвода. След това, както и преди малко, пътят отново му се стори облян в светлини. Извърна глава назад и видя същите розови отблясъци по пътя и нищо друго. Изглежда, черната кола, която близо три седмици напразно бе търсил по пътищата на Рафш, нямаше да се появи и в тази последна утрин от неговия живот на свобода. Колко пъти му се привиждаше, че се задава насреща и после изведнъж изчезва, сякаш хвърляше в небето. Бяха му казали, че са я видели на Сенчестия път, край ливадите на Шаля, на Големия байрактарски път, но той не можа и не

мога да я срещне. Щом стигнеше до мястото, научаваше, че е отишла в съседната област и докато се върнеше да я пресрещне на някой кръстопът, откъдето предполагаше, че може да мине, неочаквано колата променяше посоката си.

От време на време я забравяше, но щом се озовеше на път, отново си спомняше за нея. Но сега вече не хранеше почти никаква надежда. Дори и колата да пътува цял живот из Рафш, той щеше да се затвори в изгнаническата кула и повече нямаше да я срещне, та макар и да се случеше най-невероятното — някой ден да излезеше от кулата. Тогава очите му ще бъдат полуслепи и ще различат само едно смътно петно, както днес виждаше слънцето зад облаците като излиняла розовееща светлина.

Мислите на Гьорг се пренесоха към дома. Днес близките му с трепет го очакваха, но той нямаше да успее да стигне до обед. По пладне трябваше да изостави пътя и да се притули някъде, докато мръкне. Подир обед той вече ставаше обречен, когото преследваха, и можеше да се движи само нощем, далеч от главните пътища. Според канона това не се наричаше страх, а бе признак на хладнокръвие и мъжество, защото по този начин обреченият не само пазеше живота си, но и не дразнеше рода на кръвния си враг със свободното си кръстосване по пътищата. Наред с чувството, че е длъжник, обреченият трябваше да изпитва и чувство на вина пред света. От този следобед той трябваше да намери някое кътче, където да се скрие, докато падне мрак. През последните дни по хановете, гдето отсядаше, на няколко пъти му се стори, че разпозна едного от рода на Крюекюките. Може и да грешеше, а може и наистина да бе някой от тях — да са изпратили човек по петите му, за да го убие веднага след изтичане на бесата, когато обреченият е все още спокоен и изобщо не се страхува за живота си.

Както и да е, трябва да се пазя — помисли той и за трети път вдигна глава към небето. В този миг му се стори, че дочува далечен шум. Спря и се послуша, за да долови откъде иде, но нищо не можа да разбере. Тръгна, а шумът взе да се чува все по-ясно. Беше някакво приглушено боботене, което достигаше до него ту по-слабо, ту по-силно. Ще да е някой водопад — помисли той. И наистина така излезе. Когато го приближи, занемя от учудване. Никога в живота си не бе виждал по-прекрасен водопад. Беше съвсем различен от другите, без пяна и разпръскващи се встрани капки, а като разкошни коси се спускаше плавно върху скалите с тъмнозелен мъх. Водата му заприлича на Гьорг на косите на онази красива жена от столицата. Ако слънцето огрееше, водопадът щеше да придобие точно техния цвят.

Той стоеше на тесния дървен мост, под който спускащите се от скалата води продължаваха своя път, но вече не така спокойно и величествено. Гьорг не можеше да откъсне очи от водопада. Преди седмица в един от хановете, където пренощува, чу да разправят, че имало страни в света, които от планинските водопади добивали електрическа светлина. Някакъв млад планинец разправяше на други двама, че научил това от едного, който го чул от трети, а онези, които го слушаха, учудено шепнеха: водата да става на светлина? Да не си полудял бе, човече? Защо, и газта е като водата, пък свети? Един от селяните продължаваше да твърди, че това е невъзможно, тъй като водата гаси огъня, а камо ли самата тя да свети. Но младият планинец настояваше на своето: така чул, че именно от водата можело да се получава светлина, но разбира се, не от всяка вода, тъй като имало различни води, както са различни и хората, и че светлината можела да се получава само от водите на водопадите. Не са били с всичкия си онези, които са ти го разправяли, а два по-побъркан си ти, дете си го повярвал — отвръщаха отседналите в хана селяни. Но това не попречи на планинеца да продължи разказа си, че ако това се случи и в Рафш (все според думите на онзи, който му го разправял), тогава канонът щял да се промени и Рафш завинаги да се отърси от смъртта, така както се разорават и

пустеещите земи, след като се, изпълни кръвното отмъщение. Ама че смахнат човек — повтаряха селяните, а Гьорг, който знае защо, повярва на непознатия.

Той едва се откъсна от водопада. Пътят продължаваше почти прав нататък с леко червеникави отблясъци встрани.

Гьорг отново вдигна глава към небето. Още малко и бесата му изтичаше и повече нямаше да е закрилян от канона. Извън канона — повтори той наум. Извън живота. Стори му се някак странно човек да бъде извън живота. Още малко — повтори той, като вдигна глава към небето. Бледата розовина на слънцето зад облаците сякаш леко бе потъмняла. Гьорг горчиво се усмихна, като че ли искаше да каже: „Няма какво да се прави!“

Колата със семейство Ворпси в това време пътуваше по Големия байрактарски път, най-дългия от пътищата в Рафш. Планините със снежните върхове оставаха все по-назад и като ги гледаше, Бесиан Ворпси си мислеше, че най-сетне напускаха царството на смъртта. От време на време хвърляше крадешком поглед към профила на жена си. Бледа и вцепенена, тя не се оживяваше от подрусването на колата, а ставаше още по-безжизнена и това започна да го плаши. Струваше му се съвсем чужда, съвсем променена, присъствуваше тук само тялом, а духом беше там горе, в кулата.

Що ми трябваше да я водя в този проклет Рафш — си каза той може би за стотен път. Рафш я срази още при първата среща. Бе достатъчен само един миг и чудовищният механизъм смаза жена му, превърна я в робиня, в най-добрия случай в горска самодива.

Ритмичното потропване на колелата беше съвсем подходящ фон за неговите съмнения, предположения и разкаяние. Той бе поставил на изпитание своето щастие, сякаш да се увери дали го заслужава, или не. Бе изправил това твърде крехко щастие пред вратите на ада още първата пролет. И то не издържа изпитанието.

Понякога, съвсем спокоен, си мислеше, че всъщност никакво странично чувство, нито човек са в състояние да помрачат обичта на Диана към него. Ако това се случи (господи, колко горчиви са тези думи „се случи“), може да стане не заради мъж, а заради нещо друго, много по-ужасно. То беше свързано с милионите драми през вековете и бе непоправимо. Като волнохвърчаща из въздуха пеперуда, ударена внезапно от летящия черен локомотив, Диана бе потресена от трагедията на Рафш.

От време на време с някакво спокойствие, което го плашеше, той си мислеше, че може би по този начин заплащаше данъка си към Рафш. Данъка за написаните творби с обрисуваните от него планински вили и самодиви и за онази малка ложка, от която гледаше трагедията, представяна от един окървавен народ.

Навярно наказанието щеше да го следва навсякъде, чак до Тирана — мислеше той, като се опитваше да се успокои, — защото Рафш простираше пипалата си надалеч, над цялата страна, през всички времена, като космическите вълни.

Той леко повдигна ръкава на пардесюто си и погледна часовника. Беше обед.

Гьорг вдигна глава да види слънчевото петно зад облаците. Вече е обед — си каза. Бесата му бе изтекла.

С няколко бързи крачки той напусна Големия път и тръгна встрани из пущинаците. Сега трябваше да намери някое място, където да се скрие, докато падне мрак. Големият път беше съвсем пуст, но да продължи по него означаваше потъпкване на канона.

Платото бе широко и равно. В далечината се виждаха обработени ниви и тук-таме дървета, но нямаше никаква пещера или поне храсталаци. Само да намеря някое местенце да се пхна — помисли той, сякаш да се убеди, че не можеше да продължава свободно нататък и без да се ядосва, че не намира подслон.

Платото като че ли нямаше край. Гьорг чувствуваше как в душата му нахлуваше някакво необикновено спокойствие или по-скоро празнота. Беше съвсем сам под небето, което изглеждаше като накривено от превала на слънцето в другата му половина. Наоколо бе същият ден, същият въздух, същите разпръскващи се червеникави отблясъци, но дадената беса бе изтекла и той беше навлязъл в друго време. Гьорг гледаше като втрещен наоколо. Да, това бе времето извън бесата. Непреходното време, което вече не му принадлежеше — дни, годишни времена, бъдещи години, едно време, с което той нямаше нищо общо. Напълно чуждо за него, то нямаше да му даде нищо повече, дори нямаше да му подсказе и деня на неговата гибел, който беше някъде напред, датата му не се знаеше, както и мястото, и ръката, която ще го убие.

Докато мислеше за всичко това, различи в далечината някакви тъмни постройки, които му се сториха познати. Но това са конаците на Реза — си каза, като приближи още малко. От тях до извора, чието име не си спомняше, пътят беше закрилян от беса. Поне той така знаеше. Пътищата, закриляни от беса, нямаха нито надписи, нито някакви особени знаци, но въпреки това на всички бяха известни. За по-сигурно можеше да попита първия срещнат минувач.

Гьорг ускори крачка. Мислите му се оживиха. Той трябваше да стигне до пътя, закрилян от беса, и по него да върви, докато се стъмни, без да става нужда да се крие по разни храсталаци. А в това време... кой знае, колата с кадифената тапицерия можеше да мине оттам. Веднъж, както му бяха казали, колата минала край конаците на Шаля.

Да, да, така ще направи. Гьорг извърна глава наляво, след това надясно и се убеди, че пътят и платото наоколо бяха съвсем пуси. С бързи крачки прекоси разстоянието, което делеше Големия път от тясната пътечка, и тръгна по нея, за да може час по-скоро да излезе на селския друм, закрилян от беса, иначе му трябваше поне час, докато стигне до него.

Внимавай — си каза той. — Сега главата ти хвърля сянка на изток. Големият път бе все така безлюден. Той вървеше с бързи крачки, без да мисли за каквото и да било. В края на пътя забеляза няколко почти неподвижни тъмни очертания. Когато поприближи, видя двама планинци и една жена, възседнала муле.

— Нали този път е закрилян от беса? — попита Гьорг, когато се озова пред тях.

— Да, момко — отвърна му по-възрастният мъж. — Близко сто години пътят от конаците на Реза до Самодивски извор е под закрилата на беса.

— Благодаря.

— На добър път, момко — пожела му старецът, като видя черната лента на ръкава му.
— И бог да те пази!

Като продължи нататък, Гьорг взе да си мисли какво ли щяха да правят обречените, когато свършваше бесата им и те все още сновяха нагоре-надолу из Рафш, ако не бяха тези пътеки като единствена стряха, която можеше да ги спаси от преследвачите?

Закрилияният от беса път по нищо не се различаваше от останалите. И той бе застлан със същия, разбит на места от конски копита и порои стар калдъръм, със същите дупки тук-таме и храсти от двете му страни, но въпреки това на Гьорг му се стори, че от светлостистия прахоляк лъхаше някаква топлина. Той въздъхна дълбоко и забави крачки. Тук ще дочакам нощта — си каза. — Ще си почина на някой камък или ще се помотая нагоре-надолу из пътя, докато мръкне. Във всеки случай така ще е по-добре, отколкото да се свирам из храсталаците. Освен това... колата може да мине оттук. Дълбоко в себе си той таеше надежда, че ще я види още веднъж. А в мечтите си отиваше още по-далеч — като види колата, тя ще спре и пътниците ѝ ще се обърнат към него: „Ей, планинецо, ако си уморен, качи се да пътуваме донякъде заедно...“

От време на време Гьорг вдигаше глава към небето. Най-много след три часа ще мръкне. По пътя минаваха отделни планинци или на групи по неколцина, кои пешком, кои на коне. В далечината се виждаха няколко малки неподвижни петна. Навярно ще да са като него обречени, които чакат да се спусне нощта, за да се придвижат нататък. Вкъщи вече сигурно се безпокоят за мене — си каза той.

По пътя го застигна планинец, който вървеше подир някакъв вол. Волът бе съвсем черен.

Гьорг крачеше още по-бавно от планинеца и той го настигна.

— Добър ден — поздрави селянинът.

— Дал бог добро — отвърна Гьорг.

Човекът вдигна глава към небето.

— Бавно минава пустото му време — рече.

Рижите му мустаци сякаш правеха усмивката му по-приветлива. На ръкава му се виждаше пришита черната лента.

— Да не ти е изтекла бесата?

— Да — отвърна Гьорг. — Днес на обед.

— Моята завърши преди три дни, но трябва да продам този вол.

Гьорг го погледна учудено.

— От две седмици се мотая и все не мога да го продам — продължи планинецът. — Хубав вол е, всички плакаха у дома, когато се разделяха с него, и въпреки това никой не иска да го купи.

Гьорг не знаеше какво да му отговори. Никога не беше се занимавал с продажба на добитък.

— Искях да го продам, преди да се затворя в изгнаническата кула — каза селянинът. — Имаме голяма нужда, момко, и ако не го продам, няма кой друг от дома да свърши тази работа. Съвсем загубих надежда. Щом не можах да го продам през тези две седмици, докато ме закриляше бесата, как ще стане сега, когато само нощем мога да се движа свободно? А ти какво ще кажеш?

— Трудна работа — отвърна Гьорг. После погледна черния вол, който спокойно преживяше. И несъзнателно си спомни за една балада, в която се говореше за заръката на някакъв войник в предсмъртния му час: „Поздравете майка ми и нека продаде черния вол!“

— Откъде си? — попита планинецът.

— От Брезфтохт.

— Не си много далеч. Ако вървиш по-бързо, можеш да стигнеш нощес.

— А ти откъде си?

— Ох, аз съм отдалеч, чак от Краснишкия байрак.

Гьорг леко подсвирна.

— Наистина си отдалеч. Докато стигнеш дотам, сигурно ще продадеш вола.

— Не ми се вярва — отвърна другият. — Сега мога да го продам само по пътищата, които са закриляни от беса, но те са твърде малко.

Гьорг потвърди с глава.

— Ето, ако този път продължаваше до кръстовището, гдето се среща с Големия байрактарски път, тогава може би щях да го продам. Но той свършва много преди кръстопътя.

— Големият байрактарски път далеч ли е оттук?

— Не много. Ето на това му казвам аз път. Какво ли няма да види човек, като тръгне по него.

— Наистина по пътищата човек среща най-необикновени неща — отвърна Гьорг. — Веднъж ми се случи да видя една закрита кола...

— Черна кола с една красива жена! — прекъсна го планинецът.

— Ти откъде знаеш? — само дето не извика Гьорг.

— Снощи я видях при хана на кръстопътя.

— Какво правеше там?

— Какво правеше ли? Нищо. Колата стоеше пред хана, а кочияшът си пиеше кафето вътре.

— А жената?

Планинецът се усмихна.

— Съпрузите почивали горе в стаята си. От два дни не били слизали долу. Така разправяше ханджията. Ех, братко! Жената беше красива като самовила. Сякаш те пронизваше с погледа си. Снощи ги оставих там. Днес ще да са тръгнали.

— Откъде знаеш?

— Така рече ханджията. Утре си заминават. Кочияшът му казал.

Гьорг остана за известно време като зашеметен. Беше забил поглед в земята.

— Откъде минава пътят? — попита изведнъж.

Планинецът посочи с ръка напред.

— На около час оттук, там, където пътят, по който сега вървим, излиза на Големия байрактарски път. Сигурно по него ще тръгнат, ако не са и минали вече. Друг път няма.

Гьорг продължаваше да гледа нататък, където сочеше селянинът. Онзи го наблюдаваше учудено.

— Какво общо имаш с тях бе, нещастнико? — попита го накрая той.

Гьорг не отговори. На един час път оттук — повтори наум. Повдигна глава, за да види къде е слънцето. До превалянето на деня оставаха около два часа. Нито веднъж следите им не бяха толкова близо до него. Можеше да види още един път самодивата.

Без да размисля повече, дори и без да се сбогува със спътника си, той тръгна като обезумял нататък, където според думите на селянина с черния вол се кръстосваха пътищата.

Колата със семейство Ворпси продължаваше пътя си, като бързо изоставяше зад себе си Рафш. Денят вече превалеше, когато в далечината се появили покривите на къщите, двете минарета и камбанарията на единствената църква в малкото градче.

Бесиан приближи глава до стъклото: тези тесни улички сред смешно ниските къщи той мислено изпълни с хората от градчето, с общински чиновници, с дюкянчета, с дремещи канцеларии с четири-пет телефона стар модел — единствените телефони в градчето, по които се водеха скучни разговори, придружени с прозевки. Бесиан си представи всичко това и изведнъж този свят, който го очакваше малко по-долу, му се стори ужасно вял и безличен в сравнение с онзи, дето остави зад себе си.

И въпреки всичко — помисли си натъжен, — и аз принадлежа към този безличен свят и не трябваше да се изкачвам в Рафш. Рафш не бе създаден за простосмъртни като него, а за същества титани.

Комините на малкото градче се виждаха все по-ясно. Диана, облегнала глава на седалката, продължаваше да стои неподвижно както и преди. На Бесиан му се струваше, че тя само тялом се завръщаше вкъщи, а духом бе останала някъде сред недрата на планините.

Сега минаваха по голото плато, откъдето преди, месец бе започнало пътуването им. Той извърна още веднъж глава назад, навярно да погледне за последен път Рафш. Планините все по-бавно се отдръпваха в далечината. Някаква белезникава, загадъчна мъгла се спускаше над тях, както се спуска завесата след току-що завършила драма.

В това време Гьорг крачеше по Големия байрактарски път, на който бе излязъл преди час. Във въздуха се чувстваха първите трепети на здрача, когато изведнъж чу отстрани ясен и отсечен глас:

— Гьорг, имаш поздрав от Зеф Крюе...

С рязко движение ръката му понечи да свали пушката от рамото, но вдигането ѝ се смеси с думата „кюкит“, половината от омразното презиме, което стигна съвсем объркано в съзнанието му. Гьорг видя как земята се раздвижи, надигна се и се удари в лицето му. Беше паднал.

За миг светът съвсем онемя, после сред тази тишина той чу няколко крачки. Усети две ръце, които пипаха тялото му. Обръщат ме по гръб — помисли. В този миг нещо студено, навярно цевта на пушката, се допря до дясната страна на лицето му. О, господи, съвсем според правилата. Той се опита да отвори очи, но не можа да разбере дали успя, или не. Вместо кръвния отмъстител в съзнанието му се мярнаха няколко парчета бял, все още неразтопен сняг и сред тях черният вол, който планинецът все не можеше и не можеше да продаде. Това е всичко — помисли си, — дори много се проточи.

Още чуваше отдалечаващите се стъпки и на няколко пъти се запита: чии ли ще да са? Сториха му се познати. Да, това бяха съвсем познати стъпки, както и ръцете, които го обърнаха по гръб... Точно като моите — си каза — на седемнадесети март, край пътя за Брезфтохт... За миг изгуби съзнание, после пак чу крачките и му се стори, че са само неговите, на никой друг, които така бързаха, оставяйки след себе си, простряно насред пътя, тялото, което току-що бе убил.

Декември 1978 г.

© 1978 Исмаил Кадаре

© 1989 Марина Маринова, превод от албански

Ismail Kadare

1978

Сканиране и разпознаване: sir_Ivanhoe, 2008

Редакция: NomaD, 2009

__Издание: __

Исмаил Кадаре. Кой доведе Дорунтина

Издателство „Христо Г. Данов“, Пловдив, 1989

Съставител, преводач от албански и автор на предговора: Марина Маринова
Редактор: Марко Ганчев
Рецензент: Марко Ганчев
Художник: Емил Марков
Художник-редактор: Веселин Христов
Технически редактор: Бонка Лукова
Коректори: Надя Костуркова, Боряна Дра гнева

Gjfktohtësia. Novela
Shtëpia Botuese „Naim Frashëri“, Tiranë, 1980

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://www.chitanka.info/lib/text/13532>]
Последна редакция: 2009-09-28 20:37:04

Исмаил Кадаре

Служителят от Палатата на сънищата

I

Утрото беше влажно и с лапавица. Масивните сгради, наредени от двете страни на оживената улица, с тежките си портали и затворени дървени капаци на прозорците правеха утрото още по-сиво.

Ебу Керими закопча и най-горното копче на палтото си, което обикновено стягаше врата му, погледна железните фенери по улицата, около които кръжеше сняг, примесен с дъжд, и отново почувствува как го полазват студени тръпки.

Улицата, както обикновено в тези часове, бе изпълнена с чиновници от централните учреждения, които бързаха да стигнат навреме в канцелариите си. На няколко пъти му мина през ум дали не сгреша, че не взе кола. Пътят до Табир Сарай бе по-дълъг, отколкото предполагаше, и освен това в тази лапавица можеше да се подхлъзне и да се изтърси на калдъръма.

Мина край Централната банка. По-нататък, се виждаха много закрити коли със скреж по покривите, наредени пред друга масивна сграда, бог знае какво министерство.

Пред него някакъв човек се подхлъзна на тротоара. Ебу Керими го проследи с очи и видя как в последния миг едва успя да се задържи да не се изтърси на земята и как веднага се изправи, като проклинаше през зъби ту изцапаното си джубе, ту мястото, където се бе подхлъзнал, а после отмина ядосан нататък. Внимавай — каза Ебу Керими, без да знае към кого отправяше тези думи — към непознатия или към себе си.

Всъщност не беше нужно чак толкова да се притеснява. Не само че нямаше определен час, в който да се яви, но не знаеше дали изобщо бе длъжен да се представи именно предобед, Изведнъж Ебу Керими се сети, че дори не му беше известно и работното време в Табир Сарай.

Някъде отляво, далеч сред мъглата, удари часовник с меден звън. Ебу Керими ускори крачки. Кожената яка на палтото му отдавна бе вдигната, но ръката му несъзнателно направи познатото движение да я вдигне. Всъщност не усещаше студ на врата, а някъде към ребрата. Пъхна ръка във вътрешния джоб на палтото, за да провери дали препоръчителното писмо е там.

Изведнъж му се стори, че минувачите по улиците оредяха. Чиновниците вече са по учрежденията — помисли той разтревожен, но начаса се успокои — в края на краищата той нямаше нищо общо с тях, тъй като все още не бе постъпил на служба.

Отдалеч му се стори, че разпозна едното крило на Табир Сарай. Когато приближи, се увери, че не бе сгрешил. Наистина това бе сградата с бледите кубета, боядисани в цвят, който някога трябва да е бил небесносин или поне бледосин, а сега трудно можеше да се определи

сред лапавицата. Това беше едно от страничните крила на сградата, а входът трябваше да е от другата улица.

Ебу Керими заобиколи полупустия площад, сред който се издигаше джамия с необикновено тънко минаре. Входът наистина се оказа на другата улица. Двете крила на голямата сграда се губеха сред лапавицата, докато централната ѝ част оставаше малко навътре, сякаш нещо я бе принудило да отстъпи назад. Ебу Керими усети как става все по-неспокоен. Дълга редица врати стояха една до друга, но когато приближи, видя, че това бяха някогашни портали със затворени, измокрени от лапавицата дървени капаци.

Той дълго вървя, поглеждайки крадешком редицата запустели входове. Отнякъде изскочи човек, облечен с джубе, и застана пред него.

— Откъде е входът? — попита Ебу Керими.

Човекът посочи надясно, а ръкавите на джубето му бяха толкова широки, че изобщо не помръднаха при движението на ръката му. Господи, още ли има хора с такова облекло — помисли си Ебу Керими, като тръгна нататък, накъдето му посочи тънката ръка с допотопната дреха. След малко отново чу стъпки. Беше същият човек с джубето.

— Насам — каза той, — входът за чиновниците е оттук.

На Ебу Керими му стана приятно, че онзи го помисли за служащ. Най-после се озова пред входа. Дървените врати изглеждаха по-тежки, отколкото бяха всъщност. Четири еднакви врати стояха една до друга с тежки медни чукала. Ебу Керими бутна една от тях, която за учудване се отвори, и се озова в студен коридор, чийто таван бе толкова висок, че крайт на коридора приличаше на дупка. От двете страни се редяха врати. Ебу Керими взе да натиска подред дръжките, докато накрая една от вратите се отвори и той се намери в друг, по-топъл коридор. Най-сетне зад някакъв остъклен кът видя хора. Те разговаряха помежду си и, изглежда, бяха портиери или низши служители с избелели сини униформи като цвета на кубетата. На Ебу Керими му се стори дори, че забеляза по дрехите им и петна, каквито имаше от влагата по стените на сградата, но не му остана време да се занимава с други подробности, тъй като хората прекъснаха разговора си и въпросително извърнаха очи към него. Ебу Керими понечи да ги поздрави, но като забеляза недоволството по лицата им от това, че бе прекъснал техния разговор, вместо да каже „добро утро“, произнесе името на служителя, с когото трябваше да се срещне.

— Аха, за постъпване на работа — обади се единият. — Първият етаж вдясно, стая номер единадесет.

Като всеки човек, който за пръв път прекрочва прага на такова важно държавно учреждение и още повече със свито сърце, защото не знаеше дали ще го приемат на работа, или не, на Ебу Керими му се искаше да размени поне няколко думи с първите хора, които срещна тук, преди да отиде където трябва, но те нямаха търпение да продължат проклетия си разговор, прекъснат от него, и той отмина нататък, сякаш някой го тласкаше напред.

— Ето там, вдясно — чу след себе си гласа на единия от тях.

Той продължи, без да извърща глава, и само заради вълнението и студените тръпки, които усещаше по тялото си, успя да преглътне пренебрежението на служителите.

Коридорът беше дълъг и тъмен. Пред очите му се редяха десетки високи врати, но без номера. Той брои до единадесет и се спря. Преди да почука, искаше да попита някого, за да се увери, че това е стаята на човека, когото търсеше, но по дългия коридор не се виждаше жива душа. Ебу Керими пое дълбоко дъх, протегна ръка и леко почука на вратата. Отвътре никой не се обади, Той се огледа наоколо и отново почука, този път по-силно. Не последва никакъв отговор. След третото почукване той натисна дръжката и за негово учудване вратата изведнъж се отвори. Почти ужасен, Ебу Керими понечи да затвори, дори ръката му още бе на дръжката, а вратата продължаваше жално да скърца, когато видя, че в стаята нямаше никой. За миг се поколеба дали да влезе. В момента не можа да си спомни как се постъпва в такива случаи. Най-сетне вратата престана да скърца. Той погледна няколкото дълги скамейки, наредени край стената в празната стая. Застана на прага, ръката му несъзнателно напипа препоръката във вътрешния джоб на палтото и той се окуражи и влезе. Дявол да го вземе — си каза. Сети се за техния голям дом на Дворцовата улица, за могъщия им род, който често след вечеря се събираше край огнището в голямата гостна стая, смело пристъпи и седна на една от скамейките. За съжаление споменът за дома бързо го напусна и предишното безпокойство отново го завладя. До слуха му достигаха гласове, но не се разбираше откъде идат. Огледа се и видя, че в стаята имаше още една врата. Стори му се, че гласовете се чуваха зад нея. Притаи дъх и се ослуша, но шумът продължаваше да е все така неясен. Сега цялото му внимание се насочи към тази врата, зад която — помисли си — сигурно е по-топло.

Опря ръце на коленете си и дълго остана така, без да помръдне. Каквото и да се случи, той вече бе в сградата, в която рядко никой имаше щастието да влезе. Разправяха, че дори и министри можели да влизат тук само със специално разрешение. На няколко пъти извърна глава към вратата, откъдето се чуваха гласовете, но чувствуваше, че дори да чака така с часове или с дни, нямаше да стане и да я отвори. Ще чака тук, на дългата скамейка, и ще благославя съдбата, която му даде възможност да стигне и до тази стая. Не предполагаше, че всичко може да е така просто, въпреки че не беше и чак толкова лесно — а пътят през лапавицата, ами затворените портали, портиерите с избелелите униформи и тези пусти коридори, да не би всичко това да беше много просто?

Ебу Керими несъзнателно въздъхна. В това време вратата се отвори и той веднага стана. Някой подаде глава, погледна го и изчезна, като остави вратата полуотворена. Отвътре се чу гласът му: „Някакъв човек чака в предверието.“

Ебу Керими не разбра колко време остана така на крак. Вратата продължаваше да стои полуотворена, но отатък вече се чуваха гласове, а само едно странно трак-трак. Най-после от стаята излезе някакъв нисък мъж. В едната си ръка държеше куп преписки, върху които, за щастие на Ебу Керими, бе съсредоточено почти цялото внимание на служителя. Въпреки това човекът повдигна глава и го погледна въпросително. Ебу Керими почувствува, че по някакъв начин трябва да му се извини, задето го е принудил да напусне топлатата стая, но ниският мъж така го изглежда, че той не можа да отвори уста, а само извади бавно от джоба на палтото си препоръчителното писмо и му го подаде. Другият протегна ръка, но в същия миг я отдръпна, сякаш писмото ще го опари. Приблужи глава, прочете го за няколко секунди и отстъпи назад. На Ебу Керими му се стори, че долови в погледа му отегчение.

— Елате с мене — каза служителят и се запъти към външната врата.

Той тръгна по коридора, следван от Ебу Керими. Известно време се мъчеше да запомни пътя, по който вървяха, за да знае след това откъде да излезе, но после разбра, че тази работа е безсмислена и невъзможна.

Коридорът се оказа още по-дълъг, отколкото му се видя в началото. Освен това бе слабо осветен от страничните коридори, в един от които най-после свърнаха. Служителят почука на една врата и влезе, като я остави отворена, за да го последва Ебу Керими. Той се поколеба за миг пред вратата, но онзи му направи знак да влезе.

Преди да почувствува топлината в стаята, Ебу Керими усети миризмата на огъня. В средата на канцеларията имаше голям меден мангал. Зад дървената маса седеше човек с твърде продълговато намръщено лице. На Ебу Керими му се стори, че не само когато влязоха, а и преди това погледът на чиновника бе вперен във вратата, сякаш ги очакваше.

Ниският човек, когото той вече смяташе за познат, се приближи до другия и нещо му пошепна на ухото. Дълголикият не отместваше поглед от вратата, сякаш някой продължаваше да чука. Той слуша известно време онова, което му шепнеше служителят, после нещо измърмори, без нито един мускул да трепне на лицето му. Ебу Керими си помисли, че нищо няма да направят нито препоръчителното писмо, нито намесата на когото и да било пред този човек, чиито очи, кой знае защо, гледаха само към вратата.

В това време се обърнаха към него и нещо го попитаха. Ръката му враждебно потри хастара на палтото, извади писмото, но в същия миг му се стори, че движението му направи още по-мрачна атмосферата наоколо и несъзнателно си помисли да не би погрешно да е чул и понечи да пхне писмото в джоба си, ала ниският човек протегна ръка към него. Ебу Керими се успокои и му го подаде, но радостта му бе кратка, тъй като чиновникът изобщо не го докосна, както направи и ниският служител преди това, а само махна с ръка, сякаш да покаже пътя на писмото към неговото предназначение. Съвсем объркан, Ебу Керими най-сетне разбра, че писмото бе предназначено за друг, несъмнено много по-висш от тези двама, служител.

За учудване на Ебу Керими, когато го заведоха където трябва, висшият служител взе писмото, като откъсна очи от вратата (той не очакваше подобно нещо), и започна да го чете. Докато четеше, Ебу Керими не сваляше очи от него с надеждата, че ще открие някаква промяна в израза на лицето му, но точно в този миг се случи нещо още по-страшно, дори ужасно, което на Ебу Керими му заприлича на онзи приглушен тътнеж, който предшествува земетресенията. Както четеше с навъсено лице, висшият служител бавно взе да се надига от мястото си. Изправянето му трая толкова дълго, че ужаси Ебу Керими, защото му се стори, че това еднообразно движение никога няма да завърши и че страшният служител, който държеше в ръце съдбата му, сякаш ей сега, пред очите му, щеше да се превърне в чудовище. Той бе готов да извика: „Стига, не искам да постъпвам на работа, върни ми писмото, само не се изправяй така“, но в този миг служителят най-после се изправи.

За учудване беше среден на ръст. Ебу Керими си пое дълбоко дъх, но облекчението, което изпита, бе твърде преждевременно. След ставането висшият служител бавно напусна мястото си със същите еднообразни движения. От масата се запъти към средата на стаята. Служителят, който бе довел Ебу Керими, изглежда, познаваше тези навици и леко се отдръпна, за да му направи място. Ебу Керими почувствува как на висшия служител някак му олекна. Беше съвсем естествено — изправяне на изтръпнало от продължително седене тяло, може би измъчвано и от хемороиди или лумбаго, а Ебу Керими си помисли, че той е причина за

мрачното настроение на висшия служител. В последно време нещо не съм в ред с нервите — си каза той.

За първи път от сутринта насам очите на Ебу Керими погледнаха с присъщата си смелост лицето на друг човек. Служителят продължаваше да държи препоръчителното писмо. Той очакваше онзи да се обърне към него с думите: „Уведомен съм за вас, ще постъпите при нас на работа“, или поне да каже нещо обнадеждаващо, да му даде някакво обещание за следващите седмици или месеци. Не случайно многобройните му братовчеди повече от два месеца тичаха нагоре-надолу и направиха необходимото да подготвят тази среща. А ето че Ебу Керими предварително се бе изплашил от този висш служител, който навярно имаше по-голяма нужда да поддържа добри отношения с могъщия им род, отколкото той с един чиновник. Докато го гледаше, Ебу Керими бе толкова спокоен, че дори бе готов да му се усмихне. И сигурно щеше да го стори, ако изведнъж не бе настъпил онзи невероятен обрат. Изправен пред него, важният служител сгъна внимателно препоръчителното писмо и точно когато Ебу Керими очакваше някоя добра дума, онзи скъса писмото на четири парчета. Ебу Керими трепна. Отвори уста да каже нещо или може би да си поеме дъх, но не стигаше това, че служителът нахъса писмото, ами направи няколко крачки към мангала и хвърли в него парчетата. Един пламък близна за миг хартията и съживи задрямалия огън, след което изгорялото писмо се превърна в сивкав прах.

— В Табир Сарай не се вземат предвид препоръките — заговори служителът с такъв тон, чиито звуци отекнаха у Ебу Керими като среднощни удари на часовник.

Той стоеше, сякаш се бе вкаменил. Не знаете какво да направи — да остане или веднага да си тръгне, да протестира или да се извини. Ниският служител, който го придружи дотук, сякаш прочете мислите му и напусна стаята, като остави Ебу Керими насаме с висшия служител. Дватама стояха един срещу друг край мангала. Но това не продължи много. Със същите бавни движения, които се сториха на Ебу Керими неимоверно продължителни, служителът се върна на мястото си зад масата, но не седна. Той леко се изкашля, преди да заговори, и като гледаше ту към вратата, ту към Ебу Керими, каза:

— В Табир Сарай не се вземат предвид препоръките, защото подобно нещо, тоест ходатайството, е в разрез със същността на Табир Сарай.

Ебу Керими нищо не можа да разбере.

— Тук не само че не се допускат външни влияния, но се пресича пътят и на всяко вмешателство още в самото начало, защото нашата институция е напълно изолирана и препоръката не може да бъде критерий за постъпване на работа в Табир Сарай. Въпреки това от днес ти си назначен за служител в Палатата на сънищата.

Това пък какво означава? — си каза Ебу Керими и очите му несъзнателно се спряха на сивката пепел от изгорялото препоръчително писмо в задрямалия мангал.

— Да, от днес ти си приет на работа — повтори висшият служител, който, изглежда, бе доловил погледа на Ебу Керими.

После си пое дълбоко дъх и след като подпря ръце на масата (едва сега Ебу Керими забеляза, че тя бе отрупана с папки), продължи:

— Табир Сарай или Палатата на сънищата, както я наричат на съвременен език, е една от най-важните институции в нашата огромна империя.

Той спря за миг, като погледна изпитателно Ебу Керими, сякаш да се увери, че новодошлият е разбрал думите му.

— Светът и преди е отдавал значение на сънищата и ролята, която те са играли за съдбата на държавите и завоевателите — продължи той. — Ти навярно си чувал за Делфийския оракул в древна Гърция, за прочутите римски, сирийски, персийски, монголски и други тълкуватели на сънища. В старите книги е описано всичко, което те са направили по отношение на опасността и предотвратяването на злините, както и онова, което не са могли да направят, защото не са им повярвали или твърде късно са им повярвали, с една дума описани са всичките събития, за които предварително е сигнализирано, и ходът на тяхното развитие се е променял или не в зависимост от съобразяването е тези сигнали. Несъмнено на тази традиция се отдава голямо значение, но тя някак избледня в сравнение с грандиозните функции на Табир Сарай. Нашата империя, за пръв път в световната история, поставя на друга основа тълкуването, на сънищата, разглеждайки ги официално от една държавна институция.

Ебу Керими слушаше, занемаял от учудване, висшия служител. Той още не можеше да се свърже от всичко, което се случи от сутринта насам, и тези изрази, колкото плавни, толкова и заплетени, взеха да му идват до туша.

— Табир Сарай разглежда не само сънищата на отделни хора, които поради една или друга причина започват да се смятат за привилегировани в тази област и слагат монопол на предсказанията си, сякаш те са знамения, пратени от божествата, но разглежда цялостно и сънищата на всички поданици без изключение и има за задача да ги систематизира и тълкува. Палатата на сънищата е създадена и пряко се наблюдава от върховния ни владетел султана. Това е една внушителна институция, пред която всички делфийски оракули и кастите на някогашните пророци и жреци изглеждат нищожни и смешни. Идеята на върховния владетел за създаване Палата на сънищата се осланя на факта, че аллах разпръсква така небрежно знаменателни сънища по цялото земно кълбо, както праща дъгата, гръмотевиците или внезапна комета, взети кой знае от кои тайнствени глъбини на вселената. Той изпраща знамение на земното кълбо, без да знае къде ще попадне то, тъй като горе от висините няма време да се занимава с такива подробности. Нашата задача е да открием къде е попаднал този сън, да го открием сред милионите и милиарди други сънища, така както може да се намери маргарит сред пясъчната пустиня. Защото един такъв сън като странствуваща искрица, която попада в нечия глава сред милионите хора, докато спят, може да предотврати нещастieto, застрашаващо държавата или нашия върховен владетел, да предотврати някоя война или мор, да породии нови идеи. Затова Палатата на сънищата не е някаква мечта, а една от основните държавни институции. Тук по-добре от всякакво проучване, следствие, инспекторски доклади, полицейски или губернаторски доноси от различните пашалъци се разбира истинското положение на империята. Защото в среднощния океан на съня се виждат светлините и мракът на човечеството, радостите и огорченията му, неговото величие и нищета. Всичко, което е смътно и опасно или ще бъде такова след години, а може и след векове, дава първите си признаци в съня на човека. За нито едно увлечение или размирническа мисъл, природно бедствие или катастрофа, бунт или престъпление не е възможно да не се чуе много по-рано преди появяването им на бял свят. Ето защо поръката на нашия велик падишах е такава, че нито един сън, дори да идва от най-отдалечените краища на държавата или пък да е на най-бедния роб на Аллаха, да не остане неизтълкуван от Табир Сарай. Докато другата, още по-

важна негова заръка е сънищата не само да се събират и тълкуват, а и да се систематизират и най-внимателно проучват по дни, седмици и месеци и всички да се знаят с точност. За целта, освен огромната работа по обработването на материалите, голямо значение се отдава и на изолирането на Табир Сарай от всякакво външно влияние. Защото именно извън Палатата на сънищата има най-различни сили, които поради една или друга причина са заинтересовани да упражнят влияние върху Табир Сарай, така че после да представят своите цели, идеи или мисли уж като свети сигнали, изпратени им от Аллах, за да разбудят заспалото човешко съзнание. Затова в Палатата на сънищата не се приемат препоръки.

Ебу Керими несъзнателно отново погледна изгорялото препоръчително писмо, чиито сивкави парчета толкова бяха изтънели, че се поклащаха като леки перца в мангала.

— Ти ще работиш в отдела по селекция — продължи служителят със същия тон. — Можеше да започнеш работа в някой много по-незначителен отдел, където обикновено постъпват начинаещите, но ти ще отидеш направо в сектора, където се извършва подборът на сънищата, защото ни се понарави.

Ебу Керими пак хвърли поглед към потрепващите изгорели парчета хартия, сякаш искаше да им каже: Още ли не сте изчезнали?

— Първото и най-важното нещо, което се изисква от теб, е — продължи другият — да пазиш всичко в пълна тайна. Никога да не забравяш, че Табир Сарай е една напълно секретна институция.

Висшият служител вдигна ръка от масата и заканително замахна с пръст във въздуха.

— Много хора и най-различни влияния са се опитвали да проникнат тук, но Табир Сарай никога не е попадал в примката им. Той стои усамотен сред хорската глъчка, далеч от различни течения и борби за власт, затворен за всеки и без да се обвързва с когото и да било. Всичко, което ти казах дотук, можеш да го забравиш, само едно трябва да помниш, синко, запазването на тайната. Това не е само предупреждение, а най-строгата заповед на Табир Сарай. А сега започвай работа. В коридора ще попиташ къде се намира отдел „Селекция“. Докато стигнеш там, те ще бъдат уведомени за всичко. На добър час!

Когато излезе в коридора, Ебу Керими бе все така зашеметен. Наоколо не се виждаше жива душа, за да попита как да стигне до сектора, където трябваше да се яви, затова тръгна наслуки. В ушите му още звучаха отделни думи от разговора с висшия служител. Какво става с мене? — си каза той и разтърси глава, сякаш да се освободи от натрапчивите думи. Но те вместо да се разпръснат, продължаваха упорито да отекват в главата му. Дори из тези пусти коридори му се стори, че се удряха в стените и колоните, умножаваха се и звучаха още по-мрачно. „Ти ще започнеш работа направо в сектора, където се извършва подборът на сънищата, защото ни се понарави.“

Ебу Керими несъзнателно ускори крачките си. Под-бо-рът — повтори той думата, която, произнесена на срички, му прозвуча още по-чудновато. В дъното на коридора различи някакъв силует, но не можа да разбере дали се отдалечаваше, или приближаваше. Ебу Керими искаше да го повика или поне да му направи знак с ръка, но човекът бе твърде далеч. Той ускори още повече крачките си и почти се затича, за да го настигне, тъй като му се стори, че това бе единственото спасение в безнадеждно пустия коридор. И така, почти тичешком, чу от лявата си страна тежки стъпки. Забави крачки и наостри уши. Стъпките идеха от един

страничен коридор, като отекваха ритмично и застрашително. Ебу Керими извърна глава и видя група хора, които вървяха с големи папки под мишница, без да разговарят помежду си. Кориците на папките бяха в същия бледосин цвят като кубетата на сградата и униформите на портиерите.

— Моля ви, бихте ли ми казали как мога да отида до отдел „Селекция“? — попита с разтреперан глас Ебу Керими, когато групата мина край него.

— Върни се назад по коридора, по който си дошъл — отвърна му леко дрезгав глас. — Личи си, че си нов.

Ебу Керими изчака, докато другият се изкашля, за да чуе, че трябва да свърне вдясно от главния коридор и да тръгне по стълбите, които водят към втория етаж, и там отново да попита за отдела.

— Благодаря ви господине.

— Няма за какво — отвърна непознатият. — Кюх, кюх — чу зад гърба си кашлицата му Ебу Керими и след това думите: „Струва ми се, че здравата съм се простудил.“

На Ебу Керими му трябваше повече от четвърт час, докато намери отдела. Междувременно там вече го очакваха.

— Вие сте Ебу Керими — обърна се към него първият човек, който се изпречи насреща му, без да му даде възможност сам да се представи.

Той потвърди с глава.

— Елате с мене, началникът ви очаква.

Ебу Керими уверено го последва. Минаха през няколко зали, свързани една с друга, изпълнени с дълги маси, на които седяха десетки хора, навели глави над отворените папки. Никой от тях не прояви ни най-малко любопитство към Ебу Керими и придружаващия го, чиито стъпки съвсем леко отекваха по пода.

Началникът седеше като останалите зад една дълга маса, разтворил две папки пред себе си. Човекът, който придружаваше Ебу Керими, се приближи и нещо му пошепна. Ебу Керими остана е впечатление, че шефът нищо не чу. Очите му продължаваха съсредоточено да четат изписаните страници и за миг на него му се стори, че по лицето му премина сянка на ужас.

Ебу Керими очакваше онзи, който го придружи дотук, отново да прошепне на ухото на началника казаното, но другият, изглежда, нямаше никакво намерение да стори това. Съвсем спокоен, той чакаше началника да откъсне очи от папката.

Това продължи доста. От време на време на Ебу Керими му се струваше, че началникът никога няма да откъсне поглед от папката и те може би с часове ще стоят така на крак, навярно до края на работното време, а може би и още по-дълго. Отново настъпи дълбока тишина. Не се чуваше нищо друго, освен лекото шумолене от прелистването на страниците. Междувременно Ебу Керими забеляза, че началникът вече не четеше, а само бе забил неподвижно очи в папката. Изглежда, размишляваше върху онова, което бе прочел. Това продължи не по-малко от четенето. Най-после той потри с ръка очи, сякаш да отстрани някаква завеса, и погледна Ебу Керими. Онази вълна на ужас бе напълно изчезнала.

— Ти си новоназначеният?

Ебу Керими потвърди с глава. Началникът стана, без да каже нищо повече, и тръгна напред между дългите маси. Двамата го последваха. Прекосиха няколко зали, а на Ебу Керими ту му се струваше, че е минавал през тях, ту, че са съвсем други.

Още отдалеч позна работното си място. На масата стоеше една затворена папка и на стола нямаше човек. Началникът приближи и му посочи с ръка мястото между масата и празния стол.

— Това е твоето работно място.

Ебу Керими погледна папката с бледосини корици.

— Има много зали като тази, където се извършва подборът — каза той, като замахна широко с дясната си ръка. — Това е един от най-важните сектори в Табир Сарай. Съществува погрешното мнение, че уж основната задача на нашата институция била разгадаването на сънищата. Но това не е така. Тълкувателите имат самочувствието, че са аристокрацията на Табир Сарай. И на нас, които работим по подбора, гледат с известно пренебрежение, да не кажа с презрение. Но трябва да знаеш, че тяхното високомерие е неоснователно, защото всеки, който има поне малко ум в главата, може да разбере, че без нас, без подбора, тълкуването ще прилича на мелница без вода. Тяхната работа изцяло зависи от нас. Тя е предпоставка за успеха им.

Началникът пак махна с ръка.

— Както и да е. Ти ще работиш тук и сам ще се убедиш в това. Надявам се, че си получил основните напътствия. Днес ще те запозная само с главните неща в работата, за да не обременявам преждевременно, още от първия ден, съзнанието ти. Ще ти кажа онова, което е необходимо в началото. Останалото ще научиш постепенно. Това е първата зала, в която се извършва подборът — и началникът отново направи едно кръгово движение с ръка. — Между нас шеговито я наричаме Залата на плявата — продължи той, — защото тук се извършва първото пресяване на сънищата. С една дума оттук започва всичко. Оттук...

Той притвори очи, сякаш да улови нишката на прекъснатата си мисъл.

— Нейсе — рече след малко. — За да бъда по-точен, трябва да ти кажа, че първото пресяване се извършва още в пунктовете по места, където постъпват сънищата. В цялата империя има около хиляда и деветстотин такива секции, към всяка от които са включени и подсекции, където се извършва предварителният подбор, преди сънищата да се изпратят в центъра. Но това не е достатъчно. Първото истинско пресяване започва тук. Така както се отделя зърното от плявата, постъпилите при нас сънища се делят на съществени и незначителни. Именно това разграничаване, това пресяване представлява същността на подбора, разбираш ли?

Погледът на началника ставаше все по-оживен. Думите, които отначало сядащ трудно подбираше, сега така се лееха, че повечето от тях, според Ебу Керими, бяха излишни, но той не спираше, като че ли искаше да му обясни всичко.

Именно това е същността на нашата работа, да се очистят от папките всички несъществени сънища. Първо, сънищата от личен характер, които нямат нищо общо с държавата. Второ, сънища, породени от глад, преяждане, простуди, трески, най-различни

болести и други подобни, с една дума онези, свързани пряко с човешкото тяло. Трето, измислените сънища, такива, които в действителност не са сънувани, а са скалъпени от хората, подтиквани от кариеризъм, или съчинени от вманиачени лъжци. Сънищата от тези три категории следва да се очистят от папките. На думи е ясно, но на практика никак не е лесно да ги откриеш и отделиш. Може някой сън на пръв поглед да ти се стори от чисто интимен характер, породен от най-обикновени причини като глад или ревматизъм, а всъщност той да е пряко свързан с държавните дела повече, отколкото току-що произнесените речи от някой член на правителството. А да можеш да доловиш това, са необходими опит и зрялост. Една, малка грешка при преценка на съня е в състояние да обърне всичко наопаки, разбираш ли? С една дума нашата работа съвсем не е черна хамалогия, както на някои, им се струва.

Горчивата ирония в гласа му отново бе заменена от спокойния тон, когато започна, да обяснява конкретната работа, с която щеше да се занимава Ебу Керими. Само в очите му остана нещо от предишната жлъчност.

— Както и сам видя, освен тази зала има и други — продължи той. — За да можеш да се запознаеш по-добре с работата, отначало ще трябва да минеш за един-два дни във всяка от залите. След като получиш една обща представа за селекцията, отново ще се върнеш тук, в Залата на плявата, и ще видиш, че работата ти ще тръгне добре. Но това ще стане през следващата седмица. Днес ще останеш тук.

Той протегна ръка към масата, взе папката с бледосините корици и я отвори.

— Ето, това ще бъде първата ти папка със сънища. В нея има сънища от различни краища, пристигнали на 19 октомври. Прочети внимателно всеки лист. Най-важното е да не бързаш. Когато се усъмниш, че в някой сън има нещо и не е измислен, не бързай да го отделяш като несъществен, защото след тебе ще го види и друг човек или както го наричаме, контролор, който ще оправи твоя пропуск, а след него ще го разгледат и други хора от отдела и така поред. Всъщност всички тези зали не се занимават с нищо друго, освен с подбор. Хайде, на добър час и лека работа!

Началникът погледна за миг Ебу Керими, после обърна гръб и се отдалечи. Той постоянно известно време прав, след това бавно, като се стараеше да не вдига шум, отмести стола, застана между него и масата, сетне внимателно го придърпа и седна.

Пред него стоеше отворената папка. Ето, че се изпълни неговото и на целия род желание. Той бе приет на работа в Табир Сарай, дори вече седеше на работната си маса и наистина беше служител в загадъчната палата.

Наведе се леко над папката, докато очите му започнаха да различават буквите, и той бавно зачете. В горния край на дебелия лист бе отбелязан поредният номер и датата. Следваше бележката: „Предадена от Суркулак. Съдържа 63 съня.“

Той прехвърли страницата с изтръпнали пръсти. За разлика от първата, тази бе гъсто изписана със ситен почерк. Първите три реда бяха подчертани със зелено мастило и стояха малко откъснати от другия текст. Ебу Керими прочете: „Първият сън е на пощенския служител Юсуф от Йенишехер, околия Кърк-Килис, в Кюстендилския пашалък, сънуван на 3 септември тази година на разсъмване.“

Ебу Керими откъса поглед от подчертания текст.

На 3 септември помисли си той като зашеметен. Възможно ли е това, той наистина ли е служител в Табир Сарай, седнал на работната си маса, да чете съня на поданика Юсуф, пощенски служител от Йенишехер, околия Кърк-Килис в Кюстендилския пашалък, за да реши съдбата на съня му — дали да отиде в кошчето за отпадъци, или да влезе за обработка в огромния механизъм на Табир Сарай?

От вълнението, което го завладя, той почувствува как тръпки полазиха по гърба му. Отново наведе глава и започна да чете съдържанието на съня: „Три бели лисици на минарето на джамията в околийския град.“

Продължителното извъняване на някакъв звънец го накара да трепне. Той повдигна глава, сякаш го удариха с нещо. Огледа се наоколо и остана със зяпнала уста. Всичките тези хора, които досега изглеждаха като сраснали със столовете и погълнати от папките пред себе си, изведнъж се откъснаха от вълшебствата на сънищата, наскочаха на крак, взеха да вдигат шум, да разговарят, да отместват столовете, а звънецът продължаваше да отеква по залите.

— Какво е това? — възкликна Ебу Керими. — Какво става?

— Предобедна почивка — отвърна му служителят от съседната маса. (Къде беше досега този човек, че не го бе забелязал?) — Предобедна почивка — повтори другият. — А, ти си бил нов, затова не знаеш още работното време и почивките. Нищо, ще ги научиш.

От всички страни се надигаха хора, минаваха между дългите маси и се отправяха към изхода. Ебу Керими искаше да продължи с четенето, но не бе възможно. Наоколо се блъскаха, бутаха стола му. „Три бели лисици...“ — едва успя да прочете и чу как някой му пошепна на ухото:

— Долу има кафе, топъл салеп, все нещо ще ти хареса.

Ебу Керими дори не успя да види лицето на този, който му го каза. Стана от стола, затвори папката и се запъти като останалите към изхода.

В дългия коридор не бе необходимо да пита накъде да тръгне. Всички вървяха в една посока. От страничните коридори непрекъснато прииждаха хора и редиците се съгъстяваха. Ебу Керими се сля с потока.

От двете страни го блъскаха рамене. Той бе изумен от броя на служителите в Табир Сарай. Бяха стотици, ако не и хиляди.

Шумът от стъпките стана още по-силен, когато заслизаха по стълбите. След като се спуснаха на долния етаж, тръгнаха пак по дългия коридор и отново продължиха надолу по други стълби. Прозорците все повече се смаляваха. Ебу Керими имаше чувството, че слизаха в подземния етаж. Сега хората се движеха, кажи-речи, един до друг. Преди да влязат в помещението, наоколо се разнесе приятният мирис на кафе и салеп. Това му напомни утрините в тяхната голяма къща. Ебу Керими изведнъж усети прилив на радост. Отдалеч видя как зад дългите тезгяси десетки сервитьори подават на служителите филджаните с кафе и купичките със салеп, от които се вдигаше пара. Той се остави тълпата да го изтласка напред. Наоколо гъмжеше от гласове, чуваше се сърбането на кафето и салеп, по някоя и друга кашлица, звън на дребни монети. Стори му се, че повечето от служителите бяха хремави, а може би поради неколкочасовото мълчание гласовете им още да бяха хрипливи.

Неусетно се озова в редицата пред един от тезгясите. Ебу Керими нито се блъскаше напред, нито пък отстъпваше назад. Гледаше как другите го пререждат, протягат ръце над главата му да вземат кафе или да си платят сметката, но изобщо не се дразнеше от това. Всъщност нищо не му се ядеше, нито му се пиеше. Стоеше така, гласкан от вълната, само да бъде и той като всички останали.

— Ти както си застанал, май няма да успееш нищо да вземеш — обади се някой зад гърба му. — Я се отмести да мина пред тебе.

Ебу Керими се отдръпна, за да му направи място, Другият, изглежда, се изненада от неговата готовност да му отстъпи реда си и извърна любопитно глава да го изгледа. Беше с продълговато червендалесто лице и добре очертани скули. За миг погледът му се задържа на Ебу Керими.

— Нов служител ли си?

Ебу Керими само кимна.

— Веднага си личи.

Той приближи още крачка напред и отново извърна глава към Ебу Керими.

— Какво искаш? Кафе, салеп?

Той искаше да му отговори: „Благодаря, нищо“, но му се стори глупаво. Нали затова стоеше като всички останали, за да не привлича вниманието на никого?

— Кафе — отвърна едва чуто, като само размърда устни, за да разбере другият думите му.

Ебу Керими бръкна в джоба си да извади дребни пари, но човекът вече се бе обърнал гърбом и стоеше пред тезгяха. Докато чакаше, Ебу Керими, без да иска, чуваше част от разговорите на хората наоколо, но така разпокъсани, сякаш смлени от воденичен камък, че само от време на време долавяше по някоя дума или фраза, която все още не бе попаднала под воденичното колело, но навярно щеше да бъде смляна при следващото му завъртане. Съвсем объркан, той се мъчеше да разбере някоя от тези фрази. В тях нямаше нищо свързано с работата в Табир Сарай. Говореха се общи и най-обикновени неща: за студа на улицата, за хубавото кафе, за конните надбягвания, за държавната лотария, за грипа, който бе плъзнал в столицата, и нито дума за онова, което се вършеше в тази сграда. Човек по-скоро би повярвал, че тези хора работят в данъчното управление или бог знае в кое друго ведомство, отколкото че са служители в прочутата Палата на сънищата, най-загадъчното учреждение в империята.

Ебу Керими забеляза как неговият доброжелател се измъква от редицата, като внимателно държи двете кафета, да не ги блъсне в нечие рамо.

— Дявол да го вземе, истинска мъка е това чакане — каза той и без да подаде кафето на Ебу Керими, продължи нататък със същите предпазливи движения, за да намери някое свободно място сред многобройните маси, поставени в подземния етаж. Те бяха без покривки и наоколо нямаше столове, защото служеха само колкото да опреш лакти, докато си изпиеш кафето или салеп, и най-вече да оставиш върху тях празните филджани или купички.

Най-сетне човекът спря край една свободна маса с няколко празни купички от салеп. Ебу Керими протегна ръка, за да му даде дребните пари, които през цялото време стискаше в шепата си. Другият махна с ръка.

— Няма нужда, дребна работа — каза той.

— Но защо, моля ви — възрази Ебу Керими, — независимо от това...

— Аз черпя — отвърна онзи, — няма смисъл да спорим за такава дреболия.

— Благодаря.

Той протегна ръка и взе кафето. В другата още държеше дребните медни монети.

— Кога си постъпил? — попита го служителят.

— Днес.

— Наистина ли? Честито. Е, тогава имаш право да... — и той отпи от кафето.

— В кой сектор? — попита след малко.

— В селекцията.

— В селекцията ли? — запита учудено другият и лицето му още повече светна. — Много добре си се наредил. Обикновено младите започват кариерата си долу в информацията, дори и от канцеларията, където се преписват и размножават сънищата.

Изведнъж Ебу Керими изпита желание да научи колкото се може повече неща за Табир Сарай, но нещо пречупи порива му.

— Селекционният отдел е важен сектор, нали?

Служителят го изгледа внимателно.

— Да, твърде важен. Особено за един млад...

— Какво?

— Искях да кажа, особено като начало за един млад човек, разбираш ли?

— Да, общо взето. Не само за начинаещ, но въобще.

Естествено... общо взето, това е един доста сериозен сектор. Не бих казал, че не е важен. Напротив, дори е твърде важен.

Ебу Керими не сваляше очи от него.

— Разбира се, има и други, много по-важни сектори.

— Например този, в който се тълкуват сънищата? Другият, съвсем учуден, отдръпна устни от филджана.

— Я виж, ти не си бил такъв, какъвто изглеждаш на пръв поглед — засмя се той. — Доста неща си научил още от първия ден.

Ебу Керими също искаше да му се усмихне, но веднага разбра, че подобно нещо е твърде преждевременно и съвсем неподходящо. Той още не беше се окопитил от изненадите през това необикновено утро.

— Естествено, че тълкуването на сънищата е основната задача на Табир Сарай — отвърна другият. — Това е най-невралгичният център, ако мога така да се изразя, мозъкът на Табир Сарай, защото всичко онова, което работят останалите сектори, обработката на сънищата и усилията на толкова много хора, там придобиват смисъл...

Ебу Керими го слушаше като в треска.

— Нали тях ги наричат аристократите на Табир Сарай?

Служителят стисна замислено устни.

— Да, именно. Ако не аристократи, нещо подобно... Въпреки че...

— Какво?

— Не смятай, че над тях няма други.

— Кой са те? — и Ебу Керими се зачуди на собствената си смелост.

Събеседникът му го погледна спокойно.

— Табир Сарай е много по-голям, отколкото изглежда — отвърна той.

Ебу Керими искаше да го попита какъв смисъл има всичко това, но страхът, че може би прекалява, го накара да се въздържа.

— Освен този тук, съществува и секретният Табир Сарай — продължи другият, — който се занимава с обработката на сънищата, изпращани не от онези, дето са ги сънували, а събрани и предадени по държавен път, чрез средствата и начините, с които разполага империята. — Предполагам, че можеш да си представиш значението на този сектор, който не е по-малко важен от онзи, където се тълкуват сънищата.

— Разбира се... въпреки това...

— Какво?

— Не се ли тълкуват по един и същи начин сънищата, изпратени от поданиците, и онези, постъпили в секретния Табир Сарай?

— Да. По отношение на структурата, въпреки че Табир Сарай е много по-голям, няма никакви особени различия между двете учреждения, що се отнася до постъпване на материалите, завеждането им, размножаването им, селектирането и тълкуването. Въпреки това не може да се каже, че Палатата на сънищата стои по-високо от секретния Табир Сарай.

— Но навярно не е и по-низше учреждение от него?

— Безспорно — отвърна служителят. Всъщност между двете съществува известно съперничество.

— С една дума фактически тези два сектора са аристокрацията на Табир Сарай.

Другият се усмихна.

— След като толкова ти харесва тази дума, така ги наричай.

Чиновникът се опита да сръбне още веднъж от кафето, но във филджана вече нямаше нищо.

— Погрешно е да смяташ, че те представляват най-високия връх — продължи той. — Над тях стоят други.

Ебу Керими го погледна в очите, за да разбере дали онзи се шегува, или говори сериозно.

— И кои са те?

— Висшите съновници.

— Кои?

— Висшите съновници. Секторът на висшите съновници.

— Това пък какво е?

Събеседникът му сниши глас.

— Смятам, че не е редно да говорим по тези въпроси — каза той, — въпреки че и ти, както и аз сме служители на Табир Сарай и приказваме за структурата, администрацията и секторите, които не представляват никаква тайна.

— И аз така мисля — отвърна Ебу Керими.

Но желанието му да научи нещо повече, каквото и да било то, беше неудържимо.

— Моля ви, кажете още нещо — обърна се той към събеседника си. — Аз, както се изразихте, съм вътрешен човек. Майка ми е от семейството на Кюприлиите.

— От семейството на Кюприлиите ли?

Изненадата, която се изписа по лицето на служителя, не учуди Ебу Керими. Той бе свикнал с това, защото често се случваше да реагират така, когато чуеха името на неговия род.

— Още когато ми каза, че си назначен направо в „Селекцията“, предположих, че си от някое приближено на двора семейство, но да си призная, и през ум не ми мина да си от чак толкова знатен род.

— Моята майка е дъщеря на Кюприлиите — уточни Ебу Керими, — докато аз нося съвсем друго презиме.

— Това няма значение — отвърна събеседникът му. Ебу Керими го погледна съсредоточено.

— И с какво се занимават висшите съновници?

Другият пое дълбоко дъх, но сякаш почувствува, че всичкият този въздух е излишен за тихия глас, с който щеше да продължи, и изпусна част от него, преди да заговори.

— Навярно си чул, че всеки петък от хилядите сънища, които Пристигат и се обработват през седмицата, само един, най-показателният, се съобщава на нашия всемогъщ владетел. Това правят висшите съновници, тъй като те определят кой е най-важният сън.

— Нещо съм чувал, но съвсем смътно, като някаква легенда — отвърна Ебу Керими.

— Не е никаква легенда, а истина и за него работят стотици хора, висши съновници, както ги наричат. Сега разбра ли колко високо стоят те в сравнение с нас, останалите?

Какъв гигантски механизъм — помисли си Ебу Керими за Табир Сарай.

— Тях никъде няма да ги видиш — продължи другият. — Дори на отделно място пият кафето и салепа си.

— На отделно място — повтори Ебу Керими. Служителят отвори уста да продължи, но изведнъж се зачу звънецът, същият, който преди малко извести за предобедната почивка и прекъсна всичко.

Ебу Керими дори не успя да попита какъв е този звънец, защото всичко беше ясно. Звънецът още не бе спрял, когато цялото това множество започна бързо да се насочва към изхода. Онези, които не бяха успели да си изпият кафето или салепа, го направиха на един дъх, докато останалите, дето току-що ги бяха купили, понеже бяха още горещи, ги оставяха непокътнати по масите и презглава се втурваха към изхода. Събеседникът на Ебу Керими не успя да довърши изречението си, само кимна с глава за поздрав и му обърна гръб. В последния миг Ебу Керими направи едно движение към него, сякаш искаше да го спре и да запита още нещо, но започнаха да го блъскат от всички страни и той го изгуби от погледа си.

Докато вървеше сред гъстата редица, Ебу Керими се сети, че забрави да го попита дори за името му.

Поне да знаех в кой сектор работи — си помисли с огорчение. После се успокои при мисълта, че утре ще го види през почивката и ще продължи разговора си.

Служителите в коридора все повече оредяваха и Ебу Керими напразно се мъчеше да открие някое познато лице от техния сектор. Наложил му се на два пъти да попита, докато намери залата и работното си място. Влезе с предпазливи стъпки, като се мъчеше да не го забележат. Наоколо стихваше и последният шум от придърпването на столовете. Почти всички бяха заели местата си зад дългите маси. Пристъпвайки на пръсти, той приближи мястото си, внимателно отместе стола и седна. Известно време постоя така, без да помръдне, после наведе очи над папката и започна да чете: „Три бели лисици на минарето на джамията в околийския град...“, но в същия миг повдигна глава, сякаш някой го викаше отдалеч с необикновени стонове, почти плачевни, наподобяващи вик за помощ стонове или просто като приглушено хълцане. Това пък какво е? — питаше цялото му същество. Несъзнателно той извърна очи към големия прозорец, който едва сега забеляза. Зад стъклата, като нещо познато, но в момента твърде далечно, Ебу Керими загледа лапавицата. Капките дъжд, примесени със снежинки, кръжаха хаотично, както и тази сутрин, която сега му се струваше толкова далечна, сякаш идеше от друг свят.

С чувство за вина той откъсна очи от прозореца и сведе глава над папката, но преди да продължи с четенето, дълбоко въздъхна: „О, господи!“

II

Беше сряда следобед. Оставаше още час до изтичане на работното време. Ебу Керими повдигна глава от папката и потри очи. Вече седмица, откакто бе започнал работа, а още не можеше да свикне с продължителното четене. Съседът му отдясно се размърда на стола, но без да откъсва поглед от книгата. На дългата маса от време на време се чуваше изшумоляването на прелиствани страници. Никой не повдигаше глава от папките.

Беше месец ноември. Папките от ден на ден ставаха все по-обемисти. Обикновено през този период започваше приливът на сънищата. Това бе едно от главните неща, които Ебу Керими научи през първата седмица на новата си работа. Постоянно се сънуваха и винаги се изпращаха сънища и така щеше да бъде докле свят светува, но въпреки това имаше и периоди, когато броят им неимоверно много се увеличаваше, както и такива, когато намаляваше. Сега настъпваше периодът на прилива. В Табир Сарай пристигаха десетки хиляди сънища от всички краища на империята. И това щеше да продължи до края на годината. Със засилването на студовите папките щяха все повече и повече да се издуват. После след Нова година до пролетта щеше да настъпи известен отлив.

С крайчеца на окото си Ебу Керими погледна още веднъж съседа си отдясно, после този отляво. Дали наистина четяха, или се преструваха, че четат? Той притисна с ръце слепоочията си и сведе поглед над листа, но вместо букви, като през мъгла виждаше сякаш накацали мухи. Не, повече не е възможно да се чете — си рече той. Всички тези, гдето са свели глави над папките, се преструват, че четат. Това наистина е убийствена работа.

Подпрял с длан челото си, той започна да си припомня всичко, което бе чул през тази седмица от старите служители в сектора — за прилива и отлива на сънищата, за увеличаването и намаляването на броя им, което зависеше от годишните времена, от количеството на валежите, температурата, от различната влажност на въздуха. Ветераните от Селекционния отдел знаеха много добре всичко това. Те познаваха ролята, която играят за умножаване на сънищата снегът, ветровете или гръмотевиците, както и земетресенията, лунните затъмнения или появяването на комети. В сектора, където тълкуваха сънищата, сигурно имаше изтъкнати майстори по разгадаването, истински учени, които можеха да разтълкуват тайнствения и необикновен смисъл на приумиците, породени насън, и неуловими на пръв поглед за простото око. Но въпреки това такива стари вълци като ветераните в Селекционния отдел, които бяха в състояние да предвидят увеличаването или намаляването броя на сънищата със същата простота, с която обикновено старците при засилване на ревматичните си болки предсказваха влошаването на времето, не можеше да има в никой друг сектор на Табир Сарай.

Изведнъж Ебу Керими се сети за своя събеседник, с когото се запозна още първия ден. Къде ли работеше? Няколко дни поред по време на предобедната почивка го бе търсил е очи сред многобройните служители, но никъде не го откри. Може да се е разболял — си каза той. А може и да е отишъл в командировка в някоя от по-отдалечените провинции. Навярно е от

инспекторите на Табир Сарай, които по-голямата част от времето си прекарват в командировки нагоре-надолу из империята, а може да е и най-обикновен куриер.

Ебу Керими се помъчи да си представи хилядите секции на Табир Сарай, пръснати из необятната империя, обикновените им постройки, понякога най-прости бараки, в които седят двама нищожни служители, бедняци с малки заплати, дето се кланят до земята и на най-обикновения куриер на Табир Сарай, когато дойде да вземе събраните сънища, угодничат му и онемяват пред него само затова, че идва от центъра. В затътените краища всяка сутрин в дъжд и кал към тези секции се отправят, понякога още призори, жителите на областта, за да предадат своите сънища. Без и да почукат на вратите, те викат още отвън: „Отвори ли вече, хаджи?“

Повечето от тях не знаят да пишат, затова идват още от рано, за да разкажат съня си, преди да са минали през кръчмата и да са го забравили. Те разправят, а чиновникът, още сънен, като проклина наум и съня, и онзи, който го е сънувал, пише онова, което чува. Ех, дано този път имаме късмет, въздъхват в края на разказа си онези, които са го сънували. От години наред се носи легендата как един бедняк от неизвестна област чрез своя сън избавил империята от нечувана беда и като награда за това бил извикан от султана в столицата, който го приел в палата и му казал: „Избери си каквото пожелаеш от съкровищниците ми, ще ти дам за жена и една от моите племенници и така нататък, и така нататък. Ех, дано този път...“ — повтаря собственикът на съня и тръгва обратно по разкаляния път, а чиновникът, който току-що е записал съня му, гледа иронично подире му и още преди онзи да свърне в първата уличка, отбелязва в горния край на листа: „Несъществен.“

Въпреки че имаше строги указания да не се изхожда от предубеждения при преценката на сънищата, чиновниците от най-малките пунктове със своите бележки извършваха първото пресяване на постъпилия материал. Те добре познаваха поданиците от областта и още преди да са прекрачили прага, знаеха дали човекът е пройдоха, пияница, лъжец, или от каква болест страда. Тази практика често създаваше проблеми, дори преди години бе взето решение да се отнеме правото на местните секции да извършват първото пресяване. Но понеже притокът на сънища в Табир Сарай нарасна неимоверно, наложи се решението да се отмени и независимо от злините, които можеше да нанесе този първи подбор в най-низшите секции, той бе приет като единствено разрешение на въпроса.

Разбира се, онези, които изпращаха сънищата си, не знаеха нищо за това. От време на време те наминаваха край секциите и питаха отвън: „Е, хаджи, има ли някакъв отговор за онзи мой сън?“ „Не, още няма — отвърщаше чиновникът. — Много си нетърпелив, Абдул Кадри. Империята е голяма и въпреки че Табир Сарай работи денонощно, няма възможност толкова бързо да изтълкува купищата сънища, които се изпращат там“ „Имаш право“ — отвърщаше другият и отправяше поглед към хоризонта, където според него се намираше центърът. „Откъде да знаем ние държавните дела“ — и си тръгваше, влачейки налъми по улицата, която водеше към механата.

Всичко това Ебу Керими научи от разказа на един инспектор от Табир Сарай, с когото вчера пиха кафе в предобедната почивка. Инспекторът току-що се бе завърнал от една твърде отдалечена азиатска провинция и отново се стягаше за път, но сега в един от европейските райони на империята.

Ебу Керими остана със зяпнала уста от разказа на инспектора. Възможно ли е още отначало всичко така да се опростява? — мислеше си той. Но инспекторът сякаш бе доловил разочарованието му и побърза да му обясни, че не навсякъде е така, че има секции на Табир

Сарай със солидни постройки, във величествени градове на Азия и Европа и чиновниците, които изпращаха сънища от тези секции, не бяха бедни и невежи като онези от затъntenите провинции, а високо образовани хора, завършили различни академии, със звания и отличия, умни глави и с големи амбиции. Инспекторът дълго говори и в съзнанието на Ебу Керими отново се възвърна представата за тежестта на Табир Сарай. След това онзи започна да му разказва нещо твърде интересно за своите пътувания, но удари звънецът и прекъсна думите му. Сега Ебу Керими се мъчеше мислено да довърши онова, което другият не успя да му доразкаже. Той сравняваше народите, които живееха в източната част на империята, с тези от западната, тия, които често сънуваха, с онези, които много рядко изпращаха сънищата си и изобщо не ги разказваха, като албанците например (поради албанския си произход Ебу Керими несъзнателно запомняше всичко, което чуеше за тази страна), за сънищата на народите, които бяха сполетени от природно бедствие или бяха подложени на страшни кланета, за онези, които се намираха в период на безсъние. Особено последните представляваха сериозна опасност за държавата, защото след безсъние винаги се очакваше да се случи нещо непредвидено. Затова, когато в Табир Сарай сигнализираха за първите признаци на безсъние сред дадено население, държавата вземаше незабавни мерки за предотвратяване на злото. Ебу Керими бе погледнал с почуда събеседника си, когато онзи му заговори за безсънието сред народите. Зная, че ти звучи странно — бе отвърнал инспекторът, — но трябва да си обясниш този факт чрез логиката на сравнението. Щом даден народ страда от безсъние, смята се, че е неспокоен, а затова се съди по намаляване на сънищата в сравнение с нормалните му периоди. И кой може да сигнализира с по-голяма точност за това в Табир Сарай, ако не ние? Вярно е — бе отвърнал Ебу Керими, — точно така е. Той си припомни за своите безсънни нощи в последно време, но веднага отхвърли тази мисъл, защото безсънието на народите е нещо съвсем друго от безсънието на отделния човек.

С крайчеца на окото си той отново погледна надясно и наляво. Всички наоколо, погълнати от папките, привидно четяха така прехласнати, сякаш това не бяха изписани листове, а мангал е парещи дървени въглища. Може би и аз ще започна постепенно така да се прехласвам — помисли си натъжен — и ще забравя и света, и всичко наоколо.

Тази седмица, така както бе наредил началникът му, той прекара по половин ден във всяка от залите, където се извършваше подборът, за да се запознае с процеса на работата. Седя по цели часове в отделните зали край някой от старите служители, за да придобие опит, и когато накрая проследи пълния цикъл на работата, се върна два дни по-рано на своята маса, където го бяха сложили в деня на постъпването му.

От обиколката си из залите Ебу Керими се запозна в общи линии как работи Селекционният отдел. След подбора в Залата на плявата, значително количество от несъществените сънища се опаковаха и изпращаха в архива, а онези, за които се смяташе, че имат някаква стойност, отново се подлагаха на първоначална обработка. Сънищата се разделяха на групи според въпросите, с които бяха свързани: Сигурността на империята и върховния владетел (заговори, предателства, въстания); Вътрешната политика (главно отнасящи се До единството на империята); Външната политика (съюзи, войни); Гражданският живот (големи кражби, злоупотреби, извращения); Сигнали за знаменателни сънища; Разни.

Разпределянето и групирането на сънищата не беше лека работа. Дори дълго се разискваше дали с това трябва да се занимава Селекционният отдел, или тази работа се отнася изцяло до отдела, където се тълкуваха сънищата. Всъщност биха оставили това на тълкувателите, ако не бяха толкова претоварени. Накрая се взе едно средно решение:

групирането на сънищата бе оставено на Селекционния отдел, но само в рамките на подготвителната фаза, като им бе дадено правото да отбелязват в единия край на писмото, че „сънят може да се отнесе до тези или онези въпроси“, но не и конкретно „сънят е свързан с този и този въпрос“. Освен това, докато Селекционният отдел изцяло отговаряше за разпределянето на сънищата на „ценни“ и „несъществени“, за групирането им носеше само морална отговорност. Всъщност основната работа на Селекционния отдел бе пресяването. Неговата главна задача бе подборът, така както отделът, където се тълкуваха сънищата, представляваше същността на Табир Сарай. Разбра ли сега, че ние сме вратата, през която минава всичко — каза началникът на Ебу Керими в деня, когато той отново се върна на работното си място. — Отначало сигурно си помислил, че след като от нашия отдел започва работата по подбора и понеже те настанихме тук, този сектор е най-незначителният. Но сега, вярвам, се убеди, че при нас се извършва основната работа и никой от начинаещите не започва оттук, но ние те назначихме направо в този сектор, защото ти ни допадна.

Защото ти ни допадна — си повтаряше десетки пъти наум Ебу Керими, сякаш това щеше да му помогне да навлезе в работата. Но тази работа бе толкова отвлечена и загадъчна, че му приличаше на гладък зид, на който човек нямаше къде да се хване, за да го прескочи.

Ебу Керими отново потри очи. Искаше да продължи с четенето, но му бе невъзможно. Буквите играеха пред погледа му като отражения от пламъци или кървави нетна.

Беше отделил настрана около четиридесет сънища като несъществени. Повечето от тях му се сториха плод на ежедневни грижи, а другите му приличаха на измислени, но не бе сигурен. Дали да не вземе да ги просете още веднъж? Всъщност вече ги бе чел няколко пъти, но въпреки това не беше напълно убеден, че са несъществени. Началникът му бе казал, когато се усъмни в някой сън, да го остави настрана, като му сложи въпросителна, за да го прочете и другият от сектора по подбора след него, но той вече беше сложил доста въпросителни на голяма част от сънищата. В действителност по-голяма част от сънищата бе отделил като несъществени и ако не можеше да пресее тези четиридесет, началникът сигурно щеше да си помисли, че Ебу Керими за по-лесно ги е прехвърлил на следващия колега от сектора. Но той също работеше по подбора и като такъв неговата главна задача бе да прецени, а не да ги прехвърли на другите. Какво би станало, ако всеки служител препраща сънищата за подбор към по-висшестоящите? Тогава при тълкувателите щяха да постъпят неимоверно много сънища. Те ще бъдат затрупани и ще спрат да приемат материалите от техния отдел или ще се оплачат в дирекцията. Дирекцията, от своя страна, ще поиска обяснение за причините. Ех, какво ми дойде до главата! — въздъхна Ебу Керими. Но в края на краищата да става каквото ще — помисли си той ядосан и веднага, сякаш се страхуваше да не се разколебае, взе и написа на четири-пет от сънищата в горния ъгъл „несъществен“ и се подписа. Докато пишеше същото и на останалите листове, изпита някаква радост, че най-после си е отмъстил на онези непознати глупаци с болни стомаси или маясъл, които го бяха измъчили през тези няколко дни с шуравите си сънища, дето я ги бяха сънували, я ги бяха чули от други. Идиоти, измамници — ругаеше наум Ебу Керими, докато слагаше присъдата върху следващите листове. Въпреки това ръката му взе все по-бавно да пише, докато накрая спря като вцепенена на един от листовите. Я поспри малко, защо така като обезумял? — си рече той и само минута бе достатъчна, за да стихне гневът му и отново да го обхване раздвоението.

Всъщност работата не бе толкова проста и онези непознати глупаци можеха да ти докарат някоя беля. Служителите от всички отдели без изключение и особено тези от Селекционния трепереха от думите „установяване на достоверността“. Бяха му разказвали, че

често се случвало при дадено събитие някой да изпрати писмо до Табир Сарай и да претендира, че посредством своя сън от еди-кога си той е предсказал това събитие. Тогава чрез номера, записан в регистрацията, се издирва сънят, изважда се от архива и ако наистина е така, се търси отговорност от виновника, който не е взел под внимание този сън. Виновникът можеше да бъде и тълкувателят, който не е схванал както трябва смисъла на сигнала, но можеше да е и служител от подбора, определил съня като „несъществен“, и вината падаше изцяло върху него, тъй като не е дал възможност на: тълкувателите да вникнат в същността на съня и правилно да го оценят като знаменателен.

Проклетата работа — си каза Ебу Керими и сам се зачуди на внезапно разбунтувалото му се съзнание. Въпреки всичко да вървят по дяволите! Той написа още веднъж „несъществен“ на един от листовите, но на следващия отново се спря. Несъзнателно, понеже се колебаеше какво да направи е тази страница, наново взе да препрочита съдържанието ѝ: „Сънувам един пуст мегдан край моста, нещо като буннице, където изхвърлят сметта. Сред боклуците, прахоляка, парчетицата от счупен умивалник виждам непознат старинен музикален инструмент, който сам свири, и някакъв бик, изглежда разярен от звуците на инструмента, да реве край моста.“

Сънища на артисти — си рече Ебу Керими. — Някой недоволен музикант, останал без работа — и понечи да напише на листа „несъществен“, но стигна само до „несъ...“ и погледът му несъзнателно се върна на първите редове, които бе прескочил и където беше написано името на онзи, който бе сънувал съня, датата и професията му. За голяма негова изненада човекът, който изпращаше съня, не бе музикант, а някакъв зарзаватчия от столицата. Как щеше да ме подведе — си каза Ебу Керими, без да откъсва очи от листа. Да вземе един проклет бакалин да ме омотае! На всичко отгоре от столицата, че веднага може и да се оплаче. Ебу Керими внимателно изтри написаните букви и сложи писмото при показателните сънища. Идиотът му с идиот — измърмори още веднъж той наум, като погледна за последен път крадешком листа със съня, както човек поглежда някого, когото незаслужено хвали. Потопи перото в мастилницата и без да препрочита следващите страници, написа в горния край „несъществен“ на останалите няколко съня. Когато гневът му стихна: и напълно се овладя, започна да препрочита останалите осем страници, които бе отделил като несъществени. Зачете спокойно един след друг сънищата и с изключение на един, сложи останалите в купчината на показателните сънища. Трябваше да е твърде глупав, за да не разбере, че тези сънища бяха плод на семейни разпавии, прекомерна затвореност или такива на самотници, останали без жени.

Работното време не свършваше и не свършваше. Въпреки че очите го боляха, Ебу Керими взе още няколко страници от папката с необработените сънища и ги сложи пред себе си. Струваше му се, че повече се уморяваше, когато трябваше да създава впечатление, че чете, отколкото когато наистина четеше. Избра писмата с по-кратък текст и без изобщо да поглежда адреса, зачете съдържанието на съня. Един от тях бе следният: „Някаква черна котка бе захапала полумесеца и бягаше, преследвана от тъпна хора. Из целия път, по който котката преминаваше, оставаха следи от начупения полумесец.“

Този действително е един ценен сън и си заслужава човек да се занимае с него. Преди да го сложи при съществените сънища, Ебу Керими го прочете още веднъж. Наистина е сериозен сън и ще бъде удоволствие да се изтъкува. Ебу Керими си помисли, че работата на тълкувателите, независимо че е трудна и деликатна, беше приятна, особено когато се отнасяше до подобни сънища. Самият той, макар да бе уморен, изпита желание да разтъкува съня. Това дори не му се стори никак трудно. След като полумесецът бе символ на държавата и вярата, подразбираще се, че черната котка в случая представляваше вражеска сила, която действуваше

срещу тях. Един такъв сън има всички шансове да бъде обявен за пророчески — помисли си Ебу Керими. Той погледна адреса на изпращача. Беше от някакъв далечен град в европейската част на империята. Оттам винаги идват и по-добрите сънища — помисли си той. Ебу Керими препрочете съня за трети път и той му се стори още по-хубав и показателен. Една от положителните страни на съня между другото бе и тълпата, която сигурно щеше да настигне черната котка и да издърпа полумесеца от зъбите ѝ. Навярно този сън някой ден ще завърши като пророчески — си каза той и несъзнателно се усмихна на простия лист хартии, на който бе написан сънят, както човек гледа някое обикновено момиче, за което знае, че го очаква съдба на принцеса.

За учудване Ебу Керими почувствува в душата си някаква лекота. Реши да прочете още две-три други страници, но после се отказа, тъй като не искаше да помрачи хубавото впечатление, което остави у него сънят с полумесеца. Той извърна глава към големите прозорци, зад които бавно се спускаше здрачът. Не му се искаше да се занимава с нищо. Чакаше само да свърти работното време. Светлината в залата все повече отслабваше, но въпреки това главите на служителите продължаваха да стоят, сведени над папките. Той беше уверен, че дори тук да настъпи нощ или вечният мрак, тези глави нямаше да се повдигнат, преди звънецът да извести края на работното време.

Най-сетне наистина се разнесе звукът на звънеца. Ебу Керими бързо затвори папката. От всички маси се чуваше шумът от отварянето на чекмеджетата, в които се слагаха папките. Ебу Керими заключи чекмеджето и въпреки че бе един от първите, които напуснаха залата, едва след четвърт час се озова на улицата.

Навън бе студено. Служителите излизаха на големи трупи, след което се разпръскваха в различни посоки. На отсрещния тротоар, както обикновено всеки ден привечер, се бяха струпали тълпа зяпачи, които наблюдаваха излизането на чиновниците от Табир Сарай. От всички големи държавни учреждения, включвайки в това число и Двореца на Шейх-ул-ислям, и различните канцеларии на великия везир, единствено Табир Сарай будеше такова голямо любопитство сред хората, че дори минувачите се спираха и изчакваха излизането на служителите от Палатата на сънищата. С вдигнати на палтата яки поради студа хората мълчаливо гледаха тайнствените служители, които се занимаваха с най-загадъчната работа в империята. Проследяваха ги с прикован поглед, сякаш се мъчеха да открият по лицата им следите от прочетените сънища и не се отдалечаваха, докато, изскърцвайки, не се затвореха тежките порти на Палатата на сънищата.

Ебу Керими ускори крачки. Уличните фенери още не бяха запалени, но той бе сигурен, че докато стигне къщи, те ще светнат. Откакто бе започнал работа в Табир Сарай, изпитваше някакъв страх от тъмнината.

Улиците гъмжаха от минувачи. От време на време минаваше по някоя закрыта кола със спуснати на прозорчетата пердета. Навярно в тях седяха красиви ханъми, които отиваха на тайни срещи. Ебу Керими несъзнателно въздъхна.

Когато наближи към къщи, фенерите наистина светнаха. Улицата им бе спокойна, с хубави постройки, някои от които имаха красиви железни решетъчни огради. Продавачите на кестени се стягаха да си тръгват. Някои вече бяха прибрали в торбите дървените въглища, кестените и книжните кесии и, изглежда, чакаха да поизстинат мангалите с надупчената ламарина, на които печеха кестените. Стражата от тяхната улица поздрави с уважение Ебу Керими. От кафенето на кръстопътя излезе мъртвопиян съседът им Бел бей — офицер от

запаса. Вървеше с двама приятели, които нещо му пошепнаха, когато видяха Ебу Керими. Като ги приближи, той почувствува как погледите им се спряха на него с любопитство и страх. Ебу Керими ускори крачки. Още отдалеч забеляза, че цялата къща свети. Сигурно са ни дошли гости — си каза той и усети как несъзнателно трепна. Когато приближи, видя край пътната врата закритата кола с герба на Кюприлиите. Буквата „Q“; стоеше красиво гравирана върху двете вратички на колата и вместо да се успокои, той още повече се разтревожи.

Пътната врата му отвори старата прислужница на дома Лока.

— Какво е това? — попита Ебу Керими, като посочи с глава към втория етаж.

— Дойдоха вуйчовците ти.

— Да не се е случило нещо?

— Няма нищо. Дойдоха на гости.

Ебу Керими облекчено въздъхна. Какво става с мене — си рече той, докато прекосяваше двора и се отправяше към вътрешната врата. Винаги го завладяваше някаква тревога, когато се прибираше вечер и видеше цялата къща да свети, но като тази вечер никога досега не бе изпитвал такова безпокойство. Изглежда, че поводът е новата ми работа — помисли си той.

— Днес подиробед те търсиха двама твои другари — заразправя Лока, като вървеше подире му. — Поръчаха да отидеш утре или вдругиден в онова... в това... как го викаха, не мога да запомня пустото му име, „клуб“ или „клуб“?

— Е клуба ли?

— А, в клуба.

— Ако пак ме потърсят, кажи им, че нямам свободно време.

— Добре — отвърна прислужницата.

В коридора Ебу Керими усети приятния мирис на гозби. Преди да влезе в гостната, спря за миг пред вратата, без и сам да разбере защо. Накрая натисна дръжката и влезе. В голямата гостна, застлана открай докрай с килим, се чувствуваше приятната топлина на огъня. Бяха дошли двама от вуйчовците му — най-големият заедно със съпругата си, и най-малкият, както и двама негови братовчеди, заместник-министри, които често идваха у тях. Ебу Керими ги поздрави подред.

— Изглеждаш уморен — обърна се към него големият му вуйчо.

Ебу Керими повдигна рамене, с което сякаш искаше да каже: „Какво да правиш, работа.“ Веднага се почувствува, че преди да влезе, са разговаряли за него и работата му. Ебу Керими погледна майка си, която седеше край един от двата големи медни мангала. Тя съвсем леко му се усмихна и едва тогава той почувствува, че се освобождава от своята потиснатост. Седна в края на миндера и зачака, докато другите престанат да му обръщат внимание. След няколко минути това наистина стана.

Големият му вуйчо продължи да разказва нещо, което, изглежда, бе прекъснал поради влизането на Ебу Керими. Той беше губернатор в една от най-отдалечените области на

империята и щом дойдеше по служба в столицата, носеше оттам най-различни, все тъжни истории, които на Ебу Керими му се струваха едни и същи с разказаните при предишното му идване. Съпругата му, дребна на ръст жена с лице, по което винаги се четеше недоволство, слушаше внимателно разказите на мъжа си, като от време на време поглеждаше присъстващите, сякаш искаше да каже: „Виждале ли къде живеем ние?“ Тя винаги се оплакваше от тамошния климат, от прекомерната заетост на съпруга си и в думите ѝ се долавяше вечното недоволство от девера ѝ — средния брат на мъжа ѝ, Везира, както го наричаха всички, който заемаше най-високия държавен пост в момента измежду Кюприлиите — външен министър — и който според нея не си помръдваше пръста да върне най-сетне брат си в столицата.

Малкият му вуйчо слушаше разсеяно, и с лека усмивка големия си брат. Докато на Ебу Керими големият вуйчо му напомняше излята от бронз статуя, леко забулена от прахта на суровия живот, фанатизма и провинциалния менталитет, то малкият му вуйчо беше съвсем различен от него и той страшно много го обичаше. Русокос, със светли очи и възрижи мустаци, с полуалбанско, полунемско име Курт, за него казваха, че бил дивият трендафил на Кюприлиите. За разлика от останалите си братя, той не се стремеше да заеме някой отговорен пост, а напротив, все постъпваше на някакви необикновени служби, които бързо зарязваше. Известно време работи в един институт по изследване на океаните, след това в друг по архитектура, а в последно време се занимаваше с музика. Освен това не искаше и да се задомява. Ходеше да играе голф със сина на австрийския консул и разправяха, че си пишел любовни писма е някаква тайнствена ханъма, с една дума у него имаше нещо съвсем различно от останалите му братя, но от това Курт нямаше никаква полза. Ебу Керими мечтаеше да му подражава, но чувствуваше, че няма да успее. Вече съвсем успокоен, докато слушаше разговора на вуйчовците си, Ебу Керими си спомни за закритата кола, довела гостите, която стоеше отвън, тази кола, дето щом я видеше пред дома им, изпитваше смесено чувство на радост и страх, защото тя винаги бе носила добри или ужасяващи вести.

В къщата на Кюприлиите или Палата, както обикновено я наричаха хората от рода помежду си, тъй като беше най-старият дом, построен от Кюприлиите, имаше няколко коли, но понеже те по нищо не се различаваха една от друга, за Ебу Керими сякаш съществуваше една — радостна или фатална, е красиво гравираната си буква „Q“ на вратичките, защото тя разнасяше от стария дом радостните или тъжни вести до всички останали домове на големия род. На няколко пъти разговаряха да променят това „Q“ на „K“, според изискванията на официалния турски език името на Кюприлиите се изписваше „Köprülü“, но никой от рода не се съгласи да променят буквата, а камо ли да изписват името на фамилията на турски език, и настояха да си остане според албанската азбука.

— Значи, ти постъпи в Табир Сарай? — обърна се към Ебу Керими най-големият му вуйчо, когато завърши разказа си. — Най-после реши.

— Това решихме всички заедно — отвърна майка му.

— Добре сте направили — каза той. — Това е една почтена и много важна работа. На добър час и успех!

— Дано — обади се майка Му. — Златна ти уста!

В разговора се намесиха и двамата му братовчеди. Докато ги слушаше, Ебу Керими си спомни за онези, безконечни разговори, които се водеха преди да постъпи в Табир Сарай. Ако

някой външен човек бе чуя всичко, което се изприказва тогава, щеше да остане със зяпнала уста: възможно ли е така грижливо да се обсъжда въпросът къде да постъпи на работа един от племенниците на Кюприлиите, от тази знатна фамилия, която бе дала на империята петима министър-председатели и безброй министри, адмирали, генерали, един от тях командувал и завладяването на Австрия, фамилия, която и сега, при залеза си, остана един от стълбовете на империята с реформистките си идеи за създаването на Обединената османска държава, фамилия, на чиито порти и до днес почукват с разтреперана ръка висши държавници, за да търсят закрила, ходатайство или помощ, та да бъдат назначени на някой пост.

Но това само на пръв поглед изглеждаше толкова учудващо и невероятно, защото онези, които добре познаваха цялата история на Кюприлиите, бяха на съвсем друго мнение. Близко четиристотин години знатният род, наред с невиданата слава, бе понасял на плещите си и нечувани нещастия. Този род бе познал колкото величие, толкова и беди, колкото мъже на високи постове — министри, губернатори, министър-председатели, толкова и мъже, осъдени на затвор, обезглавени и безследно изчезнали. Ние, Кюприлиите, сме като онези безумци, дето взели, че си направили къща в подножието на Везувий — казваше с насмешка най-малкият му вуйчо Курт. Както Везувий изригва от време на време и превръща в пепелище онези, които живеят в сянката му, така и на нас от време на време върховният владетел, в чиято сянка живеем, ни нанася удар. И като онези от подножието на Везувий, които въпреки че патят временно от злините му, след стихването на вулкана отново заживяват в опустошеното подножие, така и ние, въпреки градушките, с които ни обсипва върховният владетел, пак оставаме в нозете му и предано му служим.

Още от детство Ебу Керими помиеше суматохата сред слугите в тъмни зори из голямата им къща, шушукането край вратите, лелите му, които чукаха на външната врата с ужасени лица, дните, изпълнени с мрачни новини, трепетните очаквания, тревогите и плаحوвете, докато настъпеха дни на успокоение и тиха скръб в по-усамотените стаи по някой осъден от рода и после пак животът започваше да тече по старому в очакване на ново величие или нещастие. Защото, както се говореше за рода на Кюприлиите, мъжете или се издигаха до най-високите постове, или понасяха най-тежките поражения, среден път за тях нямаше.

Слава богу, че ти поне не носиш името на Кюприлиите, обръщаше се понякога към Ебу Керими майка му, без и сама да вярва в това, с което се утешаваше. Той бе единственото ѝ дете и тя през целия си живот, още след смъртта на мъжа си, мислеше само за едно — как синът ѝ да не попадне в онази зловеща половина от рода на Кюприлиите. Тези мисли я бяха направили по-умна, по-авторитетна и за учудване на всички, по-красива. В себе си тя бе решила и дълго държа Ебу Керими настрана от кариерата. Но когато синът ѝ порасна, завърши образованието си, това нейно решение започна да изглежда безсмислено. В рода на Кюприлиите не се помнеше да е имало някой, който да не е работил и да е живял на гърба на другите. Волю-неволю трябваше да се намери някаква служба и за Ебу Керими. Някакъв пост, където възможностите да направи добра кариера са големи, а вероятността да стигне до затвора — най-малка. Родът дълго обмисля този въпрос, като се спира на дипломатията, армията, двора на султана, банката, различните министерства, като разгледа и добрите, и лошите страни на всяко от тези места, възможностите да се напредне и тези човек да се провали, подробно обсъди всички постове и категорично отхвърли някои като съвсем неподходящи, после други като по-малко опасни. След това се отказа и от втората група, понеже сметна, че може да намери и трето разрешение, което отначало му изглеждаше различно от първите две. После, когато вникна по-дълбоко в нещата, стигна до извода, че именно еди-кой си пост, макар на пръв поглед да крие по-малко опасности, всъщност е по-неподходящ от останалите и пак се

върщаше на първите, които отначало се бяха сторили на всички толкова страшни, че си казваха: „Само там да не отива“ — и така нататък, докато накрая майката на Ебу Керими, уморена от всичките тези обсъждания, рече: нека да отиде там, където той пожелае, човек не може да се избави от онова, което му е писано. И точно когато бяха готови да предоставят на Ебу Керими сам да реши, средният му вуйчо, Везира, който дотогава не бе участвувал в обсъжданията, каза най-подир мнението си. Това, което предложи, отначало им прозвуча странно, като нещо, което предизвиква насмешка, макар че усмивката бързо се стопи от лицата им и на нейно място се появи недоумение. Палатата на сънищата ли? Но как? Защо именно там? После полека-лека, колкото повече размисляха, толкова повече се убеждаваха, че е съвсем естествено. Защо пък не в Табир Сарай? Какво лошо имаше? И не само че нямаше нищо лошо, а напротив, беше по-добре и криеше по-малко опасности от която и да било друга работа. А тук нямаше ли опасности? Естествено, че имаше, но опасности от работа със сънища. А какво представляват сънищата, абстрактен свят, разбирате ли ме, както казал един старец, когато се видял натясно: „Господи, направи това да е сън.“ Така е. И постепенно идеята на Везира напълно завладя майката на Ебу Керими. Как не бяха се сетили по-рано? — мислеше си тя. Табир Сарай ѝ се стори единственото спасение за сина ѝ. Освен че беше учреждение, което даваше неограничени възможности на човек да расте, майка му се поблазни и от неопределения и твърде смътен характер на работата. Там всичко бе двусмислено и тръгваше от нереалното и именно тази замъгленост ѝ се струваше като най-доброто средство, зад което Ебу Керими можеше да се прикрие в бурни времена.

И останалите бяха на същото мнение. Изглежда, казваха те, Везира не случайно се е спрял на това. В последно време Табир Сарай играеше все по-голяма роля във важните държавни дела и Кюприлиите, със своята вродена склонност да гледат с лека ирония на старите традиционни институции, до известна степен подценяваха Палатата на сънищата. Дори преди години се говореше, че именно Кюприлиите, ако не успяха да закрийт, то допринесоха чувствително да намалее влиянието на Табир Сарай. Но в последно време върховният владетел бе успял да възвърне предишната мощ на Палатата на сънищата.

За всичко това Ебу Керими научи постепенно по време на дългите разговори около неговата бъдеща работа. Разбира се, независимо от приказките за известно подценяване на Табир Сарай от страна на Кюприлиите, това съвсем не означаваше, че те нямаха там свои хора. Отдавна би се затрил родът на Кюприлиите, ако проявяваха подобно лекомислие. Но понеже интересът им бе насочен към други държавни органи и особено подтиквани от надеждата, че може отново да неутрализират духа на „Учреждението на старчоците“, както го наричаха шеговито помежду си, те бяха откъснали вниманието си от него. Кюприлиите имаха там десетки свои хора, но „друго нещо са хората от твоята кръв“ — бе казал Везира на сестра си, майката на Ебу Керими. Той беше някак нервен и на нея ѝ се стори, че се безпокои за това повече, отколкото е необходимо. Сигурно знаеше нещо, което не искаше да ѝ каже.

Това се случи два дни преди представянето на Ебу Керими в Табир Сарай. През всичкото време се говореше само за него и за Палатата на сънищата. Ето и сега беше така и това правеше разговорите отегчителни за Ебу Керими. Той се надяваше, че като седнат да вечерят, сигурно ще променят темата, но за щастие това стана много по-рано. Всъщност те продължиха да говорят за Табир Сарай, но без да намесват името на Ебу Керими. Това се правеше с цел той да следи по-внимателно разговора.

— Както и да е, сега вече може да се каже, че Табир Сарай напълно е възстановил някогашния си авторитет — каза един от братовчедите.

— Аз пък, независимо че също съм от Кюприлиите, никога не съм вярвал, че неговият авторитет може лесно да се разклати — отвърна най-малкият му вуйчо Курт. — Той не само че е една от най-старите държавни институции, но според мене независимо от красивото си име, е и едно от най-страшните учреждения.

— Има и други, не по-малко страшни институции — възрази му единият от братовчедите.

Курт се усмихна.

— Но техният ужас е явен — отвърна той. — Ужас, който се вижда, докато Табир Сарай е друго нещо.

— И в какво се изразява ужасът му според тебе — намеси се майката на Ебу Керими.

— О, не ме разбирай в буквалния смисъл — успокои я Курт, като погледна крадешком Ебу Керими. — Аз имах предвид нещо друго. Според мене в сравнение с всички държавни механизми Палатата на сънищата е най-малко подчинена на човешката воля. Разбирате ли какво искам да кажа? Тя е най-безликата от всички най-сляпата — най-съдбовната, затова и най-държавната.

— А пък на мене ми се струва, че и тя до известна степен може да се направлява — намеси се другият му братовчед. Той беше плешив, с умни очи, които гледаха някак особено — очи уморени, сякаш готови с радост да дарят нещо от богатството, което притежаваха.

— Аз бих казал, че тя е единствената институция в нашата страна, чрез която най-смътната част от съзнанието на всички поданици влиза в пряк контакт с държавата — отвърна Курт, като изглежда всички подред, сякаш да се убеди дали останалите бяха успели да схванат думите му. — Наистина огромните тълпи не управляват — продължи той, — но имат един механизъм, посредством който оказват влияние върху всички дела, авантюри и престъпления в държавата, и този механизъм е Табир Сарай.

— Искаш да кажеш, че всички носят еднаква отговорност за онова, което става, и имат еднакво чувство за вина? — попита братовчедът.

— Да — отвърна Курт. — До известна степен е така — добави той уверено.

Другият се усмихна, но понеже очите му бяха притворени, усмивката проблясна само в ъглите им, както се процежда светлината през откренатата врата.

— Независимо от всичко това според мене Палатата на сънищата е най-абсурдната институция в империята — рече той.

— Би била абсурдна в един логичен свят — отвърна Курт. — Докато при нашата действителност на мене ми се струва повече от нормална.

Братовчедът се разсмя на глас, но понеже губернаторът смръщи лице, постепенно смехът на онзи секна.

— А наоколо се говори, че работата на Табир Сарай била много по-сериозна — намеси се другият братовчед. — Нещата никога не са толкова прости, колкото изглеждат на пръв поглед. Знае ли някой днес истинските предсказания на делфийските оракули? Онова, което са

написали, се е загубило или, да бъда по-точен, е изчезнало. И назначаването на Ебу Керими не беше толкова лесно.

Майката следеше с изключително внимание всяка дума, като се мъчеше да не пропусне нещо.

— Я по-добре оставете този разговор — намеси се губернаторът.

Значи назначаването ми не е било лесно? — си каза Ебу Керими и взе да си припомня отделни неща от първия ден на онази сутрин, когато толкова смутен отиде в Табир Сарай, до отегчителните последни часове от работното време в Селекционния отдел. А вуйчо ми сигурно смята, че аз съм отишъл там, за да завладее Табир Сарай — помисли си с огорчение Ебу Керими.

Оставете сега този разговор — отново се обади големият му вуйчо.

В това време Лока съобщи, че вечерята е готова и те станаха, за да отидат в столовата.

Докато съпругата на губернатора разказваше нещо за местните обичаи в провинцията, която мъжът ѝ управляваше, Курт нетактично я прекъсна:

— Поканил съм гуслари от Албания — рече той.

— Какво? — обади се двама-трима в един глас.

Веднага се почувствува, че с това „какво“ искаха да кажат: „Как ти е дошло наум това нещо? Защо? Каква е тая нова приумица?“

— Завчера говорих с австрийския консул — продължи той — и знаете ли какво ми рече? „Вие, Кюприлиите, днес сте единствената аристократична фамилия в Европа, а може би и в света, за която е сътворен епос.“

— Аха — обади се един от братовчедите, — ясно.

— Той сравнява сътворения за нас епос с Песента на Нибелунгите и добави, че ако днес някоя знатна немска или френска фамилия бъде възпята и в една стотна от епоса, който е сътворен за нас на Балканите, те щели да го разтръбят като най-прекрасното чудо за тях. „Докато на вас, Кюприлиите, и през ум не ви минава за това“ — така ми каза.

— Ясно ми е — повтори братовчедът. — Само едно не разбирам. Ти имаш предвид албанските гуслари, нали? Ако става дума за епоса, който всички знаем, какво общо имат с това албанските гуслари?

Курт го погледна право в очите, но нищо не му отговори. Разговорите за епоса бяха стара тема в семейството на Кюприлиите като скъпите сервиси, подарък от някогашните владетели, които Кюприлиите предаваха от поколение на поколение. Ебу Керими беше чувал за този епос още в детството си. Отначало той си го представяше като някакво дълго животно между дракона и змията, което живее високо в планините с вечен сняг и в чието тяло, подобно на змейовете от приказките, бе заключена съдбата на семейството им. Но постепенно, когато порасна, разбра, макар и не съвсем ясно, какво е това епос. Всъщност за Ебу Керими бе малко трудно да си представи как Кюприлиите живееха и господстваха в столицата на империята, а някъде далеч в онзи чудноват Балкански полуостров, в провинцията Босна, бе сътворен епос за

техния род. Още по-непонятно бе за Ебу Керими защо този епос не се пее в родното място на Кюприлиите, в Албания, а в Босна, и освен това не на албански, родния език на Кюприлиите, а на сръбски. Веднъж в годината, по време на рамазана, тук идваха гуслари чак от Босна. Те отсядаха за няколко дни в дома им, за да изпълнят своите безконечни песни, съпроводжани от някакъв струнен музикален инструмент с тъжни звуци. Това беше един обичай, който съществуваше от стотици години, и младите поколения на Кюприлиите не се осмеляваха да го изоставят или променят. Събрани в голямата гостна стая, те слушаха провлачените гласове на славянските гуслари, от чиито думи не разбираха нито една освен името Кюприлии, което те произнасяха като Чуприлики. След това гусларите получаваха съответното възнаграждение и си отиваха, оставяйки след себе си някакво чувство на празнота и загадъчност, което после дни наред караше стопаните на дома безпричинно да въздишат, както правеха това при промяната на времето.

Приказваше се, че владетелят завиждал на Кюприлиите за този епос. За султана бяха написани и продължаваха да се съчиняват десетки дивани и най-различни стихове от дворцовите поети, но в епос като този за Кюприлиите никъде не бе възпят. Дори се говореше, че именно тази завист била една от причините, поради която султанът от време на време нанасял удари на Кюприлиите. Защо не вземем да подарим този епос на султана и да се избавим от злините? — бе казал веднъж Ебу Керими като малък, когато чу шушуканията на възрастните. Млъкни, Ебу — беше се скарала майка му, — епосът е нещо, което не може да се подари, разбираш ли? Той не е като пръстените или диамантите, а нещо съвсем друго, което и да искаш, не можеш да подариш.

— Също като Песента на Нибелунгите, така ми каза — продължи Курт замислен. — През всичките тези дни все си задавам въпроса, който често се поставяше в нашия дом. Защо славяните са създали епос за нас, докато нашите съотечественици, албанците, дори не ни споменават в своя епос?

— Много просто — обади се един от братовчедите, — те мълчат, защото са очаквали нещо от нас.

— Според тебе това упрек ли е?

— Тълкувай го както искаш.

— На мене ми е съвсем ясно — обади се другият братовчед. — Това е в резултат на едно старо недоразумение между рода на Кюприлиите и албанците. За тях е необяснимо влиянието на нашия род в империята или да се изразя по-точно, те не отдават никакво значение на това. Изобщо не искат и да знаят какво са направили и правят Кюприлиите за цялата огромна империя, в чиито предели Албания не е нищо друго освен една незначителна частица. Тях ги интересува само какво сме направили за тази частица, за Албания. В действителност са очаквали нещо много повече от нас.

— Някои наричат албанците нещастници, други ги смятат за честит народ — намеси се отново братовчедът. — Според мене те не са нито едното, нито другото. В известен смисъл Албания прилича на рода на Кюприлиите — тя е изпитала и благосклонността, и гнева на султана.

— И според тебе кое е било повече? — попита Курт. — Благосклонността или гневът?

— Трудно е да се каже — отвърна братовчедът. — Никога няма да забравя думите на един евреин: „Когато турците се запътиха към вас с копия и мечове в ръце, вие, албанците, съвсем основателно помислихте, че идват да ви убиват, а те ви носеха даровете на империята.“

— Ха, ха! — засмя се Курт.

Притворените очи на братовчеда светнах, сякаш с последния остатък от блясък.

— Но като дарове, изпратени от безумец, те бяха предадени толкова грубо, че и кръв се ля — продължи той.

— Ха, ха, ха! — изсмя се този път още по-силно Курт.

— Защо се смееш? — нахвърли се срещу него големият му брат, губернаторът. — Точно така е, както е казал евреинът. И ти, и аз добре знаем, че турците разделиха с нас властта.

— Естествено — отвърна Курт. — Само петимата министър-председатели от нашия род са достатъчно потвърждение за това.

— Но то беше само началото — рече губернаторът. — По-късно дойдоха десетки министри и генерали.

— Аз не се смея на това — отговори Курт.

— Много си се разглезил — обърна се към него големият му брат.

Очите на Курт пламнаха.

— На нас, албанците, турците ни дадоха онова, което ни липсваше — намеси се братовчедът, за да привлече вниманието на останалите, — широки хоризонти.

— Но наред е това и големи усложнения — отвърна Курт. — Дори животът на отделния човек се обърква, когато се сблъска с държавния механизъм, а да оставим настрана драмата на цял един народ.

— Какво искаш да кажеш с това?

— Нали разправяте, че турците разделили властта с нас?

— Както и да е, те ни дадоха онова, което наистина заслужаваме — продължи братовчедът. — А ние на всичко отгоре ги проклинаме.

— Не ние, а албанците — намеси се губернаторът.

— Прощавай, исках да кажа онези, които живеят в Албания.

Настъпи тягостно мълчание, сред което Лока поднесе сладкиша.

— Кога да е, те ще извоюват истинската си независимост, но ще загубят големите възможности, които днес им се предоставят — продължи братовчедът. — Ще загубят безкрайните простори, из които се носят като вятър, и ще се затворят в своето парче земя, а крилата им ще се ударят в планините и като онези птици, които не могат да полетят към висините, ще залинеят, ще измрат и накрая ще се запитат: „Какво спечелихме от всичко това?“ Тогава ще вдигнат очи да потърсят онова, което са загубили, но дали пак ще го намерят?

Жената на губернатора дълбоко въздъхна. Никой не докосваше сладкиша.

— Въпреки всичко сега-засега не ни споменават — рече Курт.

— Един ден ще си спомнят и за нас — отвърна големият му брат.

— Ние също сме длъжни да ги чуем — продължи Курт.

— Но ти сам каза, че те мълчат и изобщо не ни споменават.

— Не остава нищо друго, освен да се вслушаме в тяхното мълчание — рече Курт.

Губернаторът се засмя.

— Ти си остана все същият чудак — каза той, като продължаваше да се смее. — Много те е разглезила столицата. Една година служба в някоя отдалечена провинция няма да е зле за тебе.

— Да не дава господ! — прецеди през зъби майката на Ебу Керими.

Смехът на губернатора разведри натежалата атмосфера и всички протегнаха вилиците към чинийките със сладкиша.

— Поканих албанските гуслари — обади се Курт, — защото искам да чуя какво се възпява в техния епос. Австрийският консул, който е чел част от него, ми каза, че албанските гуслари имали много по-красиви песни от босненските.

— Наистина ли?

— Да — отвърна Курт и присви очи, сякаш заслепен от блясъка на сняг. — В тях се разправяло за ужасни преследвания из планините, за двубои, за отвличане на момичета и невесты, за сватбарски кървани, пътуващи по опасни места, за вкаменили се сватове, които на пътя са сторили грех, за ослепени от предатели юнаци, възседнали, упоени с вино, също слепи коне, как стенат и бродят из планините, за кукумявки, предвещаващи нещастия, за странни почуквания посреднощ по къщите, за викове, с които живите призовават на зловещ двубой мъртвците и обикалят гробовете им с двеста кучета, за стенанията на мъртвите, които жалят, че не могат да се вдигнат от гроба, за да се бият с враговете, за смесването на хора и богове, които се гневят, бият се и се женят помежду си, за крясъци, битки, проклетия, от които косите ти настръхват, и над всичко това се възпявало някакво студено слънце, което повече смразява, отколкото топли.

Ебу Керими слушаше, занемал от почуда. Някаква непозната, странна тъга по онзи зимен сняг там далече, където кракът му никога не бе стъпвал, завладя цялото му същество.

— Ето такъв бил албанският епос, в който ние не сме възпети — каза Курт.

— О, така, както ни го разказа, наистина е трудно да сме някъде в него — обади се един от братовчедите. — Той наподобява потресаваща трагедия.

— А в славянския епос сме възпети — рече Курт.

— Това не е ли достатъчно? — попита братовчедът с помръкналия поглед. — Ти сам каза, че сме единствената фамилия в Европа, ако не и в света, за която народ е сътворил цял епос. Това не ти ли стига? Или искаш два народа да ни възпяват?

— Питаш не ми ли стига това? И аз ще ти отговоря — каза Курт: — Ни най-малко.

Двамата братовчеди поклатиха благосклонно глави. Най-големият брат се усмихна.

— Чудак си остана ти, все си си същият.

— Когато пристигнат гусларите, ще ви поканя да ги чуете — рече Курт. — На Везира още не съм казал, но не вярвам да има нещо против да отседнат у нас. Ще бият дълъг път и освен това ще трябва да крият музикалните си инструменти. Но си заслужава.

Курт продължи да говори разпалено. Той пак спомена за отношенията на тяхната фамилия _тук_ с тамошния албански епос, както и за отношенията им с турската администрация и изкуството, говори; за временното и непреходното, за тленното и нетленното.

— Както и да е, тук можеш да кажеш каквото си искаш, но на Друго място никъде не говори за това — посъветва го най-големият му брат, който отново бе свъсил вежди.

За миг на масата настъпи мълчание, което от потракването на вилиците по порцелановите чинии стана още по-тягостно.

— Ти, племеннико, започна да стоиш настрана от всякакъв разговор — обърна се губернаторът към Ебу Керими, за да наруши мълчанието. — Изглежда, целият си потънал в света на сънищата.

Ебу Керими почувствува, че се изчервява. Вниманието на всички сега бе насочено към него.

— Ти работиш в Селекционния отдел, нали? — продължи най-големият му вуйчо. — Вчера Везира ме пита за тебе. Каза, че истинската кариера в Палатата на сънищата започвала от отдела, където се тълкували сънищата, понеже само там се вършела творческата работа и човек можел да покаже личните си способности, или не е така?

Ебу Керими повдигна рамене, с което искаше да каже, че не той е избрал сектора, където работи, но му се стори, че забеляза в очите на големия си вуйчо някакви тайнствени искри.

Въпреки че губернаторът бързо сведе поглед към чинията, този необикновен блясък в очите му не убягна и от погледа на майката на Ебу Керими. С напрегнато внимание тя отново започна да следи разговора за Табир Сарай, в който участваха всички освен синът ѝ.

Наред с това, че слушаше разговора за Табир Сарай, мозъкът ѝ трескаво размисляше. А дали след като толкова бе пазила сина си, накрая не беше го хвърлила в клетка с тигри, която носеше само едно привлекателно име, а всъщност не бе нищо друго освен един съляп, безмилостен и зловещ механизъм.

Тя гледаше крадешком профила на сина си. Как ли щеше да се ориентира нейният Ебу Керими в този хаос от сънища, сред кълбата облаци през нощта, сред стонове на хората край синорите на смъртта? Как бе допуснала той да се завре в тази пустиня?

Около масата продължаваше разговорът за Табир Сарай, но Ебу Керими се чувствуваше уморен и вече не го следеше.

Накрая гостите станаха от масата, за да пият кафето в другата стая. Тръгнаха си късно, някъде към полунощ. Ебу Керими с бавни крачки се качи в стаята си на втория етаж. Не му се спеше, но това съвсем не го тревожеше. Бяха му казали, че всички нови служители, които започвали работа в Табир Сарай, обикновено първите две седмици страдали от безсъние. После сънят им се възвръщал.

Той се опъна в леглото, но дълго не можа да затвори очи. Съвсем спокойно отново премисляше всичко от изминалия ден. Това не беше никакво мъчително безсъние, а съвсем съзнателно и хладнокръвно бодърствуване. И не само безсънието му, а и всичко в него започваше да се променя. Големият стенен часовник в гостната отмери два удара след полунощ. Ебу Керими си помисли, че някъде към три или три и половина сигурно ще заспи. И ако наистина стане така, от коя ли папка щяха да дойдат сънищата му тази нощ?

Това бе последната мисъл, която проблясна в съзнанието на Ебу Керими, преди сънят да го завладее напълно.

1979 г.

© 1979 Исмаил Кадаре

© 1989 Марина Маринова, превод от албански

Ismail Kadare
1979

Сканиране и разпознаване: sir_Ivanhoe, 2008

Редакция: NomaD, 2009

__Издание: __

Исмаил Кадаре. Кой доведе Дорунтина

Издателство „Христо Г. Данов“, Пловдив, 1989

Съставител, преводач от албански и автор на предговора: Марина Маринова

Редактор: Марко Ганчев

Рецензент: Марко Ганчев

Художник: Емил Марков

Художник-редактор: Веселин Христов

Технически редактор: Бонка Лукова

Коректори: Надя Костуркова, Боряна Дра гнева

Gjkkftohtësia. Novela

Shtëpia Botuese „Naim Frashëri“, Tiranë, 1980

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://www.chitanka.info/lib/text/13533>]

